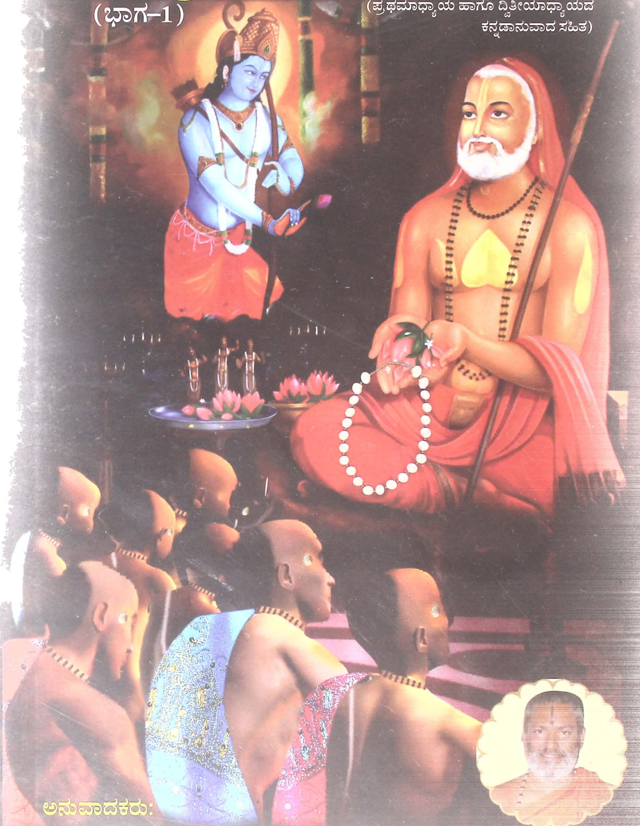
ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಯತಿಕೃತ

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ

(ಭಾಗ-1)

(ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ ಹಾಗೂ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ
ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಸಹಿತ)

ಅನುವಾದಕರು:
ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾ

ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಃ

(ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ

ಹಾಗೂ

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಸಹಿತ)

(ಭಾಗ–1)

ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ

ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರ ತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು

2018

ಪ್ರಕಾಶನ

ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ (ರಿ.)

ನಂ.53, ಮಾಡಲ್‌ಹೌಸ್ ಬೀದಿ, ಬಸವನಗುಡಿ,

ಬೆಂಗಳೂರು-560 004.

ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲೀಃ

ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲೀಃ (ಭಾಗ-2)
ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ :
ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು,

347ನೆಯ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಆರಾಧನಾ ಅಂಗವಾಗಿ

ಪ್ರಕಾಶಕರು :
ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ (ರಿ.)
ನಂ.53, ಮಾಡಲ್‌ಹೌಸ್ ಬೀದಿ, ಬಸವನಗುಡಿ,
ಬೆಂಗಳೂರು-560 004.
ಫೋನ್ : 2662 5658 / 59

ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣ	:	ಆಗಸ್ಟ್ 2018
ಬೆಲೆ	:	ರೂ.250/-
ಪ್ರತಿಗಳು	:	1000

ಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಮುದ್ರಣ :
ವಾಗರ್ಥ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು-19. vagartha@yahoo.com

H.H. Sri Vishvesha Tirtha Swamiji
Sri Pejavara Adhokshaja Mathaa
Jagadguru Sri Madhwacharya
Maha Samsthana
Udupi-576 101, Karnataka
Phone : 0820-2524198, 2526598

श्री श्री विश्वेशतीर्थश्रीपादाः
श्री पेजावराधोक्षज मठः
जगद्गुरु श्रीमध्वाचार्यमहासंस्थानम्
उडुपि - ५७६ १०१, कर्णाटक.

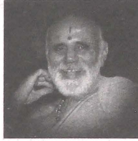

ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ

ಕರುಣಾಶಾಲಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ರಚಿಸಿರುವ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಗ್ರಂಥ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪರಮೋಪಕಾರಕವಾಗಿದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಯಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಮುತ್ತನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಈ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಹೃದಯವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ ಶೋಭೆಯನ್ನು ನೀಡುವುದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾತಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಇದರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು ನಮಗೆ ಸಂತಸವನ್ನು ತಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುವ ಮಾಡೆಲ್‌ಹೌಸ್ ರಾಯರ ಮಠದ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನಾವು ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇತ್ಯನೇಕ ನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ

[signature]

ಶ್ರೀಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಶ್ರೀಶತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು

ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳು

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ

ಶ್ರೀರಾಜೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಪೂರ್ವಾದಿಮಠ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಾಜಮಠ (ಸೋಸಲೆ)

ಅನುಗ್ರಹಸಂದೇಶ

ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರೆಂದು ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಆರಾಧಿಸುವ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪಾಮರ ಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಕರುಣಾಳುಗಳೋ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಹಾಗೂ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕರುಣಾಶಾಲಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೆನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಅವರು ಆರು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ನೇರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ 'ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ', ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮಟ್ಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಟೀಕೆಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ 'ಭಾವದೀಪ', ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೆ ಪರಿಮಳಾಚಾರ್ಯರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟ 'ಪರಿಮಳ', ಅಣುಭಾಷ್ಯದ ಅದ್ಭುತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ 'ತತ್ವಮಂಜರೀ' ಹಾಗೂ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಂತೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕೃತಿ ಯಾದ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ ಇವುಗಳು ಸೇರಿವೆ.

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ ಮತ್ತು ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಈ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಗುರುರಾಜರು ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಚಂದ್ರಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಮುಗಿಸುವದರೊಳಗಾಗಿ ರಚಿಸಿದರೆಂದು ರಾಘವೇಂದ್ರ ವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಚಂದ್ರಿಕಾವಿವರಣಂ ನ ಸಮಾಪ್ತಂ ಯಾವದೇತದುಭಯಂ ವಿರಚಯ್ಯ ।
ನ್ಯಾಯಗರ್ಭನಯವನ್ನಯಶಾಲೀ ತತ್ಸಮಾಪಯದನಂತರಮಾರ್ಯಃ ।
(ಸರ್ಗ ೮ ಶ್ಲೋಕ ೧೨)

ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಘವೇಂದ್ರವಿಜಯವು ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಕಾಂಚನಸೂತ್ರಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮಶೇಷಬುಧಾನಾಮ್ ।
ಬುದ್ಧಿಶಾಣಪರಿಶಾಣವಿದೀಪ್ತಾಂ ನ್ಯಾಯಮೌಕ್ತಿಕತತೀಮ್ ಅತನಿಷ್ಟ ।
(ಸರ್ಗ ೮ ಶ್ಲೋಕ ೧೧)

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಭಂಗಾರದ ದಾರದಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಿದ ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಶಾಣಕಲ್ಲಿಗೆ ಒರೆಹಚ್ಚಿ ಮಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಬುಧ-ಜನರಿಗೆ ಕಂಠಭೂಷಣವಾದ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಗುರುರಾಜರು ರಚಿಸಿದರು.

ಈ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು – ಅದು ಹೀಗೆ –

''ಭಾಷ್ಯಟೀಕೆಯಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಪ್ರೌಢವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅನೇಕಸಲ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯನ್ನು ಮನನ ಮಾಡಿ

ಅನಂತರ ಭಾಷ್ಯ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆಗಳಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಸುಧಾ ಅನಂತರ ಚಂದ್ರಿಕಾ ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ಪ್ರಕಾಶ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಪುನಃ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯನ್ನು ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಮನನ ಮಾಡಿದಾಗ ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢಿಮೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು'' -ಎಂದು.

ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಾಜರು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಇಂಥ ಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದುಂಟು. ಅದೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿ-ತದರ್ಥಚಿಂತಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರಿವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿದೆ. ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳೇ ತಮ್ಮ ಮಂಗಲಾಚರಣೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ – ''ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಂ ಕುರ್ವೇ ವಿದುಷಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮ್'' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಿಃಸಂಶಯವಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಕಂಠಭೂಷಣವೇ ಸರಿ.

ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸುವ ಕಾರ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದದ್ದು. ಆದರೆ ಶ್ರೀಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ತಮ್ಮ ಹಲವಾರು ದಶಕಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ ನಿರಂತರ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಚನ, ಶಾಸ್ತ್ರಪಾಠ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಗುರುರಾಜರ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹಪಾತ್ರರಾಗಿ ಪಡೆದ ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಈ ಅನುವಾದ ಕಾರ್ಯ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರವಾಗಿ ಹೊರಬಂದಿದೆ. ಈ ಅನುವಾದವು ಈಗಾಗಲೇ ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನದ ಅಧ್ಯಯನ ದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರನ್ನು ಹಾರ್ದಿಕವಾಗಿ ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತಾ,

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ ಮತ್ತು ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಈ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಗುರುರಾಜರು ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಚಂದ್ರಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಮುಗಿಸುವದರೊಳಗಾಗಿ ರಚಿಸಿದರೆಂದು ರಾಘವೇಂದ್ರ ವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಚಂದ್ರಿಕಾವಿವರಣಂ ನ ಸಮಾಪ್ತಂ ಯಾವದೇತದುಭಯಂ ವಿರಚಯ್ಯ ।
ನ್ಯಾಯಗರ್ಭನಯವನ್ನಯಶಾಲೀ ತತ್ಸಮಾಪಯದನಂತರಮಾರ್ಯಃ ।
(ಸರ್ಗ ೮ ಶ್ಲೋಕ ೧೨)

ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಘವೇಂದ್ರವಿಜಯವು ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಕಾಂಚನಸೂತ್ರಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮಶೇಷಬುಧಾನಾಮ್ ।
ಬುದ್ಧಿಶಾಣಪರಿಶಾಣವಿದೀಪ್ತಾಂ ನ್ಯಾಯಮೌಕ್ತಿಕತತೀಮ್ ಅತನಿಷ್ಟ ।
(ಸರ್ಗ ೮ ಶ್ಲೋಕ ೧೧)

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಭಂಗಾರದ ದಾರದಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಿದ ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಶಾಣಕಲ್ಲಿಗೆ ಒರೆಹಚ್ಚಿ ಮಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಬುಧ-ಜನರಿಗೆ ಕಂಠಭೂಷಣವಾದ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಗುರುರಾಜರು ರಚಿಸಿದರು.

ಈ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು – ಅದು ಹೀಗೆ –

''ಭಾಷ್ಯಟೀಕೆಯಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಪ್ರೌಢವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅನೇಕಸಲ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯನ್ನು ಮನನ ಮಾಡಿ

ಅನಂತರ ಭಾಷ್ಯ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆಗಳಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಸುಧಾ ಅನಂತರ ಚಂದ್ರಿಕಾ ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ಪ್ರಕಾಶ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಪುನಃ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯನ್ನು ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಮನನ ಮಾಡಿದಾಗ ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢಿಮೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು'' -ಎಂದು.

ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಾಜರು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಇಂಥ ಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದುಂಟು. ಅದೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿ-ತದರ್ಥಚಿಂತಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರಿವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿದೆ. ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳೇ ತಮ್ಮ ಮಂಗಲಾಚರಣೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ - ''ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಂ ಕುರ್ಮೋ ವಿದುಷಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮ್'' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಿಃಸಂಶಯವಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಕಂಠಭೂಷಣವೇ ಸರಿ.

ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸುವ ಕಾರ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದದ್ದು. ಆದರೆ ಶ್ರೀಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ತಮ್ಮ ಹಲವಾರು ದಶಕಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ ನಿರಂತರ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಚನ, ಶಾಸ್ತ್ರಪಾಠ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಗುರುರಾಜರ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹಪಾತ್ರರಾಗಿ ಪಡೆದ ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಈ ಅನುವಾದ ಕಾರ್ಯ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರವಾಗಿ ಹೊರಬಂದಿದೆ. ಈ ಅನುವಾದವು ಈಗಾಗಲೇ ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನದ ಅಧ್ಯಯನ ದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರನ್ನು ಹಾರ್ದಿಕವಾಗಿ ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತಾ,

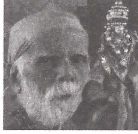
ಅವರಿಂದ ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರಸೇವಾ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯಲೆಂದು ಅಸ್ಮದುಪಾಸ್ಯ ಶ್ರೀಮೂಲಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಅನುವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹೊರತಂದಿರುವ ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜಾ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ ಮಂಡಲಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಚಿರ ಋಣಿಯಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಮಿತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯವು ಇನ್ನೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗಲಿ. ಮಂಡಲಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ ಶ್ರೀಗುರುರಾಜರ ಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇತ್ಯನೇಕ ನಾರಾಯಣಸ್ಮರಣೆಗಳು

ಶ್ರೀಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಶ್ರೀಶತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು

॥ ಶ್ರೀಮನ್ಮೂಲ ವೀರರಾಮೋ ವಿಜಯತೇ ॥
॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥೋ ವಿಜಯತೇ ॥
॥ ಶ್ರೀಮನ್ಮಾಧವತೀರ್ಥೋ ವಿಜಯತೇ ॥

ಶ್ರೀಶ್ರೀ೧೦೦೮ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಸಾಗರ ಮಾಧವತೀರ್ಥರ

ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ

ಸೂತ್ರ ಪ್ರಸ್ಥಾನದ ಮಾಧ್ವ ವಾಙ್ಮಯ ಭಾಂಡಾರದಲ್ಲಿ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಆಭರಣದಂತೆ ಟೀಕಾ ಟಿಪ್ಪಣೀ ಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರ ಶ್ರೀಮಚ್ಚರಣರ ''ನ್ಯಾಯ ಮುಕ್ತಾವಳಿ'' ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಮುತ್ತಿನಹಾರ. ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗಳೇ ತಮ್ಮ ಈ ಗ್ರಂಥ ''ವಿದುಷಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮ್'' ಎಂದು ಮಂಗಳಾಚರಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರಿಗೂ ದಾರಿದೀಪವಾದ ಗ್ರಂಥ ಇದು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಶ್ರೀಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರ ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರ ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಂವಾದ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿರುವುದು ಈ ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಂಡ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರ ತೀರ್ಥರು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿರುವುದು ಅನುವಾದದ

ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಅರಿವಿಲ್ಲದ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಉಪಕಾರಿಯಾದ ಗ್ರಂಥ ಇದು.

ಬೆಂಗಳೂರು ಎನ್.ಆರ್. ಕಾಲೊನಿ ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪಕರಟಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಥೆ ಇಂಥಾ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಟ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಶ್ಲಾಘನೀಯ.

ಈ ಸಾಧು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಗಳಾದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಮ್ಮ ಉಪಾಸ್ಯ ಮೂರ್ತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮೂಲವೀರರಾಮಚಂದ್ರದೇವರ ಅನುಗ್ರಹವಿರಲಿ.

ಇತಿ ನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣೆಗಳು.

ಶ್ರೀಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರಮಾಧವತೀರ್ಥರು

ಅನುವಾದಕರ ನುಡಿ

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳು ಆರು. ಶ್ರೀನ್ಯಾಯಸುಧಾಕ್ಕೆ ಪರಿಮಳ, ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಕ್ಕೆ ಭಾವದೀಪ, ಚಂದ್ರಿಕಾಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶ, ಅಣುಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವಮಂಜರೀ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳಿ. ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ನೀಡುವ ಗ್ರಂಥ. ನ್ಯಾಯ ಮುಕ್ತಾವಳಿಯು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸಂಗತಿ ವಿಷಯ ಸಂದೇಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಸುಧಾನ್ಯಾಯ ವಿವರಣ ಚಂದ್ರಿಕಾ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನನ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಧ್ಯಾನ ತಂತುವಿನಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಿ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿದ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರವಿದು ಎಂದು ವಾದೀಂದ್ರರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದ ಸಾರ ಸಂಗ್ರಹವಿದು. ಇದನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಆಗುವ ಆನಂದವೇ ಅನ್ಯಾದೃಶ. ಇದರ ಶೈಲಿಯೂ ಗಂಭೀರ. ದೀರ್ಘ ದೀರ್ಘ ವಾಕ್ಯಗಳು.

ಇದನ್ನು ಕನ್ನಡೀಕರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ ಬಹಳ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಇತ್ತು . ರಾಯರ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ ನರಸಿಂಹರಾಜಾ ಕಾಲೋನಿಯ ರಾಯರ ಮಠದವರೂ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದಾಗ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡೆ. ವಿದ್ಯಾಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಪೇಜಾವರ ಶ್ರೀಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಕಾಣಿಕೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದೆ.

ಶ್ರೀರಾಯರನ್ನೇ ಮೊರೆ ಹೊಕ್ಕೆ. ಅವರ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ ಯಥಾಮತಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರವಾದವರು ಆ ನಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರೇ ಆದ ಅಭಿಜಿತ್ ಹಾಗೂ ಪ್ರಭಂಜನ. ಅವರಿಗೂ ಪ್ರಕಾಶಕರಿಗೂ, ಮುದ್ರಕರಿಗೂ ಶ್ರೀರಾಯರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣೆಗಳು

[signature]

ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು

ಪ್ರಕಾಶಕರ ನುಡಿ

ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯ ಮಲವನ್ನು ಕಳೆದು ಶ್ರೀಮದ್ ಆಚಾರ್ಯರ, ಟೀಕಾರಾಯರ ಗ್ರಂಥಕುಸುಮಗಳ ಪರಿ-ಪರಿಯಾದ ಪರಿಮಳವನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದವರು ಪರಿಮಳಾಚಾರ್ಯರು.

ಅವರ ಕೃತಿಗಳು ಇಂದು ಅತ್ಯವಶ್ಯ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಬಾರದ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಅದರ ಜ್ಞಾನ ಅಸಾಧ್ಯ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆ ಯೋಗ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ಬೋಧಿಸುವುದಲ್ಲದೇ ಗ್ರಂಥರೂಪದಲ್ಲಿ ತರುವ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ರಾಯರ ಆರಾಧನಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಈ ೩೪೭ನೇ ಆರಾಧನಾ ಮಹೋತ್ಸವದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ **ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಃ** ಎಂಬ ರಾಯರು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಥಮ ಹಾಗೂ ದ್ವಿತೀಯ ಅಧ್ಯಾಯದ (ಭಾಗ - ೧) ಕನ್ನಡಾನುವಾದವನ್ನು ರಾಯರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಾರಾಯಣಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮುದ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಕೃತಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ ಕರುಣಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಪೇಜಾವರಾಧೋಕ್ಷಜ ಮಠಾಧೀಶರಾದ **ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವೇಶತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು,** ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರಾಜ(ಸೋಸಲೆ) ಮಠಾಧೀಶರಾದ **ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಶ್ರೀಶ ತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು,** ಶ್ರೀಮನ್ಮಾಧವತೀರ್ಥರ ಶ್ರೀಮಠಾಧೀಶರಾದ **ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರಮಾಧವತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು** ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಪರಮಾನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮಾಡುತ್ತಿರಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಈ ಕೃತಿಯ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ನಮಗೆ ಉಪಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ದೀರ್ಘದಂಡಪ್ರಣಾಮಗಳು.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅಕ್ಷರ ಜೋಡಣೆ ಮತ್ತು ಮುದ್ರಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ವಾಗರ್ಥದವರಿಗೂ ವಂದನೆಗಳು.

ಇತಿ ಆಡಳಿತ ಮಂಡಳಿ
ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್
ಮಾಡೆಲ್ ಹೌಸ್ ಬೀದಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

|| ಶ್ರೀಃ ||

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ ಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ನಾಮಾವಲಿಃ

|| ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ || ಹರಿಃ ಓಂ ||

1. ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯಃ

ಪ್ರಥಮ ಪಾದಃ - ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದಸಮನ್ವಯಪಾದಃ

ಅ.ಸಂ.	ಸೂ.ಸಂ.	
	೧. ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣಮ್	೧
1.	ಓಂ ಓಂ ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಓಂ ||	1
	೨. ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣಮ್	೨
2.	ಓಂ ಜನ್ಮಾದಸ್ಯ ಯತಃ ಓಂ	2
	೩. ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್	೩
3.	ಓಂ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್ ಓಂ	3
	೪. ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣಮ್	೪
4.	ಓಂ ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಓಂ	4
	೫. ಈಕ್ಷ್ಯತ್ಯಧಿಕರಣಮ್	೫
5.	ಓಂ ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಽಶಬ್ದಮ್ ಓಂ	5
6.	ಓಂ ಗೌಣಶ್ಚೇನ್ನಾತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ	6
7.	ಓಂ ತನ್ನಿಷ್ಠಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ	7
8.	ಓಂ ಹೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ ಓಂ	8
9.	ಓಂ ಸ್ವಾಪ್ಯಯಾತ್ ಓಂ	9
10.	ಓಂ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಓಂ	10
11.	ಓಂ ಶ್ರುತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ	11

ತೃತೀಯ ಪಾದಃ - ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಮಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯಪಾದಃ

ಚತುರ್ಥ ಪಾದಃ - ಅನ್ಯತ್ರೈವಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಮಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯಪಾದಃ

2. ಓಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತು ತದರ್ಹತ್ವಾತ್ ಓಂ 108
3. ಓಂ ತದಧೀನತ್ವಾದರ್ಥವತ್ ಓಂ 109
4. ಓಂ ಜ್ಞೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ ಓಂ 110
5. ಓಂ ವದತೀತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಹಿ ಓಂ 111
6. ಓಂ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಓಂ 112
7. ಓಂ ತ್ರಯಾಣಾಮೇವ ಚೈವಮುಪನ್ಯಾಸಃ ಪ್ರಶ್ನಶ್ಚ ಓಂ 113
8. ಓಂ ಮಹದ್ವಚ್ಚ ಓಂ 114
9. ಓಂ ಚಮಸವದವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ 115

೨. ಜ್ಯೋತಿರುಪಕ್ರಮಾಧಿಕರಣಮ್ ೩೫

10. ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಕ್ರಮಾತ್ ತು ತಥಾ ಹ್ಯಧೀಯತ ಏಕೇ ಓಂ 116
11. ಓಂ ಕಲ್ಪನೋಪದೇಶಾಚ್ಚ ಮಧ್ವಾದಿವದವಿರೋಧಃ ಓಂ 117

೩. ನಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾಧಿಕರಣಮ್ ೩೬

12. ಓಂ ನ ಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾದಪಿ ನಾನಾ-ಭಾವಾದತಿರೇಕಾಚ್ಚ ಓಂ 118
13. ಓಂ ಪ್ರಾಣಾದಯೋ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ ಓಂ 119
14. ಓಂ ಜ್ಯೋತಿಷೈಕೇಷಾಮಸತ್ಯನ್ನೇ ಓಂ 120

೪. ಆಕಾಶಾಕಾರಣತ್ವೇನೇತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ೩೭

15. ಓಂ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚಾಕಾಶಾದಿಷು ಯಥಾ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟೋಕ್ತೇಃ ಓಂ 121

೫. ಸಮಾಕರ್ಷಾಧಿಕರಣಮ್ ೩೮

16. ಓಂ ಸಮಾಕರ್ಷಾತ್ ಓಂ 122
17. ಓಂ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಾತ್ ಓಂ 123
18. ಓಂ ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾದಿತಿ ಚೇತ್ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ ಓಂ 124

2. ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ.

ಪ್ರಥಮ ಪಾದಃ - ಯುಕ್ತಿ(ತರ್ಕ)ಪಾದಃ

ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದಃ - ಸಮಯ ಪಾದಃ

ತೃತೀಯ ಪಾದಃ - ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಪಾದಃ

ಚತುರ್ಥ ಪಾದಃ - ನ್ಯಾಯೋಪೇತಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಪಾದಃ

★★★

	ಶ್ರೀಃ	
	ಶ್ರೀ ಮೂಲರಾಮೋ ವಿಜಯತೇ	
	ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜೋ ವಿಜಯತೇ	

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾ

ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಃ

ಪ್ರಣಮ್ಯ ರಮಣಂ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಃ ಪೂರ್ಣಬೋಧಗುರೂನಪಿ ।
ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಂ ಕುರ್ಮೋ ವಿದುಷಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮ್ ॥

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ

|| ಅಥ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣಮ್ ||

ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರೇಂದ್ರಾದಿಭಿರರ್ಥಿತೋ ಭಗವಾನ್ ನಾರಾಯಣಃ ವ್ಯಾಸತ್ವೇನಾವತೀರ್ಯ ಉತ್ಸನ್ನಾನ್ ವೇದಾನ್ ವ್ಯಂಜಯನ್ ತದರ್ಥ-ನಿರ್ಣಯಾಯ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಸಂದರ್ಭಾತ್ಮಕಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಹಿತಾಯ ಪ್ರಣಿನಾಯ । ತದೇತನ್ನ್ಯಾಯನಿಬಂಧನಾತ್ಮಕಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ವಿಷಯಾದಿಮತ್ತಾ-ಸಾಧನೇನ ಆರಂಭಣೀಯತ್ವಂ ಸಾಧಯಿತುಂ (ಸಮರ್ಥಯಿತುಂ) ತದುಪ-ಯುಕ್ತತಯಾ ನ್ಯಾಯಾನುಸಂಧಾನಾತ್ಮಕ ವಿಚಾರಮನನಾಪರನಾಮಕಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವಂ ಸಾಧಯಿತುಮಿದಂ ಸೂತ್ರಮ್ -

|| ಓಂ ಓಂ ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಓಂ || ೧-೧-೧

ಇತಿ । ಏತದಾದಿಪಂಚಾಧಿಕರಣ್ಯಾಃ ಅಧ್ಯಾಯಪಾದಪೀಠತ್ವಾತ್ ಶಾಸ್ತ್ರ-ಮಾತ್ರೇ ತದನ್ಯೇಷಾಂ ಪ್ರಾಯಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಾಯಪಾದೇಷು ಅಂತರ್ಭಾವಃ ಟೀಕಾಯಾಂ ಪ್ರತಿನಯಂ ಸ್ಪಷ್ಟಃ । ಅನಂತರಸಂಗತಿಶ್ಚ ಅನೇಕವಿಧಾ । ಯಥೋಕ್ತಮ್

ಆಕ್ಷೇಪಿಕ್ಯಾತಿದೇಶಿಕ್ಯಾವುಪೋದ್ಘಾತಾಪವಾದತೇ ।
ಪ್ರಸಂಗಶ್ಚೇತ್ಯಾದಿರೂಪಾ ಸಾ ಚಾನಂತರ್ಯಲಕ್ಷಣಾ ॥ (ಚ) ಇತಿ ।

ಅಸ್ಯೈವ ಆದಿತ್ವಾತ್ ನಾತ್ರ ಪೂರ್ವಸಂಗತಿಃ ।

ವಿಷಯೋ ವಿಶಯಶ್ಚೈವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತಥೋತ್ತರಃ ।
ಪ್ರಯೋಜನಂ ಚ ಪಂಚೈತಾನ್ ಪ್ರಾಂಚೋಽಧಿಕರಣಂ ವಿದುಃ ॥

ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ ಪಂಚಾವಯವೀ ಯಥಾಗ್ರಂಥಂ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ ।
ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯೇ ಸಂಗತಿಶ್ಚ ಗುರುಪಾದಪ್ರಸಾದತಃ ॥

''ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ತದ್‌ಬ್ರಹ್ಮ'' (ತೈ.೩-೧) ಇತ್ಯಾದೌ ಶ್ರುತಾ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ-ವಿಷಯಃ । ನ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಉತ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ತದ್ಬೀಜಂ ಟೀಕಾಯಾಂ ಪ್ರತಿನಯಂ ವ್ಯಕ್ತಮ್ ।

ನ ಕರ್ತವ್ಯೇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ವಿಷಯಾದೇರಭಾವಾತ್ । ಅನಾತ್ಮನಃ ಅಸತ್ಯತ್ವಾತ್ । ಪರಾತ್ಮನಶ್ಚೇಷ್ಟಾದಿಲಿಂಗಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ಪರಮಾತ್ಮನಶ್ಚ ಸ್ವಾತ್ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಮಾನಾಭಾವೇನ ಅಭಾವಾತ್ । ವೇದಾಂತಾನಾಂ ಪೌರುಷೇಯತ್ವಾ-ಪೌರುಷೇಯತ್ವಯೋಃ ಅಪ್ತೋಕ್ತತ್ವಗುಣಾಭಾವೇನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾ-ಭಾವಾತ್ । ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇಽಪಿ ಕಾರ್ಯಪರತ್ವೇನ ಸಿದ್ಧರೂಪಬ್ರಹ್ಮಾ-ಬೋಧಕತ್ವಾತ್ । ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಬೋಧಕತ್ವೇಽಪಿ ಅದ್ವೈತರೀತ್ಯಾ ಅಖಂಡ-ಸ್ವಾತ್ಮಮಾತ್ರಪರತ್ವಪ್ರತೀತೇಃ ಸ್ವಾತ್ಮನಶ್ಚ ಅಹಂಧೀಸಿದ್ಧತಯಾ ಸಂದೇಹಾ-ಭಾವೇನ ವಿಷಯತ್ವಾಯೋಗಾತ್ । ದೇಹಾದಿಭಿನ್ನತ್ವಾಣುತ್ವಾದೇರಪಿ ಅನಾತ್ಮ-ತಯಾ ಅಸತ್ಯತ್ವಾತ್ ಸತ್ಯಪಿ ತದ್‌ಜ್ಞಾನೇ ಅಪವರ್ಗಸ್ಯ ಅನ್ಯಸ್ಯ ವಾ ಫಲಸ್ಯ ಅನುಪಲಂಭೇನ ತಸ್ಯ ತತ್ಫಲತ್ವಾಯೋಗಾತ್ । ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನ-ಯೋರಭಾವೇ ಅಧಿಕಾರಿಸಂಬಂಧಯೋಃ ಸುತರಾಮಭಾವಾತ್ । ಅಸ್ತು ವಾ ಅನ್ಯತ್ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷಯಃ । ತಥಾಽಪಿ ನ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಫಲವತೀ । ನ ತಾವತ್ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಂ ತಸ್ಯಾಃ ಫಲಮ್ । ತಸ್ಯ 'ಕರ್ಮಣಾ ಜ್ಞಾನಮಾತನೋತಿ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಮಣೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ । ತಸ್ಯ ಸ್ವತೋಽಪುಮರ್ಥತ್ವಾಚ್ಚ । ನಾಪಿ

ತದ್ದ್ವಾರಾ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಸಾದಃ ಫಲಮ್ । ತಸ್ಯಾಪಿ ''ತತ್ಕರ್ಮ ಹರಿತೋಷಂ ಯತ್'' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಮಣೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ । ಸ್ವತೋಽಪುಮರ್ಥತ್ವಾಚ್ಚ । ನಾಪಿ ತದ್ದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷಃ ಫಲಮ್ । ತಸ್ಯಾಪಿ ''ಅಪಾಮ ಸೋಮಮಮೃತಾ ಅಭೂಮ'' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಮಣೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ । ಮಿಥ್ಯಾಭೂತಬಂಧನಿವೃತ್ತಿ-ರೂಪಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದನೈರಪೇಕ್ಷ್ಯಾಚ್ಚ । ಅಸ್ತು ವಾ ಮೋಕ್ಷರೂಪಂ ಫಲಮಪಿ ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾದದ್ವಾರಾ । ತಥಾಽಪಿ ತಸ್ಯಾಃ ನಾಧಿಕಾರೀ । ಮುಮುಕ್ಷುಮಾತ್ರಸ್ಯಾಧಿಕಾರಿತ್ವೇ ಸ್ತ್ರೀಶೂದ್ರಾದೇರಪ್ಯಧಿಕಾರಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ''ಸ್ತ್ರೀ-ಶೂದ್ರಬ್ರಹ್ಮಬಂಧೂನಾಂ ತ್ರಯೀ ನ ಶ್ರುತಿಗೋಚರಾ'' ಇತ್ಯಾದಿವಿರೋಧಾತ್ । ಅನ್ಯಸ್ಯ ಚ ತದ್ವ್ಯಾವೃತ್ತಾಧಿಕಾರಸ್ಯಾಭಾವಾದಿತಿ ॥ (ಏತೇ ಚ ತ್ರಯಃ ಪಕ್ಷಾಃ ಕ್ರಮಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಾತೋಽಥಪದವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಾ ಜ್ಞೇಯಾಃ।)

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅನಾತ್ಮಪರಾತ್ಮಸ್ವಾತ್ಮನಾಂ ಅವಿಷಯತ್ವೇಽಪಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯೇ ಶ್ರುತೇನ ಯೌಗಿಕೇನ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೇನ ಅವಯವಶಕ್ತ್ಯಾ ''ಅಥ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಬೃಹಂತೋ ಹ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಗುಣಾ'' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಚ ಅನ್ಯತ್ರಾ-ಸಂಭಾವಿತದೇಶಕಾಲಗುಣಾಪರಿಚ್ಛೇದವದ್ವಸ್ತುವಾಚಿನಾ ಜೀವಾನ್ಯವಿಷ್ಣ್ವಾ-ಖ್ಯವಸ್ತುಸಿದ್ಧ್ಯಾ ತಸ್ಯ ಚ ಸಗುಣನಿರ್ಗುಣಾಲ್ಪಗುಣತ್ವಾದಿನಾ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತೇಃ ಸಂದಿಗ್ಧತಯಾ ವಿಷಯತ್ವಸಂಭವಾತ್ । (ಜಿಜ್ಞಾಸೋತ್ಥಜ್ಞಾನಜಾತತತ್ಪ್ರಸಾದಾದೇವ ಮುಚ್ಯತೇ [ಅ.ವ್ಯಾ.]) ತದ್ಜ್ಞಾನೋತ್ಥತತ್ಪ್ರಸಾದಜನ್ಯಮುಕ್ತ್ಯಾಖ್ಯ-ಫಲವತ್ತ್ವಾತ್ ತದಿಚ್ಛೋರಧಿಕಾರಿಣಃ ಸತ್ತ್ವೇನ ತತ್ಸಂಬಂಧಸ್ಯಾಪಿ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದೇಶ್ಚ ಮೂಲಗ್ರಂಥೇಷು ಸಾಧನಾನ್ನಾದ್ಯಃ ಪಕ್ಷೋ ಯುಕ್ತಃ । ನಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಃ । ಶ್ರವಣಂ ಮನನಂ ಚೇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪ-ಜಿಜ್ಞಾಸಾಯಾ ಏವ ಜ್ಞಾನೇ ಪ್ರಧಾನಸಾಧನತ್ವೇನ ಕರ್ಮಣಃ ತದಂಗತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಸ್ವತೋಽಪುಮರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರಸಾದದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವೇನ ಪುಮರ್ಥ-ತ್ವಾಚ್ಚ। 'ಕರ್ಮಣಾ ತ್ವಧಮ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಜನ್ಯಪ್ರಸಾದಸ್ಯೈವ ಮುಕ್ತಿ-ಹೇತುತ್ವಾಚ್ಚ । ಬಂಧಸ್ಯ ತು ಅಕ್ಷಾದಿಮಾನಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ಸತ್ಯತಯಾ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ । ಕರ್ಮಣಾ ಅಮೃತತ್ವೋಕ್ತೇಶ್ಚ ''ಅಮೃತೋ ವಾವ ಸೋಮಪೋ ಭವತಿ ಯಾವದಿಂದ್ರ'' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಗೌಣತ್ವಾತ್ । ನಾಪಿ ತೃತೀಯಃ । ಮುಮುಕ್ಷುಮಾತ್ರಸ್ಯಾನಧಿಕಾರಿತ್ವೇಽಪಿ ''ಭಕ್ತಿಮಾನ್ ಪರಮೇ

ವಿಷ್ಣೌ'' ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಅಧ್ಯಯನಶಮದಮಾದಿಮತೋಽಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷಸ್ಯ ಸಂಭವಾಚ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಜಿಜ್ಞಾಸೇತಿ ॥ ತತ್ರ ಭಾಷ್ಯಟೀಕಯೋಃ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಕರ್ಮಜನ್ಯತ್ವಶಂಕಾಸಮಾಧ್ಯೋರನುಕ್ತಾವಪಿ ''ಜಿಜ್ಞಾಸೋತ್ಥಜ್ಞಾನಜಾತ್ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾದೇವ ಮುಚ್ಯತೇ'' ಇತ್ಯನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಥೈವಕಾರೇಣ ಸೂಚಿತತ್ವಾದವಿರೋಧ ಇತಿ । ಅತ್ರ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷಯೋಃ ಜಿಜ್ಞಾಸಾನಾರಂಭಾರಂಭೌ ಫಲೇ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ ಓಂ ॥ ೧-೧-೨

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿಶಿಷ್ಟಾಧಿಕಾರಿಕಮೋಕ್ಷಫಲಕಜೀವಾನ್ಯಧರ್ಮಿಕಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಪ್ರಕಾರಕಜಿಜ್ಞಾಸಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾದಾಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲಕ್ಷಣಮುಚ್ಯತೇ ಇತಿ ವಾ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣೇನ ಸಂಗತಿಃ । ತೈತ್ತಿರೀಯೇ ಶ್ರುತಂ 'ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ । ಯೇನ ಜಾತಾನಿ ಜೀವಂತಿ ಯತ್ಪ್ರಯಂತ್ಯಭಿಸಂವಿಶಂತಿ ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತಿ (ತೈ. ೩-೧) ಯತ್ಪ್ರಯಂತಿ ಪ್ರಲಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಯದಭಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಸಂವಿಶಂತಿ ಮುಕ್ತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ । ತತ್ರ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಿಂ ಜೀವೋ ವಿಷ್ಣುರ್ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಬೃಹಜಾತಿಜೀವಕಮಲಾಸನಶಬ್ದರಾಶಿಷ್ವಿತ್ಯುಕ್ತೇಃ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಜೀವೇ ಯೌಗಿಕಾರ್ಥಸ್ಯಾಯೋಗೇನ ರೂಢತ್ವಾತ್ ವಿಷ್ಣೌ ತು ರೂಢೇರಭಾವಾತ್ ಗುಣಪೂರ್ತ್ಯಭಾವಾಪಾತೇನ ಅಯೌಗಿಕತ್ವಾಯೋಗಾಚ್ಚ ಯೋಗಾದ್ ರೂಢೇರ್ಬಲೀಯಸ್ತ್ವಾತ್, 'ಯತೋ ವಾ' ಇತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೋಕ್ತಕಾರಣತ್ವಸ್ಯ ಅದೃಷ್ಟದ್ವಾರಾ ಜೀವೇಽಪಿ ಸಂಭವಾದತ ಏವ ಜಾತ್ಯಾದೇರತ್ರಾಸಂಭವಾತ್ 'ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮನನವಿಧಾಯಕವಾಕ್ಯಾಂತರೇ ಜೀವೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾತ್ಮಪದಪ್ರಯೋಗಾಚ್ಚ ಜೀವ ಏವೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ । ತಸ್ಯ ಚ ಅಹಂಧೀಸಿದ್ಧತ್ವಾನ್ನ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಕಾರ್ಯೇತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಯತೋ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೋಕ್ತಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ-ಕಾರಣತ್ವಸ್ಯ 'ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ಅದೃಷ್ಟದ್ವಾರಾ ಜೀವಕಾರಣತಾಪರತ್ವೇ ಜಾತಾದಿಪದಾ-ಸ್ವಾರಸ್ಯಾತ್ ಇಮಾನೀತಿ ಸರ್ವನಾಮ್ನಃ ಸಂಕೋಚಕಾಭಾವಾತ್ ಅಭಿಸಂ-ವಿಶಂತೀತ್ಯುಕ್ತಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಥಾऽಯೋಗಾತ್ ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾ-ದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯೇ (೨-೧-೨೨) ಜೀವಕರ್ತೃತಾಯಾಃ ನಿರಸಿಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾಚ್ಚ ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವಬಾಧಕೇನ ರೂಢೇಸ್ತ್ಯಾಜ್ಯತ್ವಾತ್ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ಇತ್ಯತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯೇ ಶ್ರುತಾತ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಸ್ವಶಬ್ದಾದಿತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೩-೧) ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣನ್ಯಾಯೇನ ವಿಷ್ಣುವಾಚಿತ್ವಾತ್ ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಮಿತಿ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಸತ್ತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ಅಜ್ಞರೂಢಿತೋ ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ ಯೋಗರೂಢಿಭ್ಯಾಂ ಗುಣಪೂರ್ಣೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ತಸ್ಯ ಸಂದಿಗ್ಧತ್ವಾತ್ ಕರ್ತವ್ಯೈವ ತಜ್ಜಿಜ್ಞಾಸೇತಿ ।

ವರ್ಣಕಾಂತರಂ ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಜೀವಪರಃ ಉತಾರ್ಥಾಂತರಪರ ಇತಿ ಸಂದೇಹೇ ಅಂತ್ಯೇ ತಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ತದ್ವಾಚಿತಾಯಾಃ ತತ್ರ ತಾತ್ಪರ್ಯಸ್ಯ ಚ ಕಲ್ಪ್ಯತ್ವಾತ್ ಗೌರವಮ್ । ಆದ್ಯೇ ತು ಲಾಘವಮ್, ಜೀವಸ್ಯಾಕಲ್ಪ್ಯತ್ವಾತ್ ಬೃಹ ಜಾತಿಜೀವೇತ್ಯಭಿಧಾನಾತ್ ಶಕ್ತೇರಪಿ ಕ್ಲೃಪ್ತತ್ವಾತ್ ಅಬಾಧೇನ ತಾತ್ಪರ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಜೀವಪರ ಏವೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ 'ಯನ್ನ ದುಃಖೇನ ಸಂಭಿನ್ನಂ ನ ಚ ಗ್ರಸ್ತಮನಂತರಮ್ । ಅಭಿಲಾಷೋಪನೀತಂ ಚ ಸುಖಂ ಸ್ವರ್ಗಪದಾಸ್ಪದಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಸ್ವರ್ಗಪದಸ್ಯ ಚಂದನಾದಿರೂಪಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥತ್ಯಾಗೇನ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಪರತ್ವವದ್ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯಾಪಿ ಯತೋ ವೇತ್ಯಾದಿ-ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥತ್ಯಾಗೇನ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಪರತೋಪಪತ್ತಿರಿತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಇತಿ ವಾ,

ಅಲೌಕಿಕವಿಶೇಷ್ಯಪರತ್ವೇ ಗೌರವಾತ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷ್ಯಪರತ್ವೇ ಲಾಘವಾತ್ ತದನುಸಾರೇಣ ಜೀವೇ ಸಂಭವದ್ಗುಣಪೂರ್ತಿರೇವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ನ ತು ಸಿದ್ಧಾಂತ್ಯಭಿಮತಗುಣಪೂರ್ತೌ ತಾತ್ಪರ್ಯಮಿತಿ ಜೀವಪರ ಏವೇತಿ

ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಕಾರಣತ್ವೇನೈವ ಬಾಧಕೇನ ಅಲೌಕಿಕವಿಶೇಷ್ಯಪರತ್ವಂ ತತಶ್ಚ ಸಂಕೋಚಕಾಭಾವಾತ್ ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ತಿರೇವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ-ಮಿತ್ಯರ್ಥಾಂತರಪರ ಏವೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ ಇತೀದಮೇಕಮ್ ।

ಅನ್ಯತ್ತು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರೇ ಜಿಜ್ಞಾಸೋತ್ಥಜ್ಞಾನಜನ್ಯಪ್ರಸಾದದ್ವಾರಾ ಮೋಚ-ಕತ್ವಾದ್ ವಿಷ್ಣೋಃ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಪ್ರಾಗಭಿಹಿತಮಯುಕ್ತಮ್ । ತಥಾತ್ವೇ ಬಂಧಕತ್ವಾತ್ ತಜ್ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ನ ಕಾರ್ಯೇತ್ಯಪಿ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚಾಯಂ ಅಬಂಧಕಃ,ಜೀವಸ್ಯಾಬದ್ಧತ್ವಬದ್ಧತ್ವಯೋರಯೋಗೇನ ಅನ್ಯಬದ್ಧತ್ವೇ ವಾಚ್ಯೇ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಚೇತನಸ್ಯಾಚೇತನಸ್ಯ ವಾ ಈಶಾಧೀನತ್ವೇನ ಪುನರೀಶ್ವರಸ್ಯ ಬಂಧಕತ್ವೇ ನಾಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತಾ । ಅನ್ಯಾಧೀನತ್ವೇ ಸ್ವಾನಧೀನಕೃತಾದ್ಬಂಧಾತ್ ಮೋಚಕತ್ವಂ ನೇಶಸ್ಯೇತಿ ನ ತಜ್ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಅಪ್ರಸನ್ನಸ್ಯ ಬಂಧಕತ್ವಂ ಪ್ರಸನ್ನಸ್ಯ ತು ಮೋಚಕತ್ವಂ ಇತಿ ತತ್ಪ್ರಸಾದಹೇತಜ್ಞಾನಜನನಾಯ ತಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಕಾರ್ಯೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಇತಿ ।

ಅತ್ರಾದ್ಯಂ ಟೀಕಾಭಿಪ್ರೇತಮ್, ಅಂತ್ಯೇ ತು ಸುಧಾಭಿಪ್ರೇತೇ । ತತ್ರಾ-ಪ್ಯಂತ್ಯಮುಪಾಸನಾಪಾದೇ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ಆದ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಯತೋ ವಾ ಇತಿ ವಾಕ್ಯ ಏವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಂ ನಾಭಿಪ್ರೇತಮ್ । ದ್ವಿತೀಯೇ ತು ಸರ್ವತ್ರಾಪೀತಿ ಭೇದಃ । ಅಂತ್ಯೇ ಮುಕ್ತಿರಸ್ಯ ಯತ ಇತಿ ಸೂತ್ರೇ ವಿನ್ಯಸಿತವ್ಯೇ ಜನ್ಮಾದೀತಿ ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವೋಕ್ತಿಃ ಮೋಚಕತ್ವಸಂಭಾವನಾರ್ಥೇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ಅತ್ರ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಕರ್ತವ್ಯತ್ವಂ ಫಲಂ ಸ್ಪಷ್ಟಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೩

ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ರುದ್ರಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಮಾಶಂಕ್ಯ ನಿರಸ್ಯತೇ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಯತೋ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೋಕ್ತಂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಅನ್ಯಸ್ಯಾಪೀತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಅನುಮಾನೇನ ರುದ್ರಾದಾವಪಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಸ್ಯ ಸುಸಾಧ್ಯತ್ವಾತ್ । ತಥಾಹಿ ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ ಕಾರ್ಯ

ತ್ವಾತ್ ಘಟವದಿತ್ಯನುಮಾನೇನ ಕರ್ತೃಮಾತ್ರಸಿದ್ಧಾವಪಿ ತಸ್ಯಾನುಮಾನಸ್ಯ ನಾವೇದವಿದಿತಿ ಸ್ವಪ್ರಾಮಾಣ್ಯನಿಷೇಧಕಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತೇ ವಿಷ್ಣ್ವಾಖ್ಯೇ ಕರ್ತರ್ಯಪ ರ್ಯವಸಾನೇನ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮೋಕ್ತೇ ಶಿವಾದಿರೂಪಕರ್ತರ್ಯೇವ ಪರ್ಯವಸಾನಾದ್ವಾ ಶಿವೋ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತಾ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾತ್ ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಕುಲಾಲಾದಿವದಿತ್ಯನುಮಾನೇನ ಶಿವಾದಿಕಾರಣತ್ವಸಿದ್ಧಿಃ । ನ ಚ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ । ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮೇನ ತತ್ಸಿದ್ಧೇರಿತ್ಯಾಗಮಸಹಾಯಾನು- ಮಾನಾವಲಂಬನೇನ ವಾ ಕಾರ್ಯತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನೇನ ವಾ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನೇ- ಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಮಾತ್ರವತೋ ನಿತ್ಯಪ್ರಯತ್ನಮಾತ್ರವತೋ ವಾ ಕರ್ತುಃ ಸಿದ್ಧೇಃ ತಸ್ಯ ಚ ಸಿದ್ಧಾಂತಿನಾ ವಿಷ್ಣುತ್ವಾ ನಂಗೀಕಾರಾತ್ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವಾದಿನಾ ರುದ್ರಾದಿಶ ಬ್ದೋಕ್ತೇ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಪರ್ಯವಸಾನಮಿತಿ ಕೇವಲಾನುಮಾನಾವಲಂಬನೇನ ವಾ ಏಕಃ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ನ ಚಾತ್ರ ವಿಷ್ಣುಕಾರಣತ್ವೇ ಪರೋದಾಹೃತ- ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ । ತಾಸಾಮುಕ್ತಾನುಮಾನವಿರೋಧೇನ ವಿಷ್ಣುಕಾರಣತಾ- ಮಾತ್ರಪರತ್ವಾದಿತಿ ।

ಅಪರಸ್ತು - ಸರ್ವಜ್ಞಶಿವಾದಿಪ್ರಣೀತತಯಾ ಅನಾಶಂಕಿತದೋಷೇಣ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮೇನ ರುದ್ರಾದೇರಪಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಪ್ರತೀತೇಃ ರುದ್ರಾ- ದಿರ್ಜಗತ್ಕರ್ತಾ । ನ ಚಾಪೌರುಷೇಯತ್ವೇನ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕೇನ ವೇದೇನ ವಿಷ್ಣೋರಪಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಪ್ರತೀತೇಸ್ತದ್ವಿರೋಧಃ । ದ್ವಯೋರಪಿ ಕಾಲಾದಿ- ಭೇದೇನ ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯಾವಿರೋಧಾತ್ । ವೇದೇ ಆಗಮೇ ಚೇದಂ ಸರ್ವಮ- ಸೃಜತೇತಿ ವಿಷ್ಣ್ವಾದೇಃ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವೋಕ್ತೇಃ ತತ್ತತ್ಕಾಲಸೃಜ್ಯಸರ್ವಪರತ್ವೇನ ಯೋಗ್ಯತಾಪರತ್ವೇನ ವಾ ಉಪಪತ್ತೇಃ । ವೇದೇ ಶಿವಸ್ಯ ಆಗಮೇ ಚ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕಾರಣತಾನಿಷೇಧಸ್ಯ ಉದಿತಹೋಮಾದಿನಿಂದಾಯಾಃ ಅನುದಿತಹೋಮಾದಿ- ಸ್ತುತಿಪರತ್ವಮಿವ ವಿಷ್ಣ್ವಾದಿಕರ್ತೃತಾವಿಧಿಪರತ್ವಸಂಭವಾತ್ ಇತ್ಯಾಗ- ಮಾವಲಂಬೀ । ಏವಂ ಚ ಸರ್ವಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಲಕ್ಷಣಂ ಚೇದ- ಸಂಭವಃ ಕತಿಪಯಕರ್ತೃತ್ವಂ ಚೇದತಿವ್ಯಾಪ್ತಿರಿತಿ ನ ಲಕ್ಷಣಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಫಲಮ್ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಚಕ್ಷುರಾದೇಃ ರಸಗಂಧಾದಾವಿವೋಕ್ತಾನಾಂ ಅವೇದಮೂಲಾನುಮಾನಾನಾಂ 'ನಾವೇದವಿನ್ಮನುತೇದಂ ಬೃಹಂತಂ', 'ಔಪನಿಷದಃ ಪುರುಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಜಗತ್ಕಾರಣೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯನಿಷೇಧಾತ್ ಶಶಾದೀನಾಂ ವಿಷಾಣಿತ್ವಾದಾವಪಿ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವೇನ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತ್ಯಾ ಅರ್ಥಾಸಾಧಕತ್ವಾತ್ ಆದ್ಯಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋ ನ ಯುಕ್ತಃ । ತಥಾ ಪ್ರಮಾಣತ್ವೇನಾಂಗೀಕೃತಶ್ರುತಿ-ಪರಿಗೃಹೀತಯಾ ಋಗ್ಯಜುಸ್ಸಾಮಾಥರ್ವಾಶ್ಚ ಬಾರತಂ ಪಂಚರಾತ್ರಕ-ಮಿತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯಾ ದುರಾಗಮಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವಾತ್ ಆಗಮಾವ-ಲಂಬ್ಯಪಿ ನೇತಿ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮ್ । ಅತೋ ಲಕ್ಷಣಂ ನಾತಿ-ವ್ಯಾಪ್ತಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಫಲಮ್ । ಸ್ಮೃತಿನಯಾದಗತಾರ್ಥತ್ವಮಸ್ಯ ತತ್ರೈವ ವಕ್ಷ್ಯತೇ । ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ್ವಯಂ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಭಾಷ್ಯಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮೂಲಮಿತಿ ಬೋಧ್ಯಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೪

ಕಾರಣತ್ವಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯತ್ವಾತ್ ನಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ಇತಿ ಪೂರ್ವಾಧಿ-ಕರಣಫಲಾಕ್ಷೇಪಾದ್ವಾ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಂ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಸ್ಯ ವೇತಿ ವಿಶೇಷವಿಚಾರಾದ್ವಾ ಅನಂತರಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಅನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ರುದ್ರಾ-ದೇರಪಿ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯತ್ವಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮಾತ್ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪಾತ್ ಮಾನಾಂತರಾವಿರುದ್ಧಾತ್ ರುದ್ರಾದೇರಪಿ ಕಾರಣತ್ವೇ ವೇದಸ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿಶ್ಚಯಾತ್ । ಕಾವ್ಯ-ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಿವ ಕಾವ್ಯಸ್ಯ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತೋ ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪತ್ತಿರಿತ್ಯುಕ್ತೇಃ । ನ ಚ ತಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮುಕ್ತಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಪ್ರಮಾಣಭೂತವ್ಯಾಖ್ಯೇಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಮಾನಾಂತರಾವಿರೋಧೇ ಹೇತ್ವಂತರಾಪೇಕ್ಷಾಭಾವಾತ್ । ಇಹ ಚ ಮಾನಾಂತರಾವಿರೋಧಃ ನೈಷಾ ತರ್ಕೇಣೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಿದ್ಧಃ । ನ ಚೈವಂ ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿನಾ ವಿಷ್ಣೋರಪಿ ಕಾರಣತ್ವೇ ವೇದತಾತ್ಪರ್ಯ-

ನಿಶ್ಚಯಾಪತ್ತಿಃ । ತಥಾಪಿ ದೇಶಾದಿಭೇದೇನ ಪೂರ್ವೋಕ್ತದಿಶಾ ಕಾರಣತ್ವೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಕರ್ತೇತ್ಯಸ್ಯ ಅಸಿದ್ಧೇಃ । ಉಪಕ್ರಮಾದೀನಾಂ ಬಲಾಬಲನಿರ್ಣಯಾಯೋಗೇನ ವೇದತಾತ್ಪರ್ಯಾನಿಶ್ಚಯಕತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯೇಕೋ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೋಕ್ತಃ । ಅನ್ಯಸ್ತು ವೇದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಾತ್ ರುದ್ರಾದೇಃ ಕಾರಣತ್ವಂ ತಾವತ್ ಭಾತಿ । ತತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯಂ ಚ ಅಬಾಧಾದೇವ ಸಿದ್ಧಮ್ । ನ ಚ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕಾರಣತ್ವಸಾಧಕಂ ರುದ್ರಾದೇಸ್ತನ್ನಿಷೇಧಕಂ ವಾಕ್ಯಮೇವ ಬಾಧಕಮ್ । ವೈಪರೀತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಭವೇನ ದ್ವಯೋಸ್ತುಲ್ಯಬಲತಯಾ ದ್ವಯೋರಪಿ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಕಾಲಾದಿಭೇದೇನ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕಾರಣತ್ವಸ್ಯ ರುದ್ರಾದೇಸ್ತದಭಾವಸ್ಯ ಚ ಪ್ರತಿಪಾದನೇನ ತದ್ವಾಕ್ಯಸ್ಯೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ವೇದಜನ್ಯಾಪಾತಪ್ರತೀತ್ಯವಲಂಬೀ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಃ । ಯದ್ವಾ ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೋಕ್ತ್ಯಾ ನ ವೇದತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ವೇದೇಽಪಿ ರುದ್ರಾದೇಃ ಕಾರಣತ್ವ ಪ್ರತೀತೇರಿತಿ ಆಪಾತಪ್ರತೀತಿಸಧ್ರೀಚೀನಾಗಮಾವಲಂಬ್ಯೇಕ ಏವ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಅತ್ರ ದ್ವೌ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾವಿತಿ ಆದ್ಯಕಲ್ಪಃ ಸುಧಾಭಿಮತಃ ಅಂತ್ಯಷ್ಟೀಕಾಭಿಮತಃ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವೇದೇ ಪರಸ್ಪರಂ ಆಪಾತತೋ ವಿರೋಧಪ್ರತೀತೇಃ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವಸಿದ್ಧಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯೇ ಅವಶ್ಯಂ ನಿಶ್ಚೇಯೇ ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮಸ್ಯೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾತ್ ಮಾನಾಂತರಾವಿರುದ್ಧೇಽಪಿ ಉಪಕ್ರಮಾದ್ಯನನುಗುಣೇ ಆಪಾತಪ್ರತೀತೇಽರ್ಥೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಾನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವೇನ ಚ ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತ್ವಾಯೋಗಾತ್, ಆಪಾತಪ್ರತೀತೇಶ್ಚ ಅಜ್ಞಾನಮೂಲತ್ವೇನ ಅನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಾತ್ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಯಾಪಿ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಭಿರೇವ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ ತೇನ ವೇದತಾತ್ಪರ್ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚೇತವ್ಯತ್ವೇನ ಆವಶ್ಯಕೈರುಪಕ್ರಮಾದಿಭಿರೇವ ಮೂಲಗ್ರಂಥೇಷೂಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಸುಶಕಬಲಾಬಲತ್ವನಿರ್ಣಯೈಃ ವೇದತಾತ್ಪರ್ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚೇತವ್ಯತ್ವೇನ ತೈಃ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇನ ಮುಖ್ಯತೋಽಶೇಷಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯ ಇತಿ ಸಿದ್ಧ್ಯತೀತಿ ಆಗಮಾವಲಂಬೀ ಪ್ರತೀತ್ಯವಲಂಬೀ ಚೇತಿ ದ್ವಾವಪಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾವಯುಕ್ತೌ । ಅತ ಏವ ಅಂತ್ಯೋಽಪ್ಯಯುಕ್ತ ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಂ ನಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಮಿತಿ ಫಲಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಮ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೫

ಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಗತಿಃ । ಮುಖ್ಯತಃ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ (ತೈ ೨-೪-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಭಿಃ ತಸ್ಯಾವಾಚ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇಃ । ನ ಚ ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ (ಷ.ಪ್ರ. ೫-೫) ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಔಪನಿಷದಸ್ಯ ಚ ಶಬ್ದೇತರೇಣೇಕ್ಷಣಾಯೋಗಾತ್ ಶಬ್ದೇನೇಕ್ಷಣಂ ವಾಚ್ಯತ್ವಂ ವಿನಾ ಅಯುಕ್ತಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಈಕ್ಷಣಶ್ರುತೇಃ ಗೌಣಾತ್ಮಪರತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ ಶುದ್ಧಾತ್ಮನೋಽಪ್ಯವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಶಬ್ದೇನೇಕ್ಷಣೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ 'ಅವಚನೇನೈವ ಪ್ರೋವಾಚ' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ವಚನವೃತ್ತಿಂ ವಿನಾ ಲಕ್ಷಣಯೋಪದಿದೇಶೇತ್ಯರ್ಥಾತ್ । ನ ಚ ಲಕ್ಷಣಾಪಕ್ಷೇ ಕಿಮಸ್ಯ ಪದಸ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ ಅವಾಚ್ಯೇ ಲಕ್ಷಕಪದಾಂತರ ಏವ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯೇ ತದರ್ಥಂ ವಾಚ್ಯಸಂಬಂಧಿತಯಾ ಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಪೇಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ ತದರ್ಥಂ ಲಕ್ಷಕಾಂತರಪದಪ್ರಯೋಗೇ ಅನವಸ್ಥೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ವಾಚ್ಯತ್ವಪಕ್ಷೇಽಪಿ ವಾಚಕಸ್ಯ ಗೃಹೀತಸಂಬಂಧಸ್ಯೈವ ಬೋಧಕತ್ವಾತ್ ಸಂಬಂಧಗ್ರಹಸ್ಯ ಚ ಸಂಬಂಧಿಗ್ರಹಾಧೀನತ್ವಾತ್ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಔಪನಿಷದತ್ವಾತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರೇಣೈವ ತದ್ಬೋಧ ಇತಿ ಅನವಸ್ಥಾತೌಲ್ಯಾತ್ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯೇತ್ಯಯುಕ್ತಮ್ । ಯದಪಿ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತಿ ತದಪಿ ನ । ಅನಂತಾ ವೈ ವೇದಾ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ವೇದಾನಾಮಾನಂತ್ಯೇನ ಸ್ವಲ್ಪಾಯುರ್ಜ್ಞಾನಾದಿಯುತ್ಯೈಃ ಪುರುಷೈರನಂತವೇದಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವ ದುರ್ಗ್ರಹತ್ವೇನ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ ಬ್ರಹ್ಮಪರಮಿತ್ಯಸ್ಯ ದುರ್ಜ್ಞಾನತ್ವಾದಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಆತ್ಮನ್ಯೇವಾತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯೇತ್' (ಬೃ. ೬-೪-೨೩) 'ಯಸ್ಯಾನುವಿತ್ತಃ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧ ಆತ್ಮಾ ತಸ್ಯ ಲೋಕಃ ಸ ಉ ಲೋಕ ಏವ' ಇತ್ಯಾದೌ

(ಬೃ.೬-೪-೧೩) ಈಕ್ಷಣೀಯಸ್ಯ ಆತ್ಮಶಬ್ದತನ್ನಿಷ್ಠಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಾದಿಭಿಃ ಶುದ್ಧಾತ್ಮತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ಲಕ್ಷಣಯೇಕ್ಷಣೀಯತ್ವೇ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾನವಸ್ಥಾನಾತ್ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತಯಾ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧೇ ಲಕ್ಷಣೇತ್ಯಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರವೈಯರ್ಥ್ಯಾಪಾತೇನ ಅಯೋಗಾತ್ ವಾಚ್ಯತ್ವಪಕ್ಷೇ ಯೌಗಿಕಪದಾನಾಂ ವಾಕ್ಯತುಲ್ಯತಯಾ ಪೃಥಕ್ ಸಂಗತಿಗ್ರಹಾನಪೇಕ್ಷತ್ವೇನ ಅನವಸ್ಥಾಭಾವಾತ್, ಯತೋ ವಾಚ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೇಃ ಸಾಕಲ್ಯೇನ ವಾಗವಿಷಯತ್ವೇನೋಪಪತ್ತೇಃ ವೇದಾನಾಮಾನಂತ್ಯೇಽಪಿ 'ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯುಕ್ತಯ' ಇತಿ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರವಣಾತ್ ಸರ್ವಜ್ಞ-ಸೂತ್ರಕೃನ್ನಿರ್ಣೀತಾರ್ಥಕಶಾಖಾದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ಶಾಖಾಂತರೇಽಪಿ ಶಾಖಾತ್ವಹೇತುನೈತದರ್ಥಕತ್ವಸ್ಯೈವಾನುಮಾನಾದವಗಮಾತ್ ಮುಖ್ಯತಃ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ । ಫಲಂ ಸ್ಪಷ್ಟಮ್ ॥ ಅರ್ಥದ್ವಯ-ಸಮರ್ಥನಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ಏಕಸಂಶಬ್ದಾರ್ಥಸಾಧನಾರ್ಥತ್ವಾದಧಿಕರಣೈಕ್ಯಂ ಧ್ಯೇಯಮ್ ॥ ೫ ॥

ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ಪದಮಾಮನಂತಿ (ಕಠ. ೧-೨-೧೫) ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಸಮನ್ವಯಸ್ಯ ಬಾಧಕೋದ್ಧಾರಾದಿನಾ ಸ್ಥಾಪನಾರ್ಥಂ ಅಯಂ ಅಧ್ಯಾಯಶೇಷಃ ಸಫಲಃ । ಅತ್ರ ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರಪ್ರತಿಜ್ಞಾತಸಮನ್ವಯಹೇತೌ ವಾಚ್ಯತ್ವೇ ಈಕ್ಷತಿನಯೋಕ್ತೇ ಅಧ್ಯಾಯಶೇಷೇಣ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತಸಮನ್ವಯ ಉಪಪಾದ್ಯತೇ । ವೈದಿಕಶಬ್ದಾನಾಂ ತತ್ರ-ಅನ್ಯತ್ರ-ಉಭಯತ್ರ-ಅನ್ಯತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಭೇದೇನ ಚತುರ್ವಿಧಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಸಮನ್ವಯಸ್ಯಾವಕ್ತವ್ಯತ್ವಾತ್ । ಇತರೇಷಾಂ ಚ ನಾಮಲಿಂಗಭೇದೇನ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ದ್ವೈವಿ-ಧ್ಯಾತ್ ಮಹಾಮಲ್ಲಭಂಗನ್ಯಾಯೇನ ಆದಾವನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯ ತತ್ರಾಪಿ ಸಾಕ್ಷಾ-ದ್ಧರ್ಮಿವಾಚಿತ್ವೇನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾದಾದ್ಯೇ ಪಾದೇ ನಾಮ್ನಃ, ಧರ್ಮದ್ವಾರಾ-ಧರ್ಮಿಬೋಧಕಲಿಂಗಾನಾಂ ದ್ವಿತೀಯಪಾದೇ, ಉಭಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ದ್ವಿವಿಧಾನಾಮಪಿ ತೃತೀಯೇ ಸಮನ್ವಯಃ । ಅನ್ಯತ್ರೈವಪ್ರಸಿದ್ಧಶಬ್ದಸಮನ್ವ-ಯಸ್ಯ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನಸಾಧ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ಅಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕತಯಾ ಪ್ರಥಮಂ ದುರ್ಬೋಧತಯಾ ಚಾಂತ್ಯೇ ತತ್ಸಮನ್ವಯ ಉಚ್ಯತ ಇತಿ ಪಾದಾನಾಂ ಭೇದಃ

ಕ್ರಮಶ್ಚ । ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಾದೀನಾಂ ಅಸಾಂಕರ್ಯಂ ರೂಢಯೌಗಿಕತಯಾ ನಾಮಲಿಂಗಭೇದ ಇತ್ಯಾದಿ ಚಂದ್ರಿಕಾತೋಽವಸೇಯಮ್ ॥

॥ ಅಥ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೬

ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತಾನಂದಪ್ರದೋಪಾಸನಾವಿಷಯಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವರೂಪ-ಮಹಾಗುಣಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಂ ವಾಚ್ಯತ್ವಾದ್ವಾ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಗೌಣಾತ್ಮನಿರಾಸಃ ಪ್ರಾಗುಕ್ತೋಽಯುಕ್ತಃ ತಸ್ಯ ಅಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಗೌಣಾತ್ಮನಿ ಆನಂದಮಯಾದೌ 'ಏತಮಾನಂದಮಯಮಾತ್ಮಾನಮಿ'ತಿ ಶ್ರವಣಾತ್ ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ವಾ ಸಂಗತಿಃ । ತೈತ್ತಿರಿಯೇ 'ಸ ವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋನ್ನರಸಮಯ' (ತೈ. ೨-೪) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶ್ರುತಾಃ ಗುಣಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕಾಃ ಅನ್ನಮಯಪ್ರಾಣಮಯಮನೋಮಯವಿಜ್ಞಾನಮಯಾ-ನಂದಮಯಶಬ್ದಾಃ ಆನಂದವಿಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕಾಃ ವಿಷಯಃ । ತದರ್ಥಂ ಕಿಂ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿರ್ವಿಷ್ಣ್ವನ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿದುತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ ।

ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ತಥಾಹಿ - ಅನ್ನಮಯಾದೀನಾಂ ವಿಕಾರಾರ್ಥಕಮಯಟ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಶ್ಚ 'ನಿರ್ವಿಕಾ-ರೋಽಕ್ಷರಃ ಶುದ್ಧ' ಇತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವಾತ್ ತದನಭಿಮಾನಿತ್ವಾಚ್ಚ, ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿ ತಸ್ಯ ವಿಜಾತೀಯಾಲ್ಪತ್ವನಿರೂಪ್ಯತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ದುಃಖಾದಿಲೇಶಪ್ರಸಕ್ತ್ಯಾ ತದಯೋಗಾತ್, ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಮಯಟೋ ವೈಯರ್ಥ್ಯೇನ ಪರಾಹತತ್ವಾತ್ । 'ಅನ್ನಾತ್ಪುರುಷ' (ತೈ. ೨-೩) ಇತಿ ಅನ್ನವಿಕಾರಂ ಪುರುಷಶಬ್ದೋಕ್ತಂ ದೇಹಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯ 'ಸ ವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋಽ-ನ್ನರಸಮಯ' ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್, 'ತಸ್ಯೇದಮೇವ ಶಿರಃ, ಅಯಂ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಃ ಅಯಮುತ್ತರಃ, ಪಕ್ಷಃ ಅಯಮಾತ್ಮಾ ಇದಂ ಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠೇ'ತಿ ಶಿರೋ-ಬಾಹ್ವಾದ್ಯವಯವಾನಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವೇನ ನಿರ್ದೇಶಾಚ್ಚ ಅನ್ನಮಯೇ ಮಯಟಃ ವಿಕಾರಾರ್ಥತ್ವೇಽವಶ್ಯಂಭಾವಿನಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಾಯೋಗೇನ ಸರ್ವತ್ರ ವಿಕಾರಾರ್ಥತ್ವಸ್ಯೈವ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ । ಕಿಂಚ ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಾಣಮಯ'

ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಏತೇ ಅನ್ಯಾನ್ಯತ್ವಾದಿನಾ 'ತಸ್ಯೈಷ ಏವ ಶಾರೀರ ಆತ್ಮೇತಿ ಶರೀರ-ಶರೀರಿಭಾವೇನ ಚೋದ್ಯಂತೇ, ಏತೇ ಚ ಪಂಚ ಕೋಶಾಃ' ಬ್ರಹ್ಮ ತು 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮಿ'ತ್ಯಾದೇಃ ನಿರ್ಭೇದಮೇಕಂ ಚ, 'ಅಶರೀರಃ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮೇ'ತ್ಯುಕ್ತೇರಶರೀರಂ , ಆನಂದಮಯೇ ಚ 'ತಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮೇವ ಶಿರಃ ಮೋದೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಃ ಪ್ರಮೋದ ಉತ್ತರಃ ಪಕ್ಷಃ ಆನಂದ ಆತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠೇ'ತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಆನಂದಮಯಪಾದಾಖ್ಯಾವಯವತಯೋಕ್ತೇಃ ಆನಂದಮಯೋ ನ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಯೋರ್ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿರೋಧಾತ್, ಅವಯವಾ-ವಯವಿನೋರೈಕ್ಯಾಯೋಗಾತ್ । ತಸ್ಮಾತ್ ಕೋಶಾ ಏವ ವಾ ಸರ್ವ-ವಿಕಾರಾತ್ಮತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತಿರ್ವಾ ವಿಕಾರಾಭಿಮಾನಿತ್ವಾತ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀರ್ವಾ ಜೀವೋ ವಾ ಅನ್ಯೋ ವಾ ಯಃ ಕಶ್ಚಿದ್ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತದಿಶಾ ಏತೈಃ ಶಬ್ದೈರುಚ್ಯತೇ । ನ ಸರ್ವಥಾ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅನ್ನಮಯಾದಯಃ ಪಂಚಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ಯೇಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ ಯೇ ಪ್ರಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚೇದ್ವೇದ ಅಸ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚೇದ್ವೇದ ಇತಿ ಪಂಚಸ್ವಪಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಶ್ರವಣಾತ್ ವಿಜ್ಞಾನಾನಂದಮಯಯೋಸ್ತದಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚ । ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಾಣಮಯಃ ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮಿತ್ಯೇವಂರೂಪೇಣ ಪಂಚಸ್ವಪ್ಯಾತ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚ । ತಥಾನ್ನಮಯೇ ಅದ್ಯತೇಽತ್ತಿ ಚ ಭೂತಾನೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸರ್ವೋಪಜೀವ್ಯತ್ವಸರ್ವಸಂಹರ್ತೃತ್ವಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವೋಪಾ-ಸಕಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಮ್ । ಪ್ರಾಣಮಯೇ ಚ ಪ್ರಾಣಂ ದೇವಾ ಅನು-ಪ್ರಾಣಂತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸರ್ವದೇವಾದಿಚೇಷ್ಟಕತ್ವಂ ಸರ್ವಾಯೂರೂಪ-ಮೋಕ್ಷಹೇತುಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವಮ್ ಇತ್ಯಪಿ ಲಿಂಗಮ್ । ಮನೋಮಯೇ ಚ ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅವಾಙ್ಮನಸಗೋಚರತ್ವ-ಭಯಾಭಾವರೂಪಮುಕ್ತಿಹೇತುವೇದನವಿಷಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಮ್ । ವಿಜ್ಞಾನ-ಮಯೇ ಚ ವಿಜ್ಞಾನಂ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮುಪಾಸತೇ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವಮುಕ್ತಿಹೇತುತ್ವೋಪಾಸಕಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಾ-ದಿಲಿಂಗಮ್ । ಆನಂದಮಯೇ ಚ ಸೋಽಕಾಮಯತೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಕಲ್ಪ-

ಪೂರ್ವಕಂ ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಂ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವಂ ಮುಕ್ತಿಹೇತುಜ್ಞಾನ-ವಿಷಯತ್ವಮಿತ್ಯಾದಿಲಿಂಗಮ್ । ಪಂಚಾನಾಮಪಿ ಸ ಯ ಏವಂವಿದಿತ್ಯುಕ್ತ-ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾ ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾಮುಪಸಂಕ್ರಾಮತೀತಿ ಫಲತ್ವೇನ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಂ ಶ್ರುತಮಿತಿ ಪಂಚಸ್ವಪಿ ಲಿಂಗಬಾಹು-ಲ್ಯಾತ್ ತಥಾ ಕೋ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್ಕಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಾದ್ಯದೇಷ ಆಕಾಶ ಆನಂದೋ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಆನಂದಶಬ್ದಿತಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವರೂಪಾನಂದಮಯತ್ವೇ ವಿಶ್ವ-ಚೇಷ್ಟಕತ್ವಸ್ಯ ಹೇತುತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಕ್ಯಾತ್ । ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಮಿತಿ ಉಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣೋಕ್ತಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಏತೈಃ ಶಬ್ದೈರ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇನ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣತ್ವಾತ್ । ಭೃಗುರ್ವೈ ವಾರುಣಿ-ರಿತ್ಯಾದಿ ಭೃಗುವಲ್ಲೀಸಮಾಖ್ಯಾನಾತ್ । ಶನ್ನೋಮಿತ್ರಾದಿಭಿಃ ವಾಕ್ಯೈಃ ತೈರೇವ ಹರಿಮಸ್ತುವತ್ । ಮುಕ್ತಗೀತಾವಸಾನೈಸ್ತು ಸ್ತುತಸ್ತೇನ ಜನಾರ್ದನ ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ (ತೈ.ಭಾ ೧-೧) ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವೇನ ನಿರ್ಣೀತೋಪನಿಷದ್ರೂಪ-ಸ್ಥಾನಮಧ್ಯಪತಿತತ್ವಾಚ್ಚ । ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಶಬ್ದಾದೇಃ ಭಾಷ್ಯೋದಾಹೃತ-ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಭಿಃ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ಭೃಗುವಲ್ಲ್ಯಾಃ ಸಮಾಖ್ಯಾನತ್ವಸ್ಯ ಮೂಲ-ಗ್ರಂಥೇಷು ಸಮರ್ಥನಾತ್ ।

ನ ಚ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಯೋಗಃ । ತಸ್ಯ ಸಜಾತೀಯಜೀವಗತ-ಸುಖಾಲ್ಪತ್ವನಿರೂಪ್ಯತಯಾ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥತ್ವೇನೋಪಪತ್ತೇಃ । ಉಕ್ತಂ ಚ - ವಿಜಾತೀಯಸಮಾನಾಧಿಕರಣಾಲ್ಪಂ ಯಥಾ ತಥಾ । ಸಜಾತೀಯವಿಭಿನ್ನಾಧಿ-ಕರಣಾಲ್ಪಂ ನಿರೂಪಕಮಿತಿ ॥ ಅನ್ಯತ್ವಾಂತರತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಿರಪಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ-ಭೂತಕೋಶಾನಾಮ್ ಅನ್ಯತ್ವಾದ್ ಅಂತರತ್ವಾತ್ ಶರೀರತ್ವಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಬಹುರೂಪತ್ವಾತ್ ವಿಶೇಷಸತ್ತ್ವಾತ್ ಅನನ್ಯೋऽಪ್ಯನ್ಯಶಬ್ದೇನೇತ್ಯಾದಿ-ಸ್ಮೃತಿಬಲಾಚ್ಚ ಯುಜ್ಯತೇ । ಕಥಂ ತರ್ಹಿ ಸ ವಾ ಏಷ ಇತಿ ದೇಹಪರಾಮರ್ಶ ಇತಿ ಚೇನ್ನ । ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶ ಇತ್ಯಾದಾವನ್ನಾತ್ಪುರುಷ ಇತ್ಯಂತೇ ವಾಕ್ಯೇ ಹರೇರಪಿ ಆಕಾಶಾದಿನಿಯಾಮಕರೂಪಸ್ಯ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಜನೇರುಕ್ತೇಃ ಪುರುಷಪದೇನ ಹರೇರಪಿ ಪ್ರಕೃತಯಾ ತತ್ಪರಾಮರ್ಶಾತ್ । ಯದ್ವಕ್ಷ್ಯತಿ 'ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚಾಕಾ ಶಾದಿಷು' ಇತ್ಯಾದಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೪-೧೫) । ಪ್ರಕೃತಾನ್ನಮಯದೇಹವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯ

ರ್ಥಮೇವ ರಸಶಬ್ದೇನ ಸ ಇತಿ ವ್ಯವಹಿತಾತ್ಮಪರಾಮರ್ಶಿನಾ ತಚ್ಛಬ್ದೇನ ಚ ವಿಶೇಷಣಾತ್ ಅನ್ಯಥೈಷೋಽನ್ನಮಯ ಇತ್ಯೇತಾವತಾ ಪೂರ್ತೇಃ । ತಸ್ಯೇದಮೇವ ಶಿರಃ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಿರ್ದೇಶಸ್ಯ ವಸ್ತ್ರಪ್ರಾವೃತಜಾನುನೀದಂ ಜಾನ್ವಿತಿವದುಪಪತ್ತೇಃ । ಆನಂದಮಯತದವಯವಯೋರ್ದ್ವಯೋರಪಿ ಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸ್ಯ ಅನ್ಯತ್ರ ಸಮರ್ಥನೇನಾವಯವತ್ವವಿರೋಧಾಭಾವಾಚ್ಚ । ಅತಃ ಸಾಧಕಸತ್ತ್ವಾತ್ ಬಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚ ಪಂಚಾಪ್ಯನಿರುದ್ಧಾದಿಬ್ರಹ್ಮರೂಪಾಣ್ಯೇವ ಕೋಶಸ್ಥಾನೀತಿ । ಪ್ರಯೋಜನಂ ತು ಬ್ರಹ್ಮಣ ಆನಂದಮಯಾವಯವತ್ವಾತ್ ಅವಯವಿನಂ ವಿನಾ ಅವಯವಜಿಜ್ಞಾಸಾಽಯೋಗಾದಿತಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧಾನೇ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ಅಂತಸ್ಥತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೭

'ಅದೃಶ್ಯೇ ಅನಾತ್ಮ್ಯೇ' ಇತಿ ಶ್ರುತಸ್ಯ ಆನಂದಮಯಧರ್ಮಸ್ಯ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಅಂತಃಸ್ಥೇ ಶ್ರವಣಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ಅವಿಷ್ಣುತ್ವಾತ್ ಸೋಽಪಿ ನ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಕರ್ತಾರಮೇತಮಂತಶ್ಚಂದ್ರಮಸಿ ಮನಸಾ ಚರಂತಮ್ । ಸಹೈವ ಸಂತಂ ನ ವಿಜಾನಂತಿ ದೇವಾ ಇತಿ ತೈತ್ತಿರೀಯೇ (ತೈ.ಆ. ೩-೧೧) ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಯುಕ್ತೋಽಂತಸ್ಥಃ ಶ್ರುತಃ । ದೇವಾ ಅಪಿ ನ ಜಾನಂತಿ ಕಿಮ್ವನ್ಯ ಇತಿ ಕೈಮುತ್ಯಲಬ್ಧತ್ವಾದದೃಶ್ಯತ್ವಸ್ಯ । ಸೋಽಂತಸ್ಥಃ ಕಿಂ ವಿಷ್ಣುರುತ ಇಂದ್ರಾದಿರನ್ಯ ಇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಇಂದ್ರಾದಿರಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಇಂದ್ರೋ ರಾಜಾ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಮಗ್ನಿಮಿತ್ಯಾದೀಂದ್ರಶ್ರುತೇಃ । ಸಪ್ತ ಯಂಜಂತಿ ರಥಮೇಕಚಕ್ರಮಿತಿ ಸೂರ್ಯಲಿಂಗಾತ್ ಅಪಾಂ ನೇತಾರಮಿತಿ ವರುಣಲಿಂಗಾತ್ ತ್ವಷ್ಟಾರಂ ರೂಪಾಣಿ ವಿಕುರ್ವಂತಮಿತಿ ತ್ವಷ್ಟೃಶ್ರುತೇಃ । ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಾನಾಂ ನಿರೂಢೇಂದ್ರಾದಿಶ್ರುತಿಲಿಂಗೇಭ್ಯೋ ದುರ್ಬಲತ್ವಾತ್ । ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಾನಾಂ ಬಹುತ್ವೇಽಪಿ ಶ್ರುತೇಃ ಸ್ವಭಾವಪ್ರಯುಕ್ತಪ್ರಾಬಲ್ಯಸ್ಯ ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ 'ತಯೋಃ ಸ್ವಭಾವೋ ಬಲವಾನ್' ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ

ನಿರವಕಾಶತ್ವೇನ ಲಿಂಗಾನಾಮಪಿ ಬಲೀಯಸ್ತ್ವೇ ತದುತ್ತರಶ್ರುತಿಲಿಂಗೋ-ಭಯಾನುರೋಧೇನ ಇಂದ್ರಾದೇರ್ವಿಷ್ಣ್ವೈಕ್ಯಮಸ್ತು । ತಾವತಾಪಿ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಾನಾಮನುಪಹಿತರೂಪಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ಕಲ್ಪಿತಭೇದ ಇಂದ್ರಾದಿರೇವಾಂತಃಸ್ಥ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅಂತಃಸಮುದ್ರೇ ಮನಸಾ ಚರಂತಂ ಯಸ್ಯಾಂಡಕೋಶಂ ಶುಷ್ಮಮಾಹುಃ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ವವಿಂದದ್ದಶಹೋತಾರಮರ್ಣ ಇತಿ ಶ್ರುತಸಮು-ದ್ರಾಂತಃಸ್ಥತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೀರ್ಯತ್ವಾದಿಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಾನಾಂ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾ-ದಿನಾ ಅನವಕಾಶತ್ವಾತ್ ಇಂದ್ರಸ್ಯಾತ್ಮಾ ವಾಯೋರಾತ್ಮಾನಂ ಅಂತರಾದಿತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಪ್ರಕರಣೇ ಅಂತಃ ಸ್ಥಸ್ಯೇಂದ್ರಾದಿಭಿರ್ಭೇದವ್ಯಪದೇಶೇ ನೈಕ್ಯಾಯೋಗಾಚ್ಚ । ಇಂದ್ರಾದಿಶಬ್ದಾನಾಮೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣಾವಪಿ ಸತ್ತ್ವಾದನ್ಯಗತಸ್ಯ ತದಧೀನತ್ವೇನ ತದಧೀನತ್ವನ್ಯಾಯಾಚ್ಚ ಮಹಾಯೋಗೇನ ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಮಗ್ನಿಮಾಹುರಿತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿದ್ವದ್ರೂಢ್ಯಾ ಚ ಸಪ್ತಾಶ್ವತ್ವಾದ್ಯನ್ಯಲಿಂಗಾನಾಂ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟ್ಯೇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ವಿಷ್ಣಾವಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸಂಭವೇನಾಂತಃಸ್ಥೋ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ । ಫಲೇ ತು ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪ ಸಮಾಧೀ ॥ ೭ ॥

॥ ಅಥ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೮ ॥

॥ ಓಂ ಆಕಾಶಾಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೮

ಅಧಿಕಾಶಂಕಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯಸ್ಯಾತಿದೇಶಾತ್ ಅತಿದೇಶಿಕೀ ವಾ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣರೂಪಾ ವಾ ಸಂಗತಿಃ । ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಆದ್ಯೇಽಧ್ಯಾಯೇ ಆಮ್ನಾಯತೇ (ಛಾಂ. ೧-೯) ಅಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಕಾ ಗತಿರಿತ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚೇತ್ಯಾದಿ । ತತ್ರಶಾಲಾವತ್ಯ-ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರತ್ವೇನ ಶ್ರುತ ಆಕಾಶಶಬ್ದಃ ಕಿಂ ಭೂತಾಕಾಶವಾಚೀ ಉತ ವಿಷ್ಣುವಾಚೀತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಆಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಆಕಾಶೇ ರೂಢತ್ವಾತ್ ಭೂತಾ-ಕಾಶಮೇವೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ನ ಚ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಿರೋಧಃ । ಶ್ರುತಿತೋ ಲಿಂಗಸ್ಯ ದುರ್ಬಲತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ಲಿಂಗಸ್ಯ ನಿರವಕಾಶತ್ವಾನ್ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗೇನ

ರೂಢಿಬಾಧಃ ಪೂರ್ವತ್ರೇವ ಸಿದ್ಧ ಇತಿ ನಾಸ್ಯೋತ್ಥಿತಿರಿತಿ ಶಂಕ್ಯಮ್ । ಇಂದ್ರಾ-ದಿಗತೈಶ್ವರ್ಯಾದೇರೀಶಪ್ರಸಾದಲಬ್ಧತ್ವೇನ ತದಧೀನತ್ವಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಇಂದ್ರಾದಿಶಬ್ದಾನಾಮೀಶವಾಚಿತ್ವೇಽಪಿ ಅಚೇತನೇ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾಭಾವೇನ ಆಕಾಶಪದಪ್ರವೃತ್ತಿಹೇತೋರ್ವಿವರತ್ವಸ್ಯ ತದಧೀನತ್ವಾದತದ್ಗತತ್ವಾಚ್ಚೇತ್ಯ-ಧಿಕಾಶಂಕಯೋತ್ಥಾನಾದ್ವಾ ಯೇನ ಲಿಂಗೇನ ಪೂರ್ವತ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ ನ ತೇನೈವಾತ್ರ ಕಿಂ ತ್ವನ್ಯೇನ । ಏವಂ ಚ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಲಿಂಗಾನಾಂ ಚ ವೈಷ್ಣವತ್ವಸ್ಯ ಭಾಷ್ಯೋ-ಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಶ್ಚಯೇಽಪ್ಯತ್ರ ತದನಿಶ್ಚಯಾತ್ ನಿರೂಢಾಕಾಶಶ್ರುತ್ಯಾ ಭೂತಾಕಾಶ ಏವೇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ಸ ಏಷ ಪರೋವರೀಯಾನುದ್ಗೀಥಃ ಸ ಏಷೋಽನಂತ ಇತಿ ಪರೋವರೀಯಸ್ತ್ವೋದ್ಗೀಥತ್ವಾನಂತತ್ವಲಿಂಗಾನಾಂ ಪರಸ್ಮಾದುತ್ತಮಂ (ಪರ-ಸ್ಮಾದುತ್ತಮಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಪರೋ ಇತಿ ತತಃ ಪರಮ್ । ಪರೋವರಂ ಪರಂ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಪಾರೋವರೀಯಕಮ್ ॥ – ಸಾಮಸಂಹಿತಾ) ಪ್ರೋಕ್ತಮಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಪರೋ ಮಾತ್ರಯೇತಿಶ್ರುತ್ಯಾ (ಋ. ೭-೯೯-೧) ವಿಷ್ಣೋರ್ನುಕಮಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ (ಋ. ೧-೧೫೪-೧) ಚ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ತದ್ಬಲೇನ ಶ್ರುತೇ-ರ್ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿತ್ಯಾಗೇನ ವಿಷ್ಣುವಾಚಿತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವಾದಾಕಾಶೋ ವಿಷ್ಣು-ರೇವ । ನ ಚ ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವಃ । ನಭೋ ದದಾತಿ ಶ್ವಸತಾಂ ಮಾರ್ಗಂ ಯನ್ನಿ-ಯಮಾದದಃ ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ (ಭಾಗ. ೩-೩೦-೪೩) ಚೇತನಸ್ಯೇಶಾಧೀನತ್ವೇ ಸುತರಾಂ ಜಡಸ್ಯೇತಿ ಲೋಕನ್ಯಾಯಾಚ್ಚ ತದಧೀನತ್ವೇನ ವಿವರತ್ವಸ್ಯ ತತ್ಪದನಮಿತ್ತಸ್ಯೇಶಗತತ್ವಾಭಾವೇಽಪಿ ತತ್ಪ್ರತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ತದಧೀನತ್ವಾದಿತಿ ವಕ್ಷ್ಯ-ಮಾಣನ್ಯಾಯೇನ ಸರ್ವಭೂತಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ತದ್ಗತತ್ವೇನ ಚ ಮುಖ್ಯತೋ ವಿಷ್ಣುವಾಚಿತ್ವೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ । ಅತ್ರಾಯಮಾಕಾಶೋಽನ್ಯಶ್ಚೇದ್ವ್ಯದೇಶ ಆಕಾಶ ಆನಂದೋ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯುಕ್ತೋಽಪಿ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯ ಇತಿ ತದಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧಾನೇ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷಫಲೇ ॥ ೮ ॥

॥ ಅಥ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ ಓಂ ॥ ೧-೧-೯

ಅತ್ರಾಪ್ಯಾತಿದೇಶಿಕೀ ವಾ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣರೂಪಾ ವಾ ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುರಿತಿ ಶ್ರೌತಕ್ರಮೇಣ ವಿಚಾರಣಾದ್ವಾ ಸಂಗತಿಃ । ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋ ಅಭವ ಇತಿ ತೈತ್ತಿರೀಯೇ (ತೈ.ಆ. ೩-೧೪) ಭರ್ತಾ ಸನ್ ಭ್ರಿಯಮಾಣ ಇತ್ಯನುವಾಕೇ ಶ್ರುತಃ ಪ್ರಾಣಃ ಕಿಂ ಮುಖ್ಯವಾಯುರುತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಸ್ಯ ಮುಖ್ಯ-ವಾಯೌ ರೂಢತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಣೋ ಮುಖ್ಯವಾಯುರೇವೇತ್ಯಸ್ಯ ಪೂರ್ವ-ನ್ಯಾಯೇನ ಅತ್ರತ್ಯನಿರವಕಾಶಲಿಂಗೇನ ನಿರಾಸೇಽಪಿ ಪ್ರಾಣಪದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೌ - ರೂಢೇರಭಾವಾತ್ ತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಪ್ರಾಣನಾಖ್ಯಜೀವನಹೇತುತ್ವಸ್ಯ 'ತತ್ಪ್ರಾಣೇ ಪ್ರಪನ್ನ ಉದತಿಷ್ಠತ್' (ಐ. ೨-೧-೪) 'ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ಯತ್ಪರಿತ್ಯಾಗ' (ಬ್ರ.ಸೂ.ಭಾ. ೨-೪-೧) ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಭಿರ್ವಾ, ಸುಧೋಕ್ತದಿಶಾ ಕುಲಾಲಶರೀರಸ್ಯ ಘಟಂ ಪ್ರತೀವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಶರೀರಭೂತವಾಯೋರ್ಜೀವನಂ ಪ್ರತ್ಯನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕದರ್ಶನೇನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ಚಾವಗತಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ವಾ ಮುಖ್ಯವಾಯುಗತತ್ವೇನ ಯೋಗಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವಾದಿತಿ ನ ಪ್ರಾಣೋ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ವಿಶೇಷಶಂಕಯೋತ್ಥಾನಾದ್ವಾ ಪೂರ್ವವನ್ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗಾ-ಭಾವಾದಿತಿ ವಾ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅದ್ಭ್ಯಃ ಸಂಭೂತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಾನುವಾಕೇ ಹ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನ್ಯಾವಿತಿ ಶ್ರುತೇನ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವರೂಪನಿರವಕಾಶಲಿಂಗೇನ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧೇಸ್ತ್ಯಾಜ್ಯತ್ವಾತ್ ಶ್ರೀಶ್ಚ ತ ಇತಿ ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದೇನೋಕ್ತಸ್ಯ ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಇತಿ ಅತ್ರಾಪಿ ಯುಷ್ಮಚ್ಛಬ್ದೇನ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನೇನ ತಯೋರನು-ವಾಕಯೋರ್ಭಿನ್ನಾರ್ಥತ್ವಶಂಕಾನುದಯಾತ್ ಭರ್ತಾ ಸನ್ನಿತ್ಯನುವಾಕೇ ತಮೇವ ಮೃತ್ಯುಮಮೃತಂ ತಮಾಹುರಿತ್ಯಾದಿನಾ ಅಮೃತತ್ವಾದಿಲಿಂಗಶ್ರವಣಾತ್ ತತ್ಪ್ರಾಣ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ (ಐ. ೨-೧-೪) ಪ್ರಾಣಸ್ತಥೇತ್ಯತ್ರತ್ಯನ್ಯಾಯೇನ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೧-೨೮) ವೈಷ್ಣವತ್ವಾತ್ ವಾಯುವೃತ್ತೇರ್ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ-

ದೇಹತ್ವಮಿವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷ್ಣುದೇಹತ್ವೇನಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಯೋರಪಿ ತದೀಯತಯಾ ತಸ್ಯೈವ ಜೀವನಹೇತುತ್ವಾತ್ ವಾಯುಗತಸ್ಯಾಪಿ ತದಧೀನತ್ವೇನ ತದಧೀನತ್ವನ್ಯಾಯಾತ್ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣ ಇತ್ಯಾದೌ (ತಲ. ೧-೨) ಪ್ರಯೋಗಾಚ್ಚ ಯೋಗರೂಢಿಭ್ಯಾಂ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಪ್ರಾಣಪದ ವಾಚ್ಯ ಇತಿ । ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನ್ಯಾವಿತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಂತರಬಲಾತ್ ಹ್ರೀರತ್ರ ಶ್ರೀರೇವೇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ಪ್ರಯೋಜನಂ ತು ಮಹಾನ್ ಭೋಗ ಇತಿ ಮಹಾಭೋಗಶಬ್ದಿತಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವಮುಖೇನ ಆನಂದಮಯಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ॥ ೯ ॥

॥ ಅಥ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿದಾನಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೧೦

ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣರೂಪಾ ವಾ ಶ್ರೌತಕ್ರಮಾದ್ವಾ ಸಂಗತಿಃ । ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತೋ ವಿ ಚಕ್ಷುರ್ವೀದಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಹೃದಯ ಆಹಿತಂ ಯತ್ । ವಿ ಮೇ ಮನಶ್ಚರತಿ ದೂರ ಆಧೀಃ ಕಿಂಸ್ವಿದಕ್ಷ್ಯಾಮೀತ್ಯಗ್ನಿಸೂಕ್ತೇ (ಋ. ೬-೯-೬) ಶ್ರುತಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಕಿಮಗ್ನಿಃ ಉತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಜ್ಯೋತಿಃ ಶ್ರುತೇರಗ್ನೌ ರೂಢತ್ವಾತ್ । ತಸ್ಯ ತಮೋವಿರೋಧಿಮಾತ್ರವಾಚಿತ್ವೇ ಹೃದಯಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವಲಿಂಗೇನ ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ತಮಸೀತ್ಯಗ್ನಿಶಬ್ದಸಾನ್ನಿಧ್ಯಾಚ್ಚ ಅನ್ಯತ್ರಾಸ್ಯಾಯೋಗಾತ್ । ನ ಚ ಪೂರ್ವವದನವಕಾಶಲಿಂಗೇನ ಶ್ರುತಿಬಾಧಾತ್ ನಾಸ್ಯೋತ್ಥಿತಿರಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ವೈಷಮ್ಯಾತ್ । ಪ್ರಾಣಶ್ರುತೇರ್ವಾಯುಸೂಕ್ತಾನನುಗ್ರಹಾತ್ ಅಸ್ಯಾಸ್ತು ಪ್ರಕರಣರೂಪೇಣ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತೇನ ಅನುಗೃಹೀತತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ಶ್ರುತೇರ್ಭೂತಪರತ್ವೇ ಆಕಾಶನಯನ್ಯಾಯೇನ ದೇವತಾಪರತ್ವೇ ಚ ಅಂತರ್ನಯನ್ಯಾಯೇನ ವಿಷ್ಣೌ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯಾಸ್ತಥಾತ್ವೇ ತದ್ಯುಕ್ತಸೂಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ತಥಾತ್ವಾತ್ ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗೇನ ತಯೋರ್ಬಾಧ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಗುಹಾಸ್ಥತ್ವಾದಿಲಿಂಗಸ್ಯಾಪಿ ಸಾವಕಾಶತಯಾ ತಾಭ್ಯಾಂ ತದ್ಬಾಧಾತ್ । ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ವೈಷ್ಣವತ್ವೇ ಇದಮಗ್ನಿಸೂಕ್ತಂ ಇದಂ

ವಾಯುಸೂಕ್ತಮಿತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಯಾ 'ಅಭಿವ್ಯಕ್ತೇಃ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೨-೨೯) ಇತ್ಯಾದಿನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧತ್ವೇಽಪಿ ಇದಮಗ್ನಿಸೂಕ್ತಂ ನ ವಿಷ್ಣುಸೂಕ್ತಮಿತಿ ಲೋಕ-ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಯೋಗೇನ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ನಿರವಕಾಶತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತ ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಾಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವೈಭವತ್ವರೂಪಸ್ಯ ಕರ್ಣಾದಿವಿದೂರತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯ ಪರೋಮಾತ್ರಯೇತಿಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣ್ವೇ-ಕನಿಷ್ಠತ್ವೇನಾನ್ಯತ್ರಾನವಕಾಶಾತ್ ಪ್ರಕಾಶತ್ವರೂಪಜ್ಯೋತಿಃಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿ-ಮಿತ್ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೌ ಸತ್ತ್ವಾತ್ । ಅನ್ಯಗತಸ್ಯ ತದಧೀನತ್ವಾತ್ ತದ್ದೇವಾ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ (ಬೃ. ೬-೪-೧೬) ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಯೋಗಾಚ್ಚ । ತಸ್ಯ ಚ ಜ್ಯೋತಿಃ-ಪದಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷೈಕೇಷಾಮಿತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೪-೧೪) ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣದಿಶಾ ವೈಷ್ಣವತ್ವಾತ್ ವಿಷ್ಣುಸೂಕ್ತಂ ನೇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇರಜ್ಞಾನಮೂಲತ್ವೇನ ತಯೋಃ ಸಾವಕಾಶಯೋಃ ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗೇನ ಬಾಧಾತ್ । ಯೋಗರೂಢಿಭ್ಯಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪದವಾಚ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಸೂಕ್ತಂ ಚ ತತ್ಪರಮಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಹೃದಯ ಅಹಿತ ತ್ವಮುಖೇನ ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಮಿತ್ಯುಕ್ತಾನಂದಮಯಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಅಥ ಛಂದೋಽಭಿಧಾನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಓಂ ಛಂದೋಽಭಿಧಾನಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ತಥಾ ಚೇತೋಽರ್ಪಣನಿಗದಾತ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಮ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೧೧

ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಾಕ್ಷೇಪೇಣ ವಾ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ವಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ-ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಸಂಗತಿಃ । ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ತೃತೀಯೇಽಧ್ಯಾಯೇ 'ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಭೂತಂ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ ವಾಗ್ವೈ ಗಾಯತ್ರೀ' ಇತಿ ಶ್ರುತಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಕಿಂ ವರ್ಣಸಮಾವೇಶರೂಪಚ್ಛಂದಃ ಉತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಛಂದೋವಿಶೇಷ ಇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ರ ರೂಢತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗೈಃ ಪೂರ್ವತ್ರೇವಾತ್ರಾಪಿ ಶುತಿಬಾಧಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶಂಕ್ಯಮ್ ।

ವಿಷ್ಣೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧಶಬ್ದತ್ಯಾಗೇನ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಗಾಯತ್ರೀಪದಪ್ರಯೋಗೇ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್ । ಪೂರ್ವತ್ರೈಕಜ್ಯೋತಿಃಶ್ರುತೇರ್ಲಿಂಗೇನಾನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಬಾಧೇಽಪಿ ಇಹ 'ವಾಗ್ ವೈ ಗಾಯತ್ರೀ', 'ಯೇಯಂ ಪೃಥಿವೀ' ಇತಿ ವಾಕ್ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯನೇಕಶ್ರುತಿಬಾಧಾಯೋಗಾತ್ ವಿಷ್ಣೌ ಗಾಯತ್ರೀಪದಸ್ಯ ರೂಢೇರಭಾವಾತ್ ಯೋಗಸ್ಯ ಚಾಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ ಗಾಯತ್ರ್ಯಾಃ ವೇದವಿಶೇಷತ್ವೇನ ನಿತ್ಯತಯಾ ಈಶಾಧೀನತ್ವಸ್ಯಾಯೋಗೇನ ತದಧೀನತ್ವನ್ಯಾಯಸ್ಯಾಪ್ಯನವತಾರಾತ್ । ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಗ್ವಿಷ್ಣುವಾಚಿತಯಾ ನಿರ್ಣೀತಜ್ಯೋತಿಃಶ್ರುತೇಃ ಅತ್ರೋತ್ತರವಾಕ್ಯೇ 'ಅಥ ಯದತಃ ಪರೋ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿರ್ದೀಪ್ಯತ' ಇತಿ ಶ್ರವಣಾತ್ ತದ್ಬಲೇನ ಪ್ರಾಕ್‌ಶ್ರುತಾ ಗಾಯತ್ರೀ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ನಿರಸ್ತಮ್ । ತಯಾ ಬಹುಶ್ರುತಿಬಾಧಾಯೋಗಾತ್ 'ತೇಜೋ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ಗಾಯತ್ರೀ' ಇತಿ ಜ್ಯೋತಿಃಪರ್ಯಾಯತೇಜಃಶಬ್ದಸ್ಯ ಗಾಯತ್ರ್ಯಾಂ ಪ್ರಯೋಗೇಣ ತತ್ರೈವ ಸಾವಕಾಶಶ್ಚಾಚ್ಚ । ತದ್ಬಲೇನ ಪ್ರಾಚೀನಜ್ಯೋತಿಷೋಽಪಿ ಗಾಯತ್ರೀತ್ವಸ್ಯೈವ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾತ್ । ಯದ್ವಾ ವಿಷ್ಣುತ್ವೇಪಿ ಅಗ್ರೇತನಜ್ಯೋತಿಷಃ ತ್ರಿಪಾದಸ್ಯಾಮೃತಂ ದಿವೀತಿ ಗಾಯತ್ರ್ಯಾಃ ದ್ಯುಸ್ಥತೋಕ್ತ್ಯಾ ದಿವಃಪರತ್ವೇನೋಕ್ತಜ್ಯೋತಿಷೋ ಗಾಯತ್ರೀತೋಽನ್ಯತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಕ್ತನಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷಃ ಕರ್ಣಾದಿವಿದೂರತ್ವೇನ ವಿಷ್ಣುತ್ವೇಽಪಿ ಅತ್ರತ್ಯಸ್ಯ ತದೇತದ್‌ದೃಷ್ಟಂ ಚ ಶ್ರುತಂ ಚೇತಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿಶ್ರವಣೇನಾವಿಷ್ಣುತ್ವಾತ್ ನ ತಯಾ ಜ್ಯೋತಿಃಶ್ರುತ್ಯಾ ಗಾಯತ್ರೀ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ತತೋ ಜ್ಯಾಯಾಂಶ್ಚ ಪುರುಷಃ', 'ಯದ್ವೈತದ್‌ಬ್ರಹ್ಮ', 'ಏತಾಮೇವಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪನಿಷದಂ ವೇದ' ಇತಿ ಪುರುಷಬ್ರಹ್ಮಾದಿಶ್ರುತೀನಾಂ ಗಾಯತಿ ಚ ತ್ರಾಯತಿ ಚೇತ್ಯುಕ್ತಾಶೇಷವೇದೋಚ್ಚಾರಣಾಖ್ಯಗಾನತ್ರಾಣಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನೀತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಭೂತಾದಿಪಾದತ್ವಸ್ಯ ಏತಾಮೇವ ನಾತಿಶೀಯಂತ ಇತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದೇರ್ಲಿಂಗಸ್ಯ ಚ ಬಾಹುಲ್ಯಾತ್, ತತ್ಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗುಣವತ್ತಯೋಪಾಸನಾರ್ಥಮಪ್ರಸಿದ್ಧಪದಪ್ರಯೋಗೋಪಪತ್ತೇಃ । ಬಹುಭಿಃ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗೈರ್ಬಹೂನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥತ್ಯಾಗಸಂಭವಾತ್ । ಗಾಯತಿ ಚ ತ್ರಾಯತಿ ಚೇತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅಜ್ಞ-

ರೂಢಿತೋ ಬಲವತಾ ಶ್ರೌತಯೋಗೇನ ಅನಾದಿಗುಣಾದೀನಾಂ ಗುಣ್ಯಾದ್ಯಧೀನತ್ವಮಿವ ಸ್ವಭಾವಜೀವಕರ್ಮಾಣೇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ (ಸ್ವಭಾವಜೀವ ಕರ್ಮಾಣಿ ದ್ರವ್ಯಂ ಕಾಲಃ ಶ್ರುತಿಃ ಕ್ರಿಯಾ । ಯತ್ಪ್ರಸಾದಾದಿಮೇ ಸಂತಿ ನ ಸಂತಿ ಯದುಪೇಕ್ಷಯಾ ॥ ತ.ಪ್ರ) ಅನಾದಿನಿತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಈಶಾಧೀನತ್ವಸಂಭವೇನ ತದಧೀನತ್ವನ್ಯಾಯಾಚ್ಚ ಮಹಾಯೋಗೇನ ಸರ್ವಚ್ಛಂದೋಭಿಧೋ ಹ್ಯೇಷ ಇತಿ ಪೌರಾಣಿಕರೂಢ್ಯಾ ಚ ಗಾಯತ್ರೀ ವಿಷ್ಣುರಿತ್ಯಗ್ರೇತನಂ ಪ್ರಾಕ್ತನಂ ಚ ಜ್ಯೋತಿಃ ಸ ಏವ । ದ್ಯುಸ್ಥತ್ವದಿವಃಪರತ್ವಾದೃಶ್ಯತ್ವದೃಷ್ಟತ್ವಾದ್ಯುಪದೇಶಭೇದಸ್ಯ ತ್ರಿಸಪ್ತಲೋಕ ವಿವಕ್ಷಯಾ ಆಕಾರಭೇದೇನ ಚೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ । ಫಲೇ ತು ಪ್ರಾಚೀನಜ್ಯೋತಿಷೋ ವಿಷ್ಣುತ್ವಾಕ್ಷೇಪತತ್ಸಮಾಧೀ ವಾ, ಅಸ್ಯಾಂ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮಿತ್ಯುಕ್ತಸ್ಥಿತಿಹೇತುತ್ವಮುಖೇನ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರಾಕ್ಷೇಪತತ್ಸಮಾಧೀ ವೇತಿ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಅಥ ಅಂತಿಮಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಓಂ ಪ್ರಾಣಸ್ತಥಾನುಗಮಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೧೨

ಅತ್ರ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಬಾಹುಲ್ಯೇನ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರವೃತ್ತೇರಾಪವಾದಿಕೀ ಸಂಗತಿಃ । ಐತರೇಯೇ 'ತಾ ವಾ ಏತಾಃ ಶೀರ್ಷನ್ ಶ್ರಿಯಃ ಶ್ರಿತಾಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಕ್ ಪ್ರಾಣಃ (ಐ. ೨-೧-೪) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಬಹುಸ್ಥಲೇಷು ಶ್ರುತಃ ಪ್ರಾಣಃ ಕಿಂ ಮುಖ್ಯವಾಯ್ವಾದಿರುತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ । ವಾಯ್ವಿಂದ್ರಜೀವಾ ಇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ತತ್ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಾನಾಂ ಬಾಹುಲ್ಯಾತ್ । ತಥಾ ಹಿ । ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸಹ ಪಾಠಃ, ತಾ ಅಹಿಂಸಂತೇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಾನಿ 'ಪ್ರಾಣವಿವಾದೋ ದೇಹಾದುತ್ಕ್ರಮಣಪ್ರವೇಶೌ ತತೋ ದೇಹಪಾತೋತ್ಥಾನೇ ಪ್ರಾಣಸಂವಾದಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದೀನಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಲಿಂಗಾನಿ ತತ್ಸಹಚರಿತಪ್ರಾಣಶ್ರುತಿಶ್ಚ । ತಥಾ 'ತಂ ಯಚ್ಛತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾರ್ಚತ್' ಇತಿ (ಐ. ೨-೨-೧) ಶ್ರುತಶತಾಯುಷ್ಟ್ವಂ ತತ್ಸಹಪಠಿತಪುರುಷಶ್ರುತಿಃ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಂಶ' (ಐ. ೩-೨-೧) ಇತಿ ಚಕ್ಷುರಾದೀನ್ ಪ್ರತಿ ವಂಶತ್ವಮಿತ್ಯಾದಿ ಜೀವಲಿಂಗಾನಿ । ಇಂದ್ರೋ ವೈ ವೃತ್ರಂ ಹತ್ವೇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತವೃತ್ರಹನನಮಹಾವ್ರತ

ಯಾಜಿತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾನಿ 'ತಮಿಂದ್ರ ಉವಾಚ ಪ್ರಾಣೋ ವಾಹಮಸ್ಮ್ಯೃಷ' (ಐ.೨-೨-೩) ಇತೀಂದ್ರಪ್ರಯುಕ್ತಾಹಂಶ್ರುತಿಶ್ಚೇತಿ ಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯಂ ಶ್ರೂಯತೇ । ನ ಚೈತಾನಿ ವಿಷ್ಣೌ ಸಂಭವಂತೀತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಏತದ್‌ಬ್ರಹ್ಮೈತತ್ಸತ್ಯಂ (ಐ. ೨-೧-೧), ತಂ ಪ್ರಪದಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ (ಐ. ೨-೨-೪) ಬ್ರಹ್ಮೇಮಂ ಪುರುಷಂ (೨-೧-೪), ಅಃ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮ (೨-೩-೮) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೀನಾಂ 'ತಂ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಣಯಂತ (ಐ. ೨-೧-೫), ತಂ ಭೂತಿರಿತಿ ದೇವಾ ಉಪಾಸಾಂಚಕ್ರಿರೇ (೨-೧-೮), ಸರ್ವೇ ವೇದಾ (೨-೨-೨) ಇತಿ, ಪ್ರಾಣೋ ಹ್ಯೇಷ ಯ ಏಷ ತಪತಿ (೨-೨-೧) ಪ್ರಾಣಸ್ತಂ ಪ್ರಾಣಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ (೨-೨-೩) ಆಪಿಪೀಲಿಕಾಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಣೇನ ಬೃಹತ್ಯಾವಿಷ್ಟಬ್ಧಾನಿ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ (ಐ. ೨-೧-೬) ಶ್ರುತಾನಾಂ ದೇವೋಪದೇಶ್ಯತ್ವಭೂತಿತ್ವಪ್ರಕಾರಕದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಸರ್ವವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವಸೂರ್ಯಮಂಡಲಸ್ಥತ್ವ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ (ವಿಷಯತಯಾ) ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿತ್ವಲಿಂಗಾನಾಂ ಚ ಭಾಷ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತವಚನಾಂತತರಬಲೇನ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾದಿತೋಽಪಿ ಬಾಹುಲ್ಯಾಚ್ಚ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಾನಾಂ ತತ್ತದಂತರ್ಯಾಮಿಸ್ಥತಯಾ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ । ಉದಾಸೀನವದಾಸ್ತಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ (ಬೃ.ಭಾ. ೨-೧-೪) ಬಾಹ್ಯರೂಪವಿಷಯತ್ವೇನಾವಿರೋಧಾತ್ । ಇಂದ್ರಪ್ರಯುಕ್ತಾಹಂಶಬ್ದಸ್ಯಾಪಿ ಅಹಂ ಮನುರಭವಮ್ ಇತ್ಯಾದೌ ವಾಮದೇವಪ್ರಯುಕ್ತಾಹಂಶಬ್ದವಲ್ಲಕ್ಷಣಯಾ ವಾ, 'ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಕೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವನಾಮ್ನಾಭಿಧೀಯತೇ । ಏಷೋಽಹಂ ತ್ವಮಸೌ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯಾ (ಬ್ರ.ಸೂ.ಭಾ. ೧-೧-೧೭) ಮುಖ್ಯವೃತ್ಯಾ ವಾ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಪರತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಣೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ । ಫಲೇ ತು ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣ ಇತ್ಯುಕ್ತಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೧೨ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ

॥ ಅಥ ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

ಏವಂ ಅನಂತವೇದಗತಾಶೇಷನಾಮ್ನಾಂ ತತ್ತದ್ವಾಕ್ಯಗತಾಶೇಷಲಿಂಗೈಃ ವೈಷ್ಣವತ್ವೇಽಭಿಹಿತೇ ತತ್ರ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಲಿಂಗಾನಾಂ ಸಮನ್ವಯೋಽತ್ರ ನಿರೂಪ್ಯತೇ ॥

॥ ಓಂ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೨-೧

ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಾದಾಂತ್ಯಾದ್ಯನಯಯೋಃ ನ ಅವಶ್ಯಂ ಸಂಗತ್ಯಪೇಕ್ಷಾ । ಅಪೇಕ್ಷಯಾಂ ತು ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪಾದಾಕ್ಷೇಪಿಕೀ । ಐತರೇಯೇ 'ಚತ್ವಾರಃ ಪುರುಷಾ ಇತಿ ಬಾಧ್ವ' ಇತಿ ಖಂಡೇ (ಐ. ೩-೩-೩) ತಸ್ಯೈತಸ್ಯಾಸಾವಾದಿತ್ಯೋ ರಸ ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ಏತಂ ಹ್ಯೇವ ಬಹ್ವೃಚಾ ಮಹತ್ಯುಕ್ಥೇ ಮೀಮಾಂಸಂತ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಉತ್ಥಾಗ್ನಿಮಹಾವ್ರತಪೃಥಿವೀದ್ಯುವಾಯ್ವಾಕಾಶೌಷಧಿವನಸ್ಪತಿ ಚಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರೇಷು ಉಕ್ತ್ವಾ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷ್ವೇತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸರ್ವಭೂತಗತಃ ಕಶ್ಚಿದಾಮ್ನಾಯತೇ । ಸ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರುತಃ ಕಿಮಾದಿತ್ಯಜೀವೌ ವಿಷ್ಣುರ್ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ತತ್ರ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ಪ್ರಾಗಸಕೃತ್ಶ್ರುತಾದಿತ್ಯಪದೋಕ್ತಸ್ಯೈವ ಏತಮಿತಿಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ತಸ್ಯೈತಸ್ಯೇತಿ ಪದೇನ ಪ್ರಸ್ತುತಸಂವತ್ಸರಂ ಪರಾಮೃಶ್ಯ ರಸ ಇತಿ ತತ್ಸಾರತ್ವಾಖ್ಯಲಿಂಗೋಕ್ತ್ಯಾ ಆದಿತ್ಯಪರತ್ವಾತ್ ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮಿತಿ ಸೌರಮಂತ್ರೋದಾಹರಣಾತ್ ಆದಿತ್ಯೇ ಎತಮಿತಿ ವಿಶಿಷ್ಯಾದಿತ್ಯೇಽನುಕ್ತತ್ವಲಿಂಗಾಚ್ಚ ಆದಿತ್ಯ ಏವ ಸರ್ವಗತ ಇತಿ ವಾ, ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಃ ಶ್ರೋತ್ರಮಯ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಜ್ಞಾನಕರಣತಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಚಕ್ಷುರಾದಿಸಂಬಂಧರೂಪಜೀವ ಲಿಂಗಾದ್ಭೂತೇಷ್ವೇತಮಿತಿ ಭೂತಪದೋಪಾದಾನಬಲಾದನ್ಯತ್ರಾಭಾವಪ್ರತೀತ್ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತಾಲ್ಪೌಕಸ್ತ್ವಲಿಂಗಾಚ್ಚ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಪರಾಮರ್ಶಿತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯೇತಚ್ಛಬ್ದೇ ತತ್ರ ತತ್ರ ದರ್ಶನಾತ್, ಸರ್ವೇ ಜೀವಾ ವಾ, ನ ತು ವಿಷ್ಣುಃ, ಉಕ್ತಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾನಾಮಯೋಗಾತ್ । ಸರ್ವಭೂತಗತತ್ವೇ ತದ್ಗತಸುಖದುಃಖಾದಿಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ 'ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಮ್' (ಮಹಾನಾ. ಉ.) ಇತ್ಯಾದೌ ವಿಷ್ಣೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ಬ್ರಹ್ಮಪದಸ್ಯ ಜೀವಪರತ್ವೇ (ಜೀವಾದೇಃ) ಜಾತ್ಯಾದೇರ್ಬ್ರಹ್ಮ-ಪದಾಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋರ್ಬ್ರಹ್ಮಪದಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಚ ಸತ್ತ್ವೇನ ಏತಮೇವೇತ್ಯವಧಾರಣಾಯೋಗಾತ್ ತದ್ಬಲೇನ ಬ್ರಹ್ಮಪದೇನಾತ್ರ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ-ಸ್ಯೈವ ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಾತ್ ಸ ಯೋಽತೋಽಶ್ರುತೋಽಗತೋಽಮತ ಇತ್ಯಾದಿನೋತ್ತರವಾಕ್ಯೇನೋಕ್ತಾನಾಂ ಕರ್ತೃತ್ವಾನಾಶ್ರುತತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾನಾಂ ಚ ಸತ್ತ್ವಾತ್ 'ಅಹಮಾತ್ಮಾ ಗುಡಾಕೇಶ ಸರ್ವಭೂತಾಶಯಸ್ಥಿತ' (ಭ.ಗೀ. ೧೦-೨೦) ಇತಿ ಸ್ಮೃತಿಸಮಾಖ್ಯಾನಾಚ್ಚ (ಸ್ಮೃತೇಃ ಸಾವಕಾಶಾತ್) ಸಾಧಕಸತ್ತ್ವಾತ್ । ಸಂವತ್ಸರೋ ವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿರಿತ್ಯಾದೇಃ ಸಂವತ್ಸರಪದಸ್ಯ ವಿರಿಂಚಪರತಯಾ ತತ್ಸಾರತ್ವಸ್ಯ ಅಂತರ್ನಯನ್ಯಾಯೇನಾದಿತ್ಯಶ್ರುತೇಃ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದೇವ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನೇಽಪಿ ಸ್ಥಿತೇಃ ವಿಷ್ಣಾವಲ್ಪಸ್ಥಾನತ್ವರೂಪಾಲ್ಪೌಕಸ್ತ್ವಸ್ಯ ವ್ಯೋಮ-ವದುಪಪತ್ತೇಃ ಭೂತಪದಸ್ಯ ತಥೋಪಾಸನಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಸಂಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೈಶೇಷ್ಯೇಣ ಸುಪರಿಹರತ್ವೇನ 'ಭೂತೇಷು' ಇತ್ಯನೇನ ಚಾದಿತ್ಯ-ಸ್ಥತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ಚಕ್ಷುರಾದಿಸ್ವಾಮಿತ್ವಾದಿರೂಪಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದೇರಪಿ ಸಂಭವೇನ ಬಾಧಕಾನಾಮಭಾವಾತ್ । ಅಣೋರ್ಜೀವಸ್ಯ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ವಾ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದ್ಯಯೋಗೇನ ಪರಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕಭಾವಾಚ್ಚ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರೋಚ್ಯಮಾನೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ॥

ಫಲಂ ತು ಭೂತೇಷ್ವೇತಮೇವ ಆದಿತ್ಯಾದಿಕಮೇವ ನಾನ್ಯದಿತ್ಯೇವ-ಕಾರೇಣ ವಿಷ್ಣೋರ್ಭೂತಾದನ್ಯತ್ರೈವ ಸತ್ತ್ವಪ್ರತೀತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮತತಮಮುಪಶ್ಯತ್ (ಐ. ೨-೪-೩) ಇತಿ ಪೂರ್ವನಯನಿರ್ಣೀಯಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಾಖ್ಯಸರ್ವಗತತ್ವಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಾಪೇಕ್ಷಸ್ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಅತ್ತೃತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೨-೨

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ರೂಪಾ ಸಂಗತಿಃ । ವಾಜಸನೇಯೇ ತೃತೀಯೇಽಧ್ಯಾಯೇ 'ಸ ಯದ್ಯದೇವಾ-ಸೃಜತ ತತ್ತದತ್ತುಮಧ್ರಿಯತ, ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತೀತಿ ತದದಿತೇರದಿತಿತ್ವಮ್' (ಬೃ. ೩-೨-೫) ಇತಿ ಶ್ರುತಮ್ । ತತ್ರ ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತೀತ್ಯನೇನ ಲಬ್ಧೋಽತ್ತಾ ಕಿಮದಿತಿರ್ದೇವಮಾತಾ ಅಥ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಅದಿತಿ-ರೇವೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ತದದಿತೇರಿತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ, ಅದಿತಿತ್ವಲಿಂಗಾಚ್ಚ । ಆದಿತ್ಯ-ಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯಸವಿತೃಶ್ರುತೇರಂತರ್ನಯವಿಷಯವಾಕ್ಯೇ ಶ್ರುತಾಯಾಃ ವೈ-ಷ್ಣವತ್ವಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಆದಿತ್ಯಶ್ರುತೇಃ ಪೂರ್ವತ್ರ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವೇಽಪ್ಯತ್ರ ತದಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಶ್ರುತೇರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವಾತ್ । ಲಿಂಗಸ್ಯಾಪ್ಯತ್ತೃತ್ವರೂಪತಯಾಽನಶ್ನನ್ನಿತಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಅನತ್ತುರ್ವಿಷ್ಣೋರಯೋಗಾದಿತಿ ದ್ವಯೋರ್ನಿರವಕಾಶತ್ವಾದ್ವಾ ಶ್ರುತೇರಂತ-ರ್ನಯನ್ಯಾಯೇನ ಸಾವಕಾಶತ್ವೇಽಪಿ ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗಾನುಗೃಹೀತತ್ವಾದ್ವೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತೀತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಾತ್ತೃತ್ವರೂಪಸಂಹರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ 'ಯಮಪ್ಯೇತಿ ಭುವನಂ ಸಾಂಪರಾಯೇ' (ಘೃತ.ಸೂ.), 'ಸ್ರಷ್ಟಾ ಪಾತಾ ತಥೈವಾತ್ತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಸ್ಕಾಂದ. ಪು.) ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಭಿಃ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯೈವಾದಿತಿಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತಯಾಽದಿತಿತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯ ಅದಿತಿಶ್ರುತೇಶ್ಚ ವಿಷ್ಣೌ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ ನೈವೇಹ ಕಿಂಚನಾಗ್ರ ಆಸೀನ್ಮೃತ್ಯುನೈವೇದಮಾ-ವೃತಮಾಸೀದಿತ್ಯನವಕಾಶಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣಾಚ್ಚ ವಿಷ್ಣುರೇವಾತ್ತೇತಿ । ಅನಶನ-ಶ್ರುತಿಗತಿಸ್ತು ವಕ್ಷ್ಯತೇ ॥ ಫಲಂ ತು ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಬಲಾದದಿತೇಃ ಸಂಕುಚಿತ-ಸರ್ವಾತ್ತೃತ್ವೇ ವಿಷ್ಣೋಸ್ತದನ್ಯಕತಿಪಯಾತ್ತೃತ್ವಸ್ಯೈವ ಸಿದ್ಧಾಂತಿನಾ ಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ ವಾಚ್ಯತ್ವಾದತಿವ್ಯಾಪ್ತಿರಿತಿ ವಾ ಅದಿತೇರೇವಾಸಂಕುಚಿತಸರ್ವಾತ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರಾಕ್ಷೇಪಸ್ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ಗುಹಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾವಾತ್ಮಾನೌ ಹಿ ತದ್ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೨-೩

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾತ್ಯತ್ವವಿಶೇಷಸ್ಯ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ಚಿಂತನಾದ್ವಾ ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾದ್ವಾ ಸಂಗತಿಃ । ಕಾಠಕೇ ತೃತೀಯ-ವಲ್ಲ್ಯಾಂ 'ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಲೋಕೇ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ' ಇತಿ ಶ್ರುತವಾಕ್ಯೇ ಋತಂ ಪಿಬಂತಾವಿತ್ಯುಕ್ತೌ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತಾರೌ ಕಿಂ ಜೀವೇಶ್ವರೌ ಕಿಂ ವಾ ಈಶ್ವರರೂಪವಿಶೇಷೌ ಇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಪಿಬಂತಾವಿತಿ ದ್ವಿವಚನಶ್ರುತೇರ್ದ್ವಿತ್ವವಾಚಿತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ (ಚೇಶೇಽಯೋಗಾತ್) ಚಾ-ಭೇದೇಽಯೋಗಾತ್ ಕರ್ಮಬಂಧವಿಧುರೇ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯ ಯೋಗಾತ್ ಛತ್ರಿನ್ಯಾಯಾತ್ ಸಜಾತೀಯೌ ಭೋಕ್ತೃಜೀವೇಶ್ವರಾವೇವ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬ್ರೂಮಃ । ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾವಿತ್ಯುಕ್ತಗುಹಾನಿವಿಷ್ಟತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯ 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ' (ತೈ.ಉ. ೨-೧), 'ಗುಹಾಹಿತಂ ಗಹ್ವರೇಷ್ಠಂ ಪುರಾಣಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । 'ಯಃ ಸೇತುರೀಜಾನಾನಾಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ಪರಮ್ । ಅಭಯಂ ತಿತೀರ್ಷತಾಂ ಪಾರಮಿ'ತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಶ್ರುತಾತ್ಪರತ್ವವಿಶೇಷಣಯುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್ 'ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ' (ಛಾಂ. ೮-೪-೧) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಸೇತುತ್ವಾ-ಭಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾಚ್ಚ, 'ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮೇತಿ ಹರಿರೇಕ ಏವ ದ್ವಿಧಾಸ್ಥಿತ (ಬೃ. ಸಂಹಿತಾ) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತೇರೇಕಸ್ಯಾಪಿ ರೂಪವಿಶೇಷೇಣ ದ್ವಿತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ। 'ಶುಭಂ ಪಿಬತ್ಯಸೌ ನಿತ್ಯಂ ನಾಶುಭಂ ಸ ಹರಿಃ ಪಿಬೇತ್' (ಪಾದ್ಮ. ಪು.) ಇತ್ಯಾದೇಃ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ಸಂಭವಾದನಶನಶ್ರುತೇರಶುಭ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾಭಾವಪರತಯೋಪಪತ್ತೇಃ 'ಋತಂ ಪಿಬಂತಾ' ವೀಶ್ವರರೂಪ-ವಿಶೇಷಾವೇವೇತಿ ॥ ಫಲೇ ತು ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ । ತತ್ಪ್ರಕಾರಶ್ಚ ಚಂದ್ರಿಕೋಕ್ತಃ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಅಂತರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಅಂತರ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೧-೨-೪

ಅತ್ರ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥಸ್ಯ ಅಭಯಸ್ಯ ಅನ್ಯತ್ವೇ ಪ್ರಾಚೀನೋಽಪಿ ಅಭಯತ್ವೇನೋಕ್ತೋಽನ್ಯಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಕ್ಷೇಪಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಚತುರ್ಥೇಽಧ್ಯಾಯೇ 'ಯ ಏಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ ಏತದಮೃತಮಭಯಮೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತಿ ಶ್ರುತೋಽಕ್ಷ್ಯಂತಸ್ಥ ಆತ್ಮಾ ಕಿಮಗ್ನಿರುತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ ।

ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ 'ಯ ಏಷ ಆದಿತ್ಯೇ ಪುರುಷಃ ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಸ ಏವಾಹಮಸ್ಮೀತಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಖ್ಯಾಗ್ನಿನಾ ಸ್ವಾತ್ಮನಃ ಆದಿತ್ಯಸ್ಥತೋಕ್ತೇರಾದಿತ್ಯಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಭೂತ್ವೇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಅಕ್ಷ್ಯಾದಿತ್ಯಯೋರೇಕದೈವತ್ಯತ್ವಾತ್ ಅಥ ಹಾಗ್ನಯಃ ಸಮೂದಿರ ಇತ್ಯಗ್ನಿಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯಾಚ್ಚ । ನ ಚ 'ಸ ಯಶ್ಚಾಯಂ ಪುರುಷೇ ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯೇ ಸ ಏಕ' (ತೈ. ೨-೨೧) ಇತ್ಯಾದಿಸಮಾಖ್ಯಾಬಲಾದಗ್ನಿಪ್ರಯುಕ್ತೋಽಹಂಶಬ್ದಃ ತತ್ಸ್ಥವಿಷ್ಣುಪರ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಸ ಏವಾಹಮಸ್ಮೀತ್ಯಭ್ಯಾಸೇನ ಸಮಾಖ್ಯಾಬಾಧಾತ್ । ಅಪಹತೇ ಪಾಪಕೃತ್ಯಾಮುಪ ವಯಂ ತಂ ಭುಂಜಾಮ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥವಾದಬಲೇನಾತ್ಯಲೌಕಿಕವಿಷ್ಣುಗ್ರಹಣೇ ಅಪೂರ್ವತ್ವಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಬಾಧಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಏತದಮೃತಮಿತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಾಮೃತತ್ವಾದೇಃ ಪರಿಮ್ರಿಯಂತೇ ವಿದ್ಯುದ್ವೃಷ್ಟಿಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಆದಿತ್ಯೋಽಗ್ನಿಃ, ಭಯಾದಗ್ನಿಸ್ತಪತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಮೃತ್ಯಾದಿಮತ್ಯಗ್ನಾವಯೋಗಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಶಬ್ದಯೋರ್ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯತ್ರಾನವಕಾಶಾತ್ ತದ್ಯದಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ಪಿರ್ವೋದಕಂ ವಾ ಸಿಂಚತಿ ವರ್ತ್ಮನೀ ಏವ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯುಕ್ತಾದಕ್ಲ್ಣೋಽಸಂಗತ್ವಾಪಾದಕತ್ವಸಂಯದ್ವಾಮತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾತ್ ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಖಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣಾತ್ ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ ಇತ್ಯುಪಸಂಹಾರೇ ಶ್ರುತ್ಯೈತದ್ವಿದ್ಯಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಗತ್ಯಾಖ್ಯಲಿಂಗಶ್ರವಣೇನ ಪ್ರಕರಣವಿಚ್ಛೇದಾಯೋಗಾದಗ್ನಿಪ್ರಯುಕ್ತಾಹಂಶಬ್ದಸ್ಯ ಚ ಪಾದಾಂತ್ಯಪ್ರಾಣನಯನ್ಯಾಯೇನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಪರತ್ವೇನ ಅಭ್ಯಾಸಾರ್ಥವಾದಯೋರಪಿ

ತನ್ನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ಆಗ್ನೇರಪಿ ಜೀವತ್ವೇನ ಪ್ರೇರಕಜೀವಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಾಯಾಮನ-ವಸ್ಥಾಪತ್ತೇಶ್ಚ ಸ್ವತಂತ್ರೋ ವಿಷ್ಣುರೇವಾಕ್ಷಿಸ್ಥ ಇತಿ ॥ ಫಲೇ ತು ಅಯಮಕ್ಷಿಸ್ಥೋ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯಶ್ಚೇತ್ ತಸ್ಯೈವಾದಿತ್ಯಸ್ಥತ್ವಾತ್ ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತೋಽಪಿ ಸ ಏವೇತ್ಯಾನಂದಮಯೋಽಪ್ಯನ್ಯ ಇತಿ ತದಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿದೈವಾದಿಷು ತದ್ಧರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೨-೫

ಅತ್ರಾಮೃತತ್ವಮುಖೇನ ಆಕ್ಷೇಪಾತ್ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಗತಿಃ । ವಾಜಸನೇಯೇ ಪಂಚಮೇಽಧ್ಯಾಯೇ 'ಏಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತ' (ಬೃ. ೫-೭-೩) ಇತಿಶ್ರುತಃ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ಕಿಂ ಪ್ರಕೃತಿಜೀವೌ ವಾ ಉತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ ।

ಪ್ರಕೃತಿರಿತ್ಯೇಕಃ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಯಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಶ್ರುತ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವರೂಪಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಶರೀರಕತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವೋಪಾದಾನೇ ಪ್ರಕೃತೌ ಸಂಭವಾತ್ । ಶರೀರಪದಸ್ಯ 'ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ಯ ಶರೀರಮ್' ಇತ್ಯಾದೌ ಸ್ವರೂಪೇಽಪಿ ಸಂಭವಾತ್ । 'ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಕಾರ್ಯೇಷು ಕಾರಣಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕಾರಣಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಸ್ಥತ್ವೇನ ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್ನಿತ್ಯಾದೇರಪ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ । ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋರ್ಭೇದಾಭೇದೇನ ತಾದಾತ್ಮ್ಯತತ್ಸ್ಥತ್ವಯೋರ-ವಿರೋಧಾತ್ । ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಕಾರಣಾಧೀನತ್ವೇನ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಮಂತರೋ ಯಮಯತೀತ್ಯಾದೇಃ ಗೌಣತ್ವೇನೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ।

ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿತತ್ತದಭಿಮಾನಿಜೀವಾ ಏವ ವಾ ತತ್ತದಂತರ್ಯಾಮೀತ್ಯನ್ಯಃ । ತಾನ್‌ಪ್ರತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಃ ಸ್ಥೂಲಶರೀರತ್ವಾತ್ । ಏವಂ ಚ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿರೇವಾತ್ರಾ ಮೃತೋಽನ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಚೀನಾಮೃತತ್ವಂ ನಾಕ್ಷಿಸ್ಥಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುತ್ವಸಾಧಕಮಿತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಮಂತರೋ ಯಮ-ಯತೀತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಸ್ಯ ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯೇನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿದೇವಾವಿದಿತತ್ವಸ್ಯ ಬಾಹ್ಯಾ-

ಪೇಕ್ಷಾಂ ವಿನಾ ರಮಮಾಣತ್ವರೂಪಾಂತರತ್ವಸ್ಯ ಚ ಲಿಂಗಸ್ಯ 'ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಜಾಯಮಾನಃ' (ಋ. ೭-೯೯-೨) 'ಸ ಯೋಽತೋಽಶ್ರುತೋಽಗತೋಽಮತೋಽದೃಷ್ಟಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಮಂತರಪುರುಷ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ (ಐ. ೩-೨-೪) ವಿಷ್ಣ್ವೇಕಧರ್ಮತ್ವಾತ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಃ ಜಡತ್ವೇ ಅಪ್ರಸಕ್ತನಿರಾಸಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಯಮಿತ್ಯಸ್ಯ ವೈಯರ್ಥ್ಯಾಚ್ಚ । ಶರೀರತ್ವಸ್ಯ ಶೀರ್ಯತ ಇತಿ ಶರೀರಮಿತಿ ಯೋಗೇನ ವಾ ಶರೀರವದೀಶನಿಯಮ್ಯತ್ವೇನ ಗೌಣ್ಯಾ ವೃತ್ತ್ಯಾ ವಾ ಯುಕ್ತತ್ವೇನ ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಿತ್ಯಾದೇಃ ಕ್ಲೇಶೇನಾನೇಯತ್ವಾತ್ । ಪ್ರಕೃತಿಜೀವಯೋಃ ತ್ರಿಗುಣತ್ವಸಂಸಾರಿತ್ವಾದ್ಯಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಾಭಾವಾತ್ 'ಯ ಆತ್ಮನೋಽಂತರೋ ವಿಜ್ಞಾನಾದಂತರೋ ವಿವಿಕ್ತ' ಇತಿ ಜೀವಾದಂತರ್ಯಾಮಿಣೋ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತ್ಯಮೃತತ್ವಮಪಿ ತಸ್ಯೈವೇತಿ । ಫಲೇ ತು ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕೋ ಧರ್ಮೋಕ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೧-೨-೬

ಅತ್ರ 'ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ' ಇತ್ಯುಕ್ತಾದೃಶ್ಯತ್ವಾಖ್ಯಪ್ರಾಚೀನಹೇತ್ವಾಕ್ಷೇಪಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಆಥರ್ವಣೇ 'ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ' ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ 'ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ', 'ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮಗ್ರಾಹ್ಯಮಗೋತ್ರಮವರ್ಣಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕಂ ಅಕ್ಷರಾತ್ ಸಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಮಿತಿ ವಿಶ್ವಕಾರಣತಯಾ ಶ್ರುತಮಕ್ಷರಂ ಕಿಂ ಚಿದಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿವಿರಿಂಚಿರುದ್ರಾಃ ಉತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ 'ಯಥಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮೋಷಧಯಃ' ಇತ್ಯುಪಾದಾನದೃಷ್ಟಾಂತಬಲೇನಾಬಾಧೇನ ಅಂತರಂಗತ್ಯಾಗಾಯೋಗೇನ ಚ ಅಕ್ಷರಾದಿಶ್ರುತೋಪಾದಾನತ್ವರೂಪಕಾರಣತ್ವಲಿಂಗಾತ್ ಜಡಪ್ರಕೃತಿರಿತ್ಯೇಕಃ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । 'ಕೂಟಸ್ಥೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತಾವಕ್ಷರಪದಸ್ಯ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇ ಪ್ರಯೋಗಾದುಪಾದಾನಾಭಿಮಾನಿತ್ವೇನ ಉಪಾದಾನತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಭವಾಚ್ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿರಿತ್ಯನ್ಯಃ । 'ಸ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಮ್'ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಚ್ಚತುರ್ಮುಖೋ ವಾ ಕರ್ತಾರಮೀಶಮಿತ್ಯುತ್ತರೇಶಪದಶ್ರವಣಾದ್ರುದ್ರೋ

ವೇತ್ಯಪರೌ । ನ ಚಾಕ್ಷರಾದಿಶಬ್ದಾ ವಿಷ್ಣೌ ಸಾವಕಾಶಾಃ । ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತಃ ಪರ ಇತ್ಯುತ್ಕರ್ಷಾವಧಿತಯಾ ನಿರ್ದೇಶೇನ ಉಕ್ತಾಕ್ಷರಸ್ಯ ನಿಕೃಷ್ಟತ್ವೇನ ವಿಷ್ಣು-ತ್ವಾಯೋಗಾತ್ । ಅತ ಏವ ಚ ಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರೇ ಅಕ್ಷರಾತ್ ಸಂಭವತೀತಿ ಪಂಚಮೀತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿಪಕ್ಷೇ ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತ ಇತಿ ಪಂಚಮ್ಯೋಃ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೇನ ಪಕ್ಷಾಂತರೇಷು ವೈಯಧಿಕರಣ್ಯೇನೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ಸ ಹರಿರ್ವೇದಿತವ್ಯ', 'ಸಾ ವಿದ್ಯಾ ತನ್ಮತಿರ್ಯಯಾ' (ಭಾ. ೪) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಭಿಃ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠ ಋಗಾದಿ-ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವರೂಪತದ್ಧರ್ಮಾತ್ 'ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರುಗ್ಮ-ವರ್ಣಮ್' ಇತಿ ರೂಪೋಪನ್ಯಾಸಾತ್ ಅನ್ಯೇಷಾಂ 'ವಿಮಿಶ್ರಾಣಿ ವ್ಯಮಿಶ್ರ-ಯತ್' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಮಿಶ್ರರೂಪತ್ವೇನ ಶುದ್ಧರೂಪಸ್ಯ ತದೇಕನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ಅಕ್ಷರತ್ರಯಮೀರಿತಮಿತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ (ಸ್ಕಾಂದ. ಪು.) ಪರಾವಧಿತ್ವೇನೋಕ್ತಾ-ಕ್ಷರಸ್ಯಾನ್ಯತ್ವೇನಾವಿಷ್ಣುತಯಾ ಪರಾವಧಿತ್ವೇನ ನಿರ್ದೇಶಸ್ಯಾಬಾಧಕತ್ವಾತ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿದೃಷ್ಟಾಂತಸ್ಯ ಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಸಂಭವಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮೇ-ಶಾದಿಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ ಜಡಪಕ್ಷೇ ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞ ಇತ್ಯುಕ್ತ-ಸಾರ್ವಜ್ಞರೂಪವಿಶೇಷಣಾಯೋಗಾತ್ 'ತಸ್ಮಾದೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮನಾಮರೂಪಮನ್ನಂ ಚ ಜಾಯತ' ಇತಿ 'ಜುಷ್ಟಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯಮೀಶಮ್' ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರ ಯೋರಕ್ಷರಾದ್ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕಂ ಪರತಃ ಪರತ್ವೇನ ಶ್ರುತಮಕ್ಷರಂ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ । ಫಲೇ ತು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾನಂದ-ಮಯಾಕ್ಷೇಪತತ್ಸಮಾಧೀ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಸಾಧಾರಣಶಬ್ದವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥
೧-೨-೭

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಚೀನಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಮಧ್ಯಶ್ರುತಸರ್ವಗತತ್ವಾಕ್ಷೇಪಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಪಂಚಮೇಽಧ್ಯಾಯೇ 'ಅಭಿವಿಮಾನಮಾತ್ಮಾನಂ

ವೈಶ್ವಾನರಮುಪಾಸ್ತೇ' (ಛಾಂ. ೫-೧೮-೧) ಇತಿ ವಾಜಸನೇಯೇ ಚ ಸಪ್ತಮೇಽಧ್ಯಾಯೇ 'ಅಯಮಗ್ನಿರ್ವೈಶ್ವಾನರೋ ಯೋಽಯಮಂತಃಪುರುಷೇ ಯೇನೇದಮನ್ನಂ ಪಚ್ಯತ' ಇತಿ (ಬೃ. ೭-೯-೧) ವೈಶ್ವಾನರವಿದ್ಯಾಗತಃ ತಥಾ 'ವೈಶ್ವಾನರಮೃತ ಆಜಾತಮಗ್ನಿಮ್' (ಋ. ೬-೭-೧) ಇತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತಗತೋ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಕಿಂ ಭೂತತದಭಿಮಾನಿದೇವತೇ ವಾ ವಿಷ್ಣುರ್ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಅಗ್ನಾವೇವ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ 'ವೈಶ್ವಾನರೇ ತದ್ಧುತಂ ಭವತಿ' (ಛಾಂ. ೫-೨೪-೪). 'ಹೃದಯಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ' (ಛಾಂ. ೫-೧೮-೨) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶ್ರುತಹೋಮಾಧಾರತ್ವಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದ್ಯಂಗಕತ್ವಸ್ಯ ಕಾಣ್ವಶ್ರುತೌ ಪಾಚಕತ್ವಾದೇಶ್ಚ ಲಿಂಗಸ್ಯ ಶ್ರವಣಾತ್ ತೇಷಾಂ ಚ ವಿಷ್ಣೌ ಮುಖ್ಯತ್ವೇ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರವಿರೋಧಾತ್ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾಯಾ ವೈಷ್ಣವತ್ವಾಪತ್ತ್ಯಾ ಇಯಮಗ್ನಿವಿದ್ಯಾ ಇಯಮನ್ಯವಿದ್ಯೇತ್ಯಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಯೋಗಾಚ್ಚ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಭೂತಂ ದೇವತಾ ವಾ । ನ ಚ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಯಲಿಂಗಸಮಾಖ್ಯಾಪ್ರಕರಣಾನಾಂ ಬಾಹುಲ್ಯಾತ್ ನಿರವಕಾಶತ್ವಾಚ್ಚ ಅಗ್ನಿರೇವೇತ್ಯನಿರ್ಣಯಃ ಇತಿ ಶಂಕ್ಯಮ್ । ಶ್ರುತೇಃ ಸ್ವಭಾವತೋ ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ ತಾವತಾಪಿ ಅಭಿವಿಮಾನಪದೇನ ಅಭಿತೋ ವಿಗತಂ ಮಾನಂ ಮಾರ್ಯಾದಾ ಯಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಗತಸ್ಯ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಅನಿರ್ಣಯೇ ಪ್ರಾಚೀನಂ ಸರ್ವಗತಮಿತಿಶ್ರುತಮಕ್ಷರಮಪಿ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ್ಯಭಿಮತನಿರ್ಣಯಾಯೋಗಃ ಇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಆತ್ಮಾನಮಿತಿ । ಶ್ರುತಾತ್ಮಶಬ್ದಾದಭಿವಿಮಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಗತತ್ವಲಿಂಗಾದಹಂ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಭೂತ್ವೇತಿ ಸ್ಮೃತಿಸಮಾಖ್ಯಾನಾತ್ 'ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತಿ ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕಮುಪಕ್ರಮ್ಯ ಏತದ್ವಿದ್ಯಾಯಾ ಅಧೀತತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣತ್ವಾತ್ ಶೀರ್ಷ್ಣೋ ದ್ಯೌಃ ಸಮವರ್ತತೇತಿ ಪುರುಷ ಸೂಕ್ತೋಕ್ತಸ್ಯ ದ್ಯುರಾದಿಜನಕಶೀರ್ಷಾದ್ಯವಯವಕಸ್ಯೈವ ಮೂರ್ಧೈವ ಸುತೇಜಾ ಇತ್ಯರ್ಥತೋಽತ್ರ ವಿದ್ಯಾಯಾಮುಕ್ತ್ಯಾ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಸಮಾಖ್ಯಾನಾಚ್ಚ ನಿರವಕಾಶಸಾಧಕಸದ್ಭಾವಾತ್. ವೈಶ್ವಾನರಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಲಿಂಗಾನಾಂ ಚ ತಥೋಪಾಸನಾರ್ಥತಯಾ ಈಶೇ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ ವಿಷ್ಣೌ ಮುಖ್ಯಾನಾಮಪಿ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅನನ್ಯಗತಿಕತಯಾ ಶಬ್ದಾಧೀನಹಾನಾದಿವ್ಯವಹಾರ-

ಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಮನ್ಯತ್ರವ್ಯಹಾರಾವಿರೋಧಾತ್ । ಅಗ್ನ್ಯಾದಿವಿದ್ಯಾದಿಭಿಃ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನಯಾ ಅಗ್ನ್ಯಾದಾವೇವ ವಿಷ್ಣೋಃ ವ್ಯಕ್ತತ್ವಾನುಸ್ಮರಣೀಯತ್ವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವರೂಪನಿಮಿತ್ತೈಃ ವಿದ್ಯಾದಿವ್ಯವಸ್ಥೋಪಪತ್ತೇಃ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ ವೈಶ್ವಾನರೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಪ್ರಾಚೀನೋಽಪಿ ಸ ಏವೇತಿ ॥ ಫಲೇ ತು ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೭ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ

ಏವಮ್ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಾಶೇಷನಾಮಲಿಂಗಸಮನ್ವಯಂ ಮಹಾಮಲ್ಲಭಂಗನ್ಯಾಯೇನ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತ್ವಾ ಅತ್ರ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಮಲಿಂಗಸಮನ್ವಯಃ ಕ್ರಿಯತೇ ॥

॥ ಅಥ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನಂ ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧

ಪೂರ್ವೇಣ ನಾವಶ್ಯಂ ಸಂಗತ್ಯಪೆಕ್ಷೇತ್ಯವೋಚಾಮ । ಆಥರ್ವಣೇ 'ಯಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯೌಃ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಂತರಿಕ್ಷಮೋತಂ ಮನಃ ಸಹ ಪ್ರಾಣೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈಃ । ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮ್' ಇತಿ (ಮುಂ. ೨-೨-೫) ಶ್ರುತಂ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನಂ ಕಿಂ ವಿಷ್ಣುಃ ಉತ ರುದ್ರಾದಿರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ । ರುದ್ರಃ ಪ್ರಧಾನಂ ವಾಯುಃ ಜೀವೋ ವೇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । 'ರುದ್ರೋ ವಾವ ಲೋಕಾಧಾರಃ', 'ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಗ್ರಂಥಿರಸಿ ರುದ್ರೋ ಮಾವಿಶಾಂತಕಃ' (ಮಹಾನಾ.), 'ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಃ ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ ಪಿನಾಕೀ' (ಘೃತ. ಸೂ.) 'ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಗಾರ್ಗಿ ದಿವೋ ಯದರ್ವಾಕ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಯದಂತರಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇಮೇ ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚೇತಿ' (ಬೃ. ೫-೮-೭) 'ವಾಯುನಾ ವೈ ಗೌತಮ

ಸೂತ್ರೇಣಾಯಂ ಚ ಲೋಕಃ ಪರಶ್ಚ ಲೋಕಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಚ ಭೂತಾನಿ ಸಂದೃಬ್ಧಾನಿ' ಇತಿ (ಬೃ. ೫-೭-೨) ಯಥಾಕ್ರಮಂ ತ್ರಿಷು ಸಮಾಖ್ಯಾನಾತ್ 'ಸ ಏಷೋಽಂತರಶ್ಚರತೇ ಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನ' ಇತಿ (ಮುಂ. ೪-೬) ಜಾಯಮಾನತ್ವರೂಪಜೀವಲಿಂಗಾಚ್ಚ ಲೋಕಾಶ್ಚ ಲೋಕಿನಶ್ಚ ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಓತಾಶ್ಚೇತಿ ವಿಷ್ಣುಸಮಾಖ್ಯಾತೋಽಪಿ ಬಹುರುದ್ರಶ್ರುತಿಲಿಂಗೋಪೇತತ್ವೇನ ರುದ್ರಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ । ನಿರವಕಾಶಜಾಯಮಾನತ್ವಲಿಂಗೇನ ವಿಷ್ಣುಸಮಾಖ್ಯಾಯಾ ಬಾಧಾಚ್ಚ । ನ ಚ 'ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತ' ಇತಿ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವರೂಪವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಮಪ್ಯನವಕಾಶಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಏವಂ ಹಿ ದ್ವಯಾವಿರೋಧೇನ ಜೀವೇಶಾಭೇದೋಽಸ್ತು ಪೂರ್ವೋಕ್ತದಿಶಾ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಸ್ಯ ಜೀವ ಇವ ಜೀವಲಿಂಗಸ್ಯ ವಿಷ್ಣಾವಯೋಗಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಆತ್ಮಾನಮಿತ್ಯಾತ್ಮಶಬ್ದಾದಮೃತಸ್ಯೈಷ ಸೇತುರಿತಿ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವರೂಪಾನವಕಾಶವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಾದ್ರುದ್ರಾದ್ಯಸಾಧಾರಣಭಸ್ಮಧರೋಗ್ರಾದಿಶಬ್ದಾಭಾವಾತ್ ಸಮಾಖ್ಯಾಗತರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ 'ರುಜಂ ದ್ರಾವಯತೇ ಯಸ್ಮಾದ್' ಇತ್ಯಾದಿ (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಂ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ವೈಷ್ಣವತ್ವಾತ್ ಜಾಯಮಾನತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತ ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಬಲಾತ್ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾಖ್ಯಜನಿಸಂಭವೇನ ಚ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ ಇತಿ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತಯಾ ಪ್ರಕೃತೇಶಸ್ಯೈವ ಜುಷ್ಟಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯಮೀಶಮಿತಿ ಜೀವೇನ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶೇನ ತಯೋರನ್ಯಃ ಪಿಪ್ಪಲಂ ಸ್ವಾದ್ವತ್ತ್ಯನಶ್ನನ್ನನ್ಯೋಽಭಿಚಾಕಶೀತೀತಿ ಜೀವೇಶಯೋಃ ಕರ್ಮಫಲೋಪಜೀವನತದ್ರಹಿತಾವಸ್ಥಾನರೂಪಭೇದಕೋಕ್ತ್ಯಾ ಚ ತಯೋರೈಕ್ಯಾಯೋಗಾದ್ವಿಷ್ಣುರೇವ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನಮಿತಿ । ಫಲೇ ತು ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ಯತ್ವೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕಾಕ್ಷರಮಪ್ಯನ್ಯದಿತಿ ತದಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ।

॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಭೂಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೩-೨

'ಸ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್ ಸ ಏವೋಪರಿಷ್ಟಾತ್ ಸ ಪಶ್ಚಾತ್ ಸ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಸ ದಕ್ಷಿಣತಃ ಸ ಉತ್ತರತಃ ಸ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಂ' (ಛಾಂ. ೭-೨೫-೧), 'ಯತ್ರ ನಾನ್ಯತ್ಪಶ್ಯತಿ ನಾನ್ಯಚ್ಛೃಣೋತಿ ನಾನ್ಯದ್ವಿಜಾನಾತಿ ಸ ಭೂಮಾ ಸ ಭಗವಃ ಕಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಇತಿ ಸ್ವೇ ಮಹಿಮ್ನಿ ಇತಿ' (ಛಾಂ. ೭-೨೪-೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶ್ರುತಸ್ಯ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದೇಃ ಭೂಮಧರ್ಮಸ್ಯ 'ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಮಮೃತಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮಪಶ್ಚಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮದಕ್ಷಿಣತ' (ಮುಂ. ೪-೧೪) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನೇ ಶ್ರುತತ್ವಾತ್ ತದಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮಿತಿ' (ಛಾಂ. ೭-೨೩-೧) ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಸಪ್ತಮೇಽಧ್ಯಾಯೇ ಶ್ರುತೋ ಭೂಮಾ ಕಿಂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಉತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ ॥

ಪ್ರಾಣೋ ಭೂಮೇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ನಾಮ ವಾಕ್ ಮನಃ ಸಂಕಲ್ಪ ಚಿತ್ತ ಧ್ಯಾನ ವಿಜ್ಞಾನ ಬಲಾನ್ನಾಪ್ ತೇಜಆಕಾಶಸ್ಮರಾಶಾಪ್ರಾಣೇಷು ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಪೂರ್ವಮುತ್ತರೋತ್ತರಾಧಿಕ್ಯಮುಕ್ತ್ವಾ ಪ್ರಾಣಾದೂರ್ಧ್ವಮಸ್ತಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಸ್ಯ ಭೂಮಾ ವಾವ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯಾನಿತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ಅಭಾವೇನ ಭೂಮ್ನಃಪ್ರಾಣಾದನನ್ಯತ್ವಾತ್, ವಿಷ್ಣುರ್ವಾವ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನಿತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನಿತಿ ಉಪಕ್ರಮಾತ್ ದುರ್ಬಲತಯಾ ತೇನ ತದ್ಬಾಧಾತ್ । ಉತ್ಕ್ರಾಂತ ಪ್ರಾಣಾನಿತಿ ಪ್ರಾಣೇ ಶ್ರುತಸ್ಯೋತ್ಕ್ರಮಣಲಿಂಗಸ್ಯ ಸರ್ವಗತೇ ವಿಷ್ಣಾವಯೋಗೇನ 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೧-೨೩) ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಪ್ರಾಣಶ್ರುತೇಃ ವಿಷ್ಣಾವವಕಾಶ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಯೋಗಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ನಿರುಪಪದಸುಖಪದೋಕ್ತಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಾಮಾದೀನಾಂ ಉಪರಿ ಸರ್ವಾಧಿಕತ್ವೇನಾಮ್ನಾತತ್ವಸ್ಯ ಸ ಏವಾಧಸ್ತಾದಿತ್ಯಾದಿ-

ಸೂತ್ರೇಣಾಯಂ ಚ ಲೋಕಃ ಪರಶ್ಚ ಲೋಕಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಚ ಭೂತಾನಿ ಸಂದೃಬ್ಧಾನಿ' ಇತಿ (ಬೃ. ೫-೭-೨) ಯಥಾಕ್ರಮಂ ತ್ರಿಷು ಸಮಾಖ್ಯಾನಾತ್ 'ಸ ಏಷೋಽಂತರಶ್ಚರತೇ ಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನ' ಇತಿ (ಮುಂ. ೪-೬) ಜಾಯಮಾನತ್ವರೂಪಜೀವಲಿಂಗಾಚ್ಚ ಲೋಕಾಶ್ಚ ಲೋಕಿನಶ್ಚ ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಓತಾಶ್ಚೇತಿ ವಿಷ್ಣುಸಮಾಖ್ಯಾತೋಽಪಿ ಬಹುರುದ್ರಶ್ರುತಿಲಿಂಗೋಪೇತತ್ವೇನ ರುದ್ರಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ । ನಿರವಕಾಶಜಾಯಮಾನತ್ವಲಿಂಗೇನ ವಿಷ್ಣುಸಮಾಖ್ಯಾಯಾ ಬಾಧಾಚ್ಚ। ನ ಚ 'ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತ' ಇತಿ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವರೂಪವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಮಪ್ಯನವಕಾಶಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಏವಂ ಹಿ ದ್ವಯಾವಿರೋಧೇನ ಜೀವೇಶಾಭೇದೋಽಸ್ತು ಪೂರ್ವೋಕತದಿಶಾ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಸ್ಯ ಜೀವ ಇವ ಜೀವಲಿಂಗಸ್ಯ ವಿಷ್ಣಾವಯೋಗಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಆತ್ಮಾನಮಿತ್ಯಾತ್ಮಶಬ್ದಾದಮೃತಸ್ಯೈಷ ಸೇತುರಿತಿ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವರೂಪಾನವಕಾಶವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಾದ್ರುದ್ರಾದ್ಯಸಾಧಾರಣಭಸ್ಮಧರೋಗ್ರಾದಿಶಬ್ದಾಭಾವಾತ್ ಸಮಾಖ್ಯಾಗತರುದ್ರಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ 'ರುಜಂ ದ್ರಾವಯತೇ ಯಸ್ಮಾದ್' ಇತ್ಯಾದಿ (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಂ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ವೈಷ್ಣವತ್ವಾತ್ ಜಾಯಮಾನತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತ ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಬಲಾತ್ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾಖ್ಯಜನಿಸಂಭವೇನ ಚ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ ಇತಿ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತಯಾ ಪ್ರಕೃತೇಶಸ್ಯೈವ ಜುಷ್ಟಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯಮೀಶಮಿತಿ ಜೀವೇನ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶೇನ ತಯೋರನ್ಯಃ ಪಿಪ್ಪಲಂ ಸ್ವಾದ್ವತ್ತ್ಯನಶ್ನನ್ನನ್ಯೋಽಭಿಚಾಕಶೀತೀತಿ ಜೀವೇಶಯೋಃ ಕರ್ಮಫಲೋಪಜೀವನತದ್ರಹಿತಾವಸ್ಥಾನರೂಪಭೇದಕೋಕ್ತ್ಯಾ ಚ ತಯೋರೈಕ್ಯಾಯೋಗಾದ್ವಿಷ್ಣುರೇವ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನಮಿತಿ । ಫಲೇ ತು ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ಯತ್ವೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕಾಕ್ಷರಮಪ್ಯನ್ಯದಿತಿ ತದಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ।

॥೧॥

॥ ಅಥ ಭೂಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥
೧-೩-೨

'ಸ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್ ಸ ಏವೋಪರಿಷ್ಟಾತ್ ಸ ಪಶ್ಚಾತ್ ಸ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಸ ದಕ್ಷಿಣತಃ ಸ ಉತ್ತರತಃ ಸ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಂ' (ಛಾಂ. ೭-೨೫-೧), 'ಯತ್ರ ನಾನ್ಯತ್ಪಶ್ಯತಿ ನಾನ್ಯಚ್ಛೃಣೋತಿ ನಾನ್ಯದ್ವಿಜಾನಾತಿ ಸ ಭೂಮಾ ಸ ಭಗವಃ ಕಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಇತಿ ಸ್ವೇ ಮಹಿಮ್ನಿ ಇತಿ' (ಛಾಂ. ೭-೨೪-೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಶ್ರುತಸ್ಯ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದೇಃ ಭೂಮಧರ್ಮಸ್ಯ 'ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಮಮೃತಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮಪಶ್ಚಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮದಕ್ಷಿಣತ' (ಮುಂ. ४-೧४) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನೇ ಶ್ರುತತ್ವಾತ್ ತದಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । 'ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮಿತಿ' (ಛಾಂ. ೭-೨೩-೧) ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಸಪ್ತಮೇಽಧ್ಯಾಯೇ ಶ್ರುತೋ ಭೂಮಾ ಕಿಂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಉತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ ॥

ಪ್ರಾಣೋ ಭೂಮೇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ನಾಮ ವಾಕ್ ಮನಃ ಸಂಕಲ್ಪ ಚಿತ್ತ ಧ್ಯಾನ ವಿಜ್ಞಾನ ಬಲಾನ್ನಾಪ್ ತೇಜಆಕಾಶಸ್ಮರಾಶಾಪ್ರಾಣೇಷು ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಿಪೂರ್ವಮುತ್ತರೋತ್ತರಾಧಿಕ್ಯಮುಕ್ತ್ವಾ ಪ್ರಾಣಾದೂರ್ಧ್ವಮಸ್ತಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಸ್ಯ ಭೂಮಾ ವಾವ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯಾನಿತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ಅಭಾವೇನ ಭೂಮ್ನಃಪ್ರಾಣಾದನನ್ಯತ್ವಾತ್, ವಿಷ್ಣುರ್ವಾವ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನಿತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನಿತಿ ಉಪಕ್ರಮಾತ್ ದುರ್ಬಲತಯಾ ತೇನ ತದ್ಬಾಧಾತ್ । ಉತ್ಕ್ರಾಂತ ಪ್ರಾಣಾನಿತಿ ಪ್ರಾಣೇ ಶ್ರುತಸ್ಯೋತ್ಕ್ರಮಣಲಿಂಗಸ್ಯ ಸರ್ವಗತೇ ವಿಷ್ಣಾವಯೋಗೇನ 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೧-೨೩) ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಪ್ರಾಣಶ್ರುತೇಃ ವಿಷ್ಣಾವವಕಾಶ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಯೋಗಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ನಿರುಪಪದಸುಖಪದೋಕ್ತಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಾಮಾದೀನಾಂ ಉಪರಿ ಸರ್ವಾಧಿಕತ್ವೇನಾಮ್ನಾತತ್ವಸ್ಯ ಸ ಏವಾಧಸ್ತಾದಿತ್ಯಾದಿ-

ನೋಕ್ತಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾಣಾಂ ಚ 'ವಿಶ್ವಶಂಭುವಂ, ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭಿಃ (ಮಹಾನಾ. ಉ.) ಬ್ರಹ್ಮೈಕನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ವಿಷ್ಣಾವಣುತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವೇನೋತ್ಕ್ರಮಣಕ್ರಿಯಾಯಾ ಅಪಿ ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ । ಪ್ರಾಣೋ ಭೂಮಾ ಚ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ಪ್ರಾಣಭೂಮ್ನೋರಭೇದೇನ ವಾ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಾಯುತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತ್ಯುಕ್ತ್ಯಧ್ಯಾಹರೇಣ ಪ್ರಾಣಭೂಮ್ನೋಃ ಭೇದೇನ ವಾ ಭೂಮಾ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ । ಫಲೇ ತು ಸುಖಮಿತ್ಯುಕ್ತಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಮುಖೇನ ಅನಂದಮಯಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ ಓಂ ॥ ೧-೩-೩

ಪೂರ್ವತ್ರೈಕಪ್ರಕರಣಸ್ಥಯೋಃ ಸರ್ವಗತತ್ವೋತ್ಕ್ರಮಣಯೋಃ ವಿರೋಧನಿರಾಸೋಽತ್ರ ತ್ವೇಕವಾಕ್ಯಸ್ಥಯೋಃ ಅಣುತ್ವಮಹತ್ವಯೋರ್ವಿರೋಧೋ ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಕಾಣ್ವಶಾಖಾಯಾಂ ಪಂಚಮೇಽಧ್ಯಾಯೇಽಷ್ಟಮಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ 'ಏತದ್ವೈತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಭಿವದಂತ್ಯಸ್ಥೂಲಮನಣ್ವಹ್ರಸ್ವಮಿತ್ಯಾದಿನಾ (ಬೃ. ೫-೮-೮) ಶ್ರುತಮಕ್ಷರಂ ಕಿಂ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿರುತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಸ್ಯ ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಮಿತ್ಯಾದೌ (ಭ.ಗೀ. ೧೨-೩) ಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇ ಪ್ರಯೋಗಾದವಿನಾಶಿತ್ವರೂಪನಿಮಿತ್ತಸತ್ತ್ವಾತ್ ಅಹಂ ಸೋಮಮಾಹನಸಂ ಬಿಭರ್ಮೀತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವಧರ್ಮತಯಾ ಶ್ರುತಸ್ಯ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವಸ್ಯೇಹ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತ ಇತಿ ಶ್ರವಣಾದದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟೃಶ್ರುತಂ ಶ್ರೋತೃ ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದೇಶ್ಚ ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮಿತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಸಂಭವಾನ್ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಿಂಚನೇತತ್ಯುಕ್ತಾನಶನಸ್ಯ 'ಅತ್ತೇ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೨-೯) ತ್ಯತ್ರಾತೃತ್ವೇನೋಕ್ತವಿಷ್ಣಾವಯೋಗಾತ್ । ಕಿಂಚನೇತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಗುಹಾನಯೋಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೨-೧೧) ಅಶುಭಾನಶನಪರತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯಯೋಗಾತ್ । ಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇ ಚ ಸ್ವತಂತ್ರಾಶನಾಭಾವಾದಿನೋಪಪತ್ತೇಃ ಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿರೇವೇದಂ ಅಕ್ಷರಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷಚ್ಚ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಮಿತಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮಾಕಾಶಶಬ್ದಿತಶ್ರೀತತ್ತ್ವೇಭಿಧಾಯ ಅಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚಪ್ರೋತಶ್ಚೇತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಾಧಾರಾಕಾಶಶಬ್ದಿತಚಿತ್ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಃ ಆಕಾಶಾಖ್ಯಪ್ರಕೃತೇಃ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮುಕ್ತ್ವಾ ಏತಸ್ಮಿನ್ನಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚೇತಿ ತದಾಧಾರತ್ವಸ್ಯೈ ತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗೀ-ತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಸ್ಯಾಸಂಕುಚಿತವಿಷಯತ್ವಾನನ್ಯಾಯತ್ತತ್ವರೂಪಪ್ರಕರ್ಷಯುಕ್ತ-ಸರ್ವಶಾಸನಲಿಂಗಸ್ಯಾಸ್ಥೂಲಮನಣ್ವಿತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಸ್ಯ ಅನ್ಯಾನಪೇಕ್ಷಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೌಲ್ಯಾದ್ಯಭಾವಸ್ಯ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿವಿರುದ್ಧಾಣುತ್ವಮಹತ್ತ್ವಾದೇರ್ವಾ ಲಿಂಗಸ್ಯ ಏಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ, ಸಪ್ತಾರ್ಧಗರ್ಭಾ ಭುವನಸ್ಯ ರೇತೋ ವಿಷ್ಣೋಸ್ತಿಷ್ಠಂತಿ ಪ್ರದಿಶೇತಿ ಅಸ್ಥೂಲೋಽನಣುರಮಧ್ಯಮೋ ಮಧ್ಯಮೋ ವ್ಯಾಪಕೋಽವ್ಯಾಪಕ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ 'ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ ದೇಹಹಾನಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ (ಗೀತಾ.ತಾ. ೨-೧೭) ಚತುರ್ವಿಧನಾಶಹೀನೇ ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಅಕ್ಷರಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಪೌಷ್ಕಲ್ಯಾತ್ ತಸ್ಮಾದಕ್ಷರಂ ತಸ್ಮಾದಕ್ಷರಮಿತಿ ಪ್ರಯೋಗಾಚ್ಚಾಕ್ಷರಂ ವಿಷ್ಣುರೇವ । ಅನಶನಶ್ರುತಿಸ್ತು ಜೀವಸ್ವಭಾವಭೂತೋಪ ಜೀವನಾರ್ಥಾಶನನಿಷೇಧಪರಾ, ಅಣುತ್ವಮಹತ್ವಾದಿಕಂ ಚಾಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಕ್ತತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೇ ಸತ್ಯನ್ಯೈಕಾಶ್ರಿತತ್ವಲಿಂಗೇನಆಕಾಶೋಽತ್ರ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವಮಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ॥ ಫಲೇ ತ್ವದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಯುತಸ್ಯಾಕ್ಷರಸ್ಯ ವಿಷ್ಣ್ವನ್ಯತ್ವೇ ಪ್ರಾಚೀನಂ ತಾದೃಶಾಕ್ಷರಮಪಿ ತಥೇತ್ಯದೃಶ್ಯತ್ವನಯಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಸದಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸಃ ಓಂ ॥ ೧-೩-೪

ಅತ್ರ ಸದೇವೇತಿ ಸಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥಸ್ಯಾನ್ಯತ್ವೇ ಸದಾಯತನಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯನ್ಯನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾಂಬರಾಂತಧೃತಿರಪಿ ತಸ್ಯೈವೇತ್ಯಾಕ್ಷೇ-ಪಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಷಷ್ಠೇಽಧ್ಯಾಯೇ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ' ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ (ಛಾಂ. ೬-೨-೧) 'ತದೈಕ್ಷತ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕಾರಣತ್ವಾದಿನೋಕ್ತಂ ಸತ್ಪದವಾಚ್ಯಂ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಉತ ಪ್ರಧಾನಂ

ಇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಪ್ರಧಾನಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಬಹು ಸ್ಯಾಮಿತಿ ತೇಜಃ-ಪ್ರಭೃತಿಬಹುಭಾವಶ್ರವಣಾತ್ ತಸ್ಯ ಪರಿಣಮಮಾನೇ ಪ್ರಧಾನ ಏವ ಯೋಗಾತ್, 'ನಿರ್ವಿಕಾರೋಽಕ್ಷರಃ ಶುದ್ಧ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ ಈಶೇ ನಿರ್ವಿಕಾರೇ ತದಯೋಗಾತ್ । ನ ಚಾತ್ರ ಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವ ಏವೋಕ್ತಃ ನ ತೇಜಆದ್ಯಾತ್ಮನಾ ಬಹುಭಾವ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತೇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷವಿರೋ-ಧಾತ್ । ನ ಹಿ ಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವಂ ಸಂಕಲ್ಪ್ಯ ತೇಜಃಪ್ರಭೃತಿಸರ್ಜನಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ಈಕ್ಷಣಂ ತು ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಹೇತುಸತ್ತ್ವಗುಣಯೋಗೇನ ವಾ ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖತ್ವೇನ ವಾ ಅಭಿಮಾನಿನ ಈಕ್ಷಿತೃತ್ವೇನ ವಾ ಗೌಣಮಿತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ತದೈಕ್ಷತೇತ್ಯುಕ್ತೇಕ್ಷಿತೃತ್ವಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಸಂಭವೇ ಅಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಾಯೋಗಾತ್ ಅಭಿಮಾನಿನಯನ್ಯಾಯೆನ ತೇಜಃಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ದೇವತಾತ್ವೇನ ತದಾತ್ಮನಾ ಬಹುಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನೇಽಪ್ಯಯೋಗಾತ್ ನಿಯಾಮಕ - ಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವಸ್ಯ ನಿಯಮ್ಯಸೃಷ್ಟಿಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇನ ಸ್ವರೂಪಬಹುಭಾವ-ಸಂಕಲ್ಪೇಽಪಿ ನಿಯಮ್ಯತೇಜಃ ಪ್ರಭೃತಿಸರ್ಜನಸ್ಯ ಸಂಗತತ್ವಾತ್ ಏಕಸ್ಯಾ-ಪೀಶ್ವರಸ್ಯ ಗುಹಾನಯನ್ಯಾಯೇನ ಬಹುತ್ವಸ್ಯ ದ್ಯುಭ್ವಾದಿನಯೋಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಜನನಸ್ಯ ಚ ಸಂಭವಾತ್, ಮುಖ್ಯೇಕ್ಷಿತೃತ್ವೇನ ಲಿಂಗೇನ ಕಾರಣತ್ವಾದಿನಾ ಸತ್ಪದ ವಾಚ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತಿ । ಫಲೇ ತು ಸದೇವೇತ್ಯವಧಾರಣೇನ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯೈವ ಕಾರಣತ್ವಪ್ರತೀತ್ಯಾ ಈಶೇ ತದಭಾವಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ಚಂದ್ರಿಕೋಕ್ತದಿಶಾ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೧-೩-೫

ಅತ್ರ 'ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಸ್ಯ ಸರ್ವಾ ಧಾರತ್ವಶ್ರವಣಾತ್ ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣ್ವನ್ಯತ್ವೇ ಇಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತಥೋಕ್ತಂ ತತ್ ಸದಪ್ಯನ್ಯದಿತಿ ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋ-ತ್ಥಾನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ ಅಷ್ಟಮಾಧ್ಯಾಯಾದ್ಯಖಂಡೇ 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್

ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶ-ಸ್ತಸ್ಮಿನ್ಯದಂತಸ್ತದನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಂ ತದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ ತಂ ಚೇದ್-ಬ್ರೂಯುರ್ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಯದನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಂ ಯದ್ವಾವ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ ಯಾವಾನ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಸ್ತಾವಾ-ನೇಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೇವ ಸಮಾಹಿತೇ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ (ಛಾಂ. ೮-೧-೧) ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೇನ ಶ್ರುತಂ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಂ ಕಿಮಾಕಾಶಃ ಜೀವೋ ವಾ ವಿಷ್ಣುರ್ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ। ಆಕಾಶ ಏವ ನ ತು ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ। ಗಗನೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯೈವಾಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗಾತ್ । ನ ಚ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಾಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಶ್ರವಣಾತ್ ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಿತ್ವಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಪದ್ಮ-ಕೋಶಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಹೃದಯಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ (ಮಹಾನಾರಾ. ಉ.) ಸುಷಿರ-ಶಬ್ದಿತಾಕಾಶಸ್ಯೈವ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥತ್ವಸವಾಧಾರತ್ವಯೋರುಕ್ತ್ಯಾ ತತ್ಸಮಾಖ್ಯಾ-ವಿರೋಧಾತ್ । ಆಕಾಶಸ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ತತ್ಸ್ಥಸ್ಯಾನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇ-ರಯೋಗಾಚ್ಚ । ನ ಚ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶತ್ವೇಽಪಿ ತತ್ಸ್ಥತಯಾ ಪರಂ-ಪರಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾಯೋಗಾತ್ । ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯತ ಇತ್ಯೇವ ವಾಚ್ಯೇ ಯಾವಾನ್ವೇ-ತ್ಯಾದಿನಾಂತರ್ಹೃದಯಾಕಾಶಸ್ಯ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶತೌಲ್ಯೋಕ್ತೇರಸಂಗತತ್ವಾತ್ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾಪತ್ತ್ಯಾ ಯಾವಾನಿತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಸರ್ವಾಧಾರತಯೋಕ್ತಾ-ಕಾಶಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇಣಾಪಿ ತದ್ವಾಕ್ಯಸಂಗತ್ಯುಕ್ತ್ಯಯೋಗಾಚ್ಚ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತ-ಮೇವ ದಹರಾಕಾಶಂ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶಲ್ಯತಯಾ ವಿಶಿಷ್ಯ ತತ್ರ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿ-ವ್ಯಾದಿಕಂ ವಿದ್ಯತ ಇತಿ ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಾದಿನೋಚ್ಯತ ಇತ್ಯುಕ್ತೇರೇವ ಸಂಗ-ತತ್ವೇನ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದೇರೇವಾಕಾಶಾಂತಸ್ಥತ್ವೌಚಿತ್ಯಾತ್ । ಅತಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಮಾಕಾಶಂ ಪರಂಪರಯಾ ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಮಿತ್ಯೇಕಃ । ಜೀವೋ ವಾ ದಹರಾಕಾಶಾಂತಸ್ಥ ಇತ್ಯನ್ಯಃ । ದಹರಾಕಾಶಸ್ಥೇ ಯ ಆತ್ಮಾಽಪ-

ಹತಪಾಪ್ಮೇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಆತ್ಮಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾತ್ ತಸ್ಯೈಷ ಆತ್ಮೇತ್ಯುತ್ತರ ವಾಕ್ಯೇ ಪ್ರಾಕ್‌ಸಂಪ್ರಸಾದಪದೇನ ಪ್ರಸ್ತುತಂ ಜೀವಮೇಷ ಇತಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗೈ-ತಚ್ಛಬ್ದೇನ ಪರಾಮೃಶ್ಯ ಆತ್ಮತ್ವವಿಧಾನೇನ ಜೀವಾರ್ಥತ್ವಾತ್ । ದಹರಸ್ಥ-ತ್ವಲಿಂಗಾಚ್ಚ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಗತೇ ವಿಷ್ಣಾವಯೋಗಾತ್ । ವ್ಯೋಮ್ನೋಽಂಶ-ಸ್ಯಾಪೂರ್ಣತ್ವೇನ ಅಂಶತೋಽಲ್ಪೌಕಸ್ತ್ವಯೋಗೇಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಂಶಸ್ಯಾಪಿ ಪೂರ್ಣತ್ವೇನ ವ್ಯೋಮವತ್ ಸಮಾಧಾನಾಯೋಗಾಚ್ಚ ಯಾವಾನ್ವೇತ್ಯಾದಿ-ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಸಾ(ಮ್ಯಾ)ಮಾನ್ಯಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಹೃದಯಸ್ಥದಹರಾಕಾಶಾಂತಃಸ್ಥತಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ। ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮೇತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಶ್ರುತಾಪಹತಪಾ-ಪ್ಮತ್ವವಿಜರತ್ವವಿಮೃತ್ಯುತ್ವವಿಶೋಕತ್ವಾದಿಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ । ತೇಷಾಂ ಚ 'ಸ ಏಷ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪ್ಮಭ್ಯಃ ಉದಿತಃ' (ಛಾಂ. ೧-೬-೭) 'ಯೋಽಶನಾಯಾ-ಪಿಪಾಸೇ ಶೋಕಂ ಮೋಹಂ ಜರಾಂ ಮೃತ್ಯುಮತ್ಯೇತಿ' (ಬೃ. ೫-೫-೧) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ । ತಥಾ 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮ-ಲೋಕಂ ನ ವಿಂದಂತಿ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೮-೩-೨) ಸುಪ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಲಿಂಗಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ 'ಸತಾ ಸೌಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೬-೮-೧) ವಾಕ್ಯೇ ಈಕ್ಷತಿನಯನ್ಯಾಯೇನ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮತಯಾ ಶ್ರವಣಾತ್ । ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲೋಕಮಿತಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥೇ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಪ್ರಯೋಗೇಣ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ವಾ ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿ ಲೋಕಪದೋಕ್ತಮಿತಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥೇ ಬ್ರಹ್ಮಪದಶ್ರವಣಾತ್ । ತಥಾ 'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ' (ಛಾಂ. ೮-೫-೩) ಇತ್ಯರಣ್ಯಾಖ್ಯಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕೇ ಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ-ಪದಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ಮೇ ಪ್ರಯೋಗೇಣ ತತ್ಸ್ಥಸ್ಯ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ತ್ವ-ಲಿಂಗಶ್ರವಣಾತ್ । ತಸ್ಯ ಚ 'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ ಸುಧಾಸಮುದ್ರೌ' ಇತ್ಯಾದಿ-ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮತ್ವಾತ್ । ತಥಾ 'ಅಯಮಾತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ ಏಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಅಸಂಭೇದಾಯ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೮-೪-೧) ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥೇ ಶ್ರುತಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಲಿಂಗಾತ್ । ತಸ್ಯ ಚ ಅಕ್ಷರಾದಿನಯೇ ವಿಷ್ಣು-

ಧರ್ಮತ್ವೇನ ನಿರ್ಣಯಾತ್ । ತಥಾ 'ಯ ಏಷೋಽಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಬೃ. ೬-೪-೨೨) ಕಾಣ್ವಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾನಾತ್ । ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿವಿಷ್ಣುಮಹಿಮೋಕ್ತ್ಯಾ ವೈಷ್ಣವತ್ವಾತ್ । ತಥಾ 'ದಹರಂ ವಿಪಾಪಂ ಪರವೇಶ್ಮಭೂತಂ ಹೃತ್ಪುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್, ತತ್ರಾಪಿ ದಹ್ರಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್' ಇತಿ (ಮಹಾನಾ. ಉ.) ವಿಷ್ಣುಪರತಯಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧತೈತ್ತಿರೀಯಸಮಾಖ್ಯಾನಾಚ್ಚ ಸಾಧಕಭಾವಾಜ್ಜೀವಾದೌ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದೀನಾಂ 'ಅಶನಾಯಾದಿಕಾನನ್ಯೇ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ತರಂತಿ ಹಿ' (ಛಾಂ. ೮-೧೨-೩) ಇತ್ಯಾದೇಃ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣಾಸಂಭವಾತ್ । ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೇ ಚ ಮುಕ್ತಸ್ಯೈವ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತೇಃ । ತಸ್ಯ ಚ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥತ್ವಾಯೋಗಾತ್ । 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ (ಛಾಂ. ೮-೩-೪) ವಿಧೇಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪುಲ್ಲಿಂಗೇನೈತಚ್ಛಬ್ದೇನ ಪರಂಜ್ಯೋತೀರಿತಿ ಪ್ರಸ್ತುತಸ್ಯ 'ಓಂ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಓಂ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೪-೪-೩) ಇತ್ಯತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮತಯಾ ನಿರ್ಣೇಷ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ಜ್ಯೋತೀರೂಪಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ ಪರಾಮರ್ಶೇನ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥಾತ್ಮತ್ವವಿಧಾನಾತ್ ಅಲೌಕಿಕಸ್ಯ ಸರ್ವತ್ರೇತಿ ನಯೇ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೨-೧) ವಿಷ್ಣಾವಪಿ ಸಾಧಿತತ್ವಾತ್ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾದಿನಾ ಪೂರ್ಣಸ್ಯಾಪ್ಯಲ್ಪೌಕಸ್ತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ಶರೀರಪುಂಡರೀಕಯೋಃ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿ ಪುರತ್ವವೇಶ್ಮತ್ವೋಕ್ತ್ಯೈವ ಆಕಶಸ್ಥಸ್ಯ ಅನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸಿದ್ಧೌ ಕೀದೃಶಂ ತದಿತಿ ಭಾವೇನ 'ಕಿಂ ತದತ್ರ' ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಹೃದಯೇ ಯಾವಾನಯಂ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶಃ ತಾವಾನ್ ಸರ್ವೋಽಪ್ಯಸ್ತಿ ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಕಮಸ್ತಿ ಇತ್ಯಾಕಾಶಾದಿಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವಾದಿಕಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಯಾವಾನಿತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಾನ್ವಯೋಪಪತ್ತೇಃ । ಪರಪಕ್ಷ ಏವ ಆಕಾಶಸ್ಥಂ ಕಿಮಿತಿ ಪೃಷ್ಟೇ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶತೌಲ್ಯೋಕ್ತ್ಯನುಪಪತ್ತಿಃ । ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲೇತಿವತ್ ಸುಷಿರಸ್ಥೇಶಸ್ಯ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಾಶಯೇನ ಸುಷಿರಶ್ರುತ್ಯುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಬಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚೇತಿ । ಫಲಂ ತು ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವಮುಖೇನ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ಓಂ ॥ ೧-೩-೬

ಪೂರ್ವತ್ರ ಏಷ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇತಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಿತಬ್ರಹ್ಮಪರಾಮರ್ಶಿತ್ವೇಽಪಿ ವಿಧೇಯಾತ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪುಂಸ್ತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ಇಹ ತು ತದೇತದಿತಿಶಬ್ದಯೋರ್ದ್ವಯೋಃ ಪ್ರಾಕ್ತನೇಶಪರತ್ವೇ ಕ್ಲೀಬತ್ವಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಕಾಠಕೇ 'ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ । ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ' ಇತಿ (ಕಾ. ೨-೨-೧೨,೧೪) ಶ್ರುತಂ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ತತ್ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವ (ತಾದಿ)ರೂಪಂ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ ಕಿಂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯ ಉತ ವಿಷ್ಣೋರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - 'ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತಿ ತಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧೋಕ್ತಸುಖಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಮ್' ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕೃತಸನ್ನಿಹಿತಜ್ಞಾನಿಸುಖಪರಾಮರ್ಶಿತದೇತಚ್ಛಬ್ದಬಲೇನ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞಾಜ್ಞಾಪಕಸುಖಪದೇನ ಚ ಜ್ಞಾನಿಸುಖತ್ವಾತ್ 'ಏಕೋ ವಶೀ' (ಕಾ. ೨-೨-೧೨) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಈಶಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತತ್ವೇಽಪಿ ವ್ಯವಧಾನಾತ್ ದ್ವಯೋರ್ನಪುಂಸಕತ್ವಾಯೋಗಾಚ್ಚ ಜ್ಞಾನಿಸುಖಸ್ಯೈವೇತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ' ಇತಿ, 'ತಮೇವ ಭಾಂತಮನು ಭಾತಿ ಸರ್ವಂ' ಇತಿ, 'ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ' ಇತಿ ಚ (ಕಾ. ೨-೨-೧೫) ಶ್ರುತಾನಾಂ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶನ ಹೇತುತ್ವಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಾನಾಂ ಲಿಂಗಾನಾಂ 'ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ' (ಭ.ಗೀ. ೧೫-೬) 'ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್' (ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾ) 'ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ' (ಭ.ಗೀ. ೧೫-೧೨) ಇತ್ಯಾದಿವಚನೈಃ ಈಶೈಕನಿಷ್ಠತ್ವಾತ್ । ತತ್ರೇತ್ಯಾದೇಃ ಸನ್ನಿಹಿತ 'ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯೇತತ್

ಪರಾಮರ್ಶಿತ್ವಸ್ವಾರಸ್ಯಾತ್ 'ತದೇತದ್' ಇತ್ಯತ್ರ ಈಶಪರಾಮರ್ಶಿತ್ವೇಽಪಿ 'ಯದನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ಕಥನ್ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಣಂತಿ ವಿಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಂತ ಇತಿ ಯಾವತ್, ತದನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಸುಖಂ ಏತತ್ ಪ್ರಸ್ತುತಾತ್ಮರೂಪಂ ಇತಿ ಯೋಜನಾಯಾಂ ತದೇತಚ್ಛಬ್ದಯೋರಪಿ ಕ್ಲೀಬತೋಪಪತ್ತೇಃ । ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಮಿತಿ ಈಶಸ್ಯಾಪಿ ಸನ್ನಿಧಾನೇನ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾದೀಶಸ್ಯೈವೇತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಾದೃಶ್ಯತ್ವಮುಖೇನ ಅದೃಶ್ಯತ್ವನಯಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಓಂ ॥ ೧-೩-೭

ಅತ್ರ 'ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಇತ್ಯನ್ಯಸ್ಯ (ಕಾ. ೨-೨-೩) ಉಪಾಸ್ಯತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ತದ್‌ಜ್ಞಾನಾದೇವ ಮೋಕ್ಷಾವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್ 'ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನುಪಶ್ಯಂತಿ' ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ (ಕಾ. ೨-೨-೧೨) ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನಾದೇವ ಮೋಕ್ಷ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಆಕ್ಷೇಪಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಕಾಠಕೇ 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ' (ಕಾ. ೨-೧-೧೨) ಇತ್ಯುಕ್ತೇಶಾನಃ ಕಿಂ ಮುಖ್ಯವಾಯುಃ ಉತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ ।

ವಾಯುರಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । 'ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ ಅಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ' ಇತಿ (ಕಾ. ೨-೨೩) ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವಮಧ್ಯಮತ್ವಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾನಾಂ ಶ್ರವಣಾತ್ ತೇಷಾಂ ಚ ' ಏವಮೇವ ಏಷ ಪ್ರಾಣಃ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ' ಇತಿ (ಷಟ್‌ಪ್ರ. ೩-೪) 'ಅಥೇಮಮೇವ ನಾಪ್ನೋದ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತಿ (ಬೃ. ೩-೬-೨೧) ವಾಜಸನೇಯೇ ತೃತೀಯೇ, ವಾಜಸನೇಯೇ ಚತುರ್ಥೇ 'ಅಯಂ ವಾವ ಶಿಶುಃ ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ' (ಬೃ. ೪-೨-೧) ಇತಿ ಶಿಶುಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ 'ಕುವಿದಂಗ ನಮಸಾ'(ಋ. ೭-೯-೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಭಿಃ ವಾಯುಧರ್ಮ

ತ್ವಾವಗಮಾತ್ । ವಿಷ್ಣಾವಕ್ಷರನಯೇ ಅಣುತ್ವೋಕ್ತಾವಪಿ ಇಹ ಶ್ರುತಾಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಾಯೋಗಾಚ್ಚ । ತಸ್ಯ ತತೋಽಧಿಕಪರಿಮಾಣರಾಹಿತ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ಹೃದಯಾಪೇಕ್ಷಯೋಪಪತ್ತಿಃ । ವಿಕಲ್ಪಾಸಹತ್ವಾತ್ । ಯತ್ಕಿಂಚಿದಂಗುಷ್ಠಮಿತತ್ವೇ ನಿರ್ಧಾರಣಾಯೋಗೇನ ಉಪಾಸನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ತದುಕ್ತಿವೈಯರ್ಥ್ಯಾತ್ । ತತ್ತದಂಗುಷ್ಠಮಿತತ್ವೇ ಪಶ್ವಾದೇಸ್ತದಭಾವೇನ ತದಂತಸ್ಥಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಾಯೋಗಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವಾಮನಮಿತಿ ಶ್ರುತವಾಮನಶ್ರುತೇಃ 'ಏಷ ಉ ಏವ ವಾಮನಿಃ ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ ನಯತಿ' (ಛಾಂ. ೪-೧೫-೩) 'ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಶುಃ (ವಿಷ್ಣು.ಸ.ನಾ.) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಭಿಃ ಏಕದೇಶವಿಕೃತಂ ಅನನ್ಯವದ್ಭವತೀತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ವಿದ್ವತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಚ ಯೋಗರೂಢಿಭ್ಯಾಂ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠತ್ವೇನ ಅನ್ಯತ್ರಾನವಕಾಶಾತ್ । ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವಸ್ಯ ಅಂತರ್ಯಾಮಿನಯನ್ಯಾಯೇನ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೨-೧೮) ಸರ್ವನಿಯಾಮಕೇ ಹರೌ ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ 'ಯದ್ದೇವಾನ್ ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ' (ತೈ.ಆ. ೩-೧೪) ಇತಿ ವಿಶಿಷ್ಯ ಚ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ವೈಷ್ಣವತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಮಧ್ಯ ಇತಿ ಮಧ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಊರ್ಧ್ವಶಬ್ದಸಾಹಚರ್ಯೇಣ ಮಧ್ಯದೇಶವಾಚಿತಯಾ ಮಧ್ಯಮೋಕ್ಯಭಾವೇನ ಮಧ್ಯದೇಶೇಽವಸ್ಥಾನಸ್ಯ ವಿಷ್ಣಾವಪಿ ಯೋಗಾತ್ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸರ್ವಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವಪರ್ಯಾಯತಯಾ ತಸ್ಯ ದಹರನಯೇ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಏವಂ ಸಾವಕಾಶತಯಾ ಸ್ವತಶ್ಚ ದುರ್ಬಲಾನಾಂ ಸ್ವತೋ ನಿರವಕಾಶತಯಾ ಚ ಬಲವತ್ಯಾ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧಾತ್ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಸ್ಯ ಚ ತತ್ತದಂಗುಷ್ಠಮಿತರೂಪವಿಶೇಷಸ್ಯ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನಾ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವಾದ್ವಾ ತಾದೃಶಸ್ಥಾನಹೃದಯಗತಸ್ಯ ತತ್ರಸ್ಥಾನಿನಿ ಈಶೇ ಉಪಚಾರಾದ್ವಾ ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಣ್ಯಂತರಸ್ಯಾಂಗುಷ್ಠಭಾವೇಽಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿತ್ವೇನಾದೋಷಾತ್ ಅಯಮೀಶಾನೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಉಪಾಸ್ಯತ್ವಮುಖೇನ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ॥ ೭ ॥

|| ಅಥ ದೇವತಾಧಿಕರಣಮ್ || ೮ ||

|| ಓಂ ತದುಪರ್ಯಪಿ ಬಾದರಾಯಣಃ ಸಂಭವಾತ್ ಓಂ || ೧-೩-೮

ಪೂರ್ವತ್ರ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾದಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ ತಿರ್ಯಗಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಯೈವ, ದೇವಾದೀನಾಂ ತು ಅಧಿಕಾರೋಽಸ್ತ್ಯೇವ ಇತ್ಯತ್ರೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । 'ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತ' ಇತ್ಯುಪಾಸಕತ್ವೇನ ಶ್ರುತದೇವಾನಾಂ ಉಪಾಸನಾದೌ ಅಧಿಕಾರೋಽಸ್ತಿ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನಾಸ್ತೀತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ತತ್ತತ್ಪದ-ವಿಶಿಷ್ಟಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವತ್ತ್ವೇ ಇಂದ್ರಾದಿಪದಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಂ ಪಶ್ಚಾಚ್ಚ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವಾನಾಮಭಾವೇನ ತದುದ್ದೇಶೇನ ದ್ರವ್ಯ-ತ್ಯಾಗಾತ್ಮಕಯಾಗಾದಿರೂಪಕರ್ಮವಿರೋಧಸ್ಯ ತತ್ತದ್ದೇವತಾಬೋಧಕಾನಾದಿನಿತ್ಯವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಚ ಆಪಾತಾತ್ । ಪೂರ್ವಂ ಪಶ್ಚಾಚ್ಚ ಇಂದ್ರಾಂ-ತರಸ್ವೀಕಾರೇಣ ತೇಷಾಂ ಪ್ರವಾಹತೋಽನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇಽಪಿ ಏಕನಾಮರೂಪತ್ವೇ ಮನಾಭಾವೇನ ನಾನಾನಾಮರೂಪವತ್ತ್ವಾತ್ ಏಕ-ರೂಪಾರ್ಥಬೋದಕವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನಿವಾರಣಾಚ್ಚ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವೇಽ-ವಶ್ಯಂ ಸ್ವೀಕಾರ್ಯೇ ತಾದೃಶಾನಾಂ ತತ್ಫಲೇ ಮೋಕ್ಷೇಽರ್ಥಿತಾಭಾವಾತ್ । ಕಿಂ ಚ ವಸುತ್ವಾದಿಕಫಲಕಮಧುವಿದ್ಯಾದಿಷು ವಸ್ವಾದೀನಾಮದಿಕಾರಾಯೋಗೇನ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾಸು ಅನಧಿಕಾರಾತ್ ಮೋಕ್ಷಫಲಿಕಾಸ್ವಪಿ 'ನೈವ ದೇವಪದಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವರ್ಜಿತಾಃ' ಇತ್ಯಾದೇಃ ತೇಷಾಂ ಸಿದ್ಧಜ್ಞಾನತಯಾ ಮೋಕ್ಷಹೇತುಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಅಧಿಕಾರಾಯೋಗಾದಿತಿ ||

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ದೇವಾನಾಮಪಿ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಮತ್ತ್ವಾತ್ ಶೂದ್ರವತ್ ಅಪರ್ಯುದಸ್ತತ್ವಾತ್ ಆದ್ಯಂತವತ್ತ್ವೇನ ಮೋಕ್ಷೇಽರ್ಥಿತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಭವಾತ್ ತೇಷಾಂ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವತ್ತ್ವೇಽಪಿ 'ತೇ ಹ ನಾಕಂ ಮಹಿಮಾನಃ ಸಚಂತ ಯತ್ರ ಪೂರ್ವೇ ಸಾಧ್ಯಾಸ್ಸಂತಿ ದೇವಾಃ', 'ಧಾತಾ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಮಕಲ್ಪಯತ್ (ಪುರುಷಸೂಕ್ತ) 'ಯಥೈವ ನಿಯಮಃ ಕಾಲೇ ಸುರಾದಿನಿಯಮಸ್ತಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿವಚನೈಃ ಪ್ರಮಾಣಭೂತವೇದಸ್ಯ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ

ಚ ಪ್ರವಾಹತೋಽನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ತೇಷಾಂ ಚ ಯಥಾಪೂರ್ವಮಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಅನಾದಿನಿಧನೇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಸಮಾನನಾಮರೂಪತ್ವೇನ ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನಾಪತ್ತೇಃ । ಮಧುವಿದ್ಯಾದೇಃ ವಸುತ್ವಾದಿಫಲಕತ್ವೇಽಪಿ ವಸ್ವಾದೀನಾಂ ಜ್ಞಾನೇ ಮೋಕ್ಷೇ ಚ ಅತಿಶಯಾರ್ಥಂ ತತ್ರ ಅರ್ಥಿತ್ವಸಂಭವಾತ್ ಅಸ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಅಧಿಕಾರ ಇತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಉಪಾಸತ ಇತ್ಯಾದೇಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ॥ ೮ ॥

॥ ಅಥ ಅಪಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ಶುಗಸ್ಯ ತದನಾದರಶ್ರವಣಾತ್ತದಾದ್ರವಣಾತ್ಸೂಚ್ಯತೇ ಹಿ ಓಂ ॥ ೧-೩-೯

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಆಪವಾದಿಕೀ ಸಂಗತಿಃ । ಶೂದ್ರಾದೇಃ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಮಧಿಕಾರಃ ಅಸ್ತಿ ಉತ ನೇತಿ ಸಂದೇಹಃ। ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಮತ್ತ್ವಾತ್ ದೇವಾದಿವತ್ ಶೂದ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಅಸ್ತಿ ವೇದವಿದ್ಯಾಯಾಮಧಿಕಾರಃ ಇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ನ ಚ 'ಉಪನಯೀತ ತಮಧ್ಯಾಪಯೀತ' ಇತ್ಯುಪನೀತಸ್ಯೈವ ಅಧ್ಯಯನವಿಧಾನಾತ್ ಶೂದ್ರಸ್ಯ ಚ ಅನುಪನೀತತಯಾ ಅಧ್ಯಯನಹೀನತ್ವಾತ್ ತದ್ವತ ಏವ 'ಅಧ್ಯಯನಮಾತ್ರವತಃ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೪-೧೨) ಇತಿ ತೃತೀಯೇ ಅಧಿಕಾರಿತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಉಕ್ತಂ ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ವೈದಿಕಸಂವರ್ಗವಿದ್ಯಾಶ್ರೋತಾರಂ ಪೌತ್ರಾಯಣಂ ಪ್ರತಿ 'ಅಹ ಹಾರೇತ್ವಾ ಶೂದ್ರ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೪-೨-೩) ವರ್ಣಾವರೇ ರೂಢಶೂದ್ರಪದೇನ ರೈಕ್ವಸ್ಯ ಸಂಬೋಧನೇನ ವಿದುರಾದೇಃ ವೇದಾರ್ಥಾವಧಾರಣಾದಿರೂಪೇಣ ಚ ಲಿಂಗೇನ, ಶೂದ್ರೇಽಪಿ ಉಪನಯನಾಧ್ಯಯನಯೋರ್ವಾ, ಅನುಪನೀತಸ್ಯೈವಾಧ್ಯಯನಮಿತಿ ವಾ, ಅನಧೀಯಾನಸ್ಯ ಲಿಖಿತನಿರೀಕ್ಷಣಾದಿನೈವ ವಾ, ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಕಲ್ಪನಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಅಯಮಶ್ವತರೀರಥಃ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೋಕ್ತರಥವತ್ತ್ವಸ್ಯ 'ಯತ್ರ ವೇದೋ ರಥಸ್ತತ್ರ ನ ವೇದೋ ಯತ್ರ ನೋ ರಥಃ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ

(ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ. ಪು.) ರಥಸ್ಯ ವೇದವ್ಯಾಪ್ತತ್ವೇನ ಶೂದ್ರೇ ತದಭಾವೇನ ಅಭಾವಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯೇ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವಾಚ್ಚ । ತೇನ ಪೌತ್ರಾಯಣಸ್ಯ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಾವಗಮೇನ ಬಾಧಕೇನ ಶೂದ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ ರೂಢಾರ್ಥಸ್ಯ ತ್ಯಾಜ್ಯತಯಾ ಹಂಸಕೃತಾನಾದರಶ್ರವಣಜಾತಶೋಕೇನ ಮುನಿಂ ಪ್ರತಿ ಆದ್ರವಣಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಶ್ರವಣೇನ ಶುಚಾ ದ್ರವಣರೂಪಯೋಗೇನ ಉಪಪತ್ತ್ಯಾ ಶೂದ್ರಾಧಿಕರಾಸಾಧಕತ್ವಾತ್ ನಾಸ್ತಿ ಶೂದ್ರಸ್ಯಾಧಿಕಾರಃ । ಅಧ್ಯಯನಸ್ಯ ಉಪನಯನಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ಶೂದ್ರಸ್ಯ ಚ 'ನಾಗ್ನಿರ್ನ ಯಜ್ಞೋ ನ ಕ್ರಿಯಾ ಸಂಸ್ಕಾರೋ ನ ವ್ರತಾನಿ ಶೂದ್ರಸ್ಯ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ (ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿ) ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರಾಭಾವಾಚ್ಚ । 'ನೈತದಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವಿಮಕ್ತುಮರ್ಹತಿ (ಛಾಂ. ೪-೫-೫) ಇತಿ ಸತ್ಯಕಾಮಸ್ಯ ಅಶೂದ್ರತ್ವಂ ನಿರ್ಧಾರ್ಯೈವ ತದುಪನಯನೇ ಗೌತಮಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವೇನ ತದ್ರೂಪಾಲ್ಲಿಂಗಾತ್ । 'ಶ್ರವಣೇ ತ್ರಪುಜತುಭ್ಯಾಂ ಶ್ರೋತ್ರಪರಿ ಪೂರಣಂ ಅಧ್ಯಯನೇ ಜಿಹ್ವಾಚ್ಛೇದಃ ಅರ್ಥಾವಧಾರಣೇ ಹೃದಯವಿದಾರ ಣಮ್' (ಗೌತಮಧರ್ಮಸೂತ್ರ) ಇತಿ ಶೂದ್ರಸ್ಯ ವೇದಶ್ರವಣಾದೇರ್ನಿಷಿದ್ಧ ತಯಾ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಮತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಅನಿಷಿದ್ಧತ್ವರೂಪಸ್ಯ ಅಧಿಕಾರ-ಪ್ರಯೋಜಕಸ್ಯಾಭಾವಾತ್, ಲಿಖಿತನಿರೀಕ್ಷಣೇನಾಪಿ ಅರ್ಥಾವಧಾರಣಾ-ಯೋಗಾತ್ । ವಿದುರಾದೇರ್ಜನ್ಮಾಂತರೋತ್ಪನ್ನಜ್ಞಾನತ್ವೇನ ಇತರಶೂದ್ರ-ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಚ್ಚ ನಾಸ್ತಿ ಶೂದ್ರೇ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರ ಇತಿ । ಫಲಂ ತು ಶೂದ್ರಸ್ಯ ದೇವಾದಿವತ್ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧ್ಯಾದಿನ್ಯಾಯೇನ ಅಧಿಕಾರೇ ಸತಿ ತನ್ನಿಷೇಧಕ-ಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರೋಧಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರಿತ್ವಂ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಉಕ್ತಂ ತತ್ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ, ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ತೇಃ ಶೂದ್ರೇತರವಿಷಯತ್ವಾನ್ನ ವಿರೋಧಃ ಇತಿ ॥ ೯ ॥

॥ ಅಥ ಕಂಪನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ಕಂಪನಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೦

ಅತ್ರ ವಜ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೂರ್ವತ್ರ ಶೂದ್ರಶಬ್ದಸ್ಯೇವ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಕ್ಲೃಪ್ತಯೋ-ಗಾಭಾವಾತ್ ಯೋಗವೃತ್ತ್ಯಾ ನ ವಿಷ್ಣುವಾಚಿತ್ವಮಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ತತ್ಯುದಾಹರಣ-

ಸಂಗತಿಃ । 'ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಏಜತಿ ನಿಃಸೃತಮ್ । ಮಹದ್ಭಯಂ ವಜ್ರಮುದ್ಯತಂ ಯ ಏತದ್ವಿದುಃ ಅಮೃತಾಸ್ತೇ ಭವಂತಿ ।' ಇತಿ (ಕಾ. ೨-೩-೨) ಕಾಠಕೇ ಶ್ರುತೋ ವಜ್ರಃ ಕಿಂ ಇಂದ್ರಾಯುಧಂ ಉತ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಇಂದ್ರಾಯುಧಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ವಜ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ರ ರೂಢತ್ವಾತ್ । ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಪೂರ್ವತ್ರೇವ ವಿಷ್ಣೌ ಕ್ಲೃಪ್ತಯೋಗಾಭಾವಾತ್ 'ವರ್ಜನಾದ್ವಜ್ರಮ್' ಇತಿ (ಬ್ರ.ವೈ.ಪು) ಸ್ಮತೇಶ್ಚ ವಜ್ರಶ್ರುತಿತಃ ದುರ್ಬಲತ್ವಾತ್ । ಕ್ಲೃಪ್ತರೂಢಿತ್ಯಾಗೇನ ಯೌಗಿಕತಯಾ ವಿಷ್ಣುಗ್ರಹಣೇ ಚ ಅರ್ಥಾಂತರೇಽಪಿ ಯೋಗಸ್ಯ ಸುವಚತ್ವೇನ ಶಬ್ದಾರ್ಥಾವ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚ ಉದ್ಯತತ್ವಲಿಂಗಾಚ್ಚ ತಸ್ಯ ಚ 'ಉದ್ಯತಾಯುಧದೋರ್ದಂಡಾಃ' (ಮಹಾಭಾರತ) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತೌ 'ತೇನೇಂದ್ರೋ ವಜ್ರಮುದಯಚ್ಛತ್' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಚ ಆಯುಧೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಮುಕ್ತಿಹೇತುವೇದನತ್ವಾದಿಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಾನಾಂ ಬಾಧಾದಿತಿ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – 'ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಏಜತಿ' ಪ್ರಾಣನಿಮಿತ್ತಂ ಕಂಪತೇ ಇತಿ ಶ್ರುತಸರ್ವಚೇಷ್ಟಕತ್ವಸ್ಯ 'ಕೋ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್ಕಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಾತ್' (ತೈ. ೨-೭) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭಿಃ ವಿಷ್ಣೋರನ್ಯತ್ರಾನವಕಾಶಾತ್ । ವಜ್ರಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಶ್ರುತ್ಯುಪಬೃಂಹಕಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತೇನ ನಿರವಕಾಶಯೋಗೇನ 'ಆಯುಧಾನಾಮಹಂ ವಜ್ರಂ' ಇತಿ (ಭ.ಗೀ. ೧೦-೨೮) ಪ್ರಯೋಗಾಚ್ಚ ವಿಷ್ಣೌ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ । ಯೋಗಸ್ಯ ಸ್ಮಾರ್ತತ್ವಾದೇವ ಅವ್ಯವಸ್ಥಾನಾಪತ್ತೇ । ಉದ್ಯತತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯ ಚ ಉತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಯತೇರೂಪತಯಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನವತ್ತ್ವರೂಪತಯಾ ವಿಷ್ಣಾವಪಿ ಸಂಭವಾತ್ ಇದಂ ವಜ್ರಂ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ವಿಷ್ಣೋಃ ಮುಕ್ತಿಹೇತುವೇದನತ್ವಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಅಥ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೧

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವತ್ರೇವ ನಿರವಕಾಶಜೀವಲಿಂಗಾತ್ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಸ್ಯ 'ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥತ್ಯಾಗೇನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪ್ರವೃತ್ತೇಃ

ಆಪವಾದಿಕೀ ಸಂಗತಿಃ । ಕಾಣ್ವಶ್ರುತೌ ಷಷ್ಠೇಽಧ್ಯಾಯೇ 'ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಷು ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ' ಇತಿ (ಬೃ. ೬-೩-೭) ಶ್ರುತಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಕಿಂ ಜೀವಃ ಉತ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಜೀವ ಇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । 'ಸ ಸಮಾನಸ್ಸನ್ ಉಭೌ ಲೋಕಾವನುಸಂಚರತಿ' (ಬೃ. ೬-೩-೭) 'ಸ ವಾಽಯಂ ಪುರುಷೋ ಜಾಯಮಾನಃ ಶರೀರಮಭಿಸಂಪದ್ಯಮಾನಃ ಪಾಪ್ಮಭಿಃ ಸಂಸೃಜ್ಯತೇ । ಸ ಉತ್ಕ್ರಾಮನ್ ಮ್ರಿಯಮಾಣಃ ಪಾಪ್ಮನೋ ವಿಜಹಾತಿ' ಇತಿ (ಬೃ. ೬-೩-೮) ಕರ್ಮಾಯತ್ತಲೋಕಸಂಚರಣಾದಿಜೀವಲಿಂಗಬಾಹುಲ್ಯಾತ್ । 'ಕಿಂಜ್ಯೋತಿರಯಂ ಪುರುಷಃ' ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ (ಬೃ. ೬-೩-೨) 'ಆದಿತ್ಯೇನೈವ ಜ್ಯೋತಿಷಾಽಽಸ್ತೇ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಆದಿತ್ಯಚಂದ್ರಾಗ್ನಿವಾಗಾತ್ಮಸು ಪೂರ್ವ-ಪೂರ್ವಾಸ್ತಮಯೇ ಉತ್ತರೋತ್ತರಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಹೇತುತ್ವರೂಪಜ್ಯೋತಿಷ್ಟ್ವ-ಮುಕ್ತ್ವಾ 'ಕತಮ ಆತ್ಮಾ' ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ (ಬೃ. ೬-೩-೭) ಯೋಽಯಮಿತ್ಯ-ಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವಾತ್ ಆದಿತ್ಯಾದಿಜ್ಯೋತಿಷ್ಟ್ವೇನೋಕ್ತಸ್ಯ ಚ ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತೀತಾದೇಃ ವಿಷ್ಣುತ್ವಾಯೋಗೇನ ಜೀವತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವಾಚ್ಚ । ಆತ್ಮಶಬ್ದೇನ ಪರಮಾತ್ಮಗ್ರಹಣೇ ಸತಿ ಅಸ್ತಮಯಾದಿಹೀನಾತ್ಮಜ್ಯೋತಿಷ್ಟ್ವಸ್ಯ ಜೀವೇ-ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕತ್ವೇನ ಆದಿತ್ಯೇನೈವ ಜ್ಯೋತಿಷೇತ್ಯಾದೌ ಅವಧಾರಣಾ-ಯೋಗಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜ್ಯೋತಿಃ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಬ್ರಹ್ಮ' (ಚತುರ್ವೇದ-ಶಿಖಾ) ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕವಾಚಿತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಹೃದ್ಯಂತ-ರ್ಜ್ಯೋತಿರಿತಿ ಉಪಕ್ರಮೇ 'ಅತ್ರಾಯಂ ಪುರುಷಃ ಸ್ವಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಇತಿ (ಬೃ.೬-೩-೯) ಉಪಸಂಹಾರೇ ಚ ಶ್ರುತತ್ವೇನ ತಾಭ್ಯಾಂ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವೇನ ನಿರ್ಣೀತವಾಕ್ಯಮಧ್ಯಪತಿತತ್ವೇನ ಜೀವಲಿಂಗಾನಾಂ ಅಂತರ್ಣೀತಣ್ಯರ್ಥಕತ್ವ-ಕಲ್ಪನಯಾ ಹರೌ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ ಲೋಕದ್ವಯಸಂಚಾರಸ್ಯ ಜೀವಮಾದಾಯ ಈಶಸ್ಯೈವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣೋಪಪತ್ತೇಃ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಿತೇಶಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟ್ವೇಽಪಿ ಜೀವಸ್ಯ ಬಾಹ್ಯಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಾಧಾನ್ಯಜ್ಞಾಪನಾಯ ಆದಿತ್ಯೇನೈವೇತ್ಯವ-ಧಾರಣೋಪಪತ್ತೇಃ ವಿಷ್ಣುರೇವೇದಂ ಜ್ಯೋತಿರಿತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಹೃದಯಾ-ಹಿತತ್ವಮುಖೇನ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣೇತಿ ಸೂತ್ರಾಕ್ಷೇಪಃ ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಅಥ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಓಂ ಆಕಾಶೋಽರ್ಥಾಂತರತ್ವಾದಿವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೨

ಅತ್ರ 'ಬಹಿಷ್ಕುಲಾಯಾದಮೃತಶ್ಚರಿತ್ವಾ' ಇತಿ (ಬೃ. ೬-೩-೧೨) ಪೂರ್ವಜ್ಯೋತಿಷಿ ಶ್ರುತಾಮೃತತ್ವಸ್ಯ ಇಹಾಕಾಶೇ 'ತದಮೃತಮ್' ಇತಿ ಶ್ರವಣಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ಅನ್ಯತ್ವಾತ್ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಮಪಿ ಅನ್ಯದಿತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಾತ್ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಗತಿಃ। ಛಾಂದೋಗ್ಯೇ 'ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ ತೇ ಯದಂತರಾ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ತದಮೃತಮ್' ಇತ್ಯಂತಿಮಖಂಡೇ (ಛಾಂ. ೮-೧೪-೧) ಶ್ರುತಾಕಾಶಃ ಕಿಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶಃ ಕಿಂ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು ವೈ ನಾಮೇತಿ ನಿಪಾತದ್ವಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ 'ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ' ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ಖಲ್ವಾಕಾಶಃ 'ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ' ಇತಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯಾನ್ವಯೇ ಆಕಾಶೋ ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ, ವೈ ನಾಮ ತಸ್ಯ ನಾಮರೂಪನಿರ್ವೋಢೃತ್ವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಿತಿ ವಿಧೇಯಾನ್ವಯೇ ವಾ ದ್ವೇಧಾಪಿ ಸ್ವರೂಪೇಣ ನಾಮರೂಪಾವಕಾಶದಾನಾತ್ ತನ್ನಿರ್ವಾಹಕತಯಾ ಚ ಲೋಕೇ ಅವಕಾಶಸ್ಯ ಏವ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ ಈಸ್ಯ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ ಅವಕಾಶ ಏವ ಅಯಮಾಕಾಶ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ತೇ ಯದಂತರಾ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ನಾಮರೂಪೇ ವಿನಾ ಯದಸ್ತೀತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯೇನ ಶಬ್ದಾಗೋಚರತ್ವಾದಿರೂಪಾನಾಮತ್ವಸ್ಯ ತಥಾ ನಿರ್ವಾಹ್ಯತಯಾ ಪ್ರಕೃತಪ್ರಾಕೃತರೂಪರಾಹಿತ್ಯಸ್ಯ ಚ ಲಿಂಗಸ್ಯ 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' (ತೈ. ೨-೪) 'ಅರೂಪಮಸ್ಪರ್ಶಂ' (ಕಾ. ೩-೧೫) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಭಿಃ 'ಅನಾಮಾ ಸೋಽಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಅರೂಪೋ ಭೂತವರ್ಜನಾತ್' (ಬ್ರಾಹ್ಮ. ಪು.) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕಧರ್ಮತ್ವಾತ್ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ತದಮೃತಮಿತ್ಯುಕ್ತಾಮೃತತ್ವಲಿಂಗಾಚ್ಚ ಸಾಧಕಸತ್ತ್ವಾತ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕನಿಪಾತದ್ವಯಸ್ಯ ಚ 'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ (ಛಾಂ. ೧-೯-೧) ಸ್ವರೂಪೇಣ 'ಏಕೋ ದಾಧಾರ ಭವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೌ (ಋ.ಸಂ. ೧-೧೫೪-೪) ನಾಮರೂಪನಿರ್ವೋಢೃತ್ವೇನ ಚ ವಿಷ್ಣೋಃ

ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ವೇದಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ ಅಂತರಂಗತಯಾ ವೇದೇ ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವೇನಾ-ಬಾಧಕತ್ವಾತ್ ಅಯಮಾಕಾಶೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ । ಫಲಂ ತು ನಾಮರೂಪ-ನಿರ್ವೋಢೃತ್ವಾಖ್ಯಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮುಖೇನ ದ್ಯುಭ್ವಾದಿನಯಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ॥ ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತ್ಯತ್ರ ಅನವಕಾಶಲಿಂಗೇನ ಲೋಕರೂಢಿತ್ಯಾಗೋಕ್ತಾ-ವಪೀಹ ವೈ ನಾಮೇತ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ವಿಶೇಷಶಂಕಯಾ ಪುನರಾರಂಭಃ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಅಥ ಸುಷುಪ್ತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೩ ॥

॥ ಓಂ ಸುಷುಪ್ತ್ಯುತ್ಕ್ರಾಂತ್ಯೋರ್ಭೇದೇನ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೩

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗಾಕಾಶಶಬ್ದಸ್ಯ ಶ್ರೌತಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಈಶೇ ಸಂಭವೇಽಪಿ ಇಹ ತದಭಾವಾತ್ ನ ಸ್ವಪ್ನದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ವಾ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಜಡತ್ವೇನ ತತ್ರ ಈಶಲಿಂಗಸ್ಯ ಈಶಭೇದೇನಾಯೋಗೇಽಪಿ ಇಹ ಜೀವಸ್ಯ ಈಶಾಭೇದೇನ ತಲ್ಲಿಂಗಂ ನೇತುಂ ಶಕ್ಯತೇ ಇತಿ ವಾ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಕಾಣ್ವಶ್ರುತೌ ಅಷ್ಟಮೇಽಧ್ಯಾಯೇ 'ಸ ವಾ ಏಷ ಏತಸ್ಮಿನ್ ಸಂಪ್ರಸಾದೇ ರತ್ವಾ ಚರಿತ್ವಾ ದೃಷ್ಟ್ವೈವ ಪುಣ್ಯಂ ಚ ಪಾಪಂ ಚ ಪುನಃ ಪ್ರತಿನ್ಯಾಯಂ ಪ್ರತಿಯೋನ್ಯಾ ದ್ರವತಿ ಸ್ವಪ್ನಾಯೈವ ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ಪಶ್ಯತಿ ಅನನ್ವಾಗತಸ್ತೇನ ಭವತ್ಯಸಂಗೋ ಹ್ಯಯಂ ಪುರುಷಃ' ಇತಿ (ಬೃ. ೬-೩-೧೫) ಶ್ರುತಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟಾ ಕಿಂ ಜೀವಃ ಅಥ ಈಶ ಇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಸ್ಯ ಲೋಕೇ ಜೀವ ಏವ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಜೀವ ಇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ಶ್ರೌತಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಭಾವೇ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧೇರಪಿ ವೇದೇ ಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಾತ್ ಈಶಸ್ಯಾಶರೀರತ್ವೇನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾಯೋಗಾಚ್ಚ । ಅಸಂಗತ್ವರೂಪಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಸ್ಯ ಈಶಾಭೇದೇನ ಜೀವಚೈತನ್ಯೇಽಪಿ ಯುಕ್ತ-ತ್ವಾತ್ । ಜೀವಧರ್ಮಸ್ಯ ತು ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಸ್ಯ ಶುದ್ಧೇ ಬ್ರಹ್ಮಚೈತನ್ಯೇ ಅಯೋಗಾತ್ । ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರೇ ಜೀವೇಶಭೇದಸ್ಯೋಕ್ತತಯಾ ತದಭೇದಾ-ಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ತದ್ಧರ್ಮಸ್ಯೇಶೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಿನಾ ವಕ್ತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅಸಂಗೋ ಹ್ಯಯಮಿತಿ ಶ್ರುತಾಸಂಗತ್ವಸ್ಯ ಅಸಂಗಮಸ್ಪರ್ಶಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಈಶೈಕಧರ್ಮತ್ವಾತ್ ಸ್ವಾಪ್ನಾದಿಪದಾರ್ಥಾನಾಂ 'ಸಂಧ್ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿರಾಹ ಹಿ' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೧-೧) ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣನ್ಯಾಯೇನ ಸತ್ಯತ್ವೇನ

'ಯಸ್ಸರ್ವಜ್ಞಃ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ (ಅಥ. ೧-೯) ಈಶಸ್ಯ ಸರ್ವಜ್ಞತಯಾ ಚ ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯೇನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಸ್ಯ ಈಶೇ ಮುಖ್ಯತಃ ಸಂಭವಾತ್ । 'ಪ್ರಾಜ್ಞೇ-ನಾತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿಷ್ವಕ್ತಃ' (ಬೃ. ೬-೩-೨೧) 'ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾ ಅನ್ವಾರೂಢಃ' (ಬೃ. ೬-೩-೩೫) ಇತಿ ಸುಷುಪ್ತ್ಯುತ್ಕ್ರಾಂತಿಪ್ರಕರಣಯೋಃ ಭೇದೋಕ್ತ್ಯಾ ಜೀವೇಶಾಭೇದಾಶ್ರಯಣಾಯೋಗಾತ್ । 'ಸ್ವಾಪ್ಯಯಸಂಪತ್ತ್ಯೋಃ' ಇತ್ಯತ್ರ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೪-೪-೪೬) ಸುಷುಪ್ತಿಪ್ರಕರಣಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿಪರತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಭೇದಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿಗತತ್ವೇನ ಸತ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟಾ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ । ಫಲಂ ತು ಅಕ್ಷರನ ಯೋಕ್ತಸ್ಯ ಅಸಂಗತ್ವಸ್ಯ ಆಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ॥ ೧೩ ॥

॥ ಅಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೪ ॥

॥ ಓಂ ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೪

ಅತ್ರ 'ಅಸಂಗೋ ನ ಹಿ ಸಜ್ಜತೇ' (ಬೃ. ೬-೪-೨೨) ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯಾಸಂಗಸ್ಯ ಈಶಾನ್ಯತ್ವೇ ಪ್ರಾಕ್ತನೋಽಪಿ ಸ ಏವೇತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಗತಿಃ । ಕಾಣ್ವಶ್ರುತೌ ಷಷ್ಠೇಽಧ್ಯಾಯೇ 'ಏಷ ನಿತ್ಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ' ಇತಿ (ಬೃ. ೬-೪-೨೨) ಶ್ರುತಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಕಿಂ ವಿರಿಂಚಃ ಕಿಂ ವಾ ಈಶ ಇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ವಿರಿಂಚ ಏವಾಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ 'ಸ ವಾ ಏಷ ಮಹಾನಜ ಆತ್ಮಾ' (ಬೃ. ೬-೪-೨೨) ಇತ್ಯಜಶಬ್ದಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ಅಕಾರ-ವಾಚ್ಯೇಶಜಾತತ್ವೇನ ಯೋಗೇನ ರೂಢ್ಯಾ ಚ ವಿರಿಂಚೇ ಸಂಭವಾತ್ ಈಶೇ ನ ಜಾಯತ ಇತಿ ಯೋಗೇನ 'ತಸ್ಮಾದಹಮಜಃ ಸ್ಮೃತ' ಇತಿ ಭಾರತೋಕ್ತ್ಯಾ ರೂಢ್ಯಾ ಚ ಸಂಭವೇಽಪಿ ವರ್ಣಹೀನೇ ವಿಷ್ಣಾವನವಕಾಶೇನ ವಿಪ್ರತ್ವಜಾತೌ ನಿರೂಢಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಸಾಹಿತ್ಯೇನ ಅಸ್ಯ ವಿರಿಂಚೈಕಪ್ರಾಪಕತ್ವಾತ್ ಮಹಚ್ಛಬ್ದ-ಸ್ಯಾಪಿ ಅಭಿಮಾನಿನಯನ್ಯಾಯೇನ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವಾಭಿಮಾನಿನಿ ವಿರಿಂಚ ಏವ ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಆತ್ಮಶ್ರುತೇರಪಿ 'ಆತ್ಮಾ ವಿರಿಂಚಃ ಸುಮನಾ' ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ 'ಬುದ್ಧೇ ರಾತ್ಮಾ ಮಹಾನ್ ಪರಃ' ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗಾತ್ ವಿರಿಂಚೇ ರೂಢತ್ವಾತ್ । ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಾನಾಂ ತು ಉಭಯಬಾಧೇನ ವಿರಿಂಚೇ-ಶಾಭೇದೇನ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಪಕ್ಷವತ್ ಉಪಪತ್ತೇಃ । 'ಸ್ಥಿತ್ಯಾದಯೇ ಹರಿ-

ವಿರಿಂಚಹರೇತಿ ಸಂಜ್ಞಾಃ (ಭಾಗ. ೧-೨-೨೩) ಇತ್ಯಾದೇಃ ಅಭೇದೇನೈಕವಾಕ್ಯ-ತ್ವೋಪಪತ್ತೌ ವಾಕ್ಯಭೇದೇನೋಭಯಪರತ್ವಕಲ್ಪನಾಯೋಗಾಚ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – 'ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾಧಿಪತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಸರ್ವವಶಿತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾನಾಂ 'ಉತಾಮೃತತ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ' (ಪುರುಷಸೂಕ್ತ) 'ಸಪ್ತಾರ್ಧಗರ್ಭಾ' (ಋ. ೧-೧೬೪-೩೬) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯೋ ವೈಷ್ಣವ-ತ್ವಾತ್ । ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವೇದೇನ ಅಣ್ಯತೇ ಗಮ್ಯತೇ ಇತಿ ಯೋಗೇನ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ ಅಜಶ್ರುತೇಃ ತಥೈವ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾತ್ ಉಭಯಬಾಧೇನ ಅಭೇದಾಂಗೀಕಾರಸ್ಯ ಅತಿಪ್ರಸಂಜಕತಯಾ 'ತತ ಏತೇ ವ್ಯಜಾಯಂತ ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ' ಇತ್ಯಾದಿವಚನಬಾಧಿತತಯಾ ಚ ಅಯೋಗಾತ್ । ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ತತ್ತದಂತರ್ಗತೇಶ್ವರರೂಪಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಅಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವಿಷ್ಣುರೇವೇತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಜಿಜ್ಞಾಸಾದಿಸೂತ್ರೇಷು ವಿಷ್ಣೋಃ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವಮಯುಕ್ತಂ ಇತ್ಯಾಪೇಕ್ಷಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೧೪ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ

ಏವಂ ತ್ರಿಪಾದ್ಯಾಂ ಕಾರಣತ್ವತತ್ಸಂಗತಾನಂದಮಯತ್ವಾದಿಗುಣಾಂತರ-ಬೋಧಕವಾಕ್ಯಸ್ಥಶಬ್ದಸಮನ್ವಯೇಽಭಿಹಿತೇ ಅತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಪದೋಕ್ತಗುಣ-ಪೂರ್ತಿಸಿದ್ಧಯೇ ಅವಸರಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ ಅನ್ಯತ್ರೈವಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಮಲಿಂಗಾತ್ಮಕ-ಶಬ್ದಾನಾಂ ಸಮನ್ವಯ ಉಚ್ಯತೇ ॥

॥ ಅಥ ಅನುಮಾನಿಕಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ಅನುಮಾನಿಕಮಪ್ಯೇಕೇಷಾಮಿತಿ ಚೇನ್ನ ಶರೀರ-ರೂಪಕವಿನ್ಯಸ್ತಗೃಹೀತೇರ್ದರ್ಶಯತಿ ಚ ಓಂ ॥ ೧-೪-೧

ಅತ್ರ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಪರಾವಧಿತ್ವಾವರತ್ವಾದಿವಾಚಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವೇ ಪ್ರಾಕ್‌ಹೇತೂ-ಕೃತಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾದಿವಿರೋಧ ಇತ್ಯಾಶಂಕನಾತ್ ಪೂರ್ವಸಂಗತಿಃ ಧ್ಯೇಯಾ ।

'ಮಹತಃ ಪರಮವ್ಯಕ್ತಮವ್ಯಕ್ತಾತ್ಪುರುಷಃ ಪರಃ' (ಕಾ. ೧-೩-೧೧) 'ಜೀವಾ ಏವ ತು ದುಃಖಿನಃ', 'ಯೋನಿಮನ್ಯೇ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ' (ಕಾ.೨-೨-೭) 'ಕಾರ್ಯಕಾರಣಬದ್ಧೌ ತೌ' (ಮಾಂ. ೨-೧೧) ಇತ್ಯಾದೌ ಶ್ರುತಾವ್ಯಕ್ತದುಃಖಿ-ಬದ್ಧಾವರಾದಿಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥಃ ಕಿಂ ಪ್ರಕೃತಿಜೀವಾದಿಃ ಉತ ಈಶಃ ಇತಿ ಸಂದೇಹಃ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿರೇವ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ನ ಬ್ರಹ್ಮ, ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ತತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಃ ವಿಷ್ಣುವಾಚಿತ್ವೇ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ । ತೇಷಾಂ ಪ್ರಧಾನಾದ್ಯವಾಚಕತ್ವೇಽಪಿ ತತ್ರ ವ್ಯವಹಾರೇ ಅವಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಂ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯವಹಾರಾಪಾತೇನ ಅವ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚ । ಅವ್ಯಕ್ತೇ ಪಂಚ-ಮ್ಯುಕ್ತೇನ ಪರಾವಧಿತ್ವೇನಾಕ್ಷಿಪ್ತಾವರತ್ವಸ್ಯ ಜೀವೇ ಜ್ಞಾತದುಃಖಿತ್ವಾದೇಶ್ಚ 'ನ ತತ್ಸಮಶ್ಚಾಭ್ಯಧಿಕಶ್ಚ ದೃಶ್ಯತೇ' (ಭ.ಗೀ. ೧೧-೪೩) 'ನಿರನಿಷ್ಟೋ ನಿರವದ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸರ್ವಾಧಿಪತಿತ್ವಾದಿವಿರೋಧೇನ ಚ ವಿಷ್ಣಾವಯೋಗಾಚ್ಚ । 'ಮಹಾಂತಂ ಚ ಸಮಾವೃತ್ಯ ಪ್ರಧಾನಂ ಸಮವ-ಸ್ಥಿತಮ್' ಇತ್ಯಾದೇಃ ಪ್ರಧಾನಧರ್ಮತ್ವೇನ ನಿರ್ಣೀತಮಹತ್ಪರತ್ವಲಿಂಗಸ್ಯ ಅವ್ಯಕ್ತೇ ಶ್ರವಣಾಚ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಯಮಾವಿಶಂತಿ' (ಭಾಲ್ಲವೇಯ ಶ್ರುತಿಃ) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣೋಃ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ 'ಅವ್ಯಕ್ತಮಚಲಂ ಶಾಂತಂ' (ಪಿಪ್ಪ. ಶ್ರುತಿ.), 'ಅನೇನ ಜೀವೇನಾತ್ಮನಾ' (ಛಾಂ. ೬-೧೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರೌತಸ್ಮಾರ್ತಪ್ರಯೋಗಾತ್ । ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವೇನಾವ್ಯಕ್ತತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಧಾರಕತ್ವಾದೇಶ್ಚ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ 'ಯತ್ತತ್ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಪರಮಂ ವೇದಿತವ್ಯಮ್' (ಪಿಪ್ಪ. ಶ್ರು.) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಈಶೇ ಮುಖ್ಯತ್ವೇನ ತೇಷಾಂ ತತ್ರ ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ । ಮಹಚ್ಚಮಸಶಬ್ದಯೋಃ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವಯಜ್ಞಪಾತ್ರಯೋಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವೇಽಪಿ 'ಮಹಾಂತಂ ವಿಭುಮಾತ್ಮನಂ' (ಕಾ. ೧-೨-೨೨) 'ಇದಂ ತಚ್ಛಿರಃ ಏಷ ಹ್ಯರ್ವಾಗ್ಬಿಲಶ್ಚಮಸಃ' (ಬೃ. ೪-೨-೩) ಇತ್ಯಾದೌ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಮುಖ್ಯತ್ವಾದಿನಾ ವಿಷ್ಣುಶಿರಸೋರ್ಮುಖ್ಯತ್ವಮಿವ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ

ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವೇಽಪಿ ಈಶೇ ಮುಖ್ಯತ್ವೇನೋಪಪತ್ತೇಃ । ತತ್ತಚ್ಛಬ್ದವಾಚ್ಯೇ ಶಸಂಬಂಧಾದನ್ಯತ್ರ ತತ್ತಚ್ಛಬ್ದೇ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಯಾಂಗೀಕಾರೇಣ ಅವ್ಯವಸ್ಥಾನಾಪತ್ತೇಃ । 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ ಅನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಂಚಥ' ಇತಿ (ಆಥ. ೨-೨-೫) ಈಶಸ್ಯೈವ ಮುಮುಕ್ಷುಜ್ಞೇಯತ್ವವಚನೇನ ಅನ್ಯಸ್ಯ ತದವಚನೇನ ಈಶಜ್ಞಾನ ಏವ ವೇದಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವಾತ್ ಅದರತ್ವದುಃಖಾದೇಃ ಈಶೇಽಯೋಗೇಽಪಿ ಅನ್ಯಗತಸ್ಯ ಈಶಾಧೀನತ್ವೇನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ನಿಮಿತ್ತೇನ ಈಶೇ ಪರಾವಧಿತ್ವವಾಚಿಪಂಚಮ್ಯಂತಪದದುಃಖ್ಯಾದಿಪದವಾಚ್ಯತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ಸರ್ವಸ್ಮಾತ್ಪರೇ ಮಹತ್ಪರತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಭವಾಚ್ಚ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥೋ ಹರಿರೇವೇತಿ ॥ ತದಧೀನತ್ವಾದಿತಿ ಸೂತ್ರಾಭಿಮತವರ್ಣಕಂ ತು ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ಚ ತದ್ವತ್ತ್ವಮಿವ ತತ್ಕೃತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮಪಿ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತೌ ಹೇತುರುತ ನೇತಿ ಸಂದೇಹೇ ಭೃತ್ಯಗತಬಂಧಾದಿಕಂ ಪ್ರತಿ ಸತ್ಯಪಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇ ರಾಜ್ಞಿ ಬದ್ಧಾದಿಶಬ್ದಾಪ್ರಯೋಗಾನ್ನೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಭೃತ್ಯಗತಜಯಂ ಪ್ರತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ರಾಜ್ಞಿ ಜಯಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಾತ್ ಬದ್ಧಾದಿಪದಾಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ಚ ರಾಜ್ಞೋ ಬಂಧಾದಿಯೋಗ್ಯತ್ವೇನ ಅಮಂಗಲತ್ವರೂಪಾನ್ಯಹೇತುಕತ್ವೇನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸ್ಯ ಅಹೇತುತ್ವಾನಾಪಾದಕತ್ವಾತ್ಭವತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮಪಿ ಶಬ್ದವೃತ್ತೌ ಹೇತುರಿತಿ । ಏವಂ ಚ ತ್ರಿಪಾದ್ಯಾಂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿನಯಾದೌ ಸಿದ್ಧೇನ ಸರ್ವನಿಯಂತೃತ್ವರೂಪಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯನಿಮಿತ್ತೇನ ಯುಕ್ತಾ ಹರೌ ಬುದ್ಧಾದಿಶಬ್ದವೃತ್ತಿರಿತಿ । ತಥಾ ಚ ಸ್ಮೃತಿಃ 'ಸರ್ವಸ್ಯ ತದಧೀನತ್ವಾತ್ ತತ್ತಚ್ಛಬ್ದಾಭಿಧೇಯತಾ' ಇತ್ಯಾದಿರಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರೋಕ್ತಸರ್ವಶಬ್ದಸಮನ್ವಯಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಜ್ಯೋತಿರುಪಕ್ರಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಕ್ರಮಾತ್ತು ತಥಾ ಹ್ಯಧೀಯತ ಏಕೇ ಓಂ ॥ ೧-೪-೨

ಪೂರ್ವತ್ರ ಸಿದ್ಧರೂಪದೇವತಾತತ್ತ್ವಮವಾಚಿನಾಂ ಇಂದ್ರಿಯೇಭ್ಯ ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಸಮನ್ವಯ ಉಕ್ತಃ । ಅತ್ರ ತು ಸಾಧ್ಯರೂಪಕರ್ಮತತ್ತ್ವಮವಾಚಿನಾಂ ಸ

ಉಚ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಸಂಗತಿಃ । 'ವಸಂತೇ ವಸಂತೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಶ್ರುತಜ್ಯೋತಿರಾದಿಶಬ್ದಾಃ ಕಿಂ ವಿಷ್ಣವಾಚಿನಃ ಕಿಂ ವಾ ತದನ್ಯಕರ್ಮಾದಿವಾಚಿನ ಇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಕರ್ಮಾದಿವಾಚಿನ ಇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ತೇಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕರ್ಮಾದಿಷ್ವೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇ । ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ಯಾಗೇನ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಿತ್ವೇ ಚ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಮತದಂಗಕ್ರಮದೇವತಾಕಾಲಾಧಿಕಾರ್ಯಾದಿಪ್ರಾಪಕಸ್ಯಾಭಾವೇನ ನಿಯತಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಲೋಪಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಜ್ಯೋತಿಃಪದವಾಚ್ಯೇಶಸಂಬಂಧಾತ್ ಕರ್ಮಾದಾವಪಿ ತೇಷಾಂ ಪೂರ್ವತ್ರೇವ ವೃತ್ತಿರಿತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಈಶಾದನ್ಯತ್ರ ಲಕ್ಷಣಾಪ್ರಸಂಗೇನಾಯೋಗಾತ್ । ಕಿಂಚೇಶೇ ತೇಷಾಂ ರೂಢೇರಭಾವೇನ ಗುಣಪೂರ್ತ್ಯಭಾವಾಪಾತೇನ ಚ ಯೋಗಸ್ಯೈವ ವಾಚ್ಯತ್ವೇನ ತತೋಽಪಿ ಕರ್ಮಣಿ ರೂಢೇರ್ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ । ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಪದಾವಯವಾನಾಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವೇ ಸಮುದಾಯಸ್ಯ ತತ್ಪರತ್ವಾಯೋಗೇನ ಯೋಗಸ್ಯಾಸಂಭವಾಚ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ತಂ ಯಚ್ಛತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾರ್ಚತ್ ತಸ್ಮಾಚ್ಛತರ್ಚಿನಸ್ತಸ್ಮಾಚ್ಛತರ್ಚಿನ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಏತಮೇವ ಸಂತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ (ಐ. ೨-೨-೧) ಉಪಕ್ರಮಣತ್ವೇನ ಕೇಷಾಂಚಿಚ್ಛತರ್ಚ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಮಹಾಯೋಗವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಭ್ಯಾಂ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವಮುಕ್ತ್ವಾ ಅಂತೇ 'ತಾ ವಾ ಏತಾಸ್ಸರ್ವಾ ಋಚಃ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ ಸರ್ವೇ ಘೋಷಾಃ ಏಕೈವ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ ಪ್ರಾಣ ಏವ' ಇತಿ (ಐ. ೨-೨-೨) ವಿಷ್ಣೌ ಸರ್ವಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಮಧ್ವಾದಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಕ್ಷೌದ್ರಕಾದೌ ರೂಢಿಮವಿಹಾಯ ತದಬಾಧೇನ 'ಅಸೌ ವಾದಿತ್ಯೋ ದೇವಮಧು' (ಛಾಂ. ೩-೧-೧) ಇತ್ಯಾದೌ ಮಹಾಯೋಗವೃತ್ತ್ಯಾ ಉಪಾಸನಾರ್ಥಂ ಮಧ್ವಾದಿಶಬ್ದಾರ್ಥಸ್ಯೋಕ್ತಿವತ್ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಪದಾನಾಮ್ ಅನ್ಯತ್ರ ರೂಢಿವೃತ್ತಿಮಬಾಧಿತ್ವೈವ ಮಹಾಯೋಗಾದಿವೃತ್ತ್ಯಾ ಈಶಪರತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇಣ ಕರ್ಮಾದ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯಭಾವಾತ್ । ತದವಯವಾನಾಮನ್ಯವಾಚಿತ್ವಮುಪೇತ್ಯೈವ ಸಮುದಾಯಸ್ಯ ಈಶಪರತ್ವೋಪಗಮೇನ 'ಜಾತಮೋತಂ ಜಗದ್ಯಸ್ಮಾಜ್ಜ್ಯೋತಿ'ರಿತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಯೋಗಸಂಭವಾತ್ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥೋ ಹರಿರೇವೇತಿ । ಫಲಂ ತು ಪೂರ್ವವದೇವ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ನ ಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ನ ಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾದಪಿ ನಾನಾಭಾವಾದತಿರೇಕಾಚ್ಚ ಓಂ ॥ ೧-೪-೩

ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಶಬ್ದನಿಮಿತ್ತಸ್ಯಾಭಾವೇಽಪಿ ಯೋಗಲಭ್ಯಂ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತದಸ್ತೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ ॥ ಇಹ ತು ಪಂಚಜನಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇವ ತದೀಶೇಽಸ್ತೀತ್ಯುಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಕಾಣ್ವಶ್ರುತೌ ಷಷ್ಠೇಽಧ್ಯಾಯೇ 'ತದ್ದೇವಾ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಯುರ್ಹೋಪಾಸತೇಽಮೃತಮ್ । ಯಸ್ಮಿನ್ ಪಂಚ ಪಂಚಜನಾಃ ಅಕಾಶಶ್ಚ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ । ತಮೇವ ಮನ್ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಮೃತೋಽಮೃತಮ್ ॥' (ಬೃ. ೬-೪-೧೬,೧೭) ಇತಿ ಶ್ರುತಪಂಚತ್ವಯುಕ್ತಃ ಪಂಚಜನಾದಿಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥಃ ಕಿಂ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಷಷ್ಠ್ಯಂತೇನ ಪ್ರಾಣಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಮನೋಽನ್ನಾದಿಶಬ್ದೇನೋಕ್ತಾ ಕಿಂ ವಾ ದ್ವಿತೀಯಾಂತತತ್ತಚ್ಛಬ್ದನಿರ್ದಿಷ್ಟೇಶಸ್ವರೂಪಾಣೀತಿ ಸಂದೇಹಃ । ವಿಷ್ಣ್ವನ್ಯೇ ಪ್ರಾಣಾದಯ ಏವ ಪಂಚಜನಾದಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ಇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ತಸ್ಯ ಬಹುತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವಾಚಿತ್ವಾತ್ । ತಸ್ಯ ಚ ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೇನ ಈಶೇಽಯೋಗಾತ್ । ವಶೀಕೃತಬಹುಜನೇಽಪಿ ರಾಜನಿ ಬಹುತ್ವವಾಚಿಶಬ್ದಾದರ್ಶನೇನ ತದಧೀನತ್ವನ್ಯಾಯಸ್ಯಾಪಿ ಅತ್ರ ಅನವತಾರಾತ್ । ಗುಹಾಮಿತ್ಯತ್ರ ಗುಹಾನಿವಿಷ್ಟತ್ವಾದಿಬಾಧಕೇನ ಏಕಸ್ಯ ಅನೇಕತ್ವಂ ನೇತ್ಯುತ್ಸರ್ಗಬಾಧೇಽಪಿ ಇಹ ಬಾಧಕಾಭಾವೇನ ತನ್ನ್ಯಾಯಸ್ಯಾಪ್ಯನವಕಾಶಾತ್ । ತಮೇವ ಆತ್ಮಾನಂ ಇತ್ಯಾತ್ಮಪದಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯಾತ್ ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇನ ತದಾಶ್ರಿತಾನಾಂ ಪಂಚಾನಾಂ ಜನಾನಾಂ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಏಕಸ್ಯಾಧಾರಾಧೇಯಭಾವಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಂ ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನಸೋ ಮನಃ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ದ್ವಿತೀಯಾಂತತಯಾ ಶ್ರುತಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾದಿನಿಯಂತೃತ್ವಾದಿವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಸ್ಯ ಶ್ರವಣೇನ ವಿಷ್ಣುರೂಪತ್ವಾತ್ ತೇಷಾಂ ಚ ಷಷ್ಠ್ಯಂತನಿರ್ದಿಷ್ಟಪ್ರಾಣಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಶಬ್ದತೋಽರ್ಥತಶ್ಚ

ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾತ್ । 'ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ', 'ತಾವಾ ಏತಾ' ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವಮುಮುಕ್ಷುಜ್ಞೇಯತ್ವಾದಿಪ್ರಾಗುಕ್ತಹೇತುಭ್ಯಶ್ಚ ಏಕಸ್ಯಾಪಿ ಬಹು-ರೂಪತ್ವೇನ ಪಂಚತ್ವಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿವಿಶೇಷಬಲೇನ ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಶರೀರಸ್ಥರೂಪಸ್ಯ ಪಂಚಜನಾದಿಶಬ್ದಿತರೂಪಾಣಾಂ ಚ ಆಧಾರಾ-ಧೇಯಭಾವಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಭವಾತ್ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಶಾಖಾಯಾಮಿವ ಕಾಣ್ವಶ್ರುತೌ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಅನ್ನಾಖ್ಯರೂಪಸ್ಯಾಶ್ರವಣೇಽಪಿ ಪೂರ್ವಶ್ರುತಜ್ಯೋತಿಷಾ ಸಹ ಪಂಚತ್ವಾತ್ ವಾಕ್ಯಶೇಷಸ್ಥದ್ವಿತೀಯಾಂತಪ್ರಾಣಾದಿಶಬ್ದಿತೇಶರೂಪವಿಶೇಷಾ ಏವ ಪಂಚಜನಾ ಇತಿ ॥ ಅತ್ರ ಪಾದೇ ಸರ್ವತ್ರ ಪೂರ್ವವದೇವ ಫಲಮ್ ॥೩॥

॥ ಅಥ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚ ಆಕಾಶಾದಿಷು ಯಥಾವ್ಯಪದಿಷ್ಟೋಕ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೧-೪-೪

ಅತ್ರ ಕಾಲಃ ಸದಾಸ್ತೀತ್ಯಾದೌ ದರ್ಶನಾದೇಕಸ್ಯಾಧಾರಾಧೇಯಭಾವ-ಸಂಭವೇಽಪಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಸ್ಯ ಕ್ವಾಪ್ಯದರ್ಶನಾದಯುಕ್ತಃ ಸ ಇತಿ ಪುರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ತೈತ್ತಿರೀಯೇ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲ್ಯಾಂ 'ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುಃ' (ತೈ. ೨-೩) ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೇ ಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚ ಶ್ರುತಾಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಾಃ ಕಿಂ ಮುಖ್ಯತೋ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕಾ ಉತ ಭೂತಾದಿವಾಚಕಾ ಇತಿ ಸಂದೇಹಃ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - 'ನ ಜಾಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ' (ಕಾ. ೧-೨-೧೭) ಇತ್ಯಾದೇಃ ಅಕಾರ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಕಾರ್ಯತ್ವವಿರೋಧೇನ ಸ್ವಕಾರ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಸುತರಾಂ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ ವ್ಯಂಗವ್ಯಂಜಕಭಾವರೂಪಸ್ಯಾಪಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಸ್ಯ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ವಿರೋಧಾತ್ ಸುತಜನೇಃ ಜನಕಾಧೀನತ್ವೇಽಪಿ ತತ್ರ ಜಾತಪದಾ-ದರ್ಶನೇನ ತದಧೀನನ್ಯಾಯಸ್ಯಾಪ್ಯತ್ರಾನವತಾರಾತ್ ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣೀತಿ ಶ್ರುತೇರಪಿ ಸಂಕೋಚಾವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್ ಆಕಾಶಾದಿ ಜನ್ಮಾಸಿಧ್ಯಾಪಾತಾಚ್ಚ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಾಃ ಅನ್ಯವಾಚಕಾ ಏವೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವಿಷ್ಣೋರೇವಾಕಾಶಾದಿನಿಯಾಮಕರೂಪಾಣಾಂ 'ಯ ಆಕಾಶೇ ತಿಷ್ಠನ್' (ಬೃ. ೫-೭-೧೨) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಆಕಾಶಾದಿಸ್ಥಾನಾಂ ಬಹುತ್ವೇನ ವ್ಯಕ್ತ್ಯವ್ಯಕ್ತ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಯೋಗೇನ ವಾಯ್ವಾ-ದ್ಯುತ್ಪತ್ತೌ ತತ್ಸ್ಥರೂಪಸ್ಯ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ, ವ್ಯಂಗ್ಯವ್ಯಂಜಕಭಾವರೂಪಕಾರ್ಯಕಾರಣ-ಭಾವಸ್ಯ ಸಂಭವಾತ್ । ಬಾಧಕಾಭಾವೇನ ನಾಮಾನೀತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ ಸಂಕೋಚಾಯೋಗೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸಾಧಕಾನಾಂ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಜ್ಯೋತಿರ್ನಯೋಕ್ತ-ರೀತ್ಯಾ ಅನ್ಯತ್ರ ರೂಢೇರಭ್ಯುಪಗತತ್ವೇನ ಆಕಾಶಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯಭಾವಾಚ್ಚ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥೋ ಹರಿರೇವೇತಿ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ಸಮಾಕರ್ಷಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ಸಮಾಕರ್ಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೪-೫

ಅತ್ರ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ರೂಢ್ಯಂಗೀಕೃತೌ ಈಶೇ ತದನ್ಯತ್ರ ಚ ಅಕ್ಷಾದಿಶಬ್ದವತ್ ತುಲ್ಯಾ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಸರ್ವಶ ಬ್ದಾನಾಂ ಈಶೇ ತದನ್ಯತ್ರ ಚ ಉಕ್ತಾ ಮುಖ್ಯತಾ ಕಿಂ ತುಲ್ಯಾ ಕಿಂ ವಾ ಈಶೇ ಅಧಿಕಾ ಅನ್ಯತ್ರ ತು ಹೀನೇತಿ ಸಂದೇಹಃ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ಅಕ್ಷಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಅನೇಕಾರ್ಥವಾಚಿನಾಂ ಅನೇಕತ್ರೇವ ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಮೀಶೇ ತದನ್ಯತ್ರ ಚ ಮುಖ್ಯತ್ವಂ ತುಲ್ಯಮೇವ ಸ್ಯಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಅನ್ಯತ್ರ ಹೀನತ್ವೇ ಲಕ್ಷಣೇತ್ಯಸ್ಯೈವ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿರಿತಿ ಪರಿಭಾಷಾ ಸ್ಯಾತ್ । ಈಶೇ ಮುಖ್ಯತ್ವಸ್ಯಾಧಿಕ್ಯೇ ತತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾಪಾತೇನ ಜಗತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿರ್ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಈಶಜ್ಞಾನಾದೇವ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಕರ್ಮದೇವ ತಾದೌ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಹೀನವೃತ್ತ್ಯಾಪಿ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ ಫಲಾಂತರಾನಿಚ್ಛುಂ ಮುಮುಕ್ಷುಂ ಪ್ರತಿ ವ್ಯರ್ಥತ್ವಾಪಾತಾಚ್ಚ । ಕಿಂಚ ಶಬ್ದವೃತ್ತಿಹೇತೋಃ ಈಶ-ಗತತ್ವಾಪೇಕ್ಷಯಾ ತತ್ರಾಧಿಕ್ಯಮಿತಿ ನ ಯುಕ್ತಮ್ । ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸತ್ತ್ವಾತ್ । ನಾಪಿ ತದಧೀನತ್ವನ್ಯಾಯೇನ 'ಅಸ್ಯ ಯದೇಕಾಂ ಶಾಖಾಂ ಜೀವೋ ಜಹಾತ್ಯಥ ಸಾ ಶುಷ್ಯತಿ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೬-೧೧-೨) ಕ್ವಚಿಜ್ಜೀವಾಧೀನತ್ವಸ್ಯ 'ವಾಯುನಾ ಹಿ

ಸರ್ವೇ ಲೋಕಾ ನೇನೀಯಂತೇ' ಇತಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಾಯ್ವಧೀನತ್ವಪ್ರತೀತ್ಯಾ ತಯೋರಪಿ ಈಶವನ್ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯತ್ವಾಪಾತಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಅನ್ಯತೋಽಧಿಕೈವ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಮುಖ್ಯತಾ, ಅನ್ಯತ್ರ ಹೀನೈವ । ರೂಢಿಯೋಗಯೋರಿವ ಗೌಣಲಕ್ಷಣಯೋರಿವ ಈಶೇ ಅನ್ಯತ್ರ ಚ ರೂಢಿಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ವಿದ್ವದವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಭ್ಯಾಂ ಯೌಗಿಕತ್ವೇಽಪಿ ಯೋಗಮಹಾಯೋಗಾಭ್ಯಾಂ ತಾರತಮ್ಯಸಂಭವೇನ ಮಹಾಯೋಗವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಭ್ಯಾಂ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠಾನಾಮೇವ ತೇಷಾಂ ಅನ್ಯತ್ರ ತತಃ ಸಮಾಕೃಷ್ಯ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ ವ್ಯವಹಾರಾತ್ । ಬಾಲಾನಾಂ ಚಿತ್ರಲಿಖಿತಸಿಂಹಾದಾವಿವ ಲೋಕಾನಾಮನ್ಯತ್ರೈವ ಶಬ್ದವ್ಯವಹಾರೇಣ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ । ಕರ್ಮದೇವತಾಧಾರತ್ವಾದಿನಾ ಈಶಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮೇವ ಕರ್ಮಾದೌ ವೇದವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ ಸಂಭವಾತ್ । ಜೀವಾದೌ ಶ್ರುತಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸ್ಯ ಚ ತದಂತರ್ಯಾಮಿಗತತ್ವೇನ ಪಾದಾಂತ್ಯಪ್ರಾಣನಯೇ ಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ । ಫಲಂ ತು ವಿಷ್ಣುರೇವ ಸರ್ವಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥಃ ಇತಿ ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರೋಕ್ತಾವಧಾರಣಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚೇತಿ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾದೃಷ್ಟಾಂತಾನುಪರೋಧಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೪-೬

ಅತ್ರ ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಂ ವಿಷ್ಣಾವಧಿಕಾ ವೃತ್ತಿಃ ಅನ್ಯತ್ರ ಹೀನೇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಮಯುಕ್ತಮ್ । ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಾನಾಂ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತೇರೇವಾಯೋಗಾತ್ ಕುತಃ ಆಧಿಕ್ಯಚಿಂತೇತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । 'ಏಷಾ ಹ್ಯೇವ ಪ್ರಕೃತಿರವಿಕೃತಿಃ (ವತ್ಸ ಶ್ರುತಿಃ) ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೋಕ್ತಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾಃ ಕಿಂ ವಿಷ್ಣುವಾಚಿನೋಽನ್ಯವಾಚಿನೋ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಅನ್ಯವಾಚಿನ ಇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ತೇಷಾಂ ಅನ್ಯತ್ರೈವಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗತ್ವಾಚ್ಚ । ಪರಮಪುರುಷೇ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಾಭಾವಾತ್ । 'ನೈನಂ ವಾಚಾ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಬ್ರುವನ್' ಇತಿ ಸ್ತ್ರೀತ್ವನಿಷೇಧೇನ ರೂಪವಿಶೇಷೇಣ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಯೋಗಾತ್ । ಬ್ರಹ್ಮಾದಿನಪುಂಸಕಶಬ್ದಸ್ಯ

ಕಲತ್ರಾದಿಶಬ್ದೇಷ್ವಿವ ಶಬ್ದಸಾಧುತ್ವಮಾತ್ರೇಣ ಯುಕ್ತತ್ವೇಽಪಿ ಇಹ ನ ತಥಾ, ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ । ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣೀತ್ಯಸ್ಯ ಸಂಕೋಚಸಂಭವಾತ್ । ವಶೀಕೃತಭಾರ್ಯೇಽಪಿ ಭಾರ್ಯಾಪದಪ್ರಯೋಗಾದರ್ಶನೇನ ಅನ್ಯಗತಸ್ತ್ರೀತ್ವಸ್ಯೇಶಾಧೀನತ್ವಮುಪೇತ್ಯ ತದಧೀನತ್ವನ್ಯಾಯೇನ ಈಶೇ ತಚ್ಛಬ್ದವೃತ್ತಿರಿತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಅಯೋಗಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – 'ಹಂತ್ಯೈತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಸರ್ವಾಣಿ ನಾಮಾನ್ಯಭಿವದಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ (ವತ್ಸಶ್ರುತಿ) ಸಾಮಾನ್ಯತೋಽಶೇಷಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಂ ಈಶಸ್ಯೋಕ್ತ್ವಾ ನದೀಸಮುದ್ರದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ತದುಪಪಾದನಾತ್ । 'ಮಾಯಾಂ ತು ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ಯಾತ್' (ಶ್ವೇ.ಉ. ೪-೧೦) 'ಪ್ರಕೃತಿರ್ವಾಸನೇತ್ಯೇವಂ ತವೇಚ್ಛಾನಂತ ಕಥ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಃ ಪ್ರಕೃತಿಪದವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯಾಶ್ಚ 'ಸೋಽಭಿಧ್ಯಾ ಸ ಜೂತಿಃ' (ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಃ) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೌ ಈಶಸ್ವರೂಪತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಏಷ ಸ್ತ್ರೀ ಏಷ ಪುರುಷಃ ಏಷ ಪ್ರಕೃತಿರಿತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಾಮ್ನಾನಾತ್ । ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ತಾಂ ಮಹದಾದ್ಯಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣಾಮ್ಯ ತನ್ನಿಯಾಮಕತಯಾ ಆತ್ಮನೋ ಬಹುಧಾಕರಣೇನ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾ ಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯೇತಿ ಯೋಗಸಂಭವಾತ್ ಅವ್ಯವಧಾನೇನ ಸೂತಿಹೇತುತ್ವರೂಪಸ್ತ್ರೀತ್ವಸ್ಯ ಯದ್ಭೂತಯೋನಿಮಿತಿ ಶ್ರುತೌ ಯೋನಿಶಬ್ದೇನ ಗಾನಾತ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಸರ್ವಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥೋ ಹರಿರೇವೇತಿ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ಓಂ ॥
೧-೪-೭

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವ ವೈಷಮ್ಯೇಣ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । 'ಅಸದ್ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀದಿತ್ಯಾದೌ ಶ್ರುತಾಸಚ್ಛೂನ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾಃ ಕಿಂ ಈಶವಾಚಿನೋಽನ್ಯವಾಚಿನೋ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು – ಯುಕ್ತಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಂ, ರೂಪಾಹಾನೇಃ, ನ ತು ನಿಷೇಧ್ಯತ್ವಾದಿರೂಪಂ ಅಸದಾದಿ-

ಶಬ್ದವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ, ರೂಪಹಾನೇಃ । ಅಸತೋ ನಿಃಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ನಿಯಮನಾಭಾವೇನ ತಸ್ಯ ಈಶಾಧೀನತ್ವಾಯೋಗೇನ ತದಧೀನನ್ಯಾಯಸ್ಯಾಪ್ಯನವತಾರಾತ್ । ಅತೋಽಸದಾದಿಶಬ್ದಾ ಅನ್ಯವಾಚಿನಃ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಪ್ರಸಿದ್ಧಶೂನ್ಯತ್ವಾದೇಃ ಈಶಗತತ್ವಾಭಾವೇಽಪಿ 'ಶಮೂನಂ ಕುರುತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತಯೋಗಸಂಭವಾತ್ ಅಸತೋಽಪ್ಯಸತ್ತ್ವಾದಿನಾ ನಿಯಮನಸಂಭವೇನ ತದಧೀನತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಸಾಧಕೇನ ಚ ಅಸಚ್ಛೂನ್ಯಾದಿಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥೋ ಹರಿರೇವೇತಿ ॥ ಫಲಂ ತೂಕ್ತಮೇವ ॥ ೭ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸಮನ್ವಯಸ್ಯ ಸ್ಥೆಮ್ನೇ ಅತ್ರ ವಿರೋಧನಿರಾಸಾತ್ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯೇನಾಸ್ಯ ಹೇತುಹೇತುಮದ್ಭಾವಸಂಗತಿಃ । ಯುಕ್ತಿ-ಸಮಯ-ಶ್ರುತಿ-ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾನಾಂ ಪತ್ಯಾದಿಭಂಗೇ ಅಶ್ವಾದಿವತ್ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಕ್ರಮೇಣ ಪಾದಚತುಷ್ಟಯೇನ ನಿರಾಸಃ ಕ್ರಿಯತೇ । ಚತೂರೂಪತ್ವಾತ್ ಆದ್ಯನಯೇ ಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧೋ ನಿರಸ್ಯತೇ ।

॥ ಅಥ ಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ಸ್ಮೃತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾನ್ಯಸ್ಮೃತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೧-೧

ಪ್ರಾಕ್ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯೇನೋಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಶಿವಾದಿಕರ್ತೃತ್ವಬೋಧಕ-ಶೈವಸಾಂಖ್ಯಕಾಪಿಲಾದಿಸರ್ವಶ್ರೌತಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧಾತ್ । ತಾಸಾಂ ಚ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿನಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಶಿವಾದ್ಯಾಪ್ತಪ್ರಣೀತತ್ವೇನ ಆಪ್ತಿರೂಪಗುಣಯುಕ್ತತ್ವೇನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ । ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಅಪೌರುಷೇಯತ್ವೇನ ನಿರ್ಮೂಲತಯಾ ದೌರ್ಬಲ್ಯಾತ್ । ಕಾಣಾದಾದಿಮತೇ ಶ್ರುತೇರಾಪ್ತೋಕ್ತತ್ವೇನ ಸಮೂಲಕತ್ವೇಽಪಿ ತತ್ಸ್ಮೃತೀನಾಂ ವಿಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥತ್ವಸಯುಕ್ತಿಕತ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ ತುಲ್ಯ-ಬಲತ್ವಾಭಾವೇನ ವಿರುದ್ಧತ್ವೇನ ಚ ವಸ್ತುನಿ ವಿಕಲ್ಪಸ್ಯ ದುರ್ಬಲತ್ವೇ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧಸ್ಯಾಯೋಗಾತ್ ದೇಶಾದಿಭೇದೇನ ಅವಿರೋಧಸ್ಯ ಚ ಶ್ರುತ್ಯಾದೌ ತತ್ರ ತತ್ರ ತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ 'ವಿರೋಧೇ ತ್ವನಪೇಕ್ಷಮ್' ಇತಿ (ಪೂ.ಮೀ.) ಪೂರ್ವತಂತ್ರಸ್ಯ ವಿರೋಧನಯೇ ಸ್ಮೃತೀನಾಂ ಶ್ರುತಿಮೂಲತ್ವೇನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತಿ ಪಕ್ಷ ಏವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧೇನ ತಾಸಾಂ ಬಾಧೋಕ್ತೇಃ ಇಹ ತು ಸ್ಮೃತೀನಾಂ ಶಿವಾದಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೂಲತ್ವೇನ ವೈಷಮ್ಯಾತ್ । ಅತಃ

ತತ್ತತ್ಸ್ಮೃತ್ಯನುರೋಧೇನ ಶಿವಾದಿಕರ್ತೃತ್ವ ಏವ ಶ್ರುತೀನಾಂ ನೇಯತ್ವಾತ್ ಬೌದ್ಧಾರ್ಹತಾದಿಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧೇನ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದ್ವಾ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿಸ್ಮೃತೀನಾಂ ಸರ್ವಜ್ಞತಮವಿಷ್ಣ್ವಾದಿಪ್ರಣೀತತ್ವೇನ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಸಂವಾದೇನ ತತ್ಸಹಾಯೇನ ವಿಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥವಾದಿತ್ವೇನ ಚ ಬಲವತ್ತಯಾ (ಪ್ರಬಲತಯಾ) ತದ್ಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ ಶೈವಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನೇಽಪಿ ತತ್ಫಲತ್ವೇನೋಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯೋಗ್ಯಸ್ಯಾನುಪಲಬ್ಧ್ಯಾ ಫಲವಿಸಂವಾದಾತ್ ' ಆಪ್ತೋಕ್ತತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವೇನ ಅವೈದಿಕಸ್ಮೃತೀನಾಮಪ್ರಮಾಣ್ಯಾತ್ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯೇನೋಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ । ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರೇ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಭಿರೇವ ವೇದಾರ್ಥೋ ನಿರ್ಣೇಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಾವಪಿ ಅತ್ರ ತೇಽಪಿ ತದನುರೋಧೇನ ನೇಯಾ ಇತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಪುನರಾರಂಭಃ । ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿನಯೇ ದೃಷ್ಟಫಲೇಷು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಅಪಸ್ಮೃತೀನಾಮುಪೇತ್ಯ ತತ್ರೇವ ವಿಶ್ವಕಾರಣತ್ವೇಽಪ್ಯಸ್ತು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ 'ನಾವೇದವಿತ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ತತ್ರ ನ ಮಾನತ್ವಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಅತ್ರ ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಫಲ ಏವ ವಿಸಂವಾದಾತ್ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ತೇನಾಸ್ಯ ಅಗತಾರ್ಥತ್ವಮಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ಫಲಂ ತು ಅತ್ರಾಧ್ಯಾಯೇ ಸರ್ವತ್ರ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರೋಕ್ತವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾಕ್ಷೇಪಃ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ಇತಿ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ನವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾದಸ್ಯ ತಥಾತ್ವಂ ಚ ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೧-೨

ಅತ್ರ ಫಲವಿಸಂವಾದೇನ ಅಪಸ್ಮೃತೀನಾಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ತತ ಏವ ಶ್ರುತಿಶ್ರೌತಸ್ಮೃತ್ಯೋರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶಂಕನಾದಾಪವಾದಿಕೀ ಸಂಗತಿಃ । ಶ್ರುತಿಃ ಶ್ರೌತಸ್ಮೃತಿಶ್ಚ ಕಿಂ ಪ್ರಮಾಣಮುತ ನೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । 'ವೃಷ್ಟಿಕಾಮಃ ಕಾರೀರ್ಯಾ ಯಜೇತ' ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಕಾರೀರ್ಯಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನೇಽಪಿ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಫಲವಿಸಂವಾದೇನ ಅಪಸ್ಮೃತಿವತ್ ಅಪೌರುಷೇಯತ್ವೇಽಪಿ

ಅಪ್ರಮಾಣಮೇವ ಶ್ರುತಿಃ, ಅಪೌರುಷೇಯ್ಯೈವ ನ ಭವತಿ ಚ ಶ್ರುತಿಃ । ಶ್ರೌತಸ್ಮೃತಿಶ್ಚೈವ ನ ಮಾನಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ವಾಚಾ ವಿರೂಪ ನಿತ್ಯಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿವಚನೈಃ ದೇವತಾದಿನಯೇ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಯುಕ್ತ್ಯಾ ಚ ಶ್ರುತೇರಪೌರುಷೇಯತ್ವೇನ ಶ್ರೌತಸ್ಮೃತೇಸ್ತದನುಸಾರಿತ್ವೇನ ಚ ಅನಾಶಂಕಿತದೋಷತಯಾ ಸಾಕ್ಷಿವತ್ಪ್ರಮಾಣತ್ವಾತ್ । ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಚ 'ನ ಚಕ್ಷುರ್ನ ಶ್ರೋತ್ರಮ್' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಯೋಗ್ಯತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ಸಂವಾದಾನಪೇಕ್ಷತಯಾ ಸ್ವತ ಏವ ಜ್ಞೇಯತ್ವಾತ್ ಫಲವಿಸಂವಾದರೂಪಾಪವಾದಸ್ಯ ಚ ಅಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಫಲದರ್ಶನೇನಾಸಿದ್ಧೇಃ । ಕ್ವಚಿತ್ಫಲವಿಸಂವಾದಸ್ಯ ಚ ಕರ್ತ್ರಾದಿವೈಗುಣ್ಯನಿಮಿತ್ತತ್ವೇನೋಪಪತ್ತೇಃ । ಅಪಸ್ಮೃತೀನಾಂ ತೈಃ ಸಂವಾದೇನೈವ ತತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಜ್ಞಪ್ತ್ಯಂಗೀಕಾರೇಣ ತದ್ವೈಷಮ್ಯಾತ್ ಪ್ರಮಾಣಮೇವ ಶ್ರುತಿಃ ಶ್ರೌತಸ್ಮೃತಯಶ್ಚ ॥೨॥

॥ ಅಥ ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭ್ಯಾಮ್ ಓಂ ॥ ೨-೧-೩

ಪೂರ್ವತ್ರ ವಿಸಂವಾದಾಖ್ಯಯುಕ್ತಿಮಾತ್ರವಿರೋಧೋ ನಿರಸ್ತಃ । ಅತ್ರ ಶ್ರುತೇಃ ಪ್ರತೀತಾರ್ಥಪ್ರಚ್ಯುತಿ ಕಾರಿತ್ವೇನ ದೃಢಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೋ ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । 'ಮೃದಬ್ರವೀದಾಪೋಽಬ್ರುವನ್ ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಷತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಃ ಪ್ರಮಾಣಮುತ ನೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಅದಿಕಾಲೀನಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಃ ವಕ್ತೃತ್ವಾದ್ಯಭಿಧಾತ್ರೀ ಶ್ರುತಿರ್ನ ಮಾನಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ಮೃನ್ನ ವಕ್ತ್ರೀ ಜಡತ್ವಾತ್ ಮೃತ್ತ್ವಾ ದ್ವಾ ಸಂಮತವದಿತಿ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಕತ್ವಾತ್, ಜಡಸ್ಯ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಹೀನಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವೇಕ್ಷಿತೃತ್ವಾದೇರಯೋಗಾತ್, ಇದಾನೀಂತನಮೃದಾದಿಕಾರಣತ್ವೇನ ಅನುಮಿತಸ್ಯ ವಾ ಪರಸಿದ್ಧಮಾತ್ರಸ್ಯ ವಾ ಮೃದಾದೇಃ ಪಕ್ಷೀಕಾರೇಣ ಯುಕ್ತೇಃ ಧರ್ಮಿಗ್ರಾಹಕಮಾನಬಾಧಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವಾತ್, ಏವಂ ಚ ಏವಮಾದಿವೇದೈಕದೇಶಸ್ಯ ಅಮಾನತ್ವಾತ್, ತತ್ಸಾಮಾನ್ಯಾದಿತರೇಷು ತಥಾತ್ವಮಿತಿ ಜೈಮಿನೀಯನ್ಯಾಯೇನ ಕೃತ್ಸ್ನವೇದಸ್ಯಾಪಿ ಅಮಾನತ್ವಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಪ್ರಾಗುಕ್ತದಿಶಾ ನಿತ್ಯತ್ವೇನ ಅನಾಶಂಕಿತದೋಷಸ್ಯ ವೇದಸ್ಯ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಯೋಗಾತ್ ಜಡಸ್ಯ ವಕ್ತೃತ್ವಾದ್ಯಯೋಗಾಚ್ಚ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ-ಮೃದಾದಿವಕ್ತೃತ್ವಾದ್ಯಬಿಧಾಯಕತ್ವಯೋಃ ದ್ವಯೋಃ ಯಾವತಾ ವಿನಾಽನು-ಪಪತ್ತಿಃ ತಾವತಃ ಕಲ್ಪ್ಯತ್ವಾತ್ ತದುಭಯಾನ್ಯಥಾಽನುಪಪತ್ತ್ಯಾ 'ಪೃಥಿವ್ಯಾ-ದ್ಯಭಿಮಾನಿನ್ಯೋ ದೇವತಾಃ ಪ್ರಥಿತೌಜಸಃ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಭವಿಷ್ಯತ್ಪುರಾಣ) ವಚನೇನ ಮಹತಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ಚ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನಸ್ಯ ವಕ್ತೃತ್ವಾದ್ಯುಪ-ಯೋಗಿವಿಗ್ರಹಾದಿಮತ್ತ್ವಸ್ಯ ಅಸ್ಮದಾದ್ಯನುಪಲಬ್ಧಿಬಾಧನಿರಾಸಾಯ ಅಂತ-ರ್ಧಾನಶಕ್ತಿಮತ್ತ್ವಸ್ಯ ಇತ್ಯೇವಮಾದೇಃ ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್, ಮೃದಾದಿಸ್ಥಮೃತ್ತ್ವಾದಿ-ರೂಪಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಅಭಿಮಾನ್ಯಧೀನತಯಾ ತದಧೀನತ್ವನ್ಯಾಯೇನ ತಚ್ಛಬ್ದಾನಾಂ ತದಭಿಮಾನಿದೇತವಾಸ್ವೇವ ಮುಖ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ಮೃದಾದಿ-ಶಬ್ದಿತದೇವತಾನಾಮೇವ ವಕ್ತೃತ್ವಾದ್ಯಂಗೀಕಾರೇ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್ ಪ್ರಮಾಣಮೇವ ವೇದಃ ಇತಿ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಅಸದಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಅಸದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥
೨-೧-೪

ಅತ್ರ ಶ್ರುತಿರಹಿತಯುಕ್ತ್ಯವಿರೋಧಾಯ ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಅನ್ಯಾರ್ಥ-ತಾಯಾಂ ಅಸದಾದಿಶ್ರುತಿಸಹಿತಯುಕ್ತ್ಯವಿರೋಧಾಯ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತಿ (ಛಾಂ. ೬-೨-೧) ಸದಾದಿ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅನ್ಯಾರ್ಥತೇತಿ ಕಿಮು ವಾಚ್ಯಮಿತಿ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯೇನ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾ-ವೇದಕಃ 'ಯತೋ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿವೇದಃ ಪ್ರಮಾಣಮ್ ಉತ ನೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಪ್ರಮಾಣಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ಲಯವೃತ್ತಿವಿಶ್ವಪ್ರಾಗ-ಭಾವಃ ವಿಶ್ವಹೇತುಃ ಅನನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧನಿಯತಪೂರ್ವಕ್ಷಣವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್ ಸಂಪ್ರತಿ-ಪನ್ನವದಿತಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ 'ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಸಚ್ಛಬ್ದಿತವಿಶ್ವ-ಪ್ರಾಗಭಾವಹೇತುತ್ವಪರಶ್ರುತಿಸಹಿತಯಾ ತಸ್ಯ ಹೇತುತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ವಿಮತಾಃ

ಭಾವಾಃ ಪ್ರಲಯೇ ಅಸಂತಃ ಭಾವತ್ವಾತ್ ಕಾರ್ಯವತ್ ಇತಿ ಲಯೇ ಭಾವಮಾತ್ರಾಸಿದ್ಧೌ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಸಕರ್ತೃತ್ವನಿಯಮಾತ್ ಪರಿಶೇಷೇಣ ಅಸದೇವ ತನ್ಮನೋಽಕುರುತೇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸಹಿತೇನ ಈಶ್ವರಾದಿಕಲ್ಪನಾತಃ ಲಾಘವೇನ ಉಪಾದಾನಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಾಗಭಾವಸ್ಯೈವ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿತಿ ಪ್ರಾಗ-ಭಾವಕರ್ತೃತ್ವಸಾಧಕಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ । ವೃಕ್ಷೇಣ ಸ್ಥೀಯತ ಇತ್ಯಾದೌ ಕರ್ತ್ರರ್ಥಕತೃತೀಯಾಯಾಃ ಅಚೇತನೇಽಪಿ ದರ್ಶನೇನ ಅಭಾವಸ್ಯ ಕರ್ತೃ-ತ್ವಸ್ವೀಕಾರೇ ಅನುಪಪತ್ತ್ಯಭಾವಾಚ್ಚ । ಕಿಂ ಚ ಕೂಲಪತನವತ್ ಅಕರ್ತೃಕಮೇವ ಜಗತ್ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್, ಜೀವಕರ್ತೃಕಂ ವಾ ದಧ್ಯಾದಿವತ್ ಜಡಕರ್ತೃಕಂ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿಯುಕ್ತಿಭಿಃ 'ಅಕಸ್ಮಾದ್ಧೀದಮಾವಿರಾಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸಹಿತಾಭಿರ್ವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ವಿಷ್ಣೋಃ ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಚಿಕೀರ್ಷಾದಿಮತ್ತ್ವರೂಪತಯಾ ಅಭಿಮತತ್ವೇನ ತೃತೀಯಾಯೋಗಿತ್ವಮಾತ್ರತ್ವಾಭಾವಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ಸ್ವರೂಪತ ಏವ ನಿಷೇಧಾತ್ಮಕೇ ಅಯೋಗಾತ್ ಕಾರ್ಯನಾಶೇ ಕಾರಣಮಾತ್ರಾವಶೇಷ-ನಿಯಮೇನ ಪ್ರಲಯೇಽಭಾವಮಾತ್ರಾವಶೇಷಾಪತ್ತೇಃ ತನ್ಮಾತ್ರಾವಶೇಷಸ್ಯ ಚ ವಿಮತೋತ್ಪತ್ತಿಃ ಭಾವಾಧೀನಾ ಉತ್ಪತ್ತಿತ್ವಾತ್ ವಿಮತೋ ವಿನಾಶಃ ಸಶೇಷಃ ನಾಶತ್ವಾತ್ ಸಮ್ಮತವತ್ ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಲಯೇ ಭಾವಸತ್ತಾವೇದಕಯುಕ್ತಿ-ಭಿರ್ವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ ಭಾವತ್ವಯುಕ್ತೇರುಕ್ತದಿಶಾ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತತ್ವೇನ ಲಯಕಾಲೇ ವ್ಯಭಿಚಾರೇಣ ಚ ದುಷ್ಟತಯಾ ಪ್ರಲಯೇಽಭಾವಾವಶೇಷಸ್ಯ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ತ್ವಾಚ್ಚ ಅನಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಶುಷ್ಕತರ್ಕಸ್ಯಾಪ್ರತಿಷ್ಠತ್ವೇಽಪಿ ಈಶಕರ್ತೃತ್ವಾಗಮಸ ಹಾಯಾ(ಯತಯಾ)ಸ್ಮದುಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸಂಭವಾತ್ ನಿಷ್ಕಾರಣತ್ವಜೀವ-ಕಾರಣತ್ವಾದೇಃ ಉಕ್ತಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೇನೈವ ನಿರಾಸಾಚ್ಚ ಅಸದ್ವೇತ್ಯಾದಿ-ಶ್ರುತೀನಾಂ ಚ 'ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೪-೨೯) ಇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಈಶಪರತ್ವಾತ್ ಪ್ರಮಾಣಮೇವ ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃತ್ವ-ಶ್ರುತಿಜಾತಮಿತಿ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ಭೋಕ್ತ್ರಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ಭೋಕ್ತ್ರಾಪತ್ತೇರವಿಭಾಗಶ್ಚೇತ್ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವತ್ ಓಂ ॥ ೨-೧-೫

ಪೂರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಸತ್ತ್ವಮುಪೇತ್ಯ ಅಭಾವಸ್ಯೈವ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಶಂಕಿತಮ್ । ಇಹ ತು ಉಕ್ತದಿಶಾ ತತ್ಸತ್ತ್ವಮುಪೇತ್ಯ ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ ಕರ್ತೃತ್ವಮಾಶಂಕ್ಯತೇ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣುರೇವ ಕರ್ತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯೇನೋಕ್ತಂ ವಿಶ್ವ(ವಿಷ್ಣು)ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । 'ಪರೇಽವ್ಯಯೇ ಸರ್ವ ಏಕೀಭವಂತಿ' ಇತಿ (ಮುಂ. ೩-೨-೭) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಈಶಸ್ಯ ಮುಕ್ತೈರೈಕ್ಯಾತ್, ಅನ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ಯತ್ವಾದರ್ಶನೇನ ಪ್ರಾಗೈಕ್ಯಸ್ಯಾವಶ್ಯಕತ್ವೇನ ಸಂಸಾರಿಜೀವಾಭಿನ್ನತ್ವಾದಿತಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಾಭಿನ್ನತ್ವಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ । ನ ಚ ಪ್ರಾಗಪಿ ಐಕ್ಯೇ ಅಭೂತತದ್ಭಾವಾರ್ಥಕ - 'ಚ್ವಿ' ಪ್ರತ್ಯಯಾಯೋಗಃ ಪ್ರಾಗ್ಭೇದಸ್ಯಾಪ್ಯಂಗೀಕಾರಾತ್ ತನ್ನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥತ್ವೇನ ತದುಪಪತ್ತೇಃ । ಏವಂ ಚ ಜೀವೇಶಯೋರೈಕ್ಯಸ್ಯ ತಯೋಃ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾಲ್ಪಕರ್ತೃತ್ವಾದಿವಿರುದ್ಧಧರ್ಮತ್ಯಾಗೇನ ವಾ ಈಶಧರ್ಮತ್ಯಾಗೇನ ತಸ್ಯ ಜೀವಸಾಲಕ್ಷಣ್ಯೇನ ವಾ ಜೀವಧರ್ಮತ್ಯಾಗೇನ ತಸ್ಯ ಈಶಸಾಲಕ್ಷಣ್ಯೇನ ವಾ ಸಂಭವೇನ ಆದ್ಯದ್ವಿತೀಯಯೋಃ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯಾಸಂಭವಾತ್ ಅಂತ್ಯೇಽತಿವ್ಯಾಪ್ತೇರಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಏಕೀಭಾವಶ್ರುತೇಃ 'ನಿರಂಜನಃ ಪರಮಂ ಸಾಮ್ಯಮುಪೈತಿ' ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣ 'ಪರಾತ್ಪರಂ ಪುರುಷಮುಪೈತಿ ದಿವ್ಯಂ' (ಮುಂ. ೫-೩) ಇತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯೇನ 'ಯಥೋದಕಂ ಶುದ್ಧೇ ಶುದ್ಧಮಾಸಿಕ್ತಂ ತಾದೃಗೇವೇ'-ತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಾಂತರೇಣ ಚ ವಿರೋಧೇನ ಪ್ರಾಗ್ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಸ್ಯಾಪಿ ಪಶ್ಚಾದತ್ಯಂತಾಭೇದಸ್ಯ ಕ್ವಾಪ್ಯದರ್ಶನೇನ ಚ ಪರೇ ಇತಿ ಸಪ್ತಮೀಬಲೇನ ಮುಖ್ಯೈಕ್ಯಪರತ್ವಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ 'ಸಾಯಂ ಗೋಷ್ಠೇ ಗಾವ ಏಕೀಭವಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಾವಿವ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯಾದಿಪರತ್ವೇನ ಜೀವೈಕ್ಯಸ್ಯೈವಾಸಿದ್ಧೇಃ ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಆರಂಭಣಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ತದನನ್ಯತ್ವಮಾರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೨-೧-೬

ಪೂರ್ವತ್ರ ಈಶಸ್ಯ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮೇವ ನೇತಿ ಶಂಕಾ ಅಪಾಸ್ತಾ । ಅತ್ರ ತು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಂ ತದುಪೇತ್ಯ ಸ್ವಾನಧೀನಸತ್ತಾದಿಯುಕ್ತಸಾಧನಾಪೇಕ್ಷಂ ತದಿತಿ ಶಂಕಾ ಅಪಾಸ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರೋಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋಸ್ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಮಹದಾದಿಸೃಷ್ಟಿಃ ಕರ್ತ್ರನ್ಯಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಸಾಪೇಕ್ಷಾ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್ ಪಟಾದಿ-ಸೃಷ್ಟಿವತ್ ಇತ್ಯಾದಿಬಹುಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ 'ಅದ್ಭ್ಯಃ ಸಂಭೂತಃ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ರಸಾಚ್ಚೇ'ತಿ (ಪುರುಷೂಕ್ತ) ಶ್ರುತೌ ಅಬಾದಿಸ್ವಂತತ್ರಸಾಧನಾಂತರೋಕ್ತಿ-ವಿರೋಧಾಚ್ಚ । ಈಶ್ವರಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್ ತದನಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ ಈಶಾಧೀನಸಾಧನಾಂ-ತರಾಪೇಕ್ಷಾಪಿ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಯುಕ್ತಮೇವ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವಂ ವಿಷ್ಣೋಃ 'ಕಿಂಸ್ವಿದಾಸೀದಧಿಷ್ಠಾನಮಾರಂಭಣಮ್' ಇತಿ (ಋ. ೧೦೪-೮೧-೨) ಶ್ರುತೌ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದೇಃ ಸಾಧನಸ್ಯಾಕ್ಷೇಪಾತ್ ತಥಾ 'ನಾಸದಾಸೀನ್ನೋ ಸದಾಸೀತ್ ತದಾನೀಂ ನಾಸೀ-ದ್ರಜಃ ತಮ ಆಸೀತ್ ತಮಸಾ ಗೂಳ್ಹಮಗ್ರೇ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ (ಋ. ೧೦-೧೨೯-೨) ಭೂತಾದಿಸಾಧನಾಸತ್ತ್ವಕಥನಾತ್ ತಯೋಶ್ಚ ಸಾಧನಸತ್ತಾವೇದಕಶ್ರುತ್ಯಂ-ತರವಿರೋಧೇನ 'ತಮ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಶೇಷವಿರೋಧೇನ ಚ ಸ್ವರೂಪೇಣಾಕ್ಷೇಪಾಸತ್ತ್ವಯೋರಯೋಗೇನ ತತ್ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯನಿಷೇಧಪರತ್ವೇನ ತಯಾ ಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿಮತಾ ಸೃಷ್ಟಿಃ ನ ಕರ್ತ್ರನ್ಯಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಾಪೇಕ್ಷಾ ಪರತಂತ್ರಕರ್ತ್ರನ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್ (ಅಪರತಂತ್ರಕರ್ತೃಕಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್) ಇತ್ಯಾದಿವ್ಯತಿರೇಕ್ಯನುಮಾನೈಶ್ಚ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಯುಕ್ತೇರ್ವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ । ಪ್ರಾಣಾ-ದೀನಾಂ ಈಶಾನುಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವೇನ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವತ್ 'ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಚೈವ ಪ್ರವಿಶ್ಯ' ಇತಿ (ಕೂರ್ಮ ಪು.) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಈಶಾನುಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವೇನ ಸಾಧನಾ-ನಾಂ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯನಿಶ್ಚಯೇನ ಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ । ಕರ್ತ್ರನ್ಯಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಸ್ಯ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣೈರನುಪಲಂಭಾತ್ 'ಅದ್ಭ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದೇಃ 'ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ

ಚ ಕಾಲಶ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಅವರಸಾಧನಸತ್ತ್ವಪರತ್ವೇನ ತದ್ವಿರೋಧಾ-ಭಾವಾತ್ ಈಶ್ವರಸ್ಯಾಪಿ ಲೀಲಯಾ ಸೃಷ್ಟೌ ಸಾಧನಾಂತರೋಪಾದಾನ-ಸಂಭವಾಚ್ಚೇತಿ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾದ್ಧಿತಾಕರಣಾದಿದೋಷಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ಓಂ ॥ ೨-೧-೭

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣಾದಿಜೀವಾನಾಮಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಅಯುಕ್ತಂ ಜೀವಾನಾಂ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವಾನುಭವಾತ್ ಇತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರೇ ಅಭಿಮತಂ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - 'ಜೀವಾದ್ಭವಂತಿ ಭೂತಾನಿ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಅಹಮಿದಂ ಕರೋಮೀತ್ಯಾದಿಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವಾನುಭವೇನ ಚ ಸಂವಾದಿನ್ಯಾ ಜೀವಃ ಕರ್ತಾ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಸಿದ್ಧಾಂತ್ಯಭಿಮತೇಶವತ್ ಇತಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಕರ್ತಾ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾದೇವಂ ಚ ಘಟಾದೌ ಜೀವಸ್ಯೈವ ಕರ್ತೃತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ಲಾಘವೇನ ಮಹದಾದಾವಪಿ ಸ ಏವ ಕರ್ತೇತ್ಯಸ್ಯ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾತ್ ಈಶಸ್ಯ ಚ ಅಯೋಗ್ಯತ್ವೇ ಕದಾಪ್ಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಾಪತ್ತ್ಯಾ ಶ್ರವಣಾದಿವೈಯರ್ಥ್ಯೇನ ಯೋಗ್ಯ-ತ್ವೇ ವಾಚ್ಯೇ ಸದಾ ಸರ್ವತ್ರ ಸತಃ ಇಹೇದಾನೀಮನುಪಲಂಭೇನ ಯೋಗ್ಯಾ-ನುಪಲಬ್ಧ್ಯಾ ತದಭಾವನಿಶ್ಚಯೇನ ತತ್ಕರ್ತೃತ್ವಕಲ್ಪನಸ್ಯ ಗೌರವಪರಾಹತತ್ವಾಚ್ಚ ನ ಯುಕ್ತಂ ತತ್ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತ್ಯೇಕಃ । ಅನ್ಯಸ್ತು ಮಹದಾದಿಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ಜೀವೇ ಅನುಭವವಿರೋಧಾತ್ ಅಸ್ತು ತತ್ರೇಶಃ ಕರ್ತಾ ನ ತು ಘಟಾದಾವಪಿ ತಸ್ಯ ಅನುಭವಸಿದ್ಧಜೀವಮಾತ್ರಕರ್ತೃತ್ವೇ ಕಲ್ಪನಾಲಾಘವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಜೀವಸ್ಯೈವ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವೇ ಸ್ವಹಿತಾಕರಣಸ್ಯ ಸ್ವಾಹಿತಕರಣಸ್ಯ ಚ ಅನುಭವಸಿದ್ಧಸ್ಯಾಯೋಗಾತ್ । ತೃಣೋದ್ಧರಣಾದೌ ಕೃತ್ಸ್ನಸಾಮ-ರ್ಥ್ಯೇನ ಏಕದೇಶೇನ ವಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಅನುಭವೇನ 'ಏಷ ನಿತ್ಯೋ

ನಿರವಯವ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಚ ವಿರುದ್ಧತ್ವೇನ ಪ್ರವೃತ್ತೇರೇವಾಯೋಗಾಚ್ಚ ಬಾಧಕಾತ್ ಸದಾ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ಥಿತಸ್ಯಾಪಿ ಈಶಸ್ಯ ದೇವಾದಿವತ್ ಪಿಶಾಚಾದಿವಚ್ಚ ಅಂತರ್ಧಾನಶಕ್ತ್ಯಾನುಪಲಂಭಸಂಭವೇನ 'ಜೀವಾದ್ಭವಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ ಅಪೂರ್ವತಾಲಿಂಗೇನ ಈಶಪರತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತಾನುಭವಸ್ಯ ಚ ಚಾರ್ವಾಕಸ್ಯ ಜಡದೇಹಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಬುದ್ಧೇರಿವ ಈಶಾಧೀನೇ ಜೀವೇ ಭ್ರಮತ್ವಾಚ್ಚೇತನತ್ವಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ಅಶ್ಮಾದಿವದಸ್ವತಂತ್ರತ್ವಾತ್ ನ ಜೀವಃ ಸ್ವತಂತ್ರ-ಕರ್ತೇತಿ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವೇನ ಅಪ್ರಯೋಜಕತಯಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾಭಾವಾಚ್ಚ ಸಾಧಕಾಭಾವಾಚ್ಚ ನ ಜೀವಃ ಸ್ವತಂತ್ರಃ, ಪ್ರಮಿತೇಶ್ವರಃ ಘಟಾದೌ ಮಹದಾದೌ ಚ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೇತ್ಯಂಗೀಕಾರೇ ಗೌರವಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವೇನ ಅದೋಷತ್ವಾಚ್ಚ ದ್ವಾವಪಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾವಯುಕ್ತಾವಿತಿ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷಯೋಃ ಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಅಸಂಭವಾತಿ-ವ್ಯಾಪ್ತೀ ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ॥ ೭ ॥

॥ ಅಥ ಶ್ರುತಿಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೮ ॥

॥ ಓಂ ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೧-೮

ಅತ್ರ ಕೃತ್ಸ್ನಪ್ರಸಕ್ತ್ಯಾದಿದೋಷಃ ಜೀವವದೀಶಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವೇಽಪಿ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋಸ್ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - ವಿಷ್ಣೋಸ್ತೃಣಾದಾನಾದ್ಯಲ್ಪಕಾರ್ಯೇಽಪಿ ಕೃತ್ಸ್ನಶಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತೌ ಅಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ತ್ವಾಪಾತಾತ್ । ಏಕದೇಶೇನ ಪ್ರವೃತ್ತೌ ನೇಹನಾನೇತ್ಯಾದಿ ನಿರಂಶಶ್ರುತಿವ್ಯಾಕೋಪಾತ್ ಜೀವಾದೀಶೇ ವಿಶೇಷಾಸಿದ್ಧ್ಯಾ ತತ್ರೈವಾಯಂ ದೋಷೋ ನೇಶೇ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಚ ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ 'ಅಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಂ ತದ ಪಾಣಿಪಾದಂ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಹಸ್ತಶ್ರೋತ್ರಾದಿಕರಣಾಭಾವಾಚ್ಚ ಅಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಯೋಽಸೌ ವಿರುದ್ಧೋಽವಿರುದ್ಧಃ ಮನುರಮನುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಃ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಲೋಕೇ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಣಾಂ

ಈಶೇಽವಿರುದ್ಧಧರ್ಮತ್ವೋಕ್ತೇಃ ತಸ್ಯ ಶಬ್ದೈಕಗಮ್ಯತಯಾ ಶುಷ್ಕತರ್ಕಾಗೋಚರತ್ವೇನ ತದಬಾಧ್ಯತ್ವಾತ್, 'ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಃ ಪುರುಷಃ ಪುರಾಣ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣೋರ್ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧನಿರಾಸಕನಿತ್ಯಸರ್ವವಿಷಯಕಅನೇಕಾಘಟಿತಘಟಕಶಕ್ತಿಸತ್ತ್ವಾಚ್ಚ ಜೀವೇ ಚ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಯ ಕಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವೇನ ಈಶಸ್ಯ ತತೋ ವಿಶೇಷಾತ್ "ನ ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ ಕರಣಂ" ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತೇಃ ಪ್ರಾಕೃತಪರತ್ವಾತ್ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಮಯಪಾಣ್ಯಾದ್ಯವಯವಯುಕ್ತದೇಹಸತ್ತ್ವಾಚ್ಚ ಯುಕ್ತಂ ತತ್ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ॥ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿನಯೇ ಶುಷ್ಕತರ್ಕಸ್ಯ ಸಾಧಕತ್ವಂ ನೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಅತ್ರ ತು ಬಾಧಕತ್ವಂ ನೇತಿ ಭೇದಃ ॥ ೮ ॥

॥ ಅಥ ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾತ್ ॥ ಓಂ ॥ ೨-೧-೯

ಪೂರ್ವಂ ಹೇತುಮುಖದೃಢಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೋಽಪಾಸ್ತಃ ಅತ್ರ ತು ಫಲಮುಖದೃಢಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಃ ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋಃ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಿಕಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ವಿಷ್ಣೋಃ ತತ್ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶೇಽಪೂರ್ಣತಾಪತ್ತ್ಯಾ ತಾದೃಶಸ್ಯ ಚೈತ್ರಾದೇರಿವ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾಯೋಗಾತ್ ತದನುದ್ದೇಶೇ ಚ ಚೇತನಸ್ಯ ಪ್ರಾಕ್ಷಾವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತೇರೇವಾಯೋಗಾತ್ । ದಯಾಜನ್ಯಫಲಾಭಾವೇನ ದಯಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಯೋಗಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ದೇವಸ್ಯೈಷ ಸ್ವಭಾವೋಽಯಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ (ಮಾಂ.ಉ. ೨-೯) ಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟ್ಯಾದೇಃ ಈಶಸ್ವಭಾವತ್ವಾತ್ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಸ್ಯ ನಿಮೇಷಾದೇಃ ಪ್ರಯೋಜನಾನುದ್ದೇಶೇಽಪಿ ದರ್ಶನಾತ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತಾಮಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದೌ ಶಿರೋಹಸ್ತಾದಿಚಾಲನಸ್ಯ ತದನುದ್ದೇಶೇಽಪಿ ದರ್ಶನಾತ್ । ಫಲಾಭಾವೇಽಪಿ ಅನಾಯಾಸಸಾಧ್ಯಾಂಗುಲ್ಯಗ್ರಾದಿಚಾಲನಸ್ಯೇವ ಈಶಸ್ಯ ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟ್ಯಾದೇರನಾಯಾಸಸಾಧ್ಯತ್ವೇನ ಉಪಪನ್ನತ್ವಾಚ್ಚ । ದಯಾಜನ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಫಲಸ್ಯಾಭಾವೇಽಪಿ ಪರಪ್ರಯೋಜನಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾಚ್ಚ ಲೀಲಾರೂಪೋ ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿರೀಶಸ್ಯ ಯುಕ್ತಃ ಇತಿ ॥ ೯ ॥

॥ ಅಥ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘೃಣ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘೃಣ್ಯೇ ನ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ತಥಾಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ ॥ ೨-೧-೧೦

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವನಯೋಕ್ತಪರಪ್ರಯೋಜನರೂಪಫಲವಿಷಯೇ ಯುಕ್ತಿ-ವಿರೋಧೋ ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋಸ್ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಪ್ರಯೋಜ-ನೋದ್ದೇಶೇನ ಪ್ರವೃತ್ತಾವುಪೇತಾಯಾಂ ತತ್ತದೀಯಕರ್ಮಾನಪೇಕ್ಷತಯಾ-ತೇಷಾಂ ತೇಷಾಂ ಫಲದಾನೇ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ವಿಭಾಗೇನ ಸುಖದುಃಖಾದಿ ದದತಃ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘೃಣ್ಯಾಪಾತಾತ್ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಫಲದಾನೇ ಕರ್ಮಣಾ ಮಪಿ ತದಧೀನತ್ವೇನ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ವಿಭಾಗೇನ ಸುಕೃತದುಷ್ಕೃತೇ ಕಾರಯತಃ ಪುನಃ ವೈಷಮ್ಯಾದ್ಯಾಪಾತಾತ್ ವಿಷ್ಣ್ವನಧೀನತ್ವೇ ಅನಧೀನಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಚ್ಯುತೇರಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವಿಷ್ಣೋಸ್ತತ್ತದೀಯಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಫಲದಾನೇಽಪಿ (ಕರ್ಮಣಾಂ ಸ್ವಾಧೀನತ್ವೇನ ಅನ್ಯಥಾಕರಣಶಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಏವಮೇವ ತದಪೇ ಕ್ಷಯಾ ಫಲದಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ತವೈಷಮ್ಯಾದೇಶ್ಚ ಧರ್ಮಾದೇಃ ಫಲಹೇತುತ್ವಾವೇದಕ ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನಾಪಾದಕತ್ವೇನ ವಿಧಿನಿಷೇಧಾತೀತಸ್ಯ) ತಸ್ಯ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿತ್ವೇನ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವತತ್ತದೀಯಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಉತ್ತರೋತ್ತರಸು ಕೃತಾದಿಕರ್ಮ ಕಾರಯಿತ್ವಾ ಫಲಂ ದದಾತೀತ್ಯಂಗೀಕಾರೇಣ ವಿಭಾಗೇನ ಕರ್ಮಾ ನುಷ್ಠಾಪನಸ್ಯ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಕರ್ಮಣಾಮಪಿ 'ಏಷ ಹ್ಯೇವ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಸ್ವಾಧೀನತ್ವೇನ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾನಾಪತ್ತೇಶ್ಚ । ಅನಾದಿಕರ್ಮಣಾಂ ಸ್ವಾಧೀನತ್ವೇನ ಅನ್ಯಥಾಕರಣಶಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಏವಮೇವ ತದನ ಪೇಕ್ಷಯಾ ಫಲದಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ತವೈಷಮ್ಯಾದೇಶ್ಚ ಧರ್ಮಾದೇಃ ಫಲಹೇತುತ್ವಾವೇ ದಕವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನಾಪಾದಕತ್ವೇನ ವಿಧಿನಿಷೇಧಾತೀತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ತದ್ವತೋ ಜೀವಸ್ಯೇವ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಾಹೇತುತ್ವಾತ್ ಅನಾದಿತತ್ತದ್ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರಿ-ತ್ವಸ್ಯೈವ ಸಮಶಬ್ದಾರ್ಥತಯಾ 'ಸಮೋಽಹಂ ಸರ್ವಭೂತೇಷು'

(ಭ.ಗೀ. ೯-೨೯) ಇತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಸಮತ್ವರೂಪಸದ್ಗುಣಾವಿರೋಧಿತ್ವಾಚ್ಚ । 'ಸ ಕಾರಯೇತ್ಪುಣ್ಯಮಥಾಪಿ ಪಾಪಂ ನ ತಾವತಾ ದೋಷವಾನ್' (ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾ) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ ಅದೋಷತ್ವೇನೋಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ, ಅದೋಷತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋಸ್ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಅಥ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಓಂ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೧-೧೧

ಏವಂ ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದ್ಯೇಕೈಕಗುಣೇ ಏಕೈಕದೋಷಾಭಾವೇ ಚ ಯುಕ್ತ್ಯವಿರೋಧಃ ಪೂರ್ವನಯೇಷು ಉಕ್ತಃ । ಅತ್ರ ತು ಉಪಸಂಹಾರತ್ವಾತ್ ಸರ್ವತ್ರೇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಂ ನಿರ್ದೋಷಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ವಿಷ್ಣುಃ ನ ನಿರ್ದೋಷತ್ವೇನ ಗುಣಪೂರ್ತಿಮಾನ್ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಚೈತ್ರಾದಿವದಿತಿ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಾತ್ ಅನ್ಯಥಾ ದೋಷಾಭಾವೇ ಗುಣಿತ್ವಂ ಚ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಬ್ರಹ್ಮ ಸದಾ ಪ್ರಾಪ್ತಸರ್ವಸದ್ಗುಣಂ ತತ್ಪ್ರೇಪ್ಸುತ್ವೇ ಸತಿ ತತ್ರ ಶಕ್ತತ್ವಾತ್ ಸಮ್ಮತವತ್ । ಬ್ರಹ್ಮ ಸದಾ ತ್ಯಕ್ತಸರ್ವದೋಷಂ ತಜ್ಜಿಹಾಸುತ್ವೇ ಸತಿ ತತ್ರ ಶಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ ಯುಕ್ತ್ಯನುಗೃಹೀತಯಾ 'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ ದೇವೇ' (ಸೌಪರ್ಣಂ/ಜಾಬಾಲಿಖಿಲ) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ನಿರ್ದೋಷಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಸ್ಯ ಸಿದ್ಧೇಃ ಚೇತನತ್ವಸ್ಯ ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾತ್ ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ನಿರ್ದೋಷಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಮ್ । ನ ಚ ಯುಕ್ತಿದ್ವಯೇ ವಿಶೇಷಣಾಸಿದ್ಧಿಃ । ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ತ್ವೇನೈವ ತದನುಮಾನಾತ್, ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ಯ ಚ 'ಶ್ರುತೇಸ್ತು' ಇತಿ ನಯೇ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೧-೨೮) ಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ ॥ ಫಲಂ ತು ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯೋಕ್ತಾರ್ಥಸ್ಯ ಆಕ್ಷೇಪಸ್ತತ್ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ॥ ೧೧ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ

ಐತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇರಿತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೧-೨) ಸ್ಮೃತಿನಯೇ ಗುಣ ಸೂತ್ರೋಕ್ತಹೇತುವಿಸ್ಮೃತಿರೂಪತ್ವಾತ್ ತದನಂತರಂ ಸಮಯಾವಿರೋಧಃ ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ ಇತಿ ವಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದಿಶಾ ವಾ ಪೂರ್ವಪಾದೇನಾಸ್ಯ ಸಂಗತಿಃ । 'ಅಕ್ಷಪಾದಕಣಾದೌ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಸಮಯಾನಾಂ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಾತ್ ಹೇತುಮತ್ತ್ವೇನ ಹೈತುಕಾನಾಂ ಪ್ರಬಲತ್ವಾತ್ ಆದೌ ನಿರಸ್ಯಂತೇ ॥

॥ ಅಥ ರಚನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ರಚನಾನುಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೧

ಜನ್ಮಾದಿ ಸೂತ್ರೋಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋಸ್ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯಂ ಸ್ವತಂತ್ರ-ಕಾರಣಜನ್ಯಂ ಸಜಾತೀಯಕಾರಣಜನ್ಯಂ ವಾ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಘಟವದಿತ್ಯಾದ್ಯ-ನುಮಾನೈಃ ಸಿದ್ಧಂ ವಿಶ್ವಹೇತುಃ ಪ್ರಧಾನಂ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿರೂಪಕರ್ತೃತ್ವ-ವತ್ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ ಅಂಬ್ವಾದಿವತ್ ಇತಿ, ಸ್ವತಃಪರಿಣಾಮವದಿತಿ ವಾ ದ್ರವ್ಯ-ತ್ವಾತ್ ಕ್ಷೀರವದಿತಿ ವಾऽನನ್ಯಾಪೇಕ್ಷತಯಾ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಸಾಧಯತಾ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನಯೇನ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಆದ್ಯಾನುಮಾನಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾಪರಾಹತತ್ವಾತ್ ಅಂತ್ಯ-ಯೋಶ್ಚ ಮಹದಾದಿಕಂ ನ ಸ್ವತಃ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಮತ್ ಅಚೇತನತ್ವಾತ್ ಚೇತನಸೃಷ್ಟಂ ವಾ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಘಟವದಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವಾತ್ । 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಯೋऽನ್ಯಾ ನದ್ಯಃ ಸ್ಯಂದಂತೇ' (ಬೃ. ೫-೮-೯) 'ಏತೇನ ಹ ವಾವ ಪಯೋ ಮಂಡಂ ಭವತಿ' ಇತಿ 'ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ' (ಋ. ೧೦-೧೧-೨-೯) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭಿಃ ಅಂಬ್ವಾದಾವಪಿ ಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಾಚ್ಚ ದುಷ್ಟತ್ವೇನ ಕೇವಲಾಚೇತನ-ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾತ್ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚ ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದಕಸಮ-ಯಸ್ಯ ದುಷ್ಟತಯಾ ತದ್ವಿರೋಧಸ್ಯಾಕಿಂಚಿತ್ಕರತ್ವಾತ್ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯೇನೋಕ್ತಂ

ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ । ಫಲಂ ತು ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಜನ್ಮಾದಿ-ಸೂತ್ರೋಕ್ತಕರ್ತೃತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಚ್ಚ ನ ತೃಣಾದಿವತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೨

ಅನೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತಸ್ಯ ವೈದಿಕವಾದಂ ಪ್ರತಿ ಅತ್ಯಂತವಿರೋಧಿತ್ವಾತ್ ಅತ್ರ ಆದೌ ತನ್ನಿರಸ್ಯ ಅತ್ರ ಈಶಗುಣಕಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃತ್ವಪರಸಾಂಖ್ಯಮತಂ ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋಃ ಸಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ಕೇವಲಸ್ಯಾಚೇತನಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಪರಿಣಾಮಾದ್ಯಯೋಗೇಽಪಿ ಗುಣಭೂತೇಶಾನುಗೃಹೀತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಪರ್ಜನ್ಯಾನುಗೃಹೀತಪೃಥಿವ್ಯಾದೇಸ್ತೃಣಾದ್ಯಾತ್ಮನೇವ ಮಹದಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣಾಮೋಪಪತ್ತೇಃ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತೀನಾಂ ಗುಣಭೂತೇಶಪರತ್ವೇನ ತದವಿರೋಧಾಚ್ಚೇತ್ಯೇವಂರೂಪಸಾಂಖ್ಯಮತವಿರೋಧಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – 'ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿಜ್ಜಗತ್ಸರ್ವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ (ಮಹಾನಾ. ಉ.) ಸರ್ವವಸ್ತೂನಾಂ ಸತ್ತಾದಿಪ್ರದಾನಾಯ ಸರ್ವಗತತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಈಶಪ್ರೇರಣಾಂ ವಿನಾ ಕಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುನಃ ಸತ್ವಸ್ಯೈವಾಭಾವಾತ್ । 'ಸ ಏವ ಭೂಯೋ ನಿಜವೀರ್ಯಚೋದಿತಾಂ' (ಭಾಗ. ೧-೧೦-೨೩) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಕಾರಣಸತ್ತಾದೇರಪಿ ಈಶಾಯತ್ತತ್ವೋಕ್ತೇಃ ಈಶಃ ಪರ್ಜನ್ಯವನ್ನಾನುಗ್ರಾಹಕ ಮಾತ್ರಂ. ಕಾರ್ಯಕಾರಣಾಖ್ಯಸರ್ವವಸ್ತುಸತ್ತಾದಿಪ್ರದತ್ವಾತ್ ಯ ಏವಂ ಸ ಏವಂ ಯಥಾ ಸಮ್ಮತವತ್ ಇತಿ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸಿದ್ಧೇಶ್ಚಾಪಿ ಸಾಂಖ್ಯಮತಸ್ಯ ದುರ್ಮತತ್ವೇನ ತದ್ವಿರೋಧಸ್ಯಾಕಿಂಚಿತ್ಕರತ್ವಾತ್ ಯುಕ್ತಂ ತಸ್ಯೈವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪ್ಯರ್ಥಾಭಾವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೩

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಕ್ ಶ್ರುತ್ಯನುಮಾನಾಭ್ಯಾಂ ಕೇವಲಸ್ಯ ಈಶಗುಣಕಸ್ಯ ವಾ ಜಡಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವನಿರಾಸೋಽಯುಕ್ತಃ । ತಯೋಃ ಅಮಾನತ್ವಾದ್ದೇಹಸ್ಯೈವ ಕರ್ತೃತ್ವೋಪಪತ್ತೇರೀಶೋ ನ ಕರ್ತೇತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋರ್ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ವಿನಾಪೀಶಂ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಸ್ಮಾದುತ್ತರೋತ್ತರೋತ್ಪಾದಸಂಭವಾತ್ ಕ್ವಚಿತ್ಸ್ವಭಾವಾದೇವ ಮದಿರೋತ್ಪತ್ತಿವತ್ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತ್ಯುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ । ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇತರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಭಾವೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತ್ಯನುಮಾನವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾದ್ಯದೃಷ್ಟವಸ್ತುನಃ ಅನಭ್ಯುಪಗಮೇನ ಶ್ರುತ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವಃ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಸ್ಯೇಷ್ಟತ್ವಾತ್, ಕುತಃ ಈಶಃ ಕುತಸ್ತರಾಂ ತತ್ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಕುತಸ್ತಮಾಂ ಚ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮಿತಿ ಚಾರ್ವಾಕಮತವಿರೋಧಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅಕ್ಷಾನ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇನಾದೃಷ್ಟವಸ್ತ್ವಭಾವೇ ಚಾರ್ವಾಕಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಅದೃಷ್ಟವಿಷಯಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್ ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ತಸ್ಯ ಚ ದೃಷ್ಟಸ್ಯ 'ಅಪ್ರಾಪ್ತೇ ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಥವತ್' ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ವಿಷಯತ್ವಾಯೋಗಾತ್ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವಸ್ಯ ಚ ಅಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯತ್ವಾತ್ ಧರ್ಮಾದಿಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣಾನುಪಲಂಭಾತ್ ಇತ್ಯನುಮಾನಸ್ಯ ತ್ವಯಾ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಚ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವಬೋಧನೋಪಾಯಾಭಾವೇನ ತಸ್ಯಾಪಿ ವಿಷಯತ್ವಾಯೋಗಾತ್ । ತಥಾಽದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಧರ್ಮಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗಾದೇಃ ಪ್ರಯೋಜನಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ । ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಧನಾದೇಃ ವಾರ್ತಾದ್ಯುಪಾಯಾಂತರಸಾಧ್ಯತ್ವಾದ್ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವಜ್ಞಾನೇ ಪರಧನವನಿತಾದ್ಯರ್ಥಂ ಪರಸ್ಪರಹಿಂಸಾದಿನಾ ಅಪಕಾರಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವಬೋಧನದ್ವಾರಾ ಲೋಕೋಪಕಾರಃ ಫಲಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವಾತ್ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಯೋರಭಾವೇನ ತನ್ಮತಸ್ಯ ದುಷ್ಟತ್ವಾತ್ ತಯೋರಭಾವೇಽಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರತ್ವಮಸ್ತಿ ತ್ವತ್ಯಸ್ಯ ಚ ವ್ಯಾಹತತ್ವೇನ ತದೀಯದುರ್ಮತವಿರೋಧಸ್ಯ ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರತ್ವಾತ್ ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಪುರುಷಾಶ್ಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಪುರುಷಾಶ್ಮವದಿತಿ ಚೇತ್ತಥಾಪಿ ಓಂ ॥ ೨-೨-೪

ಅತ್ರ ಯದುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಗ್ವಿಷಯಾದಿಶೂನ್ಯತಯಾ ದುರ್ಮತಸ್ಯಾವಿರೋಧಕತ್ವಾದೀಶಃ ಕರ್ತೇತಿ ತನ್ನ । ವಿಷಯಾದಿಮತ್ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನಸಾಂಖ್ಯ-ಮತವಿರೋಧಾದಿತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ಕೇವಲಜಡಸ್ಯ ಸ್ವತಃ-ಪ್ರವೃತ್ತಿಮತ್ತ್ವರೂಪಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯಾನುಪಪತ್ತಾವಪಿ ಲೋಕೇ ಜೀವಸಂಬಂಧೇನ ದೇಹಸ್ಯೈವ ಅಶ್ಮಾನಯನಾದೌ ಪ್ರವೃತ್ತಿದರ್ಶನೇನ ವಿಮತಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಜೀವೋಪಸರ್ಜನಾಚೇತನನಿರ್ವೃತ್ತಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್ ಅಶ್ಮಾನಯನಪ್ರವೃತ್ತಿ-ವದಿತ್ಯನುಮಾನೇನ ಜೀವಗುಣಕಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ವೀಕಾರೇ ಬಾಧಕಾಭಾ-ವಾದಿತಿ ಪುರಷೋಪಸರ್ಜನಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃಸಾಂಖ್ಯಮತವಿರೋಧಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ನ ಋತೇ ತತ್ಕ್ರಿಯತೇ ಕಿಂಚನಾರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಶರೀರಪ್ರವೃತ್ತೇರಪಿ ಈಶಾಧೀನತ್ವಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಜೀವಸ್ಯ ಗುಣತ್ವೇ ದೇಹಸ್ಯ ಅಂಗತ್ವೇನ ಜೀವಸ್ಯಾಂಗಿತ್ವೇನ ಚ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ ಲೌಕಿಕಪರೀಕ್ಷಕಸಿದ್ಧಸ್ಯಾಯೋ-ಗೇನ ಚ ಜೀವಗುಣಕದೇಹಮಾತ್ರಕರ್ತೃತ್ವಾಭಾವೇನ ದೃಷ್ಟಾಂತಸ್ಯ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯೇನಾನುಮಾನಸ್ಯ ದುಷ್ಟತಯಾ ಜೀವಗುಣಕಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ಅಪ್ರಾ-ಮಾಣಿಕತ್ವಾತ್ । ತಾದೃಶಾರ್ಥಾವೇದಕಸ್ಯಾಪಿ ದುರ್ಮತತಯಾ ಉಕ್ತಾರ್ಥಾ-ವಿರೋಧಕತ್ವಾತ್ ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ಅನ್ಯಥಾನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತೌ ಚ ಜ್ಞಶಕ್ತಿವಿಯೋಗಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೫

ಅತ್ರ ಜೀವಸ್ಯೈವಾಂಗಿತ್ವೋಪಗಮೇನ ಅಂಗತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿದೋಷೋ ನೇತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋಃ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದಿಶಾ ಅಶ್ಮಾನಯನಾದೌ ದೇಹೋ-

ಪಸರ್ಜನಜೀವಕರ್ತೃತ್ವದೃಷ್ಟ್ಯಾ ತದ್ದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ವಿಮತಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಅಚೇತನೋಪಸರ್ಜನಜೀವಾಧೀನಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್ ಅಶ್ಮಾನಯನಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿವತ್ ಇತ್ಯನುಮಾನೇನ ಪುರುಷಪ್ರಧಾನಕಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯೈವ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತೌ ಈಶೇನ ಕೃತ್ಯಾಭಾವಾತ್ ದೂರೇ ಕರ್ತೃತ್ವಮ್ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೇನ ಅವಜ್ಞಾನಾದಿತಿ ಪುರುಷಪ್ರಧಾನಕಸಾಂಖ್ಯಮತವಿರೋಧಾತ್ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಏವಂ ಪೂರ್ವಮತಾದನ್ಯಥಾನುಮಾನೇಽಪಿ ಜೀವಸ್ಯ ದೇಹಂ ವಿನಾಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತೌ ಶಕ್ತತ್ವೇ ದೇಹವೈಯರ್ಥ್ಯಾದಶಕ್ತತ್ವೇ ದೇಹಸಂಬಂಧಾರ್ಥಪ್ರವೃತ್ತಾವಪಿ ಕೇವಲಸ್ಯ ಶಕ್ಯಭಾವೇನ ಅಂಗಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಃ । ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬದ್ಧಸ್ಯ ತತ್ರ ಶಕ್ತತ್ವೋಕ್ತೌ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧಪ್ರವೃತ್ತಾವಪಿ ಏವಮಿತ್ಯನವಸ್ಥಾನಾತ್ । ಅನಾದಿತ್ವೇನ ತತ್ಪರಿಹಾರೇ ಮುಕ್ತಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಸರ್ವಥಾಽಯೋಗೇನ ಸ್ವತಂತ್ರೇಣೇಶೇನೈವ ದೇಹಸಂಬಂಧೇ ಘಟನೀಯೇ ಅಶ್ಮಾನಯನಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಾವಪಿ ತಥೇತಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಸ್ಯ ಸಾಧ್ಯಹೀನತ್ವೇನ ಅನುಮಾನಸ್ಯ ದುಷ್ಟತಯಾ, ಉಕ್ತಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಾಧಕಾಭಾವೇನ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾತ್, ಸ್ವತಂತ್ರೇಶಾಂಗೀಕಾರೇ ಚ ಸರ್ವಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್ ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ॥ ಇತರೇತ್ಯತ್ರ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ, ಅತ್ರ ತು ಸಮಯಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ನಿರಾಸ ಇತಿ ಭೇದಃ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಮಹದ್ದೀರ್ಘವದ್ವಾ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಮ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೬

ಅತ್ರ ನಿರೀಶ್ವರಪಕ್ಷೋಕ್ತೋ ದೋಷೋ ನೇಶವಾದಿನಾಂ ಮತ ಇತಿ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯೇಣ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋರನಂತಗುಣತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಈಶ್ವರಾತ್ಮನೋಃ ದ್ರವ್ಯತ್ವೇನ ಸಂಖ್ಯಾಪರಿಮಾಣಪೃಥಕ್ತ್ವಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಾಖ್ಯಾನಾಂ

ಪಂಚಾನಾಂ ಸಾಮಾನ್ಯಗುಣಾನಾಂ ಕರ್ತೃತ್ವಪಯೋಗಿತಯಾ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಾನಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಂ ವಿಶೇಷಗುಣಾನಾಮಾವಶ್ಯಕತ್ವೇನ ಅಷ್ಟಗುಣಾತಿರಿಕ್ತಗುಣೇ ಮಾನಾಭಾವೇನ ಜೀವಾತ್ಮವಚ್ಚತುರ್ದಶಗುಣವತ್ತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವೇನ ಅನಂತಗುಣತ್ವಂ ದೂರತೋಽಪಾಸ್ತಮಿತಿ ವೈಶೇಷಿಕಮತವಿರೋಧಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವೈಶೇಷಿಕಾಣಾಂ ಅಯುಕ್ತಭಾಷಿತ್ವೇನ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕಪ್ರಕ್ರಿಯಾಬೋಧಕಸ್ಯ ತನ್ಮತಸ್ಯೋಕ್ತಾರ್ಥಾವಿರೋಧಿತ್ವಾತ್ ಯುಕ್ತಮನಂತಗುಣತ್ವಮಿತಿ । ತಥಾಹಿ । ಯದುಕ್ತಂ ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿಪರಿಮಾಣಂ ಚತುರಣುಕಾದಿಪರಿಮಾಣಾಸಮವಾಯಿಕಾರಣಂ, ಪರಮಾಣುದ್ವ್ಯಣುಕಪರಿಮಾಣೇ ತು ನ ಭವತಃ ಕಿಂತು ತದ್ಗತದ್ವಿತ್ವತ್ರಿತ್ವಸಂಖ್ಯೈವೇತಿ । ತದಯುಕ್ತಮ್ । ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿಗತಸ್ಯೇವ ಪರಮಾಣ್ವಾದಿಗತಸ್ಯಾಪಿ ಪರಿಮಾಣಸ್ಯ ತಥಾತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ದ್ವ್ಯಣುಕಗತಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವತ್ವೇನ ಪರಮಾಣುಗತಸ್ಯ ಚ ಅಣುತ್ವೇನ ವೈಜಾತ್ಯೇಽಪಿ ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ಇವ ಪ್ರಚಯಸ್ಯೈವ ಹೇತುತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ಅಣು ಮಹದ್ದೀರ್ಘಂ ಹ್ರಸ್ವಂ ಚೇತ್ಯೇವಂ ಪರಿಮಾಣಾವಾಂತರಜಾತೌ ಮಾನಾಭಾವೇನ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುನಃ ಆಪೇಕ್ಷಿಕಾಣುತ್ವಮಹತ್ತ್ವಯೋಃ ಪುರುಷವಿಶೇಷಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಯೋಶ್ಚ ಯುಕ್ತತಯಾ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಾಭಾವಾಚ್ಚ ।

ಏವಂ ವಿವಕ್ಷಿತತಂತುಸಂಯೋಗಭಿನ್ನಪಟಾಪ್ರತೀತ್ಯಾ ತಂ ಪ್ರತಿ ತಂತುಸಂಯೋಗಸ್ಯ ಅಹೇತುತ್ವೇನ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ನ ಯುಕ್ತಾ । ತಥಾ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣತ್ವೇನಾಂಗೀಕೃತೇಶೇಚ್ಛಾಯಾಃ ನಿತ್ಯತ್ವೇ ಪ್ರಲಯೇ ತಸ್ಯಾಂ ಸತ್ಯಾಮಪಿ ಪರಮಾಣುಚೇಷ್ಟಾಭಾವೇನ ವ್ಯಭಿಚಾರಾದನ್ಯದಾಪಿ ತದಭಾವಾಪತ್ತ್ಯಾ ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿಕಾರ್ಯಾಭಾವಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಅನಿತ್ಯತ್ವೇ ತದುತ್ಪತ್ತೌ ತದಿಚ್ಛಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವ್ಯಕ್ತಿಪರಂಪರಯಾ ಅನವಸ್ಥಾಪಾತಾತ್ । ಅನಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ ತತ್ರೇವ ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ತಸ್ಯಾಃ ಹೇತುತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ತದುಪೇತಂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಮಪ್ಯಯುಕ್ತಮ್ ।

ತಥಾ ಗುಣಗುಣ್ಯಾದೇಃ ಭಿನ್ನತ್ವಮುಪೇತ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯರ್ಥಮುಪೇತಸ್ಯ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಸಮವಾಯಿಭ್ಯಾಂ ಭಿನ್ನತ್ವೇನ ತತ್ರಾಪಿ ಸಮವೇತಮಿತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥಂ ಸಮವಾಯಾಂತರಾಂಗೀಕಾರೇ ತತ್ರಾಪ್ಯೇವಮಿತ್ಯನವಸ್ಥಾಪತ್ತ್ಯಾ ಸಮವಾಯಸ್ಯಾಯೋಗೇನ ಯತ್ಸಮವೇತಂ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪದ್ಯತೇ ತತ್ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮಿತಿ ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತಂ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮಪಿ ಅಯುಕ್ತಮಿತಿ ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿರಯುಕ್ತಾ ತಥಾ ಲಯೋಽಪಿ ತನ್ಮತೇ ನ ಯುಕ್ತಃ। ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಪರಮಾಣೂನಾಂ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಶೇಚ್ಛಾದೇಶ್ಚ ನಿತ್ಯತ್ವೇ ಸದಾ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತೇರೇವ ಅವಶ್ಯಂಭಾವಿತ್ವಾತ್ । ಕಿಂ ಚ ಪರಮಾಣವೋಽನಿತ್ಯಾಃ ರೂಪಾದಿಮತ್ತ್ವಾತ್ ಘಟವದಿತಿ ಅನುಮಾನವಿರುದ್ಧತ್ವೇನ ಪರಮಾಣು ನಿತ್ಯತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ತನ್ಮತೇ ಅಯೋಗಾಚ್ಚ ಅನ್ಯಥಾ ಘಟಾದೇರಪಿ ನಿತ್ಯತ್ವಾಪತ್ತೇಃ । ಭೌತಿಕತ್ವೇನ ಹೇತುವಿಶೇಷಣೇನ ಸಿದ್ಧಾಂತೇಽವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್ । 'ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀಂ ತರ್ಕವಿದ್ಯಾಮನುರಕ್ತೋ ನಿರರ್ಥಿಕಾಮ್' ಇತಿ ಭಾರತೇ (ಶಾಂತಿಪರ್ವ ೧೮೦-೪೭) ಸೃಗಾಲರೂಪೇಂದ್ರೇಣ ತರ್ಕವಿದ್ಯಾನುರಾಗಸ್ಯ ಸೃಗಾಲಜನ್ಮಹೇತುತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ನಿಂದಿತತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ ತನ್ಮತಸ್ಯ ದುಷ್ಟತ್ವಂ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ಫಲೇ ತು ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಕ್ತಪೂರ್ಣಗುಣತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧಾನೇ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ಸಮುದಾಯ ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಓಂ ॥ ೨-೨-೭

ಏವಂ ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದನಿರಾಸೇನೋಪಸ್ಥಿತತತ್ಪುಂಜವಾದೋಽತ್ರ ನಿರಸ್ಯತೇ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ। ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ರೂಪವಿಜ್ಞಾನವೇದನಾಸಂಜ್ಞಾಸಂಸ್ಕಾರರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಪರಮಾರ್ಥಸತಃ ಅಶೇಷಜಗತಃ ಪರಮಾಣುಹೇತುಕತತ್ಸಮುದಾಯಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ತಾವತಾ ಘಟಾದಿಬುದ್ಧ್ಯುಪಪತ್ತೌ ಪರಮಾಣುಪರಿಮಾಣಸ್ಯ ತದಾರಬ್ಧಸ್ಯಾವಯವಿನೋಽಭ್ಯುಪಗಮಸ್ಯ ವ್ಯರ್ಥತ್ವಾತ್, ಸತ್ತ್ವಸ್ಯ ಚಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವರೂಪತ್ವೇನ ಸತೋ ವಸ್ತುನಃ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವೇ ತೇನ

ಸ್ವಸತ್ತಾದಶಾಯಾಂ ಸ್ವಸಜಾತೀಯಘಟಾದಿಕಾರ್ಯಾಂತರಜನನಾತ್, ತಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಇತ್ಯೇಕಕ್ಷಣ ಏವಾನಂತಕಾರ್ಯಾಪಾತೇನ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವ-ರೂಪಸತ್ತ್ವಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ವಾ, ಯತ್ ಸತ್ ತತ್ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಯಥಾ ದೀಪಾದಿ, ಸಂತಶ್ಚಾಮೀ ಭಾವಾಃ ಇತ್ಯನುಮಾನೇನ ವಾ, ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯೋಕ್ತ-ಕಾರ್ಯಜಾತಸ್ಯ ಕಾಲಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತೇನೈವ ಜನ್ಮಸಂಭವೇ ಈಶ್ವರೇಣ ಕೃತ್ಯಾ-ಭಾವಾತ್ ಆಗಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನಭ್ಯುಪಗಮೇನ ಮಾನಾಭಾವಾಚ್ಚೇತ್ಯೇವಂ-ರೂಪೇಣ ವೈಭಾಷಿಕಸೌತಾಂತ್ರಿಕಯೋರ್ಮತೇನ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ತಯೋರನುಪಪನ್ನಭಾಷಿತಯಾ ತನ್ಮತಸ್ಯ ದುಷ್ಟತ್ವೇನ ತದ್ವಿರೋಧಸ್ಯಾಹೇತುಕಸ್ಯಾಕಿಂಚಿತ್ಕರತ್ವಾತ್ ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ । ತಥಾಹಿ । ಅಣುಹೇತುಕಃ ಅಣುಸಮುದಾಯ ಏವ ಘಟಾದಿಃ ನ ತ್ವನ್ಯಃ ಅವಯವೀ ಕಶ್ಚಿದಸ್ತೀತಿ ತಾವದಯುಕ್ತಮ್ । ಏಕಾಣುಹೇತುಕಸ್ಯ ಏಕಸ್ಮಾತ್ಸಮುದಾಯ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಹತೇರಯೋಗಾತ್, ಅನೇಕಾಣುಹೇತುಕ ಇತಿ ಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಮಿಲಿತಾನೇಕಾಣುಹೇತುಕಃ ಸಃ ಇತ್ಯುಕ್ತೌ ತು ಮೇಲನೇ ಸಮುದಾಯಃ ಸಮುದಾಯೇ ಸತಿ ಮೇಲನಮಿತ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಾತ್ । ವಿರಲಾನೇಕಹೇತುಕಃ ಸ ಇತ್ಯುಕ್ತೌ ತು ತೇಷಾಂ ಸದಾ ಸದ್ಭಾವೇನ ಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಪಿ ಸದಾ ಸತ್ತ್ವಾಪತ್ತ್ಯಾ ತದ್ವಿನಾಶರೂಪಲಯಾಂಗೀಕಾರವಿರೋಧಾತ್ । ಅಥ ಮನ್ಯಸೇ ವಿರಲಾಣುಸ್ಥಾನೇಕತ್ವಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ ಸಮುದಾಯಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವೋ-ಪಗಮಾತ್ ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ಸದಾತನತ್ವೇಽಪಿ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿವ್ಯಂಗ್ಯತ್ವೇನ ತತ್ಪ್ರತೀ-ತಿವ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಇದಂ ಚೇದಂ ಚೇತ್ಯಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧ್ಯಧೀನತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯಾಃ ಸಾಮೀಪ್ಯಹೇತುಕತ್ವೇನ ಲಯೇ ಅಣೂನಾಂ ಸಾಮೀಪ್ಯಾಭಾವೇನ ಅಭಾವಾತ್ ತನ್ನಿಮಿತ್ತತದ್ವಿತ್ತಿವ್ಯವಹಾರಾಭಾವೇನ ಲಯೋಪಪತ್ತಿರಿತಿ । ತನ್ನ । ವಿಷಯಾತ್ಮನೋಃ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವೇನ ಪರಮಾಣುದರ್ಶನಾಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಸಮುದಾಯವಿತ್ತಿ-ವ್ಯವಹಾರಾಣಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಏಕವಿಷಯಕತ್ವೈಕಾಧಿಕರಣತ್ವಯೋರಯೋಗೇನ ಕದಾಪಿ ಸಮುದಾಯೇ ವಿತ್ತಿವ್ಯವಹಾರಯೋರಭಾವಾಪಾತಾತ್ । ತ್ವನ್ಮತೇ ಅಣೂನಾಂ ಸದೃಶಕಾರ್ಯಜನನಸ್ವಭಾವತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇಣ ವಿರಲೇಭ್ಯೋ ಮಿಲಿತಾಣೂತ್ಪತ್ತೇರಯೋಗಾಚ್ಚ । ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಪಕ್ಷೇ 'ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೇ'ತಿ

'ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯೇ'ತಿ ಸೂತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಉಕ್ತದಿಶಾ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣೋತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಯೋರ ಯೋಗೇನ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯಯುಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾರ್ಥಾಪತ್ತೇಶ್ಚ ಉಭಯಥಾ ಚೇತಿ ಸೂತ್ರೋಕ್ತದಿಶಾ ದುಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಅನುಮಾನಸ್ಯ ಚ 'ಆಕಾಶೇ ಚೇ'ತ್ಯನೇ ನೋಕ್ತದಿಶಾ ಪ್ರಕರಣಸಮತ್ವಾತ್ ತದೇವೇದಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಬಾಧಿತ-ತ್ವಾಚ್ಚ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ ॥ ೭ ॥

॥ ಅಥ ಶೂನ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೮

ಕ್ಷಣಿಕಪರಮಾಣುಪುಂಜಮತೋಕ್ತದೋಷೋ ನಾಸ್ಮಾಕಮಿತಿ ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇ ಪೇಣ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಂ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಾತ್ ದೇಶಕಾಲವಸ್ತು ಚ್ಛೇದಶೂನ್ಯಾತ್ ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವಾದೇವ ಸಂವೃತಿಸಂಬಂಧೇನ ವಿಶ್ವೋತ್ಪತ್ತ್ಯುಪ ಪತ್ತೌ ಈಶೇನ ಕೃತ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಶ್ರುತ್ಯಾದೇರಮಾನತ್ವೇನ ತಸ್ಯಾಃ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿ ಕತ್ವಾಚ್ಚೇತ್ಯೇವಂರೂಪೇಣ ಶೂನ್ಯವಾದಿಮತೇನ ವಿರೋಧಾತ್ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಸತ್ತ್ವಾದಿಸರ್ವಧರ್ಮಶೂನ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾಯೋಗೇನಾಸತ್ತ್ವಾ-ದಸತಃ ಕಾರಣತ್ವಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾತ್ ಖಪುಷ್ಪಾದೀನಾಮಪಿ ಸೌರಭ್ಯ-ಕಾರ್ಯಹೇತುತಾಪತ್ತ್ಯಾ ಅತಿಪ್ರಸಂಗದುಷ್ಟತ್ವಾಚ್ಚ ಶೂನ್ಯಮೇವ ಜಗದಾ-ಕಾರೇಣ ಭಾತಿ ನ ವಸ್ತುತೋ ಜಗದಸ್ತೀತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸದಿತ್ಯಬಾಧಿತಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ-ಬಾಧೇನಾಯೋಗಾಚ್ಚ ತನ್ಮತಸ್ಯ ದುಷ್ಟತಯಾ ತದ್ವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್ ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ । ಏತೇನ ಮಾಯಿಮತವಿರೋಧೋಽಪಿ ನಿರಸ್ತೋ ಧ್ಯೇಯಃ ॥ ೮ ॥

॥ ಅಥ ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧೇಃ ಓಂ ॥ ೨-೨-೯

ಅತ್ರಾಪಿ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸತ್ಯತ್ವೇನ ಶೂನ್ಯವೈಷಮ್ಯಾತ್ ಶೂನ್ಯವಾ-ದಾದ್ಯುಕ್ತದೋಷೋಽಸ್ಮಾಕಂ ನೇತಿ ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಂ

(ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ) ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ನಿತ್ಯನಿರಂಜನಾತ್ ಸದ್ರೂಪಾದ್ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಾದೇವ ಪರಮಾರ್ಥತಃ ತದನನ್ಯಜಗದುದಯಸಂಭವಾತ್ ನೇಶೇನ ಕೃತ್ಯಮಿತ್ಯೇವಂರೂಪೇಣ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಮತೇನ ವಿರೋಧಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಜಗದೇವ ನಾಸ್ತೀತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಗ್ರಾಹ್ಯ ಬಾಧಿತಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಬಾಧಿತ(ವಿರುದ್ಧ)ತ್ವಾತ್ ತತ್ತಾದಾತ್ಮ್ಯಸ್ಯ ಚಾಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾತ್ । ಸಹೋಪಲಂಭನಿಯಮಾದಭೇದೋ 'ನೀಲತದ್ಧಿಯೋರಿ'ತ್ಯನುಮಾನಸ್ಯ ಚ ಅಬಾಧಿತಭೇದಪ್ರತೀತಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಆಶುತರವಿನಾಶಿತ್ವೇನಾತಾದೃಶಜಗತ್ತಾದಾತ್ಮ್ಯಯೋಗಾಚ್ಚ ತನ್ಮತಸ್ಯಾಯುಕ್ತತಯಾ ತದ್ವಿರೋಧಾಭಾವಾದ್ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಅಥ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಸಂಭವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೧೦

ಅತ್ರ ಶೂನ್ಯವಾದಾದ್ಯುಕ್ತಾಸತ್ತ್ವಸತ್ತ್ವಯೋರಂಗೀಕಾರೇಣ ನೈಕೈಕಪಕ್ಷೋಕ್ತದೋಷೋಽಸ್ಮಾಕಮಿತಿ ಆಕ್ಷೇಪಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಂ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಕಾಯಪರಿಮಾಣಾತ್ಮಾದೃಷ್ಟಾತ್ ದೃಷ್ಟಸಾಧನೈಶ್ಚ ಸತ್ತ್ವಂ, ಅಸತ್ತ್ವಂ, ಸದಸತ್ತ್ವಂ, ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ, ಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ, ಅಸತ್ತ್ವೇಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ, ಸದಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನಿಯತಸಪ್ತಭಂಗ್ಯಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಜಗತೋ ಜನ್ಮಾದಿಸಂಭವಾತ್ ಈಶೇನ ಕೃತ್ಯಂ ನೇತ್ಯೇವಂರೂಪೇಣ ಜೈನಮತೇನ ವಿರೋಧಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವ್ಯವಸ್ಥಿತಸದಸತ್ತ್ವಭಾವಾಭಾವತ್ವಾದಿಪ್ರಕಾರದ್ವಯಾನ್ಯಪ್ರಕಾರಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವೇನ ಅಸಂಭಾವಿತತ್ವಾತ್ ಏಕೈಕಪಕ್ಷೋಕ್ತದೋಷಾಪರಿಜಿಹೀರ್ಷಯಾ ಸಪ್ತಭಂಗ್ಯಂಗೀಕಾರೇ ಸರ್ವಪಕ್ಷೋಕ್ತದೋಷಾನುಷಂಗಾನಿ-

ವಾರಣಾಚ್ಚ । ಮಶಕಮಾತಂಗಾದಿಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ಥೂಲದೇಹಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ಆತ್ಮನಸ್ತತ್ರ ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯವ್ಯತಿರೇಕಯೋರಾಪತ್ತೇಃ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ತತ್ತತ್ಕಾಯಪರಿಮಾಣೋಕ್ತೌ ಚ ವಿಕಾರಿತ್ವೇನಾನಿತ್ಯತಾಪತ್ತೇಃ ಆತ್ಮನಃ ಕಾಯಪರಿಮಾಣತ್ವಪ್ರಕ್ರಿಯಾಯಾಃ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚ ತನ್ಮತಸ್ಯ ದುಷ್ಟತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಅಥ ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಓಂ ಪತ್ಯುರಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೧೧

ಅತ್ರ ವಿಶ್ವಸ್ಯೈಕಪ್ರಕಾರೋರರೀಕಾರೇಣ ಸಪ್ತಭಂಗೀಪಕ್ಷೋಕ್ತದೋಷೋ ನಾಸ್ಮಾಕಮಿತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಂ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಭಿಃ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗುಣಕಃ ಪಶುಪತಿರೇವ ಮಾಯಾಮುಪಾದಾನೀಕೃತ್ಯ ಹರಿಹರಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿಜಗನ್ನಿರ್ಮಾತಾ (ನಿರ್ಮಿಮೀತೇ) ಇತ್ಯವಗಮಾತ್ ಇತ್ಯೇವಮಾದಿರೂಪೇಣ ಶೈವಾದಿಮತೇನ ವಿರೋಧಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – 'ಯಂ ಕಾಮಯೇ ತಂ ತಮುಗ್ರಂ ಕೃಣೋಮಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಶಿವಸ್ಯ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಾದ್ಯವಗಮಾತ್ ಶಿವಸ್ಯಾಶರೀರತಯಾ ಪ್ರಲಯೇ ಭೂತಾನಾಂ ವಿಲೀನತ್ವೇನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಾಭಾವೇನ ಕರ್ತೃತ್ವಾಯೋಗಾತ್ ಕಾರಕಜಾತಸ್ಯೈವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಯತ್ನಾಧಿಷ್ಠೇಯತಯಾ ದೇಹಾದಿತ್ವೇ ವಿನಾಶಿತ್ವಸ್ಯ ದುಃಖಾದಿಭೋಗಸ್ಯ ಚಾಪತ್ತೇಶ್ಚ। ವಿಷ್ಣೋಶ್ಚ ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಇತಿ ಶ್ರುತಿನಯೋಕ್ತದಿಶಾ ನಿತ್ಯಸರ್ವವಿಷಯವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತ್ಯುಪೇತತ್ವೇನ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಮಯದೇಹವತ್ತ್ವೇನ ಚ ಕರ್ತೃತ್ವಸಂಭವಾತ್ ಸರ್ವಶ್ರುತೀನಾಂ ವಿಷ್ಣೌ ಸಮನ್ವಯಸ್ಯೋಕ್ತತಯಾ ಶಿವಾದಿಕರ್ತೃತ್ವೇ ಮಾನಾಭಾವಾಚ್ಚ ತನ್ಮತಸ್ಯ ದುಷ್ಟತ್ವಾದುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ । ಏತೇನ ತುಲ್ಯನ್ಯಾಯತಯಾ ಶಾಕ್ತೇಯಸೌರಸ್ಕಾಂದಗಾಣಪತ್ಯಮತಾನ್ಯಪಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಾನಿ ॥ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಅಥ ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಓಂ ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಸಂಭವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೧೨

ಪ್ರಾಙ್ನಿರಾಕೃತಮಪಿ ಶಕ್ತಿಮತಂ ವಿಶೇಷದೋಷೇಣ ಅತ್ರ ಪುನರ್ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ವಿಷ್ಣೋರುಕ್ತಂ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಶ್ರುತ್ಯಾದೌ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗುಣಶಾಲಿನ್ಯಾಃ ಶಕ್ತೇರೇವ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಶ್ರವಣಾತ್ ಇತ್ಯೇವಂರೂಪಶಕ್ತಿಮತೇನ ವಿರೋಧಾತ್ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಪುರುಷಾನನುಗೃಹೀತಸ್ತ್ರೀಮಾತ್ರಾದಪತ್ಯೋತ್ಪತ್ತೇರಯೋಗೇನ ಕೇವಲಾಯಾಃ ಶಕ್ತೇಃ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿವಿಶ್ವಹೇತುತ್ವಾಯೋಗಾತ್, ಶಿವಾನುಗೃಹೀತಾ ಸಾ ಜಗಜ್ಜನಯಿತ್ರೀತಿ ಮಧ್ಯಮವಾಮಮತೇಽಪಿ ತಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತ್ಯುಪಯೋಗಿಜ್ಞಾನಾದಿಸಾಧನಾಭಾವೇನ ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಾಯೋಗಾತ್, ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಂ ತಸ್ಯ ಉಪೇಯತ ಇತಿ ಅಣುವಾಮಮತಸ್ಯಾಪಿ ತಾದೃಶಶಿವೇನೈವ ವಿಶ್ವೋತ್ಪತ್ತೌ ಶಕ್ತ್ಯುಪಗಮಸ್ಯ ವೈಯರ್ಥ್ಯೇನ ಮತತ್ರಯಸ್ಯಾಪಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಪ್ರತಿಷಿದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚ ಅಯುಕ್ತತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣೋಃ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ॥ ೧೨ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ

ಅತ್ರ ಪಾದೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತದಿಶಾ ವಾ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾದಿತ್ಯುಕ್ತದೋಷೋ ವೈದಿಕಮತೇಽಪಿ ಸ್ಯಾತ್ ಇತ್ಯಾಶಂಕಾನಿರಾಸಾದ್ವಾ ಪೂರ್ವಪಾದೇನ ಸಂಗತಿಃ ॥

॥ ಅಥ ವಿಯದಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ನ ವಿಯದಶ್ರುತೇಃ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧

ಅಧಿಭೂತಾಧಿದೈವಪರಮಾತ್ಮಜೀವಿಚಾರೇಷು ಆದೌ ಸೂಚೀಕಟಾಹನ್ಯಾಯೇನ ಆಧಿಭೂತಾಧಿದೈವವಿಚಾರಃ ಕ್ರಿಯತೇ । ಅತ್ರ ವಿಯತ್ವದೇನ ಭೂತಾ-

ಕಾಶೌ ತದಭಿಮಾನಿನೌ ಚೋಚ್ಯಂತೇ । ಅತ್ರ ಆಕಾಶಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾನ್ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನೋತ್ಪತ್ತಿಮಾನಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ವಿಯದನುತ್ಪತ್ತ್ಯನುಭವೇನ, ವಿಯತ್ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಮತ್ ವಿಭುತ್ವಾತ್ ಸಂಮತವದಿತಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಚಾನುಗೃಹೀತತ್ವೇನ ಬಹುತ್ವೇನ ಚ ಪ್ರಬಲಯಾ 'ಅನಾದಿರ್ವಾಯಮಾಕಾಶ' ಇತ್ಯಾದ್ಯನಾದಿತ್ವಶ್ರುತ್ಯಾ ತತ್ಸಿದ್ಧೇಃ । ಏತದ್ವಿರುದ್ಧತಯಾ 'ಆಕಾಶಸ್ಸಂಭೂತ' ಇತಿ ತದುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೇರಮಾನತ್ವೇನ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೇಃ ಭಾಕ್ತತ್ವವರ್ಣನಸ್ಯಾಪ್ಯಯೋಗಾತ್ । 'ನ ಜಾಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ' ಇತ್ಯಾದೌ ಅನುತ್ಪತ್ತಿವಾಚಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಕಾರಣೇನ ವಿನಾ ದ್ವೈರೂಪ್ಯಾಯೋಗೇನ ಇಹಾಪಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವಸ್ಯ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವಿಯದುತ್ಪತ್ತಿಮತ್ 'ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತ' (ತೈ.೨-೧) ಇತ್ಯಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೇರ್ಬಾಹುಲ್ಯಾತ್ । ನ ಚ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವಿರೋಧಃ । ವಿಯಚ್ಛಬ್ದಿತಾನಾಂ ಭೂತಾಕಾಶತದಭಿಮಾನಿನಾಂ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಸಂಭವೇನ ತದುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೀನಾಂ ತತ್ಸರ್ವವಿಷಯತಯಾ ಬಹುವಿಷಯತ್ವೇನ ವಿಯದುತ್ಪತ್ತಿಮತ್ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿತ್ವಾತ್ ಘಟವದಿತ್ಯನುಮಾನಸಧ್ರೀಚೀನತ್ವೇನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ । ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ಅನಾದಿತ್ವಶ್ರುತೇಃ ಬಾಹುಲ್ಯೇಽಪಿ ಭೂತೇ ಕಥಮಪ್ಯಯೋಗೇನ ಅಲ್ಪವಿಷಯತಯಾ ದೌರ್ಬಲ್ಯೇನ ಭಾಕ್ತತ್ವಸ್ಯ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾತ್, 'ಪ್ರಾಣಃ ಶ್ರದ್ಧಾ ಆಕಾಶಃ ಇತಿ ಭಾಗಶೋ ಹ್ಯುತ್ಪದ್ಯಂತೇ' ಇತಿ (ಭಾಲ್ಲವೇಯ) ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚ। ಏಕಸ್ಯಾಪ್ಯನುತ್ಪತ್ತಿಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿರಿಂಚಪರಬ್ರಹ್ಮಣೋಃ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯೇವ 'ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ' ಇತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿರೋಧೇನ ಚ 'ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ಏವ ಅಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಾಗುಕ್ತೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯವಿರೋಧೇನ ಚ ಕಾರಣೇನ ಆಕಾಶಬ್ರಹ್ಮಣೋಃ ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಯುಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ । ಏವಂ ಪ್ರಕೃತಿಜೀವಚೈತನ್ಯಕಾಲವೇದಮಹದಹಂಮನೋಬುದ್ಧ್ಯಾದೀನಾಮಪಿ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿರೂಪಾ ಜನಿರುಕ್ತಾ ಧ್ಯೇಯಾ । ಫಲೇ ತು ಕೃತ್ಸ್ನಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಮಾತರಿಶ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ಏತೇನ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ಓಂ ॥ ೨-೩-೨

ಅತ್ರ ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುರಿತ್ಯಾದಿಶ್ರೌತಕ್ರಮಾದ್ವಾ ಪೂರ್ವೋಕ್ತನ್ಯಾಯಾತಿದೇಶಾದ್ವಾ ಸಂಗತಿಃ । ವಾಯುಶಬ್ದೇನ ಭೂತತನ್ಮುಖ್ಯಾಭಿಮಾನಿನಾಂ ಗ್ರಹಣೇಽಪಿ ಮುಖ್ಯ ಏವ ವಿವಾದಹೇತುಸತ್ತ್ವಾತ್ ತನ್ಮಾತ್ರ ಏವಾತ್ರ ವಿಚಾರಃ। ವಾಯುರತ್ರ ಪ್ರಕರಣೇಽಭಿಮತಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಮಾನ್ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನೋತ್ಪತ್ತಿಮಾನಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ತೇಜೋಽಬನ್ನಾನ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ತಾನ್ಯನಿತ್ಯಾನಿ ವಾಯುರ್ವಾವ ನಿತ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ । ನ ಚಾಕಾಶಾನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೇರಿವಾಸ್ಯಾಃ ಅಪಿ ಗೌಣಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ನ ಪುನಶ್ಚೋದ್ಯಾನವಕಾಶಃ । 'ಆಕಾಶವದ್ವಾಯೋ'ರಪಿ ಜನ್ಮವತ್ತ್ವೇ ತೇಜೋಽಬನ್ನಾಕಾಶಾನಾಮನಿತ್ಯತ್ವೋಕ್ತಿಪೂರ್ವಕಂ ವಾಯೋರ್ನಿತ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇರಯೋಗಾತ್ । ನ ಚಾಕಾಶಾದಿಪದೈಃ ಭೂತಾನಾಮೇವ ಉಕ್ತೇಃ ತತೋ ಮುಖ್ಯವಾಯೋಃ ಸ್ವರೂಪನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ವಿಶಿಷ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವೋಕ್ತಿರಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಭೂತಮಾತ್ರಗ್ರಹಣೇ ಹೇತೋರಭಾವಾತ್ । 'ತೇಜೋಽಬನ್ನಾನ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ತಾನ್ಯಚೇತನಾನಿ ವಾಯುರ್ವಾವ ಚೇತನಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ವಿಶಿಷ್ಯ ಚೇತನತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ಸರ್ವಜೀವಸಾಧಾರಣಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರನಿತ್ಯತ್ವಾಯೋಗಾಚ್ಚ । 'ಕುವಿದಂಗ' ಇತಿ (ಋ. ೭-೯೧-೧) ಮಂತ್ರೋಕ್ತಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾತ್ ಚ । 'ನೋದಯೋ ನ ನಿಮ್ಲೋಚ' ಇತಿ ವಾಯೋರುದಯಾಸ್ತಮಯಶೂನ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ । ವಾಯುರ್ನ ಜನಿಮಾನ್ ಪರಮನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ಪರಮಚೇತನತ್ವಾದೀಶವದಿತ್ಯಾದಿಯುಕ್ತೇಶ್ಚ । ಏವಂ ನಿತ್ಯತ್ವವ್ಯಾಪ್ಯಾನೇಕಹೇತುಮತೋಽಪಿ ಜನಿಮತ್ತ್ವೇ ಅನುಭವವಿರೋಧಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವಾಯುಃ ದೇಹಸಂಬಂಧಾಖ್ಯಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿರೂಪಜನಿಮಾನ್ ಪ್ರಾಣಾದ್ವಾಯುರಜಾಯತೇತ್ಯಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೇಃ । ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿತ್ವಯುಕ್ತೇಶ್ಚ । ತಾದೃಶಜನ್ಮಭಾವಶ್ರವಣಾಚ್ಚ । ಈಶವದಸ್ಯಾಪಿ ತಾದೃಶಜನಿಮತ್ತ್ವಾಭಾವೇ ದ್ವಯೋರ್ವಿರುದ್ಧಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪಾತಾಚ್ಚ । ನ

ಚೋಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರೋಧಃ । ಸ್ವರೂಪಾತಿರಿಕ್ತಜ್ಞಾನೇ ನಿತ್ಯತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ । ಫಲೇ ತು ಪ್ರಾಗ್ವತ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ಅಸಂಭವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ಅಸಂಭವಸ್ತು ಸತೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೨-೩-೩

ಅತ್ರ ಅಸಂಭವಜ್ಜನ್ಮನೋ ನಭಃಪ್ರಭೃತೇರ್ಜನಿರಿವ ಈಶಸ್ಯಾಪಿ ಜನಿರಸ್ತ್ವಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವೇನೋಕ್ತೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಕಿಂ ಜನಿಮಾನ್ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಜನಿಮಾನೇವೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ಅಸತಃ ಸದಜಾಯತ' ಇತಿ ಅಸತಃ ಸಕಾಶಾತ್ (ಋ. ೧೦-೭೨-೨) ಸಚ್ಛಬ್ದಿತೇಶಸ್ಯ ಜನ್ಮಶ್ರುತೇಃ । ನ ಚ 'ನ ಜಾಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ' (ಕಾ. ೧-೨-೧೮) ಇತ್ಯಾದ್ಯನಾದಿತ್ವಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಅಸ್ಯಾಃ ಸ್ವರೂಪಾನಾದಿತ್ವಪರತ್ವೇನ ಜನಿಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಪರತ್ವೇನ ವ್ಯವಸ್ಥೋಪಪತ್ತೇಃ । ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತ-ಚಿತ್ತ್ರಕೃತ್ಯಾದಾವಪಿ ಸಾ ನ ಸ್ಯಾತ್ ದೇಹಾನಾದಿತ್ವಾವಿಶೇಷಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ದೇಹಾನಾದಿತ್ವಾದಿನಾ ಚಿತ್ತ್ರಕೃತಿಸಮಸ್ಯಾಪಿ ಈಶಸ್ಯ ಸ್ವತಂತ್ರ-ತ್ವಾದಸತಃ ಕಾರಣತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಸದಜಾಯತೇತಿ ಶ್ರುತೇಃ 'ಬ್ರಹ್ಮ ವಾ ಅಸತ್ ಸದ್ವಾವ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ವಾಯೋರೀಶಜನ್ಯತ್ವಪರತ್ವಾತ್ ನ ಪರಾಧೀನ-ವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಮಾನ್ ವಿಷ್ಣುರಿತಿ । ಫಲೇ ತು ಕೃತ್ಸ್ನಜಗತ್ಕ-ತರ್ತೃತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ತೇಜೋಽಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ತೇಜೋಽತಸ್ತಥಾ ಹ್ಯಾಹ ಓಂ ॥ ೨-೩-೪

ಏವಮೀಶಾನೀಶಯೋರಜನ್ಮಜನ್ಮಸಿದ್ಧೌ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚೇತ್ಯುಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ತೇಜಃಪ್ರಭೃತೇರೀಶಜನ್ಯತ್ವೇ ಚ ಸಿದ್ಧೇ ಅತ್ರಾನ್ಯಸ್ಮಾದಪಿ ಜನ್ಮಾಸ್ಯ ನೇತ್ಯುಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ತೇಜೋದೇವತಾ ಭೂತಂ ಚ ಕಿಂ ಈಶಾದಿವ ವಾಯುದೇವ ತಾತೋ ವಾಯುಭೂತಾಚ್ಚ ಜಾಯತೇ ಉತೇಶಾದೇವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ವಾಯೋರಗ್ನಿರಿತಿ ಶ್ರುತೇರ್ವಾಯೋರಪೀತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ನ ಚ ಸಾ

ವಾಯೋರ್ದ್ವಾರತ್ವಮಾತ್ರಪರೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತೇನ ವಿನಾಪಿ ಸ್ರಷ್ಟುಂ ಶಕ್ತೌ ಈಶಸ್ಯ ದ್ವಾರವೈಯರ್ಥ್ಯಾತ್ । ಅಶಕ್ತೌ ತು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ವಾಯುಜತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇಃ । ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತೇತಿ ಶ್ರುತೇರಪಿ ಈಶವಾಯೂಭಯ-ಜತ್ವೇಽಪಿ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಈಶಮಾತ್ರಜತ್ವಪರತ್ವೇ ಚೋಕ್ತಶ್ರುತಿವಿರೋಧೇನಾ-ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಈಶಾದೇವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಜನಿಮತ್ತೇಜಃ ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತೇತಿ ಶ್ರುತೇಃ । ಅನ್ಯದನಪೇಕ್ಷ್ಯ ಸ್ರಷ್ಟುಂ ಶಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಈಶಸ್ಯ ಲೀಲಯಾ ವಾಯುಶಬ್ದಿತಭೂತತದ್ದೇವತಾದ್ವಾರಾ ತೇಜೋಭೂತತದ್ದೇವತಾಸೃಷ್ಟ್ಯುಪಪತ್ತ್ಯಾ ವಾಯೋರಗ್ನಿರಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ ದ್ವಾರಮಾತ್ರಪರತ್ವೇ ಬಾಧಕಾಭಾವೇನ ತದ್ವಿರೋಧಾಭಾವಾಚ್ಚೇತಿ । ಕಾರಣತ್ವನಯೇ ವಾಯುಶಬ್ದಸ್ಯೇಶೇ ಮುಖ್ಯತ್ವೇನ ತೇಜೋಭೂತತದ್ದೇವತಯೋಸ್ತಜ್ಜತ್ವಸಿದ್ಧಾವಪಿ ತದ್ವದ್ವಾಯುತದ್ದೇವತಾ-ತೋಽಪಿ ತಯೋರ್ಜನ್ಮೇತಿ ಶಂಕಾತ್ರ ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ಭೇದಃ । ತದನನ್ಯತ್ವನಯೇ ಸಾಧನಾಂತರಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ ಯುಕ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತಂ ನಿರಸ್ತಮ್ । ಇಹ ತು ಶ್ರುತಿ-ಪ್ರಾಪ್ತಮಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ಫಲೇ ತು ಪ್ರಾಗ್ವತ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ಅಬಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ಆಪಃ ಓಂ ॥ ೨-೩-೫

ಅತ್ರ ತೇಜಸೋಽನಂತರಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಮಪಾಂ ಜನಕವಿಶೇಷಶ್ಚಿಂತ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅಬ್ದೇವತಾ ಭೂತಂ ಚ ಕಿಂ ತೇಜೋಭೂತತದ್ದೇವತಾತೋಽಪಿ ಈಶಾದಿವತ್ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣೋತ್ಪದ್ಯತೇ ಅಥೇಶಾದೇವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । 'ಅಗ್ನೇರಾಪಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ತೇಜೋಭೂತತದ್ದೇವತಾತೋಽಪೀತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ನ ಚ 'ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ತದಪೋಽಸೃಜತ' ಇತಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ । ಸ್ವೇದಸ್ಯ ಘರ್ಮಜತ್ವದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಆಪಸ್ತೇಜೋಜನ್ಯಾಃ ಅಪ್ತ್ವಾತ್ ಸ್ವೇದಾದಿವದಿತಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ತೇಜಸ ಏವ 'ತದ್ಧ್ಯಾಪೋಽಜಾಯಂತ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಚ ಸಧ್ರೀಚೀನತ್ವೇನ ಬಲವತ್ಯಾ ಪ್ರಾಚೀನಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧಿತತ್ವೇನ ಅಸ್ಯಾಃ ಅಮಾನತ್ವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ತದಪೋಽಸೃಜತೇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ತೇಜೋಭೂತತದ್ದೇವತಾಸ್ಥೇಶಾದೇವ ಜನ್ಮ । 'ಅಗ್ನೇರಾಪಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸ್ತು 'ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ', 'ಕರ್ತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ವೈ ವಿಷ್ಣುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗತಸರ್ವಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾನುರೋಧಾತ್ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವತಃಶಕ್ತ್ಯಭಾವಾಚ್ಚ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದಿಶಾ ತತ್ರ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ತೇನಾಬಾದಿಕಂ ಜನಯತೀತಿ ದ್ವಾರಮಾತ್ರಪರೇತಿ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಪೃಥಿವ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಪೃಥಿವ್ಯಧಿಕಾರರೂಪಶಬ್ದಾಂತರಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥
೨-೩-೬

ಏವಮುಕ್ತನ್ಯಾಯೇನಾಪಿ ದ್ವಾರತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ಕುತ್ರ ದ್ವಾರತೇತಿ ವಿಶೇಷೋಽತ್ರ ಚಿಂತ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಆಪಃ ಕಿಂ ಈಶಸ್ಯಾನ್ನಸೃಷ್ಟೌ ದ್ವಾರಮುತ ಪೃಥಿವೀಸೃಷ್ಟಾವಿತಿ ಸಂದೇಹಃ । 'ಆಪ ಐಕ್ಷಂತ' 'ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ' (ಛಾಂ. ೬-೨-೪) 'ಅದ್ಭ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀ' (ತೈ. ೨-೧) ಇತಿ ಶ್ರುತಿದ್ವಯಸ್ಯಾಪಿ ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಸ್ಯ ನಿರವಕಾಶತಯಾ ನಿರ್ಣಯಾಯೋಗೇನಾಮಾನತಯಾ ನ ಕಸ್ಯಾಪಿ ದ್ವಾರಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಅನ್ನಶ್ರುತೇಃ 'ಅದ್ಭ್ಯೋ ವಾ ಅನ್ನಮುತ್ಪದ್ಯತೇ', 'ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ' (ಛಾಂ. ೬-೨-೪) 'ಅದ್ಭ್ಯಃ ಏವ ತದಾನ್ನಾದ್ಯಂ ಜಾಯತೇ' (ಛಾಂ. ೬-೨-೪) ಇತ್ಯಾದಿ ಬಹುವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಪರತ್ವರೂಪಗುಣಲಾಭೇನ 'ಯತ್ರ ಕ್ವ ಚ ವರ್ಷತಿ ತದೇವ ಭೂಯಿಷ್ಠಮನ್ನಂ ಭವತಿ (ಛಾಂ. ೬-೨-೪) 'ಅನ್ನಮಶಿತಂ ತ್ರೇಧಾ ವಿಧೀಯತೇ' (ಛಾಂ. ೮-೫-೧) ಇತಿ ವರ್ಷಜತ್ವಾದ್ಯತ್ವರೂಪಲಿಂಗದ್ವಯಾನುರೋಧೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನ್ನಪರತಯಾ ಪೃಥಿವೀಪರತ್ವಾಯೋಗಾತ್ । ಓಷಧೀಭ್ಯೋಽನ್ನಮಿತಿ ಶ್ರುತಿರೋಧಾಪತ್ತ್ಯಾ ಪೃಥಿವೀಪದೇನಾನ್ನಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಾಯೋಗಾಚ್ಚ । ಉಕ್ತಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾದೇವ ಅಪಾಮುಭಯತ್ರ ದ್ವಾರತ್ವಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಯೋಗಾತ್ ಬಹುಕಲ್ಪನಾಪತ್ತ್ಯಾಚ ಅನ್ನಸ್ಯೋಭಾಭ್ಯಾಂ ಜನ್ಮೇತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಯೋಗಾತ್ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ಯಾಗಪಾತೇನ ಅದ್ಭ್ಯಃ ಪರಂಪರಯಾ ಅನ್ನಜನ್ಮೇತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಯೋಗಾಚ್ಚ ಅಮಾನಂ ಶ್ರುತಿದ್ವಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅಪೌರುಷೇಯತ್ವೇನ ನಿರ್ದೋಷತಯಾ ಶ್ರುತ್ಯೋರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಯೋಗೇನ ಅವಶ್ಯಮರ್ಥಾಂತರಸ್ಯ ವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ । 'ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಪೂರ್ವತ್ರ 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' ಇತಿ 'ತದಪೋಽಸೃಜತ' ಇತ್ಯುತ್ತರತ್ರ ಚ 'ತಾಸಾಂ ತ್ರಿವೃತಂ ತ್ರಿವೃತಮ್' ಇತಿ ಶ್ರವಣೇನ ಅಸ್ಯ ಭೂತಪ್ರಕರಣತ್ವಾತ್ । 'ಯತ್ಕೃಷ್ಣಂ ತದನ್ನಸ್ಯ' ಇತಿ ಕೃಷ್ಣರೂಪಶ್ರವಣಾತ್। ತಸ್ಯ ಚ 'ಕೃಷ್ಣೈವ ಪೃಥಿವೀ ಸ್ವತಃ' ಇತಿ (ವ್ಯೋಮಸಂಹಿತಾ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಪೃಥಿವೀಲಿಂಗತ್ವಾತ್ ಲಿಂಗಪ್ರಕರಣಾಭ್ಯಾಂ 'ಆಪಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚಾನ್ನಮ್' ಇತಿ (ಐ. ೨-೩-೧) ಶ್ರೌತಪ್ರಯೋಗೇಣ ಚ ಅನ್ನಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀಪರತ್ವಾತ್ । 'ಯತ್ರ ಕ್ವ ಚ ವರ್ಷತಿ' (ಛಾಂ. ೮-೨-೪) ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದ್ವಯಸ್ಥಾನ್ನಶಬ್ದಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀವಾಚಕಸ್ಯಾಪ್ಯತ್ರಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ಲಕ್ಷಣಯಾ 'ತೇಜೋಽಶಿತಂ (ಛಾಂ. ೮-೫-೩) ಇತ್ಯಾದೌ ತೈಜಸಪರತ್ವವತ್ ಪಾರ್ಥಿವಪರತ್ವೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ಲಿಂಗವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್ ಅಪಾಂ ಪೃಥಿವೀಜನ್ಮನ್ಯೇವ ದ್ವಾರತ್ವಮಿತಿ ॥ ಫಲೇ ತು ವಸ್ತ್ವಂತರದ್ವಾರಾ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವಸ್ಯಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ತದಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ತದಭಿಧ್ಯಾನಾದೇವ ತು ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ಸಃ ಓಂ ॥ ೨-೩-೭

ಏವಮಧಿಭೂತಾಧಿದೈವಜನ್ಮಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಮುಕ್ತ್ವಾ ತಲ್ಲಯಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಮತ್ರ ವಕ್ತೀತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಸ್ತುತವಿಯದಾದ್ಯಧಿಭೂತಾಧಿದೈವಾನಿ ಜನಿಮತ್ತ್ವೇನ ಲೀಯಂತ ಇತಿ ಸಿದ್ಧೌ ತಲ್ಲಯಕರ್ತಾ ಕಿಂ ರುದ್ರೋ ವಿಷ್ಣುರ್ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ರುದ್ರಃ ಏವೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಸಂಹರ್ತೃತ್ವೇನೈತಸ್ಯೈವ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧೇ । 'ರುದ್ರೋ ಮಾ ವಿಶಾಂತಕ' ಇತಿ (ಮಹಾನಾ. ಉ.) ಶ್ರುತೌ ಅಂತಕಪದೇನ ತಸ್ಯ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವೋಕ್ತೇಶ್ಚ । 'ಯತ್ಪ್ರಯಂತ್ಯಭಿಸಂವಿಶಂತಿ' (ತೈ. ೩-೧) 'ಯಮಪ್ಯೇತಿ ಭುವನಂ ಸಾಂಪರಾಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷ್ಣುಸಂಹರ್ತೃತ್ವಶ್ರುತೇಸ್ತು ವಿಷ್ಣುಃ ನ ಮಾರಕಃ ಜನಕತ್ವಾತ್ ರಕ್ಷಕತ್ವಾತ್ ಪಿತ್ರಾದಿವದಿತ್ಯಾದಿಯುಕ್ತಿಸಹಾಯರುದ್ರಸಂಹರ್ತೃತ್ವಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾತ್ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನ್ । ಅತ ಏವ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸಂಹಾರದ್ವಾರತ್ವಮಪಿ ಅಯುಕ್ತಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವಿಷ್ಣುರೇವ ಸರ್ವಲಯಕರ್ತಾ 'ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್' ಇತಿ (ಶ್ವೇ. ೧-೧೦) ಶ್ರುತಾವನಾದಿಬಂಧಲಯಸ್ಯ ವಿಷ್ಣ್ವಧೀನತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ಸಾದಿವಿಶ್ವಲಯಃ ತದಧೀನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕೈಮುತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । 'ಯಮಪ್ಯೇತಿ ಭುವನಂ ಸಾಂಪರಾಯೇ ಸ ನೋ ಹರಿಃ', 'ಯ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪಯತಿ ಸ ಹರಿಃ', ಸೃಷ್ಟಾ ಪಾತಾ ಚ ಸಂಹರ್ತಾ ಸ ಏಕೋ ಹರಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಷು ವಿಷ್ಣುಸಂಹರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ಪ್ರತೀತೇಶ್ಚ । ರುದ್ರಸಂಹರ್ತೃತ್ವಶ್ರುತಿಃ 'ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಮೀಶಸ್ಯ' (ಭಾಗ. ೧೦-೭೯-೧) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಕತಿಪಯಸಂಹಾರೇ ರುದ್ರಸ್ಯ ದ್ವಾರತ್ವಪರಾ । ಯುಕ್ತಿಸ್ತು ಪಿತ್ರಾದೇರಮಾರಕತ್ವಸ್ಯ ಮಮತಾದೋಷಪ್ರಯುಕ್ತತಯಾ ಪಿತೃತ್ವಾದಿಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವಾಭಾವೇನ ನಿರ್ದೋಷಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣೇ ಹರೌ ತದನಾಪಾದಿಕೈವೇತ್ಯಪ್ರಯೋಜಿಕೇತಿ । ಫಲೇ ತು ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರೋಕ್ತಸಂಹರ್ತೃತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೭ ॥

॥ ಅಥ ವಿಪರ್ಯಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೮ ॥

॥ ಓಂ ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ತು ಕ್ರಮೋಽತ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಓಂ ॥ ೨-೩-೮

ಸರ್ವಸ್ಯೇಶೇ ಲಯಸಿದ್ಧೌ ಕೇನ ಕ್ರಮೇಣೇತ್ಯತ್ರ ಚಿಂತನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತಾಧಿಭೂತಾನಿ ಕಿಂ ಜನ್ಮಕ್ರಮಾನುರೋಧೇನ ಲೀಯಂತೇ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಜನ್ಮಕ್ರಮಾನುಸಾರೇಣೈವೇತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । 'ಕ್ರಮಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲೀಯತೇ', ಕ್ರಮೇಣೋತ್ಪತ್ತಿರ್ವಿಲಯಶ್ಚ', 'ಕ್ರಮೇಣೈವಾ(ಹಾ)ಸ್ಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಲಯೌ' ಇತ್ಯಾದಿಕ್ರಮಲಯಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯಾತ್ । ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚೇತಿ ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಲೋಕೇ ಪ್ರಾಯೇಣೋತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮೇಣೈವ ಲಯದರ್ಶನಯುಕ್ತ್ಯನುಗೃಹೀತತ್ವೇನ ಚ ಪ್ರಬಲಯಾ ಕ್ರಮಲಯಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧಿತತ್ವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣೈವ ಲೀಯಂತೇ 'ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿನಿರವಕಾಶಲಯಶ್ರುತೇಃ (ಭಾಲ್ಲವೇಯ) । ಕ್ರಮಲಯಶ್ರುತೀನಾಂ ತು 'ದ್ವಿವಿಧಃ ಕ್ರಮ ಉದ್ದಿಷ್ಟೋ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೋಽನುಕ್ರಮಸ್ತಥಾ । ಸೃಷ್ಟಾವನ್ಯೋ ಲಯೇ ಚಾನ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಸ್ಯಾಪಿ ಕ್ರಮತ್ವೇನ ಸಾವಕಾಶತ್ವೇನ

ಲೋಕೇ ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ಪೂರ್ವನಾಶಸ್ಯ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯನಿಮಿತ್ತತ್ವಾದಿಹ ಚ 'ಪೂರ್ವೇ ಪೂರ್ವೇ ಯತೋ ವಿಷ್ಣೋಃ' ಇತ್ಯಾದಿ (ವಾಮನ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಧಿಕ್ಯೇನ ಪಶ್ಚಾದಪಿ ಲಯೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಯುಕ್ತೇರಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾತ್ ಚ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಶ್ರುತ್ಯಬಾಧಾದಿತಿ ॥ ಫಲೇ ತು ಲಯಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿರೋಧೇನಾನ್ಯತರಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಅನ್ಯತ್ರಾಪ್ಯಾನಾಶ್ವಾಸಾಪಾತೇನ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವಾದ್ಯಸಿದ್ಧೇಃ ತದಾಪೇಕ್ಷಸಮಾಧೀ ॥ ೮ ॥

॥ ಅಥ ಅಂತರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ಅಂತರಾ ವಿಜ್ಞಾನಮನಸೀ ಕ್ರಮೇಣ ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೩-೯

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣ ಲಯ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಚಿದಪವಾದಶಂಕಾನಿರಾಸಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಸ್ತುತಾಧಿಭೂತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣ ಲೀಯಂತೇ ಕಿಂ ವಾ ಕಾನಿಚಿತ್ ಕ್ರಮೇಣೇತಿ ಸಂದೇಹಃ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - 'ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಮ್' ಇತಿ ಕ್ರಮಾದುತ್ಪನ್ನತ್ವೇನ ಶ್ರುತಮನೋವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಯೋಃ 'ಯಚ್ಛೇದಾಙ್ಮನಸೀ ಪ್ರಾಜ್ಞಸ್ತದ್ಯಚ್ಛೇತ್ ಜ್ಞಾನ ಆತ್ಮನಿ' ಇತಿ (ಕಾ.ಉ. ೩-೧೩) ಕ್ರಮೇಣೈವ ಲಯಶ್ರುತೇಃ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವೇ ವಿನಾ ಅನ್ಯಾನಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣ ಲೀಯಂತೇ ಇತಿ । ನ ಚ ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯತ್ರ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದೌ ನ ತತ್ತ್ವಪರೌ ಕಿಂ ತು ಅಂತಃಕರಣಾವಬೋಧಪರಾವಿತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ತಯೋಃ ಶಬ್ದಯೋಃ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ-ತತ್ತ್ವಯೋರೇವ ಮುಖ್ಯತ್ವೇನ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ಯಾಗಾಯೋಗಾತ್ । ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚೇತಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಲಯಶ್ರುತಿಸ್ತು ಲೋಕೇ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ಕ್ರಮಾತ್ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾತ್ ಲಯದರ್ಶನೇನ ಲೋಕಾನುಸಾರಿತ್ವಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತಯಾ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಯೋಃ ಕ್ರಮಲಯಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧಿತೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಮನಸ್ತತ್ತ್ವಾಂತರಿಂದ್ರಿಯಯೋಃ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಾವ-ಬೋಧಯೋಃ ಕ್ರಮೇಣ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದಯೋಃ ಪ್ರಯೋಗದೃಷ್ಟ್ಯಾ-

ತತ್ವಮಾತ್ರವಾಚಿತ್ವಾಭಾವೇನೇಂದ್ರಿಯಾದಾವಪಿ ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯಸ್ಯ 'ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಂ ಮಹತಃ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ಚತುರ್ಮುಖಾತ್' ಇತಿ ಸ್ಮೃತಿ ವಿರೋಧಾತ್ ತತ್ತ್ವವಿಷಯತ್ವಾಯೋಗೇನ ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯತ-ಜ್ಜನ್ಯಾವಬೋಧಪರತಯಾ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಯೋಃ ಯಥೋತ್ಪತ್ತಿಲಯ ಇತ್ಯತ್ರ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ 'ಸರ್ವಂ ವೈತತ್ಕ್ರಮಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲೀಯತ' ಇತ್ಯಾದಿಸರ್ವವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಲಯಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಸರ್ವಾಣಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಣೈವ ಲೀಯಂತ ಇತಿ ॥ ಫಲೇ ತು ಶ್ರುತ್ಯೋರ್ವಿರೋಧೇನ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ತತ್ಸಮನ್ವಯೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಸಂಹರ್ತೃತ್ವಾ-ಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೯ ॥

॥ ಅಥ ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ನಾತ್ಮಾಽಶ್ರುತೇಃ ನಿತ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ತಾಭ್ಯಃ ಓಂ ॥೨-೩-೧೦

ಏವಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣ ಲಯೇ ಶ್ರುತ್ಯೋಕ್ತೇ ತರ್ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಪಿ ಸೋಽಸ್ತ್ವಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಸರ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಲಯಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತೋ ವಿಷ್ಣುಃ ದೇಹನಾಶಾಖ್ಯಲಯವಾನ್ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । 'ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪ್ಯಾಂತಸ್ತಮಸಿ ಲೀಯತ' ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮಿತಿ ಶ್ರುತಿಸ್ತು ವಿಷ್ಣುರ್ಲಯವಾನ್ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಜೀವನತ್ವಾತ್ ಜೀವವದಿತಿ ಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತಪೂರ್ವಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧಿತಾ । ನ ಚ ಲಯಶ್ರುತಿಃ ಅಪಿ ಹಿತತ್ವಪರಾ, ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ । 'ಅಸಂಭವಸ್ತು' ಇತ್ಯತ್ರ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೨-೯) ಈಶಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಹೇತುನಾ ಅನುತ್ಪತ್ತಯುಕ್ತಾವಪಿ ಲೀಲಯಾ ದೇಹೋಪಾದಾನತ್ಯಾಗೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವಿಷ್ಣುಃ ದೇಹಾನಾಶಾಖ್ಯಲಯವಾನ್‌ಮಾನಾಭಾವಾತ್ । ತಮಸಿ ಲೀಯತೇ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಸ್ತು 'ತಚ್ಛೇನಾಭ್ವಪಿಹಿತಂ ಯದಾಸೀತ್' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ (ಋ. ೧೦-೧೨೦-೩) ಪೂರ್ವತ್ರ ನಾಸದಾಸೀದಿತಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ಲಯ ಮುಕ್ತ್ವಾ ತಮ ಆಸೀದಿತಿ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಸ್ಥಿತಿಮುಕ್ತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತದಪಿಹಿತತ್ವಸ್ಯ ಪುನಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಸ್ಯ ಚೋಕ್ತ್ಯಾ 'ತಮಸಿ ನಿಲೀನಃ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಕಅಲಂ

ಲೋಕೇ ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ಪೂರ್ವನಾಶಸ್ಯ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯನಿಮಿತ್ತತ್ವಾದಿಹ ಚ 'ಪೂರ್ವೇ ಪೂರ್ವೇ ಯತೋ ವಿಷ್ಣೋಃ' ಇತ್ಯಾದಿ (ವಾಮನ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಧಿಕ್ಯೇನ ಪಶ್ಚಾದಪಿ ಲಯೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಯುಕ್ತೇರಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾತ್ ಚ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಶ್ರುತ್ಯಬಾಧಾದಿತಿ ॥ ಫಲೇ ತು ಲಯಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿರೋಧೇನಾನ್ಯತರಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಅನ್ಯತ್ರಾಪ್ಯಾನಾಶ್ವಾಸಾಪಾತೇನ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವಾದ್ಯಸಿದ್ಧೇಃ ತದಾಪೇಕ್ಷಸಮಾಧೀ ॥ ೮ ॥

॥ ಅಥ ಅಂತರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ಅಂತರಾ ವಿಜ್ಞಾನಮನಸೀ ಕ್ರಮೇಣ ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೩-೯

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣ ಲಯ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಚಿದಪವಾದಶಂಕಾನಿರಾಸಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಸ್ತುತಾಧಿಭೂತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣ ಲೀಯಂತೇ ಕಿಂ ವಾ ಕಾನಿಚಿತ್ ಕ್ರಮೇಣೇತಿ ಸಂದೇಹಃ ॥

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ತು - 'ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಮ್' ಇತಿ ಕ್ರಮಾದುತ್ಪನ್ನತ್ವೇನ ಶ್ರುತಮನೋವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಯೋಃ 'ಯಚ್ಛೇದಾಙ್ಮನಸೀ ಪ್ರಾಜ್ಞಸ್ತದ್ಯಚ್ಛೇತ್ ಜ್ಞಾನ ಆತ್ಮನಿ' ಇತಿ (ಕಾ.ಉ. ೩-೧೩) ಕ್ರಮೇಣೈವ ಲಯಶ್ರುತೇಃ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವೇ ವಿನಾ ಅನ್ಯಾನಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣ ಲೀಯಂತೇ ಇತಿ । ನ ಚ ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯತ್ರ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದೌ ನ ತತ್ತ್ವಪರೌ ಕಿಂ ತು ಅಂತಃಕರಣಾವಬೋಧಪರಾವಿತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ತಯೋಃ ಶಬ್ದಯೋಃ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಯೋರೇವ ಮುಖ್ಯತ್ವೇನ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ಯಾಗಾಯೋಗಾತ್ । ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚೇತಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಲಯಶ್ರುತಿಸ್ತು ಲೋಕೇ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ಕ್ರಮಾತ್ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾತ್ ಲಯದರ್ಶನೇನ ಲೋಕಾನುಸಾರಿತ್ವಯುಕ್ತ್ಯಪೇತಯಾ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಯೋಃ ಕ್ರಮಲಯಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧಿತೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಮನಸ್ತತ್ತ್ವಾಂತರಿಂದ್ರಿಯಯೋಃ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಾವಬೋಧಯೋಃ ಕ್ರಮೇಣ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದಯೋಃ ಪ್ರಯೋಗದೃಷ್ಟ್ಯಾ-

ತತ್ತ್ವಮಾತ್ರವಾಚಿತ್ವಾಭಾವೇನೇಂದ್ರಿಯಾದಾವಪಿ ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯಸ್ಯ 'ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಂ ಮಹತಃ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ಚತುರ್ಮುಖಾತ್' ಇತಿ ಸ್ಮೃತಿ ವಿರೋಧಾತ್ ತತ್ತ್ವವಿಷಯತ್ವಾಯೋಗೇನ ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯತಜ್ಜನ್ಯಾವಬೋಧಪರತಯಾ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಯೋಃ ಯಥೋತ್ಪತ್ತಿಲಯ ಇತ್ಯತ್ರ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ 'ಸರ್ವಂ ವೈತತ್ಕ್ರಮಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲೀಯತ' ಇತ್ಯಾದಿಸರ್ವವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಲಯಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಸರ್ವಾಣಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಣೈವ ಲೀಯಂತ ಇತಿ ॥ ಫಲೇ ತು ಶ್ರುತ್ಯೋರ್ವಿರೋಧೇನ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ತತ್ಸಮನ್ವಯೇನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಸಂಹರ್ತೃತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೯ ॥

॥ ಅಥ ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ನಾತ್ಮಾಽಶ್ರುತೇಃ ನಿತ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ತಾಭ್ಯಃ ಓಂ ॥೨-೩-೧೦

ಏವಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣ ಲಯೇ ಶ್ರುತ್ಯೋಕ್ತೇ ತರ್ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಪಿ ಸೋಽಸ್ತ್ವಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಸರ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಲಯಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತೋ ವಿಷ್ಣುಃ ದೇಹನಾಶಾಖ್ಯಲಯವಾನ್ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । 'ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪ್ಯಾಂತಸ್ತಮಸಿ ಲೀಯತ' ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮಿತಿ ಶ್ರುತಿಸ್ತು ವಿಷ್ಣುರ್ಲಯವಾನ್ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಜೀವನತ್ವಾತ್ ಜೀವವದಿತಿ ಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತಪೂರ್ವಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧಿತಾ । ನ ಚ ಲಯಶ್ರುತಿಃ ಅಪಿ ಹಿತತ್ವಪರಾ, ಕಲ್ಪಕಾಭಾವಾತ್ । 'ಅಸಂಭವಸ್ತು' ಇತ್ಯತ್ರ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೨-೯) ಈಶಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಹೇತುನಾ ಅನುತ್ಪತ್ತಯುಕ್ತಾವಪಿ ಲೀಲಯಾ ದೇಹೋಪಾದಾನತ್ಯಾಗೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ವಿಷ್ಣುಃ ದೇಹಾನಾಶಾಖ್ಯಲಯವಾನ್ಮಾನಾಭಾವಾತ್ । ತಮಸಿ ಲೀಯತೇ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಸ್ತು 'ತಚ್ಛೇನಾಭ್ವಪಿಹಿತಂ ಯದಾಸೀತ್' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ (ಋ. ೧೦-೧೨೦-೩) ಪೂರ್ವತ್ರ ನಾಸದಾಸೀದಿತಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ಲಯ ಮುಕ್ತ್ವಾ ತಮ ಆಸೀದಿತಿ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಸ್ಥಿತಿಮುಕ್ತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತದಪಿಹಿತತ್ವಸ್ಯ ಪುನಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಸ್ಯ ಚೋಕ್ತ್ಯಾ 'ತಮಸಿ ನಿಲೀನಃ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಕಅಲಂ

ಚಾನುಪಶ್ಯತಿ ನೈನಂ ಪಶ್ಯತಿ ಕಶ್ಚನ' ಇತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತ್ಯಂತರೇಣ ಚ ಅಪಿಹಿತತ್ವಾರ್ಥತ್ವಾತ್, ಅನ್ಯಥಾ 'ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ', 'ಸ ನಿತ್ಯೋ ನಿರ್ಗುಣಃ ವಿಭುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಬಹುನಿತ್ಯತ್ವಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾತ್ । ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧೇನ ಅಮಾನತ್ವಾದಿತಿ । ಫಲೇ ತು ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲಯೇ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯಯೋಗೇನ ತದಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಅಥ ಜ್ಞಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಓಂ ಜ್ಞೋಽತ ಏವ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೧

ಏವಂ ಸೂಚೀಕಟಾಹನ್ಯಾಯೇನ ಅಲ್ಪಮಧಿಭೂತಾದಿವಿಚಾರಂ ಕೃತ್ವಾ ಇದಾನೀಂ ಆಪಾದಸಮಾಪ್ತಿ ಬಹುಃ ಜೀವವಿಚಾರಃ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಜೀವಃ ಕಿಮುತ್ಪತ್ತಿಮಾನ್ ಉತ ನೇತಿ ಸಂದೇಹಃ। ನೋತ್ಪತ್ತಿಮಾನಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್। ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮಿತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಂತನಿತ್ಯಪದೇನ ಜೀವಾನಾಂ ನಿತ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇಃ 'ಸರ್ವ ಏತೇ ಚಿದಾತ್ಮಾನೋ ವ್ಯುಚ್ಚರಂತಿ' ಇತಿ ತದುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೇಸ್ತು ಜೀವಸ್ವರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣಾನುಪಲಬ್ಧ್ಯಾ ಕಾರಣಶೂನ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತಯಾ ಜೀವನಿತ್ಯತ್ವಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧಾತ್ । ನ ಚ ಸ್ವರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣಶೂನ್ಯಾನಾಮಪಿ ವಿಯದಾದೀನಾಂ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿರೂಪಜನಿವತ್ ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ ಸಾ ಸಿದ್ಧೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಜನ್ಮಶ್ರುತೇಃ ತಾದೃಶೋತ್ಪತ್ತಿಪರತ್ವೇ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೇರಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೀವ ಜೀವವಿಯದಾದಾವಪಿ ತದಭಾವಪರತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ, ಅನೇಕಾರ್ಥತ್ವಸ್ಯಾನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾತ್ । ಏವಂ ಚ ತದ್ವಿರೋಧತಾದವಸ್ಥ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಸ್ಯೈವಾತ್ರಾಕ್ಷೇಪಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – 'ತೇ ವಾ ಏತೇ ಚಿದಾತ್ಮಾನೋಽವಿನಷ್ಟಾಃ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರ್ನಿವಿಶಂತ್ಯವಿನಷ್ಟಾ ಏವೋತ್ಪದ್ಯಂತೇ' (ಕಾಷಾಯಣಶ್ರುತಿಃ) ಇತ್ಯವಿನಾಶೇನೈವೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೇಃ ಜೀವಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪೇಣಾನುತ್ಪತ್ತಾವಪಿ ತದುಪಾಧ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿರುಪೋತ್ಪತ್ತಿಪರತಯಾ ತದುತ್ಪತ್ತ್ಯನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತ್ಯೋಃ ಉಪಾಧಿಸ್ವರೂಪಪರತಯಾ ಭಿನ್ನವಿಷಯತ್ವೇನಾವಿರೋಧಾತ್ । ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೇರಭಾವೇನ ತತ್ರ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ-

ಶ್ರುತೇಸ್ತದಭಾವಪರತ್ವೇಽಪಿ ಜೀವಾದೌ ತಚ್ಛ್ರುತಿಸತ್ತ್ವೇನ ತದುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೇಃ ತದಭಾವಪರತ್ವಾಯೋಗೇನ ಅನೇಕಾರ್ಥತ್ವಸ್ಯ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ದೇಹ-ಸಂಬಂಧಾಖ್ಯತಾದೃಶೋತ್ಪತ್ತಿಮಾನ್ ಜೀವ ಇತಿ । ಫಲೇ ತು ಸರ್ವಸ್ರ-ಷ್ಟೃತ್ವಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಅಥ ಉತ್ಕ್ರಾಂತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಓಂ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತೀನಾಮ್ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೨

ಜೀವೇ ಧರ್ಮಿಣಿ ಉತ್ಪತ್ತ್ಯನುತ್ಪತ್ತೀ ಚಿಂತಿತೇ । ಅತ್ರ ತದ್ಧರ್ಮೇ ಪರಿ-ಮಾಣೇಽಣುತ್ವಮಹತ್ತ್ವೇ ಚಿಂತ್ಯೇತೇ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಕೃತೋ ಜೀವಃ ಕಿಂ ವ್ಯಾಪ್ತೋಽಣುರ್ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ವ್ಯಾಪ್ತ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಶ್ಚೇತನಾ ನಿರ್ಗುಣಾಶ್ಚ' ಇತಿ (ಕಾಷಾಯಣಶ್ರುತಿಃ) ಬಹುವಚನಾಂ-ತಾತ್ಮವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಶ್ರುತೇಃ ಬಹುತ್ವಂ ಭಿನ್ನಾಶ್ರಿತಮಿತ್ಯುತ್ಸರ್ಗನ್ಯಾಯಾಪವಾದಕಸ್ಯ 'ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ' ಇತ್ಯಾದಾವಿವೇಹಾಭಾವೇನ ಜೀವಪರತ್ವಾತ್ । 'ಅಣು ರ್ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ' ಇತಿ ಜೀವಾಣುತ್ವಶ್ರುತೇಸ್ತು ಅಣುತ್ವೇ ಸರ್ವದೇಹಸಂಬ-ದ್ಧಸ್ಪರ್ಶಾದಿಜ್ಞಾನಾಯೋಗೇನ ತದ್ದೇಹಪರಿಮಾಣತ್ವೇನ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿಪರಿಜ್ಞಾನ-ಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಚ 'ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಸಂಭವಾತ್' ಇತಿ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೨-೩೩) ನಯೋಕ್ತ ದೋಷದುಷ್ಟತಯಾ ಅಯೋಗೇನ ಸರ್ವದೇಹಸಂಬಂಧಿಸ್ಪರ್ಶಾದಿಜ್ಞಾನ-ರೂಪಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತತ್ವೇನ ಬಲವತ್ಯಾ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ ಪ್ರಬಲ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧಾಯಾಃ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೋಪಪತ್ತೇಃ । ನ ಚ ಜೀವಸ್ಯಾಣುರೂಪತ್ವೇ ಽಪ್ಯಂಶೈರ್ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವೇನ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿಜ್ಞಾನಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಯುಕ್ತಿರಪ್ರಯೋಜಿಕೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಅಂಶಾನಾಂ ಚೇತನತ್ವೇನ ಯುಗಪದನೇಕೇಷಾಂ ಐಕಮ-ತ್ಯಾಯೋಗೇನ ವಿರುದ್ಧಕ್ರಿಯಸ್ಯ ದೇಹಸ್ಯೋನ್ಮಥನಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಅಕ್ರಿಯತ್ವಸ್ಯ ವಾ ಆಪತ್ತೇಃ ಸ್ವರೂಪವ್ಯಾಪ್ತೇರೇವ ವಾಚ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – 'ಸೋಽಸ್ಮಾಚ್ಛರೀರಾದುತ್ಕ್ರಮ್ಯಾಮುಂ ಲೋಕಮಧಿಗಚ್ಛತ್ಯ ಮುಷ್ಮಾದಿಮಂ ಲೋಕಮಾಗಚ್ಛತಿ' ಇತಿ ಶ್ರುತೋತ್ಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತಿಮತ್ತ್ವಾತ್ ಪತತ್ರಿವದಣುರ್ಜೀವಃ । ತಾಸಾಂ ವ್ಯಾಪ್ತೇರ್ಗಗನಾದಾವದೃಷ್ಟ್ಯಾ-

ತಾಭಿರ್ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಾಯೋಗೇನ ಅನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ವ್ಯಾಪತ್ತ್ಯಾ ನಿರಸ್ತಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣೇ ಅಣುತ್ವಸ್ಯೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ । 'ಅಣುರ್ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ' ಇತಿ (ಗೌಪವನ) ಶ್ರುತೇಶ್ಚ । 'ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನ' ಇತಿ (ಕಾಷಾಯಣ) ಶ್ರುತಿಸ್ತು ಸ ಆತ್ಮೇದಂ ಸೃಜತೀತಿ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಕರಣೇನ ಏಷೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾಽಧ್ಯುದ್ಗತೋ ಮಾನಶಕ್ತೇರಿತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಶ್ರುತಾತ್ಮಶ್ರುತ್ಯುನ್ಮಾನತ್ವಲಿಂಗಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಗುಹಾನಯನ್ಯಾಯೇನ ಬಹುವಚನಸ್ಯ ನ್ಯಾಯ್ಯತ್ವಾದ್ವಿಷ್ಣುಪರಾ । ದೇಹೈಕದೇಶಸ್ಥಚಂದನಬಿಂದೋಃ ಸ್ವಾಂಶೈಃ ಸರ್ವದೇಹವ್ಯಾಪ್ತಿವಜ್ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಹೃದ್ದೇಶೇ ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಾಂಶೈಃ ಸರ್ವದೇಹವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾ ಅಂಶಶೂನ್ಯಾನಾಂ ಚಾನ್ಯೇಷಾಂ ಆಲೋಕವಚ್ಚಿದ್ಗುಣೇನ ಸರ್ವದೇಹವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿಜ್ಞಾನಸಂಭವೇನ ಯುಕ್ತಿರಪ್ರಯೋಜಿಕೇತಿ । ಫಲೇ ತು ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಅಥ ವ್ಯತಿರೇಕಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೩ ॥

॥ ಓಂ ವ್ಯತಿರೇಕೋ ಗಂಧವತ್ತಥಾ ಚ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೩

ಅತ್ರ ಯದಿ ಜೀವೋಽಣುಃ ತರ್ಹಿ ಯೋಗಿನೋ ಬಹುರೂಪತ್ವಾಯೋಗ ಇತಿ ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಜೀವಃ ಕಿಂ ಏಕರೂಪೋಽಥವಾನೇಕರೂಪ ಇತಿ ಸಂದೇಹೇ ಏಕರೂಪ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಸ ಏಕಧಾ ನ ಸಪ್ತಧಾ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ । ವಿಭಾವಾತ್ಮನಿ ಯೋಗಪ್ರಭಾವಾದ್ದೇಹಬಾಹುಲ್ಯೇನ ಬಾಹುರೂಪ್ಯಸಂಭವೇಽಪಿ ಅಣೌ ತದಯೋಗಾದಿತಿ ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ । ಅಣೋರಪಿ ಅಂಶೈರ್ಬಾಹುರೂಪ್ಯಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ 'ಸ ನಿತ್ಯೋ ನಿರವಯವಃ' ಇತಿ (ಗೌಪವನ) ನಿರವಯವತ್ವಶ್ರುತಿವ್ಯಾಕೋಪೇನಾಯೋಗಾತ್ । ಯೋಗಿನೋಽಘಟಿತಘಟಕಶಕ್ತ್ಯಾ ಅಬ್ಧಿಪಾನಮಿವ ಬಾಹುರೂಪ್ಯಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ತ್ವೀಶ್ವರಸಾಮ್ಯಾಪಾತೇನಾಯುಕ್ತಮ್ । ಸ ಪಂಚಧಾ ಸ ಸಪ್ತಧೇತಿ ಬಾಹುರೂಪ್ಯಶ್ರುತಿಸ್ತು ಸಯುಕ್ತಿಕೈಕರೂಪ್ಯಶ್ರುತಿಬಾಧಿತೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಅಣೋರ್ಭಿನ್ನಾಂಶಹೀನಸ್ಯಾಪಿ ಜೀವಸ್ಯ ಯೋಗಾರಾಧಿತಾಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಕೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾಯತ್ತಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಗಂಧವದಂಶವಿಭಾಗೇನ ಬಾಹುರೂಪ್ಯಸ್ಯೋಪಪತ್ತೇಃ ಬಹುರೂಪೋ ಜೀವಃ । ಐಕರೂಪ್ಯಶ್ರುತಿಸ್ತು ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯಪರಾ । ನಿರವಯವತ್ವಶ್ರುತಿರಪಿ ಭಿನ್ನಾಂಶರಾಹಿತ್ಯಪರೇತಿ । ಫಲೇ ತು ಪ್ರಾಗ್ವತ್ ॥ ೧೩ ॥

॥ ಅಥ ಪೃಥಗುಪದೇಶಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೪ ॥

॥ ಓಂ ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೪

ಜೀವೇಶಯೋರೈಕ್ಯಾನ್ನ ಜೀವಶಕ್ತೇರೀಶಾಯತ್ತತ್ವಮಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ। ಜೀವಃ ಕಿಂ ಈಶೇನ ಭಿನ್ನೋಽಭಿನ್ನೋ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಅಭಿನ್ನ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ತತ್ತ್ವಮಸೀತ್ಯಾದೌ ಪದದ್ವಯಲಕ್ಷಣಯಾ ಜೀವಪರೈಕ್ಯಶ್ರುತೇಃ । ಅಸ್ಯಾಶ್ಚ ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮಿತ್ಯುಪಕ್ರಮಾತ್, ತತ್ತ್ವಮಸೀತ್ಯುಪ-ಸಂಹಾರಾತ್, ತತ್ತ್ವಮಸಿ ತತ್ತ್ವಮಸೀತಿ ನವಕೃತ್ವೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್, ಐಕ್ಯಸ್ಯ ಮಾನಾಂತರಾಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ಅಪೂರ್ವತ್ವಾತ್, ತಸ್ಯ ತಾವದೇವ ಚಿರಮಿತಿ ಫಲವತ್ತ್ವಾತ್, ಯೇನಾಶ್ರುತಂ ಶ್ರುತಂ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥವಾದಾತ್ ಮೃಣ್ಮ-ಯಾದಿದೃಷ್ಟಾಂತೇನೋಪಪಾದನಾಚ್ಚ ಷಡ್ವಿಧತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗೋಪೇತತ್ವೇನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ ದ್ವಾಸುಪರ್ಣೇತ್ಯಾದಿಭೇದಶ್ರುತಿರಪ್ರಮಾಣಮ್ । ಅನ್ಯಥೈಕ್ಯ-ಶ್ರುತೇರ್ನಿರ್ವಿಷಯತ್ವಾಪಾತ ಇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಭಿನ್ನೋಽಚಿಂತ್ಯಃ ಪರಮೋ ಜೀವಸಂಘಾತ್ಪೂರ್ಣಃ ಪರೋ ಜೀವಸಂಘೋ ಹ್ಯಪೂರ್ಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ (ಕೌಶಿಕ) ಭೇದಶ್ರುತೇಃ ಕದಾಪ್ಯೈಕಾ-ಧಿಕರಣ್ಯಾಯೋಗ್ಯಧರ್ಮಕತ್ವರೂಪವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣತ್ವಾದಿಯುಕ್ತ್ಯು-ಪೇತತ್ವೇನ 'ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯಪರೇಶಾನಾದ್ಭೇದಃ ಸ್ವಾತ್ಮನ ಈಯತೇ । ಅನುಭೂತಿ-ವಿರೋಧೇನ ಕಥಮೇಕತ್ವಮುಚ್ಯತೇ' ಇತ್ಯನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೋಕ್ತದಿಶಾ ಉಪ-ಜೀವ್ಯತ್ವೇನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ । ತದ್ವಿರೋಧೇನಾನುಭವವಿರೋಧೇನ ಚ ಪದ-ದ್ವಯಲಕ್ಷಣಾತಃ ತತ್ಪದಮಾತ್ರಗೌಣಾರ್ಥತ್ವಸ್ಯ ಜ್ಯಾಯಸ್ತ್ವೇನ ಚ ತತ್ತ್ವಮಸೀತ್ಯಾದೇಃ ತದೀಯಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಸದೃಶಗುಣತಯಾ

ತತ್ಸದೃಶಸ್ತ್ವಮಸೀತ್ಯರ್ಥಕತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ ಐಕ್ಯಪರತ್ವಾಯೋಗಾತ್ । ಉಪ ಕ್ರಮಾದೇಃ ಮಾನಾಂತರಾವಿರುದ್ಧ ಏವ ತಾತ್ಪರ್ಯಗಮಕತ್ವಾತ್ । ಅನ್ಯತ್ರ ಗ್ರಂಥಕಾರೈರನ್ಯಥಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತತ್ವಾಚ್ಚ ಭಿನ್ನ ಏವ ಈಶಾಜ್ಜೀವ ಇತಿ ॥ ೧೪ ॥

॥ ಅಥ ಯಾವದಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೫ ॥

॥ ಓಂ ಯಾವದಾತ್ಮಭಾವಿತ್ವಾಚ್ಚ ನ ದೋಷಸ್ತದ್ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೫

'ಬಂಧಾನ್ಮೋಕ್ಷಂ ತತ ಏವಾಭಿವಾಂಛೇತ್' ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನಾದಿಬಂಧಾ ನಂತರಮೋಕ್ಷಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಶಂಕನಾತ್ ಸಂಗತಿಃ । ಜೀವಃ ಕಿಂ ನಿತ್ಯೋಽನಿತ್ಯೋ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಅನಿತ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಲಯಮಭ್ಯುಪೈತೀತಿ ಶ್ರುತೇಃ । ಜ್ಞೋಽತ ಏವೇತ್ಯತ್ರೋಪಾಧೇರ್ಜನ್ಮೋಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಸ್ಯ ಜನ್ಮಾವ ಶ್ಯಂಭಾವಾತ್ । ಜನಿಮತಶ್ಚ ವಿನಾಶಿತ್ವನಿಯಮಾದಿತಿ ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ । ನ ಚ ದೇಹಾಖ್ಯೋಪಾಧೇರ್ಜನಿಮತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಅನ್ಯ ಏವ ಜೀವೋಪಾಧಿರನಾದಿ-ನಿತ್ಯ ಇತ್ಯತ್ರ ಕಲ್ಪಕಮಸ್ತೀತಿ ಜೀವಸ್ಯಾನಾದಿಕರ್ಮಸಂಬಂಧಾನಂತ್ಯಪ್ರಾಪ್ತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಜೀವಾನಾದಿತ್ವಪರಾ 'ಸೋಽನಾದಿನಾ ಪುಣ್ಯೇನ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಃ ಸಯುಕ್ತಿ-ಕಾನಿತ್ಯತ್ವಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾದಮಾನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – 'ನಿತ್ಯಃ ಪರೋ ನಿತ್ಯೋ ಜೀವಃ ಸುಖದುಃಖೇ ತ್ವನಿತ್ಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ಅನಾದಿನಿತ್ಯೋಪಾಧೇರವಶ್ಯಂಕಲ್ಪ್ಯ-ತ್ವಾತ್ ಜೀವೋಪಾಧಿರ್ದ್ವಿಧಾ ಪ್ರೋಕ್ತ ಇತ್ಯಾದಿವಚನಾಚ್ಚ ಸ್ವರೂಪೋಪಾಧೇರ ನಾದಿನಿತ್ಯಯಾ ಸರ್ವಗತಬಿಂಬೇಶೋಪಾಧಿಸನ್ನಿಧೇರಪಿ ತಥಾತ್ವೇನ ಅನಾದಿ ನಿತ್ಯೋ ಜೀವಃ । ಲಯಶ್ರುತಿಸ್ತು ಬಾಹ್ಯೋಪಾಧಿಪರೇತಿ ॥ ೧೫ ॥

॥ ಅಥ ಪುಂಸ್ತ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೬ ॥

॥ ಓಂ ಪುಂಸ್ತ್ವಾದಿವತ್ತ್ವಸ್ಯ ಸತೋಽಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೋಗಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೬

ಪೂರ್ವತ್ರ ಪೃಥಗಧಿಕರಣಾದ್ಯಸೂತ್ರೇ ಬಂಧಾನ್ಮೋಕ್ಷಂ ತತ ಏವಾ-ಭಿವಾಂಛೇದಿತಿ ಉಪದೇಶ ಉಪಪಾದಿತಃ । ಅತ್ರ ತು ತದೀಯದ್ವಿತೀಯ-ಸೂತ್ರೋಕ್ತಂ ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವಮುಪಪಾದ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಜೀವೋ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪೋ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ಸ ದುಃಖಾದ್ವಿಮುಕ್ತ ಆನಂದೀಭವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ । ಇದಾನೀಂ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪತಾನುಪಲಬ್ಧೇಶ್ಚ । ಅಹಮಿತಿ ಜೀವೇ ಭಾಸಮಾನೇಽಪಿ ತತ್ಸ್ವರೂಪಾಸ್ಯಾನಂದಾದೇಃ ಪ್ರತಿಬಂಧಾದನುಪಲಬ್ಧಿ-ರಿತ್ಯಸ್ಯಾಯೋಗೇನ ಜ್ಞಾನಾಭಾವಾದನ್ಯಸ್ಯ ಭಾವರೂಪಾಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಪ್ರತಿಬಂಧ-ಕಾಸ್ಯಾಭಾವಾಚ್ಚ । ದೇಹಾದೇಸ್ತು ಸುಖಾದ್ಯನುಭವರೂಪಭೋಗಾಯತನತ್ವೇನ ತತ್ಪ್ರತಿಬಂಧಕತ್ವಾಯೋಗಾಚ್ಚ । ಆನಂದಾದಿರೂಪತ್ವೇ ಮೋಕ್ಷಾಯ ಪ್ರಯತ್ನ-ವೈಯರ್ಥ್ಯಾಚ್ಚ । 'ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾ' (ಷ.ಉ. ೪-೧೧), 'ಸ ಆನಂದಃ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿ-ಸ್ತ್ವನುಪಲಬ್ಧಿಯುಕ್ತ್ಯಪೇತಾನಾನಂದಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಬಾಧಿತಾ ನ ಮಾನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ನಿತ್ಯಾನಂದೋ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನೋ ನಿತ್ಯಬಲಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ', 'ನಿತ್ಯಾನಂದಜ್ಞಾನಬಲಾ ದೇವಾ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಭಿಃ ಜೀವಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಾ-ದಿರೂಪತೋಕ್ತೇಃ । ಬಾಲ್ಯೇಽನಭಿವ್ಯಕ್ತಪುಂಸ್ತ್ವಾದೇಃ ಪಶ್ಚಾದ್ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ಪುಮಾನಿ ತ್ಯುಕ್ತಿವತ್ ಪ್ರಾಕ್ ಸತಾಮೇವ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದೀನಾಂ ಪಶ್ಚಾತ್ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ಆನಂದೀಭವತೀತ್ಯಾದಿಭೇದವ್ಯಪದೇಶಸ್ಯ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಷು ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಸುಖಾ-ದ್ಯಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಆವರಣಾನಂಗೀಕಾರೇ ನಿತ್ಯಂ ತದುಪಲಂಭಾಪಾತೇನ ಅವಶ್ಯಾ-ಭ್ಯುಪೇಯಾವರಣವಿಶೇಷಶಕ್ತ್ಯಾ ಅನುಪಲಬ್ಧೇಶ್ಚೋಪಪತ್ತೇಃ ಸಮ್ಯಗ್ವ್ಯಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಪ್ರಯತ್ನಸಂಭವಾಚ್ಚ ಜ್ಞಾನಾದಿರೂಪೋಽಯಂ ಜೀವಃ ಇತಿ । ಶ್ರುತೌ 'ಏವಂ ಸುರಾಃ' ಇತ್ಯಧ್ಯಾಹಾರಾದಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಃ ॥ ೧೬ ॥

॥ ಅಥ ಕರ್ತೃತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೭ ॥

॥ ಓಂ ಕರ್ತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೭

ಅಸ್ತ್ವಾನಂದಾದೀನಾಂ ಸತಾಮಭಿವ್ಯಕ್ತಿಃ ನ ತು ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಕದಾಪ್ಯಭಾವಾದಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಜೀವಃ ಕಿಂ ಕರ್ತಾ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಕರ್ತೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ನಾನ್ಯಃ ಕರ್ತೇತಿ ಶ್ರುತೇಃ । ಸರ್ವತ್ರೇಶಸ್ಯೈವ ಕರ್ತೃತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇ ಲಾಘವಾಚ್ಚ । ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾದಿತ್ಯಾದೌ ಹಿತಾಕರಣಾದಿಯುಕ್ತ್ಯಾ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ನಿಷೇಧಾಚ್ಚ । ನ ಚ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಯೋಃ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವನಿಷೇಧೇಽಪಿ ಪರತಂತ್ರಂ ತದಸ್ತ್ವಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಾಖ್ಯಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತೇಃ ಸ್ವಾಧೀನತ್ವೇಽಪಿ ತಕ್ಷ್ಣಃ ಪ್ರಾಸಾದಕಾರಯಿತೃಪುಮಧೀನತ್ವವತ್ ವೇತನದಾನಾದಿನಾ ಈಶಾಧೀನತ್ವರೂಪತ್ವೇ ಆತ್ಮಾನಮಂತರೋ ಯಮಯತೀತಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾತ್ ದಾರುಯೋಷಾವದೀಶಾಧೀನಚೇಷ್ಟಕತ್ವೇ ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯಾಕರ್ತೃತ್ವ ಏವ ಪರ್ಯವಸಾನಾತ್ ತದ್ವದೇವ ವಿಧಿನಿಷೇಧಾಯೋಗ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಅತ ಏವ ಸಯುಕ್ತಿಕಾಕರ್ತೃತ್ವಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾತ್ 'ಯತ್ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ತದಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ' ಇತಿ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಶ್ರುತಿರಮಾನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು – ಜಡೇಶಮುಕ್ತಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಸ್ಯ ವಿಧಿನಿಷೇಧಾಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಅರ್ಥವತ್ತ್ವಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪಯುಕ್ತ್ಯಾ ಮೋಕ್ಷಾದ್ಯರ್ಥಸಾಧನಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನದರ್ಶನಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ 'ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ' ಇತ್ಯಾದಾವುಪಾಸನಾದಿಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಜೀವಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಶ್ರವಣೇನ ಚ ಕರ್ತೃತ್ವಸಿದ್ಧೇಃ । ಅಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿತ್ವಾಪೂರ್ಣಕಾಮತ್ವಹೇತುಭ್ಯಾಂ 'ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಕರಣತ್ವಂ ಚ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಚ ತಸ್ಯ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯಾ ದಾರುಯೋಷಾವದೀಶಾಧೀನಚೇಷ್ಟಕತ್ವರೂಪಪರತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇಣ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧಾಭಾವಾತ್ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭ್ಯಾಂ ಪರಾಧೀನಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಕತ್ವಸ್ಯೈವ ವಿಧಿನಿಷೇಧಯೋಗ್ಯತ್ವೇ ತಂತ್ರತ್ವಕಲ್ಪನೇನ ವಿಧಿನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರವೈಯರ್ಥ್ಯಾತ್ ಕರ್ತಾ ಜೀವ ಇತಿ ॥ ೧೭ ॥

॥ ಅಥ ಅಂಶಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೮ ॥

॥ ಓಂ ಅಂಶೋ ನಾನಾವ್ಯಪದೇಶಾದನ್ಯಥಾ ಚಾಪಿ ದಾಶಕಿತವಾದಿತ್ವಮಧೀಯತ ಏಕೇ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೮

ಪರಾತ್ತು ತಚ್ಛ್ರುತೇರಿತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಯೋರ್ಜೀವೇಶಯೋಃ ಉಪಜೀವ್ಯೋಪಜೀವಕತ್ವರೂಪಃ ಸಂಬಂಧಃ ಅತ್ರ ಪ್ರಸಾಧ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಜೀವಃ ಕಿಂ (ಹರೇಃ) ಈಶಸ್ಯ ಅಂಶತ್ವೇನಾನಂಶತ್ವೇನ ವಾ ನಿರ್ಣೇತುಂ ಶಕ್ಯೋ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ನ ಶಕ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ತಥಾಹಿ । ನ ತಾವದಂಶತ್ವನಿರ್ಣಯಃ ಶಕ್ಯಃ । 'ಅಂಶಾ ಏವ ಹೀಮೇ ಜೀವಾ' ಇತಿ (ಗೌಪವನ) ಅಂಶತ್ವಶ್ರುತೇಃ । ನೈವಾಂಶೋ ನ ಸಂಬಂಧಃ ಪರಸ್ಯ ಇತ್ಯನಂಶತ್ವಶ್ರುತೇಃ । ಜೀವಸ್ಯಾಪಿ ಈಶಾಂಶತ್ವೇ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಸಾಮ್ಯಾಪಾತಾಚ್ಚ । ನಾಪ್ಯನಂಶ ಇತಿ ನಿರ್ಣಯಃ ಶಕ್ಯಃ ಅಂಶಾ ಏವ ಹೀತ್ಯುಕ್ತೇಃ । ನ ವ್ರೀಹಿಯವವದ್ವಿಕಲ್ಪೋಽಪಿ । ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ । ನ ಷೋಡಶಿಗ್ರಹಣಾಗ್ರಹಣವತ್ ದೇಶಕಾಲಾದಿಭೇದೇನ ವಾ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಕಲ್ಪೋಽಪಿ । ಅತೋ ನ ಮಾನಂ ಶ್ರುತಿದ್ವಯಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಜೀವಃ ಪುತ್ರಾದಿಃ ಪಿತ್ರಾದೇರಿವೇಶಪೋಷ್ಯತ್ವಾದಿನಾ ತದ್ಗರ್ಭವಾಸಿತ್ವೇನ ತದಂತರ್ಭೂತತ್ವಾತ್ತದುಪಜೀವಕತ್ವೇನ ತತ್ಸಂಬಂಧಿರೂಪತಯಾ ವಾ ತತೋ ನ್ಯೂನತ್ವೇ ಸತಿ ಕಿಂಚಿತ್ತತ್ಸದೃಶರೂಪತಯಾ ವಾ ತದಂಶ ಏವ । 'ಅಂಶೊ ಹ್ಯೇಷ ಪರಸ್ಯ' ಇತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯ 'ನಾನಾಹ್ಯೇನಂ ವ್ಯಪದಿಶಂತಿ ಪಿತೇತಿ ಪುತ್ರೇತಿ ಭ್ರಾತೇತಿ' ಇತಿ ನಾನಾಪ್ರಕಾರೇಣ ಈಶಸಂಬಂಧೋಕ್ತ್ಯಾ 'ತಥಾ ಅನ್ಯಃ ಪರೋಽನ್ಯೋ ಜೀವ' ಇತಿ 'ಬ್ರಹ್ಮದಾಶಾ ಬ್ರಹ್ಮಕಿತವಾ' ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತಿದ್ವಯೇ ಭೇದಾಭೇದೋಕ್ತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ, ಯಥಾಕ್ರಮಮುಕ್ತದ್ವಿರೂಪಾಂಶತ್ವಸಿದ್ಧೇಃ । 'ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾಭೂತಾನಿ' ಇತಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾತ್ 'ಮಮೈವಾಂಶೋ ಜೀವಲೋಕೇ' ಇತಿ ಸ್ಮರಣಾಚ್ಚಾನಂಶಶ್ರುತೇಃ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವ ನಿಷೇಧಪರತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ತೇಜೋಽಭಿಮಾನ್ಯಂಶಯೋಃ ಕಾಲಾಗ್ನಿಖದ್ಯೋತಾಭಿಮಾನಿನೋರಿವ 'ಏತೇ ಸ್ವಾಂಶಕಲಾಃ ಪುಂಸಃ' ಇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಾಯಥಾಕ್ರಮಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪಾಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವಾಭ್ಯಾಂ

ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಾಂಶಯೋಃ ಪ್ರಭಾಭಿಮಾನ್ಯಪಭ್ರಷ್ಟಾಭಿಮಾನಿನೋರಿವ ಸ್ವಾಂಶ್ಯಾಯತ್ತಪ್ರವೃತ್ತಿರಾಹಿತ್ಯತದ್ವತ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಂಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಕತ್ವತದಭಾವಾಭ್ಯಾಂ ಈಶಾಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವತತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಮತ್ಸ್ಯಾದೀಶಾವತಾರಜೀವಯೋಃ ಈಶಾಂಶತ್ವಾವಿಶೇಷೇಽಪಿ ಸಾಮ್ಯಾನಾಪತ್ತೇಃ ಶ್ರುತಿದ್ವಯಾವಿರೋಧಾನ್ಮಾನಮೇವೇತಿ ॥ ೧೮ ॥

॥ ಅಥ ಅದೃಷ್ಟಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೯ ॥

॥ ಓಂ ಅದೃಷ್ಟಾನಿಯಮಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೯

ಅವತಾರೇಣ ಜೀವಸ್ಯಾಸಾಮ್ಯೇ ಪೂರ್ವಹೇತೂಕ್ತಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಾಕ್ಷೇಪೇಣ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಜೀವಃ ಕಿಂ ಈಶಪ್ರತಿಬಿಂಬೋ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹೇ ನೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ನ ಸಂಬಂಧೋ ನಾಪೇಕ್ಷ್ಯಃ ಜೀವಃ ಪರಸ್ಯ' ಇತಿ ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವರೂಪಸಂಬಂಧನಿಷೇಧಶ್ರುತೇಃ ಸುರಾಸುರನರತಿರ್ಯಗಾದಿ ರೂಪವೈಚಿತ್ರ್ಯೋಪೇತತ್ವಾತ್ ಘಟಾದಿವತ್ ಜೀವಾ ನೈಕಪ್ರತಿಬಿಂಬಾ ಇತಿ ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ । 'ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ' ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸ್ತು ಸಯುಕ್ತಿಕಪೂರ್ವಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾದಮಾನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಬಿಂಬಸ್ಯೈಕರೂಪತ್ವೇಽಪಿ ಜೀವಸ್ಯಾನಾದಿಸ್ವರೂಪೋಪಾಧ್ಯವಿದ್ಯಾಕರ್ಮಾದಿವೈಚಿತ್ರ್ಯೇಣ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯೋಪಪತ್ತೇಃ ರೂಪಂ ರೂಪಮಿತಿಶ್ರುತೇಃ ಪ್ರತಿಬಿಂಬೋ ಜೀವಃ । ನ ಸಂಬಂಧ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ಭಿನ್ನೋಪಾಧ್ಯಾಯತ್ತತ್ವರೂಪಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವನಿಷೇಧಪರೇತಿ ॥ ಅತ್ರ ಪ್ರತಿನಯಂ ಸಮನ್ವಯಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧೀ ಫಲೇ ವಕ್ತವ್ಯೇ (ವ್ಯಕ್ತೇ) ॥ ೧೯ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂಗತಿಃ ಪ್ರಾಗೇವೋಕ್ತಾ ॥

॥ ಅಥ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಓಂ ತಥಾ ಪ್ರಾಣಾಃ ಓಂ ॥ ೨-೪-೧

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣಾಃ ಕಿಮುತ್ಪತ್ತಿಮಂತೋ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹೇ ನೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ಪ್ರಾಣಾ ಏವೇದಮಗ್ರ ಆಸುಃ' ಇತ್ಯನಾದಿತ್ವಶ್ರುತೇಃ । ನ ಚ ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತೇತಿ (ತೈ. ೨-೬) ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ । ಸಾಮಾನ್ಯವ್ಯವಧಾನಾಭಾವರೂಪಸ್ವಾರ್ಥಯಾಽನವಕಾಶಯಾ ಪ್ರಾಚೀನವಿಶೇಷಶ್ರುತ್ಯಾ ಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರುತೇರ್ಬಾಧಾತ್ । ನ ಚ 'ಏತಸ್ಮಾಜ್ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಣೋ ಮನಸ್ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ' ಇತಿ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಃ॥ ''ನೋಪಾದಾನಂ ಹೀಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ'' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತನಿರುಪಾದಾನತ್ವಯುಕ್ತ್ಯಾ ಶ್ರುತೇರ್ಬಾಧಾದಮಾನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ', 'ಸ ಪ್ರಾಣಾನ್', 'ಏತಸ್ಮಾಜ್ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಣ' ಇತ್ಯಾದಿವಿಶೇಷಶ್ರುತ್ಯಾ 'ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮ್' ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರುತಿ ಸಧ್ರೀಚೀನಯಾ ತಥಾಲ್ಪಶಕ್ತಿತ್ವಾದಿವಿಯನ್ನಯೋಕ್ತಯುಕ್ತ್ಯಾ ಚ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಜನ್ಮಸಿದ್ಧೇಃ । 'ನಿತ್ಯಾನ್ಯೇತಾನಿ ಸೌಕ್ಷ್ಮ್ಯೇಣ' ಇತಿ (ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪೇಣಾನಾದಿತ್ವನಿರುಪಾದಾನತ್ವವತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲೇ ಭೂತಾದ್ಯವಯವೈರುಪಚಯಸತ್ತ್ವೇನ ಜನ್ಮೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ಸಾವಕಾಶಾನಾದಿತ್ವಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಬಾಧಾಭಾವಾತ್ ಪ್ರಾಣಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಂತ ಇತಿ । ಅತ್ರಾಪಿ ಪ್ರತಿನಯಂ ಪ್ರಾಗ್ವದೇವ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷಫಲೇ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ತತ್ಪ್ರಾಗಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೨ ॥

॥ ಓಂ ತತ್ಪ್ರಾಕ್ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೪-೨

ಅತ್ರ ಪ್ರಕೃತಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತಮನೋಜನ್ಮಸಮರ್ಥನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಮನಃ ಕಿಂ ಜನಿಮನ್ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹೇ ನೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ನಿತ್ಯಂ ಮನೋಽನಾದಿತ್ವಾತ್ ನ ಹ್ಯಮನಾಃ ಪುಮಾನ್ ತಿಷ್ಠತ್ಯನಿತ್ಯಾನ್ಯನ್ಯಾನಿ' ಇತಿ (ಗೌಪವನ) ಶ್ರುತೇಃ । ಅಸ್ಯಾಶ್ಚೇಂದ್ರಿಯಾಂತರಾಣಾಮನಿತ್ಯತ್ವಮುಕ್ತ್ವಾ ಮನಸೋ ವಿಶಿಷ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿತ್ವೇನೈತದ್ವಿರೋಧಾತ್ । ಮನೋಜನ್ಮಶ್ರುತಿಬಲೇನ ಪ್ರಾಗಿವೋಪಪತ್ತೇರಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ । ಮನಸಃ ಸಾದಿತ್ವೇ ತನ್ಮೂಲಸಂಸಾರಸ್ಯಾಪಿ ಸಾದಿತ್ವಾಪತ್ತೇಶ್ಚ ಜನ್ಮಶ್ರುತಿರಮಾನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಮನಸ್ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚೇತಿ ಇಂದ್ರಿಯೇಭ್ಯಃ ಪೃಥಕ್ ಮನಸೋ ಜನ್ಮೋಕ್ತ್ಯಾ ವಿಶೇಷಶ್ರುತ್ಯಾ ಮನೋಜನ್ಮಸಿದ್ಧೇಃ । ಅಲ್ಪೋಪಚಯಕಾರಣಾದಿತಿ (ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಂತರೋಪಚಯಾದಸ್ಯಾನಾದಿತ್ವಾವಿಘಾತೇನಾಲ್ಪೋಪಚಯಹೇತುನಾ ನಿತ್ಯಂ ಮನ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ । ಬಂಧಸಾದಿತ್ವಾಪತ್ತ್ಯಭಾವಾಚ್ಚ ಉತ್ಪತ್ತಿಮದೇವ ಮನಃ ಇತಿ ॥ ೨ ॥

॥ ಅಥ ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

॥ ಓಂ ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾದ್ವಾಚಃ ಓಂ ॥ ೨-೪-೩

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತಮನಸೋ ವಾಗ್ಜನ್ಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮರ್ಥನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಮುತ್ಪತ್ತಿಮನ್ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹೇ ನೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ವಾಗ್ವಾವ ನಿತ್ಯಾ ನ ಹ್ಯೇಷೋತ್ಪದ್ಯತೇಽಸ್ಯಾಂ ಹಿ ಶ್ರುತಿರವತಿಷ್ಠತೇ' ಇತಿ (ಪೌಷ್ಯಾಯಣ) ಶ್ರುತೇಃ ಸದಾ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣಸಾಮರ್ಥ್ಯರೂಪಶ್ರುತ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವರೂಪವಾಕ್ಯಶೇಷೋಕ್ತಯುಕ್ತೇಶ್ಚ । ಏತದುಕ್ತಿವಿರೋಧೇನ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪೋಪಚಿತರೂಪಪರೇ ಜನ್ಮಾಜನ್ಮಶ್ರುತೀ ಇತಿ ನಿರಸ್ತಮ್ । ನಿತ್ಯಂ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣಶಕ್ತಸ್ಯೋಪಚಯವೈಯರ್ಥ್ಯಾತ್ । ಶ್ರುತ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವೋಕ್ತ್ಯೈವ ವಾಕ್‌ಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತಿಪರಃ ನೇಂದ್ರಿಯಪರ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಅತಸ್ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚೇತಿ ವಾಗ್ಜನ್ಮಶ್ರುತಿರಮಾನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಮನ ಏವ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ವಾಗುತ್ತರರೂಪಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ (ಐ.ಆ. ೩-೧-೧) ವಾಚಃ ಮನಃಕಾರಣಕತ್ವಶ್ರವಣಾತ್ ವಾಕ್‌ಶಬ್ದಸ್ಯ ಚ ವಾಚಾ ವ್ಯಾಹರತೀತಿ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯಬಲೇನ 'ಮನಸೋ ವಾವ ವಾಗುತ್ಪದ್ಯತೇ ವಾಚೋ ವ್ಯಾಹರಣಮ್' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಚೋತ್ತರವಾಕ್ಯ-ಬಲೇನ ಇಂದ್ರಿಯಪರತ್ವಾತ್ । 'ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಶ್ರುತಿಸನ್ನಿಧಿ-ಯೋಗ್ಯತಾ' ಇತಿ (ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ನಿತ್ಯವೇದಸನ್ನಿಧಿಯೋಗ್ಯತಾ-ಮಾತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಉಪಚಾರೇಣ ನಿತ್ಯತ್ವಶ್ರುತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ । ತದುಚ್ಚಾ-ರಣಶಕ್ತಯೇ ಚೋಪಚಯಸಾರ್ಥಕ್ಯಾತ್ । ಜನ್ಮಶ್ರುತ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಮದೇವ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಮಿತಿ ॥ ೩ ॥

॥ ಅಥ ಸಪ್ತಗತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೪ ॥

॥ ಓಂ ಸಪ್ತ ಗತೇರ್ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೪-೪

ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಧರ್ಮಿತಾಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ಜನಿಶ್ಚಿಂತಿತಾ । ಸಂಖ್ಯಾರೂಪಧರ್ಮಾ-ಶ್ರಯಾತ್ ಜನಿಶ್ಚಿಂತ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಾಣಾಃ ಕಿಂ ಸಪ್ತ ಉತ ದ್ವಾದಶೇತ್ಯನಿರ್ಣಯ ಉತ ದ್ವಾದಶೇತಿ ನಿರ್ಣಯ ಇತಿ ಸಂದೇಹೇ ಅನಿರ್ಣಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ ಪ್ರಭವಂತಿ' ಇತಿ 'ದ್ವಾದಶ ವಾ ಏತೇ ಪ್ರಾಣಾಃ ದ್ವಾದಶಮಾಸಾಃ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾ' ಇತಿ ವಿರುದ್ಧಸಂಖ್ಯಾವಗಮಕಶ್ರುತಿ-ದ್ವಯಾತ್। ನ ಚ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ದ್ವಾದಶತ್ವೇಽಪಿ ಶತೇ ಪಂಚಾಶನ್ನ್ಯಾಯೇನ ಸಪ್ತತ್ವಶ್ರುತಿರ್ಘಟತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಅವಚ್ಛೇದಕಾಭಾವೇ ಸಪ್ತತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತೇರ ಯೋಗಾತ್ । ಏತೈಸ್ಸಹ ಪಂಚಾನಾಮಪಾಠೇ ಹೇತ್ವಭಾವೇನ ತದಭಾವ-ಪ್ರತೀತೇಶ್ಚ । 'ಸಪ್ತೈವ ಮಾರುತಾ ಬಾಹ್ಯೇ ಪ್ರಾಣಾಸ್ಸಪ್ತ ತಥಾತ್ಮನಿ' ಇತಿ (ಸ್ಕಾಂದ) ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅಭಿಮಾನಿನಾಂ ಸಪ್ತತ್ವೇನ ತದಭಿಮತಾನಾಮಪಿ ತಥಾತ್ವಂ ಅಭಿಮಾನ್ಯಭಿಮನ್ಯಮಾನಯೋಃ ಸಮಸಂಖ್ಯಾಕತ್ವನಿಯಮಾದಿತಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಸಪ್ತತ್ವಶ್ರುತೇಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವತ್, ದ್ವಾದಶತ್ವಶ್ರುತೇರಪಿ ದ್ವಾದಶಮಾಸಾ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಶೇಷೋಕ್ತಪ್ರಾಗುಕ್ತಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತತ್ವೇನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್, ವಾಕ್ಯ-ಶೇಷೋದಿತಾನಾಂ ಮಾಸಾನಾಂ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾದಿದೇವತಾಕತ್ವೇನ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಮಪಿ ತಾ ಏವ ದೇವತಾ ಇತಿ ಭಾವೇನ್ನೈವ ದ್ವಾದಶಮಾಸಾ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತೇರಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ದ್ವಾದಶತ್ವೇಽಪಿ 'ಗುಹಾಶಯಾಂ ನಿಹಿತಾಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ' ಇತಿ (ಮು. ೨-೧-೮) ವಾಕ್ಯಶೇಷೋಕ್ತಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯತ್ವಾವಚ್ಛೇದಕವಿವಕ್ಷಯಾ ಶ್ರೋತ್ರಚಕ್ಷುಸ್ತ್ವಗ್ರಸನಘ್ರಾಣಮನೋಬುದ್ಧೀನಾಂ ಸಪ್ತತ್ವೋಕ್ತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ । ವಾಕ್‌ಪಾಣಿಪಾದಪಾಯೂಪಸ್ಥಾನಾಂ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯತ್ವರೂಪವೈಲಕ್ಷಣ್ಯೇನ ಸಪ್ತತ್ವಶ್ರುತೌ ಸಪ್ತಭಿಸ್ಸಹ ಪಾಠಾಭಾವೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ತನ್ಮಾತ್ರೇಣ ಇತರೇಷಾಮಭಾವಶಂಕಾಽಯೋಗೇನ ದ್ವಾದಶತ್ವಶ್ರುತ್ಯಾ ದ್ವಾದಶೇತಿ ನಿರ್ಣಯ ಏವೇತಿ ॥ ೪ ॥

॥ ಅಥ ಅಣುತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೫ ॥

॥ ಓಂ ಅಣವಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೪-೫

ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಸಂಖ್ಯಾ ವಿಚಾರಿತಾ । ಅತ್ರ ತತ್ಪರಿಮಾಣಂ ಚಿಂತ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಾಣಾಃ ಕಿಂ ಅಣವಃ ಉತ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಇತಿ ಸಂದೇಹೇ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ದಿವೀವ ಚಕ್ಷುರಾತತಮ್' ಇತಿ (ಋ.೧-೨೨-೨೦) ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಶ್ರುತೇಃ । ವಿಷ್ಣೋರ್ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವೇ ದೃಷ್ಟಾಂತತ್ವೇನ ಚಕ್ಷುರ್ವ್ಯಾಪ್ತೇರುಕ್ತ್ಯಾ ದೂರಶ್ರವಣದರ್ಶನಸ್ಮರಣಾದಿಯುಕ್ತ್ಯಾ ಚಾಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾಚ್ಚ ಸದೃಶಸ್ಯೈವ ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕರಣಾಚ್ಚ । ಅಣುಭಿಃ ಪಶ್ಯತಿ' ಇತ್ಯಣುತ್ವಶ್ರುತಿಸ್ತು (ಕೌಂಡಿನ್ಯ) ಪ್ರಬಲವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಶ್ರುತಿಬಾಧಾದಮಾನಮಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ತದ್ಯಥಾ ಹ್ಯಣುನಶ್ಚಕ್ಷುಸಃ ಪ್ರಕಾಶೋ ವ್ಯಾತತ ಏವಮೇವಾಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೋ ವ್ಯಾತತಃ ಅಣುರ್ಹ್ಯೇವೈಷ ಪುರುಷೋ ಭವತಿ' (ಶಾಂಡಿಲ್ಯ ಶ್ರುತಿ) ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಆತ್ಮಾಣುತ್ವಾದೌ ಚಕ್ಷುಷೋ ದೃಷ್ಟಾಂತತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿತ್ವೇನ ಚ ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ ಅಣುತ್ವಾದ್ಯುಕ್ತೇಃ ಸ್ವರೂಪೇಣ ಪ್ರಾಣಾನಾಮಣುತ್ವೇಽಪಿ ತೇಜಸಾ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ದೂರಶ್ರವಣದರ್ಶನಾದ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಶ್ರುತೇರಪಿ ಪ್ರಕಾಶವ್ಯಾಪ್ತಿಪರತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಸ್ವರೂಪತೋ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಸದಾ ಸರ್ವಾಪರೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗೇನ ಸುಪ್ತ್ಯ(ಸುಪ್ತ್ಯಾದ್ಯ)ಭಾವಾಪಾತಾಚ್ಚ ಅಣವ ಏವ ಪ್ರಾಣಾ ಇತಿ ॥ ೫ ॥

॥ ಅಥ ಶ್ರೇಷ್ಠಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೬ ॥

॥ ಓಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೪-೬

ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಚಿಂತನಾನಂತರಂ ತತ್ಪ್ರೇರಕಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಚಿಂತಾಽತ್ರೇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ಕಿಂ ಜನಿಮಾನ್ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹೇ ನೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ನೈಷ ಪ್ರಾಣ ಉದೇತಿ' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ 'ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ಯತ್ಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಉತ್ಪತ್ತಿರ್ಮರಣಂ ತಥಾ' ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅಖಿಲೋತ್ಪತ್ತಿಮೃತ್ಯುಹೇತುತ್ವೇನ ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಾದ್ಯಯೋಗ ಇತಿ ಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತತ್ವೇನ ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತೇತ್ಯಾದಿ-ಕೇವಲಜನಿಶ್ರುತಿತೋಽಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ । ಜನಿಶ್ರುತಿಸ್ಥಪ್ರಾಣಪದಸ್ಯ 'ಚೇಷ್ಟಾಯಾಂ ಬಾಹ್ಯವಾಯೌ ಚ' ಇತ್ಯಾದೇಃ ಚೇಷ್ಟಾದಿವಾಚಿತ್ವೇನಾಪ್ಯುಪ-ಪತ್ತೇಶ್ಚ । ನ ಚೈತತ್ 'ಏತೇನ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೩-೮) ಇತ್ಯನೇನೈವ ಗತಾರ್ಥಮ್ । ತತ್ರ ಬಾಹ್ಯಮುಖ್ಯವಾಯುರೂಪಸ್ಯ ಜನ-ನೋಕ್ತಾವಪಿ ಇಹಾಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಪ್ರಾಣರೂಪಸ್ಯ ತನ್ನ ಯುಕ್ತಮ್ । ತಸ್ಯ ಅಖಿಲ-ಜನಿಮೃತಿಹೇತುತ್ವಾತ್ । ತಾದೃಶಸ್ಯ ದುಃಖಹೇತುಸ್ವಜನನಾಯ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯ-ಯೋಗಾದಿತ್ಯಧಿಕಾಶಂಕಯಾ ಅಸ್ಯೋತ್ಥಾನಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಸೌಕ್ಷ್ಮ್ಯೇಣ ಹ ವಾ ಏಷೋಽವತಿಷ್ಠತೇ ಸ್ಥೂಲತ್ವೇನೋದೇತಿ' ಇತಿ (ಗೌಪವನ) ಶ್ರುತೌ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವತೋ ದೇಹಾದಿತಶ್ಚಾನು-ತ್ಪತ್ತ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಜನನಾಜನನಶ್ರುತ್ಯೋಃ ತತ್ಪರತ್ವೇನಾವಿರೋಧಾತ್ । ಜನ್ಮಶ್ರುತಿಸ್ಥಪ್ರಾಣಪದಸ್ಯ ಚ ತದ್ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಪ್ರಾಣಾಚ್ಛ್ರದ್ಧಾ ಖಂ ವಾಯು-ರ್ಜ್ಯೋತಿರಾಪಃ ಪೃಥಿವೀಂದ್ರಿಯಂ ಮನೋಽನ್ನಮನ್ನಾದ್ವೀರ್ಯಂ ತಪೋ ಮಂತ್ರಾಃ ಕರ್ಮೇತಿ ಚೇಷ್ಟಾದೇಃ ಪೃಥಗುಕ್ತ್ಯಾ ಚೇಷ್ಟಾದಿಪರತ್ವಾಯೋಗೇನ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರತ್ವಾತ್ ಜನಿಮಾನೇವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ । ತಸ್ಯ ಸ್ವತೋಽಜನ್ಮ ಯೋಗೇಽಪಿ ಅತಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವದ್ವಿಷ್ಣುಜಾತತ್ವಸ್ಯ ಸ ಪ್ರಾಣಮಿತಿ ಶ್ರುತಾ ವೇವೋಕ್ತ್ಯಾ ತತಸ್ತಸ್ಯ ಜನನೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ॥ ೬ ॥

॥ ಅಥ ಚಕ್ಷುರಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

॥ ಓಂ ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ತು ತತ್ಸಹಶಿಷ್ಟ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥
೨-೪-೭

ಪ್ರಾಗುಕ್ತಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಜನಿರಿಹ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಾಕ್ಷಿಪ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಅತ್ರ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ಕಿಂ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಪರತಂತ್ರೋ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಸ್ವತಂತ್ರ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ನ ಪ್ರಾಣಃ ಕಿಂಚಿದಾಶ್ರಿತಃ' ಇತಿ (ಅಗ್ನಿವೇಶ್ಯ) ಶ್ರುತೇಃ । 'ಯದಾಶ್ರಯಾದಸ್ಯ ಚೇಷ್ಟಾ' (ಮಹಾಭಾರತ) ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅಖಿಲಜಗತ್‌ಚೇಷ್ಟಕತ್ವಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವತ್ತ್ವೇನ ಅನನ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತತ್ವೇನ ಅಸ್ಯಾಃ' ಪ್ರಾಣಃ ಪರವಶೇ ಸ್ಥಿತಃ ಇತಿ (ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿ) ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾಚ್ಚ । ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಾದೇವ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಜನ್ಮಶ್ರುತೀನಾಮಪ್ರಮಾಣ್ಯಾತ್ । 'ಸ್ಥೂಲತ್ವೇನೋದೇತಿ' (ಗೌಪವನ) ಇತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಲೀಲಾವಿಗ್ರಹಗ್ರಣಪರತ್ವೇನೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಜನಿರಪ್ಯಯುಕ್ತೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ಪರತಂತ್ರಃ, 'ಸರ್ವಂ ಹ್ಯೇವೈತತ್ಪರಮೇಽವತಿಷ್ಠತೇ ಪ್ರಾಣಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚ' ಇತಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿಪ್ರಾಣೈಃ ಸಹ ತದ್ವದೇವ ತಸ್ಯೇಶವಶತ್ವ(ಗೌಪವನ)ಶ್ರುತೇಃ । ಅಸ್ಯಾಶ್ಚ 'ಯತೋ ನೈವೇಶ್ವರದ್ವಯಮ್' ಇತಿ ವಚನೋಕ್ತೇಶ್ವರದ್ವಯಾಯೋಗರೂಪಯುಕ್ತಿಸಧ್ರೀಚೀನತ್ವೇನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ । 'ಪ್ರಾಣಸ್ಯೈತದ್ವಶೇ ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣಃ ಪರವಶೇ ಸ್ಥಿತಃ (ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಃ)। ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಾಚ್ಚ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿಯುಕ್ತ್ಯೋಸ್ತು 'ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವೇನ ತಸ್ಯೇಶ್ವರವಚೋ ಭವೇತ್' ಇತ್ಯಾದೇಃ ತದನನ್ಯೇಶ್ವರತ್ವಾವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವಪರತ್ವಾತ್ । ಚಕ್ಷುರಾದಿಸಾಮ್ಯೇಶ್ವರವಶತ್ವೋಕ್ತಾವಪಿ ಸುಷುಪ್ತೌ ಜೀವಪ್ರಯತ್ನಾಭಾವೇ ಚಕ್ಷುರಾದೀನಾಂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರದೃಷ್ಟ್ಯದೃಷ್ಟಿಭ್ಯಾಂ ಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಾಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವದೃಷ್ಟ್ಯಾ 'ತಾನಿ ಹ ವಾ ಏತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರಣಾನಿ' (ಮಾಂಡವ್ಯಶ್ರುತಿ) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಚ ಕರಣಾಕರಣತ್ವಾಖ್ಯವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾದಸ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವಸ್ಯೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚೇತಿ । 'ಸೋಽಧ್ಯಕ್ಷೇ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೪-೨-೪) ಇತ್ಯತೋಽಗತತ್ವಮಸ್ಯ ತತ್ರೈವ ವಕ್ಷ್ಯತೇ ॥ ೭ ॥

|| ಅಥ ಪಂಚವೃತ್ತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ || ೮ ||

|| ಓಂ ಪಂಚವೃತ್ತಿರ್ಮನೋವದ್ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ ಓಂ ||
೨-೪-೮

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪ್ರಸಂಗಸನ್ನಿಧಾಪಿತಾಃ ಪ್ರಾಣಾದಯೋಽತ್ರ ಚಿಂತ್ಯಂತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಾಣಾದಯಃ ಪಂಚ ಮುಖ್ಯದಾಸತ್ವೇನ ಸ್ವರೂಪತ್ವೇನ ವಾ ನಿರ್ಣೇತುಂ ಶಕ್ಯಂತೇ ನ ವೇತಿ ಸಂದೇಹೇ ನೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ಸರ್ವೇ ವಾ ಏತೇ ಮುಖ್ಯದಾಸಾ' ಇತಿ ದಾಸತ್ವಶ್ರುತೇಃ 'ಏಷ ಪ್ರಾಣಃ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ' (ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನ ೩-೩) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ 'ಪ್ರಾಣಾ-ಪಾನಾದಯಃ ಸರ್ವೇ' ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಚೋಕ್ತಯಾ ತದಾಜ್ಞಯಾ ಕರ್ಮ-ಕಾರಿತ್ವಾದಿತಿ ಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತತ್ವೇನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ । 'ಮುಖ್ಯಸ್ಯೈವ ಸ್ವರೂಪಾಣಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಾ' ಇತಿ (ಗೌಪವನ) ಸ್ವರೂಪಶ್ರುತೇರಪಿ ಸ್ವರೂಪತ್ವಸಾಧಕವ್ಯಕ್ತ-ಸದ್ಗುಣತ್ವಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತತ್ವೇನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ । ಶ್ರೂಯತೇ ಚ 'ಪಾಯೂ-ಪಸ್ಥೇಽಪಾನಂ ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರೇ ಮುಖನಾಸಿಕಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಣಃ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠತೇ' (ಷ.ಪ್ರ. ೩-೪) ಇತ್ಯಾದೌ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವಂ ತೇಷಾಮ್ । ನ ಹ್ಯೇತದ್ದಾಸೇಷು ಯುಕ್ತಂ ಸ್ವಾಮಿಭೃತ್ಯಭಾವಾಯೋಗಾತ್ । ವಸ್ತುನಿ ವಿಕಲ್ಪಾಯೋಗೇನ ಶ್ರುತ್ಯೋರ್ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥತ್ವೇನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿತಿ ||

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಅಥ ಪಂಚವೃತ್ತ್ಯೈತತ್ಪ್ರವರ್ತತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ ಮನೋ ದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ಪಂಚಶಬ್ದೇನ ದಾಸತ್ವೇನ ಪಂಚಸ್ವರೂಪತ್ವೇನ ಚ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ಯೋಕ್ತ್ಯಾ ಪೃಥಗುಭಯವಿಧತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇಣ ಶ್ರುತ್ಯೋರ್ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಯೋರವಿರೋಧೇನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಭಾವಾತ್ । 'ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್' ಇತಿ ದಾಸಾ-ನುಪಕ್ರಮ್ಯೋಕ್ತವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವಸ್ಯ ಚ 'ಅಶೇಷಗುಣಪೂರ್ಣಾನಿ ಮುಖ್ಯ-ರೂಪಾಣಿ ಪಂಚ ಚ । ತದ್ದಾಸಾಃ ಪಂಚ ಚಾನ್ಯೇಽಪಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಾಃ ಸದ್ಗು-ಣೈರ್ಯುತಾಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಸ್ವರೂಪತದ್ದಾಸಾನಾಂ ತಾರತಮ್ಯೇನೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ಸ್ವಾಮಿಭೃತ್ಯಭಾವಾವಿರೋಧಾತ್ । ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನಿತಿ ದಾಸಾನುಪಕ್ರಮ್ಯ ಪಾಯೂಪಸ್ಥೇಽಪಾನಮಿತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತಂ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವಂ ದಾಸಾನಾಮಪಿ ಕಿಂಚಿದ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಣಾದಯೋ ದ್ವೇಧಾ ನಿರ್ಣೇತುಂ ಶಕ್ಯಂತ ಏವೇತಿ || ೮ ||

॥ ಅಥ ಪ್ರಾಣಾಣುತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೯ ॥

॥ ಓಂ ಅಣುಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೪-೯

ಪ್ರಾಗುಕ್ತಪ್ರಾಣಾದಿಪ್ರೇರಕತ್ವಾಖ್ಯಾಧಿಕಸದ್ಗುಣವತ್ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ವಿಭುತ್ವಮಪ್ಯಸ್ತ್ವಿತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಾಣೋ ವ್ಯಾಪ್ತೋಽಣುರ್ವೇತಿ ಸಂದೇಹೇ ವ್ಯಾಪ್ತ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ಪ್ರಾಣ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಶ್ರುತ್ಯಾ 'ಯತಸ್ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ಯ ತಿಷ್ಠತಿ ಪ್ರಾಣ' ಇತ್ಯಾದಿ (ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತ) ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಜಗದ್ವ್ಯಾಪಕತ್ವ (ಜಗದ್ಧಾರಕತ್ವ) ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಯಾ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾಣುಃ' ಇತಿ (ಸೌತ್ರಾಯಣ) ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿತಃ ಪ್ರಬಲಯಾ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವೋಕ್ತೇಃ । ನ ಚೇಯಂ ವೈಷ್ಣವತ್ವೇನ ಸಾವಕಾಶಾ । 'ಮಹಾನ್ ವೈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ಯೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಚರಾಚರಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಚ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಪ್ರತೀತೇಶ್ಚೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಸ ವಾ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋಽಣುರ್ಮಹಾನ್ನಾಮ' (ಕೌಂಡಿಣ್ಯ) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ದೇಹಾಂತರ್ಬಹಿರ್ವರ್ತಮಾನಪ್ರಾಣವಾಯುಶಬ್ದಿತರೂಪಭೇದೇನ ಅಣುತ್ವಮಹತ್ವಯೋರ್ವ್ಯವಸ್ಥೋಕ್ತೇಃ ಪ್ರಾಣೋಽಣುರೇವ । 'ಅಣುರ್ವೈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ಯದುತ್ಕ್ರಾಮತಿ ನಾಡೀಭಿಃ' ಇತಿ ಅಣುತ್ವಶ್ರುತೇರಪಿ ನಾಡೀಸಂಚಾರಿತ್ವಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತತ್ವೇನ ಬಲವತ್ತ್ವಾದಿತಿ ॥ ೯ ॥

॥ ಅಥ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಂ ತು ತದಾಮನನಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೪-೧೦

ಪ್ರಾಣಾನ್ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಂ ಚ ನಿರೂಪ್ಯ ಇಹ ತೇಷಾಂ ಕಂ ಪ್ರತಿ ಕರಣತ್ವಮಿತಿ ಚಿಂತ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಕಿಂ ಜೀವಕರಣಾನಿ ಉತ ಬ್ರಹ್ಮಕರಣಾನೀತಿ ವಿಶಯೇ ಜೀವಕರಣಾನೀತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । 'ಜೀವಸ್ಯ ಕರಣಾನ್ಯಾಹುಃ ಪ್ರಾಣಾನ್' ಇತಿ (ಸೌತ್ರಾಯಣ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಜೀವವಶತ್ವೇನಾನುಭೂಯಮಾನತ್ವಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತತ್ವೇನ, ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಾ ಏತಾನಿ ಕರಣಾನೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮಕರಣತ್ವಶ್ರುತಿತಃ ಪ್ರಬಲಯಾ ಜೀವಕರಣತ್ವೋಕ್ತೇರಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - 'ಯಶ್ಚಕ್ಷುಷಿ ತಿಷ್ಠನ್' (ಬೃ. ೫-೭-೧೮) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ತತ್ಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇಃ ತಥಾ 'ಯಸ್ತೇಜಸತಿ ತಿಷ್ಠನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ತೇಜಃ ಪ್ರಭೃತಿಭೂತಪ್ರೇರಕತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ತದಂಶ ಭೂತಚಕ್ಷುರಾದೇರಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಮಿತಿ ಯುಕ್ತಿಬಲಾತ್ ತಥಾ 'ಯಃ ಪ್ರಾಣೇ ತಿಷ್ಠನ್' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಪ್ರೇರಕಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕ-ತ್ವಯುಕ್ತಿಬಲಾಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮಕರಣಾನ್ಯೇವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ । ಮುಖ್ಯಸ್ಯೇಶಪ್ರಯೋ-ಜ್ಯತ್ವೇಽಪಿ 'ನ ಜೀವಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಮುಖ್ಯಂ' ಇತಿ (ವಾರಾಹ) ಸ್ಮೃತೇಃ ಜೀವಂ ಪ್ರತ್ಯಕರಣತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಜೀವಕರಣತ್ವಶ್ರುತಿಸ್ತು 'ಏಷ ಹ್ಯನೇನಾತ್ಮನಾ ಚಕ್ಷುಷಾ ದರ್ಶಯತಿ' (ಭಾಲ್ಲವೇಯ) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ 'ಕರಣೈಃ ಕಾರಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತಿ (ವಾರಾಹ) ಸ್ಮೃತೌ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸ್ವಕರಣೇನೈವ ಚಕ್ಷುರಾದಿನಾ ಜೀವಂ ಪ್ರತಿ ದರ್ಶನಾದಿ ಕಾರಯತೀತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಚೈತ್ರೀಯ-ಕುಠಾರಸ್ಯ ಮೈತ್ರಕರಣತ್ವೋಕ್ತಿರಿವ ಜೀವಂ ಪ್ರತಿ ಕ್ರಿಯಾಸಾಧನತ್ವಮಾತ್ರಾ-ಭಿಪ್ರಾಯಾ । 'ಕರಣೈರ್ವಾವ ನ ವಿಯುಜ್ಯತೇ' ಇತಿ (ಗೌಪವನ) ಶ್ರುತ್ಯಾ ಜೀವಕರಣಸಂಬಂಧಸ್ಯಾನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ಚೈತ್ರೀಯಕುಠಾರೇ ಬಹುಕಾಲ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಮೈತ್ರೀಯತ್ವೋಕ್ತಿರಿವೋಪಚಾರೇಣ ಜೀವಕರಣತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯಾ ವಾ । ಜೀವವಶತ್ವಾನುಭವೋಽಪಿ ಆಭಿಮಾನಿಕತಯಾ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಅಥ ಇಂದ್ರಿಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಓಂ ತ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಾದನ್ಯತ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೪-೧೧

ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಜೀವಂ ಪ್ರತ್ಯಕರಣತ್ವಮಯುಕ್ತಮ್ । ತಸ್ಯಾಪೀಂದ್ರಿಯತ್ವೇನ ತಂ ಪ್ರತಿ ಕರಣತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಶಂಕನಾತ್ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಾಕ್-ಪ್ರಕೃತಮಿಂದ್ರಿಯತ್ವಂ ಕಿಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಮುತ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾ-ದನ್ಯೇಷಾಂ ದ್ವಾದಶಾನಾಮೇವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಸರ್ವೇಷಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । 'ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ' ಇತಿ (ಪೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಿ) ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸರ್ವೇಷಾಮಿಂದ್ರಿಯತ್ವಶ್ರುತೇಃ । ತಸ್ಯಾಃ ಸಾಮಾನ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ಇದಂ ದ್ರವಣ-

ರೂಪಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತತ್ವೇನ 'ದ್ವಾದಶೈವೇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುಃ' ಇತಿ ವಿಶೇಷ(ಕಾಷಾಯಣ)ಶ್ರುತಿತೋऽಪಿ ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ । ದ್ವಾದಶಾನಾಮೇವೇಂದ್ರಿಯತ್ವಾಧ್ಯವಸಾಯಸ್ಯ ದುಷ್ಕರತ್ವಾಚ್ಚ । ನ ಹಿ ತೇಷು ತ್ರಯೋದಶಸು ಅನ್ಯತಮಸ್ಯೇಂದ್ರಿಯತ್ವನಿವಾರಣಂ ಶಕ್ಯಮ್ । ಸರ್ವೇಷಾಮಪೀಶವಶತ್ವಾವಿಶೇಷಾದಿತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಂ ಋತೇ ದ್ವಾದಶಾನಾಮೇವೇಂದ್ರಿಯತ್ವಮ್ । 'ದ್ವಾದಶೈವೇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಮುಖ್ಯಸ್ತ್ವನಿಂದ್ರಿಯಮ್' (ಪೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಿ) ಇತ್ಯಾದಿವಿಶೇಷಶ್ರುತೇಃ । ಇದಂದ್ರವಣರೂಪಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರುತೇಸ್ತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣೇತರವಿಷಯತ್ವಸಂಭವಾತ್ । ನ ಚ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯವಿಶೇಷಃ । ತಸ್ಯ ಇದಂದ್ರವಣಯುಕ್ತಸರ್ವಪ್ರಾಣನಿಯಂತೃತ್ವೇನ ಸರ್ವಕರ್ತೃಕಾರಯಿತೃತ್ವೇನ ಚ ಈಶ್ವರಸಾಮ್ಯಸ್ಯ ಚಕ್ಷುರಾದೀನಾಂ ತದಭಾವಸ್ಯ 'ದ್ರವತಾಂ ಹೀಂದ್ರಿಯಾಣುಂ ತು' ಇತಿ (ಪೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಿ) 'ಸ್ಥಿತ ಏವ ಹೀದಂ ಮುಖ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಃ ಕರೋತಿ ಕಾರಯತಿ' (ಪೌತ್ರಾಯಣಶ್ರುತಿ) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ತಸ್ಯೇತರಪ್ರಾಣವದೀಶವಶತ್ವೇऽಪಿ ಇತರಪ್ರಾಣಾನಾಮಿವ ಜೀವಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಈಶವಶತ್ವಾಭಾವೇನ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಚ್ಚೇತಿ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಅಥ ಸಂಜ್ಞಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಓಂ ಸಂಜ್ಞಾಮೂರ್ತಿಕ್ಲೃಪ್ತಿಸ್ತು ತ್ರಿವೃತ್ಕುರ್ವತ ಉಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೪-೧೨

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಚಿಂತನಾನಂತರಂ ವಿರಿಂಚವಿಷಯಚಿಂತಾ ಕ್ರಿಯತೇ ತಸ್ಯೈವ ವಿರಿಂಚತ್ವಾದಿತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಪ್ರಾಕ್‌ಚಿಂತಿತಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಆಶ್ರಯತ್ವಾತ್ (ಆಯತನತ್ವಾತ್) ತತ್ ಪ್ರಸಂಗಸನ್ನಿಧಾಪಿತಂ ಶರೀರಂ ತದಾದಿವಸ್ತುಜಾತಂ ಕಿಂ ವಿರಿಂಚಸೃಷ್ಟಂ ಉತ ಪರಮಾತ್ಮಸೃಷ್ಟಮಿತಿ ಸಂದೇಹಃ । 'ಯಸ್ಮಾದ್ವಿರೇಚಯೇತ್ಸರ್ವಂ ವಿರಿಂಚಸ್ತೇನ ಭಣ್ಯತೇ' ಇತಿ (ಬ್ರಾಹ್ಮ) ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ವಿರೇ

ಚಕತ್ವಾಪರಪರ್ಯಾಯತತ್ರಸ್ಪಷ್ಟೃತ್ವರೂಪವಿರಿಂಚತ್ವಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಿಯಾಃ 'ವಿರಿಂಚೋ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿರೇಚಯತಿ' ಇತಿ (ಗೌಪವನ) ಶ್ರುತೇಃ 'ಪರಮಾದ್ಧ್ಯೇತೇ ನಾಮರೂಪೇ ವ್ಯಾಕ್ರಿಯೇತೇ' ಇತಿ (ಅಗ್ನಿವೇಶ್ಯ) ಶ್ರುತಿತೋ ಬಲವತ್ತ್ವಾತ್ । ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸಂಭವೇ ವಿಯತ್ವಾದೀಯನ್ಯಾಯೇನ ದ್ವಾರಸ್ರಷ್ಟೃಪರತ್ವಕಲ್ಪನಾಯೋಗಾತ್ ವಿರಿಂಚಸೃಷ್ಟಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ಶರೀರಾದಿವಸ್ತುಸೃಷ್ಟೇಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಭೂತತ್ರಯಮಿಶ್ರೀಭಾವರೂಪತ್ರಿವೃತ್ಕರಣಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ 'ಸೇಯಂ ದೇವತೇಮಾಸ್ತಿಸ್ರೋ ದೇವತಾ' (ಛಾಂ. ೬-೩-೩) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮತ್ವಾತ್ ವಿಷ್ಣುನೈವ ದೇಹಾದಿರೂಪನಾಮಪ್ರಪಂಚಸೃಷ್ಟಿಃ ನ ವಿರಿಂಚತಃ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತಶ್ರುತಿಸ್ತು 'ಬ್ರಹ್ಮದ್ಯಾಸ್ತದವಾಂತರಾ' ಇತಿ (ಪಾದ್ಮ) ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಅವಾಂತರಸ್ರಷ್ಟೃಪರೇತಿ ॥ ೧೨ ॥

॥ ಅಥ ಮಾಂಸಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೩ ॥

॥ ಓಂ ಮಾಂಸಾದಿಭೌಮಂ ಯಥಾಶಬ್ದಮಿತರಯೋಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೪-೧೩

ಪೂರ್ವಂ ದೇಹಾದೇಃ ಕರ್ತೋಕ್ತಃ । ಇಹ ತು ಉಪಾದಾನಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಗತಿಃ । ಮೂರ್ತಿಪದೇನ ಪೂರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕೃತೋ ದೇಹಃ ಕಿಂ ಆಪ್ಯಃ ಕಿಂ ವಾ ಪಾರ್ಥಿವಃ ಉತ ತೈಜಸಃ ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕೋ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಮಾಂಸಾದೌ ತೃಪ್ತಿಜನಕತ್ವದೃಷ್ಟೇಃ ತರ್ಪಕತ್ವಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತಯಾ ಆಪಃ ಶರೀರಮಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಆಪ್ಯ ಇತ್ಯೇಕಃ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಕಾಠಿಣ್ಯಗಂಧವತ್ತ್ವಾದಿಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತಯಾ 'ಪೃಥಿವೀಂ ಶರೀರಮ್' (ಅಪ್ಯೇತಿ) ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ (ಬೃ. ೫-೨-೧೩) ಪಾರ್ಥಿವ ಇತ್ಯನ್ಯಃ । ಔಷ್ಣ್ಯದರ್ಶನರೂಪಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತಯಾ ''ಸೋಽಗ್ನೇರ್ದೇವಯೋನ್ಯಾ ಆಹುತಿಭ್ಯಃ ಸಂಭೂಯ ಹಿರಣ್ಯಶರೀರ' (ಐ. ೭-೪) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ತೈಜಸ ಇತ್ಯಪರಃ । 'ಇಮಾಸ್ತಿಸ್ರೋ ದೇವತಾಃ ಪುರುಷಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ' (ಛಾಂ. ೬-೪-೭) ಇತ್ಯಾದೌ ಶ್ರುತೋಽಪಿ ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕತ್ವಪಕ್ಷಃ ಆಪ ಏವ ಶರೀರಮಿತ್ಯಾದಿವಿಶಿಷ್ಟೋಕ್ತ್ಯನುಪಪತ್ತೇರಯುಕ್ತ ಏವೇತಿ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ದೇಹಸ್ಯಾನೇಕಭೂತಪ್ರಕೃತಿಕತ್ವೇऽಪಿ ತತ್ತದ್ಭೂತವಿಶೇಷ ಸಂಯೋಗಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಏಕಿಷ್ಯೋಕ್ತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ । 'ಯತ್ಕಠಿನಂ ಸಾ ಪೃಥಿವೀ ಯದ್ದ್ರವಂ ತದಾಪಃ ಯದುಷ್ಣಂ ತತ್ತೇಜಃ' ಇತಿ (ಗರ್ಭ. ೩) ಶ್ರುತೇರನೇಕ-ಭೂತೋಪಾದಾನಕ ಏವ ದೇಹ ಇತಿ ॥ ೧೩ ॥

ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪೂರ್ಣಾಯ ದೋಷದೂರಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ।
ನಮಃ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ ಭಕ್ತಾಭೀಷ್ಟಪ್ರದಾಯಿನೇ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯಶ್ರೀಮತ್ಸುಧೀಂದ್ರಗುರುಪಾದಶಿಷ್ಯ-
ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾ

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಃ

ಕನ್ನಡಾನುವಾದ

ಪ್ರಣಮ್ಯ ರಮಣಂ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಃ ಪೂರ್ಣಬೋಧಗುರೂನಪಿ ।
ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಂ ಕುರ್ಮೋ ವಿದುಷಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮ್ ॥

ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನೂ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ಗುರುಗಳನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಕಂಠ ಭೂಷಣವಾದ ನ್ಯಾಯ ಮುಕ್ತಾವಲಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದ ಭಗವಾನ್ ನಾರಾಯಣನು ವ್ಯಾಸರಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ನಷ್ಟ ಪ್ರಾಯವಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥ-ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಜೀವರ ಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ-ವಾಗಿ ರಚಿಸಿದನು. ವೇದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಯುಕ್ತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಾತ್ಮಕ-ವಾದ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನ ಸಂಬಂಧ ಅಧಿಕಾರಿಯುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆರಂಭಣೀಯ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ್ದ-ರಿಂದ ಯುಕ್ತ್ಯನುಸಂಧಾನರೂಪವಾದ, 'ವಿಚಾರ', 'ಮನನ' ಎಂದು ಕರೆಸಲ್ಪಡುವ 'ಜಿಜ್ಞಾಸೆ'ಗೆ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಈ ಸೂತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದ

॥ ಓಂ ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಓಂ ॥ ೧-೧-೧

ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅಡಿಪಾಯವಿದ್ದಂತೆ ಪೀಠಿಕಾರೂಪವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರ್ಭಾವ ಸಂಗತಿ ಮಾತ್ರ . ಇತರ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರ್ಭಾವ, ಅಧ್ಯಾಯಾಂತರ್ಭಾವ ಹಾಗೂ ಪಾದಾಂತರ್ಭಾವ

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ತು - ದೇಹಸ್ಯಾನೇಕಭೂತಪ್ರಕೃತಿಕತ್ವೇಽಪಿ ತತ್ತದ್ಭೂತವಿಶೇಷ ಸಂಯೋಗಾಪೇಕ್ಷಯಾ ವಿಶಿಷ್ಟೋಕ್ತ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ । 'ಯತ್ಕಠಿನಂ ಸಾ ಪೃಥಿವೀ ಯದ್ದ್ರವಂ ತದಾಪಃ ಯದುಷ್ಣಂ ತತ್ತೇಜಃ' ಇತಿ (ಗರ್ಭ. ೩) ಶ್ರುತೇರನೇಕ-ಭೂತೋಪಾದಾನಕ ಏವ ದೇಹ ಇತಿ ॥ ೧೩ ॥

ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪೂರ್ಣಾಯ ದೋಷದೂರಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ।
ನಮಃ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ ಭಕ್ತಾಭೀಷ್ಟಪ್ರದಾಯಿನೇ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯಶ್ರೀಮತ್ಸುಧೀಂದ್ರಗುರುಪಾದಶಿಷ್ಯ-
ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲ್ಯಾಂ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾ

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಃ

ಕನ್ನಡಾನುವಾದ

ಪ್ರಣಮ್ಯ ರಮಣಂ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಃ ಪೂರ್ಣಬೋಧಗುರೂನಪಿ ।
ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿಂ ಕುರ್ಮೋ ವಿದುಷಾಂ ಕಂಠಭೂಷಣಮ್ ॥

ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನೂ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ಗುರುಗಳನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಕಂಠ ಭೂಷಣವಾದ ನ್ಯಾಯ ಮುಕ್ತಾವಲಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದ ಭಗವಾನ್ ನಾರಾಯಣನು ವ್ಯಾಸರಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ನಷ್ಟ ಪ್ರಾಯವಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥ-ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಜೀವರ ಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ-ವಾಗಿ ರಚಿಸಿದನು. ವೇದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಯುಕ್ತಿ ಪ್ರದರ್ಶನಾತ್ಮಕ-ವಾದ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನ ಸಂಬಂಧ ಅಧಿಕಾರಿಯುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆರಂಭಣೀಯ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ್ದ-ರಿಂದ ಯುಕ್ತ್ಯನುಸಂಧಾನರೂಪವಾದ, 'ವಿಚಾರ', 'ಮನನ' ಎಂದು ಕರೆಸಲ್ಪಡುವ 'ಜಿಜ್ಞಾಸೆ'ಗೆ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಈ ಸೂತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದ

॥ ಓಂ ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಓಂ ॥ ೧-೧-೧

ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅಡಿಪಾಯವಿದ್ದಂತೆ ಪೀಠಿಕಾರೂಪವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರ್ಭಾವ ಸಂಗತಿ ಮಾತ್ರ. ಇತರ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರ್ಭಾವ, ಅಧ್ಯಾಯಾಂತರ್ಭಾವ ಹಾಗೂ ಪಾದಾಂತರ್ಭಾವ

ಸಂಗತಿಗಳು ಇವೆ ಎಂಬುದು ತತ್ತ್ವ ಪ್ರಕಾಶಿಕಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

'ಅನಂತರ ಸಂಗತಿಯು' ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿದೆ - ಇದು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. - ಆನಂತರ್ಯ ಸಂಗತಿಯು - ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ - ಆತಿದೇಶಿಕೀ - ಉಪೋದ್ಘಾತ - ಅಪವಾದ ಪ್ರಸಂಗ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾಗಿದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣವೇ ಮೊದಲಿನದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದ ಸಂಗತಿಯ ಪ್ರಸಕ್ತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಮುಂದೆ 'ವಿಷಯ - ಸಂಶಯ - ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ - ಉತ್ತರ - ಪ್ರಯೋಜನ ಎಂಬ ಈ ಐದನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನರು 'ಅಧಿಕರಣ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಐದು ಅವಯವಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಪರ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥಾನುಗುಣವಾಗಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ 'ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು 'ವಿಷಯ'

ಈ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೋ ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯ. ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಏನೆಂಬುದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಪೂ.ಪ:- ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ. ಅಚೇತನವು ಅಸತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಚೇತನವು (ಆತ್ಮ) ಸತ್ಯವಾದರೂ ಪರ ಆತ್ಮನು ಅವನ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಯಾ ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ (ಗಮನಾಗಮನಾದಿಗಳಿಂದ) ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವೇದ ವಿಚಾರ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಸತ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಎನ್ನುಲು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ವೇದಾಂತಗಳೇ ಪ್ರಮಾಣ ಎನ್ನಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳು ಪೌರುಷೇಯವೆಂದರೆ ಆ ಪುರುಷನು ಆಪ್ತ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಆಪ್ತೋಕ್ತತ್ವ ಎಂಬ ಗುಣ

ನಿರ್ಧಾರವಾಗದೇ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯನಿಶ್ಚಯ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಪೌರುಷೇಯವೆಂದರಂತೂ ಸುತರಾಂ ಆಪ್ತೋಕ್ತತ್ವಾಭಾವಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಭಾವವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಆಪ್ತೋಕ್ತತ್ವ ಗುಣಜನ್ಯವಲ್ಲ. ಬೋಧಕತ್ವ-ದಂತೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಕೂಡ ಆ ವೇದಾಂತಗಳು ಕಾರ್ಯಬೋಧಕವೇ ವಿನಹ ಸಿದ್ಧನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬೋಧಿಸಲಾರವು. ಸಿದ್ಧ ವಸ್ತು ಬೋಧಕ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ವೇದಗಳು ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾದ ಸ್ವಾತ್ಮ ಚೈತನ್ಯ ಮಾತ್ರ ಬೋಧಕವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಸ್ವಾತ್ಮ ಚೈತನ್ಯವಾದರೂ 'ಅಹಂ' ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಗೋಚರನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಂದಿಗ್ಧನಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷಯನಾಗಲಾರ. ಸ್ವಾತ್ಮ ಚೈತನ್ಯ ಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಅವನಲ್ಲಿರುವ ದೇಹಾದಿ ಭಿನ್ನತ್ವ - ಅಣುತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷಯವಾಗಲಿ ಎನ್ನುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಅಸತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಚಾರ ವಿಷಯವಾಗಲಾರವು. ವಿಚಾರ ನಡೆಸಿ ಅಣುತ್ವಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದರೂ ಅದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಫಲವು ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳು ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಫಲವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆಯುವ ಅಧಿಕಾರಿ ಮತ್ತು ಸಂಬಂಧಗಳು ಸುತರಾಂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಮಾಡಕೂಡದು.

ಅಥವಾ - ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷಯ ಆಗಲಿ. ಆದರೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಫಲವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಮಾಡಕೂಡದು 'ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞಾನವೇ ಫಲವಾಗಬಹುದು' ಎಂದರೆ ಅದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಕರ್ಮಣಾ ಜ್ಞಾನ ಮಾತನೋತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪುರುಷಾರ್ಥವೂ ಅಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಉಂಟಾಗುವ ಹರಿಪ್ರಸಾದವೇ ಫಲವಾಗಬಹುದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ಸರಿಯಲ್ಲ 'ತತ್ ಕರ್ಮ ಹರಿತೋಷಂ ಯತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಪ್ರಸಾದವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾದವೂ ಕೂಡ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪುರುಷಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಪ್ರಸಾದದ್ವಾರಾ ಉಂಟಾಗುವ ಮೋಕ್ಷವೇ

ಫಲವಾಗಲಿ ಎಂಬ ವಾದವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಅಪಾಮ ಸೋಮಂ ಅಮೃತಾ ಅಭೂಮ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಮೋಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸಂಸಾರ ಬಂಧವು ಸುಳ್ಳಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಾದದ ಅಗತ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ.

ಅಥವಾ, ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಜ್ಞಾನ-ಪ್ರಸಾದ ದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷವು ಫಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಇಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛೆ ಉಳ್ಳವರೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವ ಸ್ತ್ರೀಶೂದ್ರಾದಿಗಳೂ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ 'ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳು ವೇದ ಶ್ರವಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ 'ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರ' - ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛೆ' ಎಂಬುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸುವಂತಹ ಬೇರೆ 'ಅಧಿಕಾರ' ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಮಾಡಕೂಡದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಜಡ, ಬೇರೆ ಆತ್ಮರು, ಮತ್ತು ಸ್ವಾತ್ಮರು ವಿಷಯವಾಗದಿದ್ದರೂ ಜೀವಾತ್ಮರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ವಿಷಯನಾಗಬಹುದು. 'ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸ-ಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಯೌಗಿಕ ಶಬ್ದ. ಅಂದರೆ ಬೃಹಧಾತು, ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ - ಈ ಅವಯವಗಳ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ದೇಶಕಾಲ ಗುಣಗಳ ಪರಿಮಿತಿ ಇಲ್ಲದವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಅಥ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರವೂ ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದೇಶಕಾಲಗುಣ ಅಪರಿಮಿತತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವಿತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಜೀವಾನ್ಯ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅವನು ಸಗುಣನೋ ನಿರ್ಗುಣನೋ ಎಂದು ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಮೂಲಕ ಸಂದೇಹ ವಿಷಯನಾದ್ದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ವಿಷಯನಾಗಬಹುದು. ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹರಿಪ್ರಸಾದ ಉಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಮೋಕ್ಷವೇ ಫಲ. ಅದರ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನೇ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಸಂಬಂಧವೂ ಇರುವುದರಿಂದ, ಮತ್ತು ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧ

ಬೋಧಕತ್ವವನ್ನೂ ಮೂಲ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಶ್ರವಣಂ ಮನನಂ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ-ಪ್ರಕಾರ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಫಲಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣಾದಿ ರೂಪ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೇ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನ ಹೊರತು ಕರ್ಮವಲ್ಲ. ಕರ್ಮವು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಅಂಗವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಸಾದದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷ ಕಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾದರೂ 'ಕರ್ಮಣಾತ್ವಧಮಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಜ್ಞಾನಜನ್ಯ ಪ್ರಸಾದವೇ ಕಾರಣ ಹೊರತು ಕರ್ಮಜನ್ಯ ಪ್ರಸಾದವಲ್ಲ. ಸಂಸಾರ ಬಂಧವೂ ಕೂಡ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸತ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ ಸುಳ್ಳಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ನಿವೃತ್ತಿರೂಪ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಾದವು ಅಗತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಮೋಕ್ಷವೂ ಕೂಡ 'ಅಮೃತೋವಾವ ಸೋಮಪೋ ಯಾವದಿಂದ್ರಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಗೌಣಮೋಕ್ಷವೇ ಹೊರತು ಪ್ರಧಾನ ಮೋಕ್ಷವಲ್ಲ.

ಮೂರನೇ ಪಕ್ಷವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛು ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಾಗದಿದ್ದರೂ 'ಭಕ್ತಿಮಾನ್ ಪರಮೇ ವಿಷ್ಣೌ, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸುವಂತಹ ಅಧಿಕಾರ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮಜನ್ಯ ಎಂಬ ಶಂಕಾ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳು ಭಾಷ್ಯ ಟೀಕಾಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತತ್‌ಪ್ರಸಾದಾದೇವ ಮುಚ್ಯತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಏವಕಾರದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ವಿರೋಧವೇನೂ ಇಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾನಾರಂಭವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ. ಜಿಜ್ಞಾಸಾರಂಭವು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ ಓಂ ॥ ೧-೧-೨

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ – 'ಭಕ್ತಿಮಾನ್ ಪರಮೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶಿಷ್ಟಾಧಿಕಾರಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಫಲವಿರುವುದರಿಂದ, ಜೀವಭಿನ್ನನಾದ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ ಪ್ರಕಾರಕ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಗತಿ.

ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಯತೋ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯಾರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೋ, ಯಾರಿಂದ ಬದುಕುತ್ತಾರೋ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತಾರೋ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೋ ಅವನನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಿರಿ. ಅವನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜೀವನೋ ವಿಷ್ಣುವೋ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- 'ಬೃಹ' ಧಾತುವು ಜಾತಿ, ಜೀವ, ಚತುರ್ಮುಖ, ಶಬ್ದ ರಾಶಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿದೆ.' ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯೌಗಿಕವಾದ ಅರ್ಥವು ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ. ಅದು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವೂ ಆಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢಿ ಇಲ್ಲ ಯೋಗವೃತ್ತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ ರೂಢಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯೋಗ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ 'ಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ರೂಢಿ ಪ್ರಬಲ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಯತೋವಾ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೋಕ್ತ ಜಗತ್‌ಕಾರಣತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಬರದಿದ್ದರೂ ಅದೃಷ್ಟದ್ವಾರಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಜೀವರ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಘಟಪಟಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಜಾತಿ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಜಗತ್ ಕಾರಣತ್ವ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಾರದು.

ಮತ್ತು 'ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ' ಎಂಬ ಮನನ ರೂಪ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ವಿಧಾಯಕ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಜೀವನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದರೆ ಜೀವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಜೀವನಾದರೂ 'ಅಹಂ' ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಸಿದ್ಧನಾದ್ದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಲಾರ ಎಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ - ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜೀವ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪೂರ್ವ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತವಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು 'ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆ ವಿನಹ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದೃಷ್ಟದ್ವಾರಾ ಜೀವನಿಗೆ ಜಗತ್ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಯತೋವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಯಂತೇ ಜಾತಾನಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವನ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಜೀವನಿಂದ ಭೋಗ್ಯ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ಹೊರತು 'ಜಾತ' ಎನ್ನುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಜೀವನು ಅದೃಷ್ಟ ದ್ವಾರಾ ಕಾರಣವಾಗುವುದಾದರೂ ಅವನಿಂದ ಭೋಗ್ಯ-ವಾದುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣನಾಗುವುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಪದವಾದ 'ಇಮಾನಿ' ಎಂಬುದನ್ನು ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಆ ಸಂಕೋಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅಭಿಸಂವಿಶಂತಿ' ಎಂದು ಮುಕ್ತ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವನು ಸರ್ವಥಾ ಮುಕ್ತ ಪ್ರಾಪ್ಯನಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಇತರ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಲಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಜೀವನಿಗೆ ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವ ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಬಾಧಕದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದದ ರೂಢಾರ್ಥ-ವನ್ನು ಕೈಬಿಡಬೇಕು. ಆತ್ಮಾ ವಾ ಅರೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಲ್ಲಿ 'ಆತ್ಮ' ಶಬ್ದವಿದ್ದರೂ 'ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಅದು ವಿಷ್ಣು ವಾಚಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯೂ ಇದೆ. ಅದು ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಅಜ್ಞರೂಢಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲ. ಹೀಗೆ ಯೋಗ ಮತ್ತು ರೂಢಿಗಳಿಂದ

ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ. ಅವನು ಸಂದಿಗ್ಧನೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಕರ್ತವ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ.

(ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ) ಅಥವಾ - ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಜೀವ ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಆ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಆ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ವಾಚಕ ಎಂಬುದನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಜೀವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಎಂದರೆ - ಜೀವನು ಸಿದ್ಧನೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವವಾಚಕತ್ವವೂ ಕೂಡ ಬೃಹ ಜಾತಿ ಜೀವ ಎಂಬ ಅಭಿಧಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವೇನೂ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಲಾಘವ ಇರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಜೀವ ಪ್ರತಿಪಾದಕವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಸ್ವರ್ಗಶಬ್ದವು ಚಂದನಾದಿ ರೂಪ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದ್ದರೂ 'ಯನ್ನ ದುಃಖೇನ ಸಂಭಿನ್ನಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಕಾರ 'ದುಃಖಮಿಶ್ರವಲ್ಲದ, ಅನಂತರವೂ ದುಃಖ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದದ ಮತ್ತು ಅಭಿಲಾಷೆಯಂತೆ ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸುಖ' ಎಂಬ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ 'ಯತೋ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಜೀವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬಹುದು. ಅಥವಾ

(ಇನ್ನೊಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ) - ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ವಿಶೇಷ್ಯವಾದ ಧರ್ಮಿಯು ಅಲೌಕಿಕವಾದರೆ ಕಲ್ಪನಾ ಗೌರವ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಲೌಕಿಕ ಧರ್ಮಿಯಾದರೆ ಲಾಘವ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದ ಜೀವಪರ ಎಂದೇ ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಗುಣಪೂರ್ಣತೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಎಷ್ಟು ಸಂಭಾವಿತವೋ ಅಷ್ಟು ಗುಣಪೂರ್ಣತೆಯೇ

ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಬಹುದು. ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಸಕಲಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಜಗತ್ ಕಾರಣತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಬಾಧಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೇ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಲೌಕಿಕ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಗುಣಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತ ಎನ್ನಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಿದೆ.

(ಇನ್ನೊಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ) ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಜನ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಜನ್ಯವಾದ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ರೂಪ ಫಲವು ದೊರೆಯುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಕರ್ತವ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅವನು ಮೋಚಕನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವು-ದಾದರೆ ಅವನು ಬಂಧಕನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ ವಿಚಾರ ಬೇಡ ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅವನು ಬಂಧಕನೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕೆ ಮಾಡುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಜೀವರಲ್ಲಿ ಅಬದ್ಧತ್ವವಾಗಲೀ, ಸ್ವಬದ್ಧತ್ವವಾಗಲೀ ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅನ್ಯಬದ್ಧತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆ ಬಂಧಕವಾದ ಅನ್ಯ ವಸ್ತುವು ಚೇತನವೇ ಆಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಚೇತನವೇ ಆಗಲಿ ಈಶನ ಅಧೀನ ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶನಿಗೇನೇ ಬಂಧಕತ್ವ ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಚಾರ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಜೀವರ ಬದ್ಧತ್ವವು ಈಶನ ಅಧೀನವಲ್ಲ ಬೇರೆಯವರ ಅಧೀನವೆಂದರೆ ಆಗ ತನ್ನ ಅಧೀನವಲ್ಲದ ಬಂಧವನ್ನು ಈಶನು ಬಿಡಿಸಲಾರ-ನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ ವಿಚಾರ ಆವಶ್ಯಕವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಇದಕ್ಕೆ

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಪ್ರಸನ್ನನಾದಾಗ ಬಂಧಕ. ಪ್ರಸನ್ನನಾದಾಗ ಮೋಚಕ ಎಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಂದ ಅವನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದದ್ದು. ಕೊನೆಯ ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಸುಧಾಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಪ್ರಕಾರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ 'ಯತೋ' ಇತ್ಯಾದಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಕರ್ತವ್ಯ ವಿಧಾಯಕ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಪರತ್ವ ಅಭಿಪ್ರೇತವಲ್ಲ. ಎರಡನೇದ್ದರಲ್ಲಿ - ಯಾವುದೇ ವಾಕ್ಯವಿರಬಹುದು, ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಪರತ್ವ ಅಭಿಪ್ರೇತವಲ್ಲ.

ಕೊನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಫಲವಿರುವುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿ ದೃಢ ಪಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ 'ಮುಕ್ತಿರಸ್ಯ ಯತಃ' ಎಂದು ಸೂತ್ರವಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಆದರೂ 'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಚಕತ್ವವೂ ಸಂಭಾವಿತ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು. ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಕರ್ತವ್ಯತ್ವವು ಫಲ.

॥ ಓಂ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೩

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣೋಕ್ತವಾದ ಜಗತ್‌ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ವಿಷ್ಣುಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ.

'ಯತೋ' ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯೋಕ್ತವಾದ ಜಗತ್ ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಾತ್ರವೋ ಬೇರೆಯವರಿಗೂ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಅನುಮಾನದಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಜಗತ್ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೂ ಜಗತ್ ಕಾರಣತ್ವವಿದೆ ಎಂದು **ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ** :- ಅನುಮಾನವೇನೆಂದರೆ ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಜನ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳು ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಜನ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ತೃಪೂರ್ವಕವಾಗಿವೆ ಎಂದು. ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕರ್ತೃ ಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧನಾದರೂ ಆ ಕರ್ತೃವು ಯಾರು ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಬಂದಾಗ ವೇದೋಕ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಅನುಮಾನವು ಪರ್ಯವಸಾನ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವೇದವು 'ನಾವೇದವಿತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನವು ತನ್ನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ವೇದದ ಸಹಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರ್ಯವಸನ್ನವಾಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಆಗಮೋಕ್ತಶಿವಾದಿಗಳೇ ಕರ್ತೃ ಎದು ಪರ್ಯವಸಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

ಅಥವಾ, ಕುಂಬಾರ ಮೊದಲಾದವರು ಸರ್ವಜ್ಞರಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ ಕರ್ತರಾಗದಿದ್ದರೂ ಶಿವನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ ಕರ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಶಿವನ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವಾದರೂ ಪಾಶುಪತಾಗಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಆಗಮ ಸಹಕೃತವಾದ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕ್ಷಿತ್ಯಂಕುರಾದಿಕಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ. ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಎಂಬ ಕೇವಲ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕರ್ತೃ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನ ಉಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಪಕ್ಷದ ಪ್ರಕಾರ ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನಮಾತ್ರ ಉಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಕೃತಿಮಾನ್ ಕರ್ತಾ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದ ರೀತ್ಯಾ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾತ್ರ ಉಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಕರ್ತೃಗೆ ಗುಣ ಪೂರ್ಣತ್ವ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಕರ್ತೃವು ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಶಿವನಾದರೂ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ರುದ್ರ ಶಬ್ದೋಕ್ತ. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವದಿಂದ ಭವ ಶಬ್ದೋಕ್ತ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಕೇವಲ ಅನುಮಾನವನ್ನವಲಂಬಿಸಿ ಶಿವಾದಿಗಳೂ ಜನ್ಮಾದಿ ಕರ್ತೃಗಳೆಂದು ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿವೆಯಾದರೂ ಈ ಅನುಮಾನ ವಿರೋಧ ಬರುವುದ-ರಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ ಹೊರತು ಇತರರಿಗೆ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನೊಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ:- ಪಾಶುಪತಾದಿ ಆಗಮಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಶಿವಾದಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಎಡೆಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಆಗಮ ಪ್ರಕಾರ ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಜಗತ್‌ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಉಳ್ಳ ವೇದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್‌ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಆದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಕಾಲಾದಿ ಭೇದದಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲ ಕರ್ತೃಗಳೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಸರಿಪಡಿಸಬಹುದು.

'ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ್' ಎಂದು ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಆಯಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವರವರು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಶಿವನಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವ ನಿಷೇಧ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇದರಂತೆ ಆಗಮದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವನಿಷೇಧ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಶಿವನಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉದಿತಹೋಮನಿಂದೆಗೆ ಅನುದಿತ-ಹೋಮದ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದಂತೆ. - ಇದು ಆಗಮಾವಲಂಬಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಅಂತೂ ಸರ್ವ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವ ಲಕ್ಷಣ-ವೆಂದರೆ ಶಿವಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೆಲವು ಭಾಗದ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭವ. ಕತಿಪಯ ಕರ್ತೃತ್ವ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಅತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣ ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ರಸಗಂಧಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ 'ನಾವೇದವಿತ್' 'ಔಪನಿಷದಃ ಪುರುಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವೇದಮೂಲಕವಲ್ಲದ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ಜಗತ್-ಕಾರಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ನಿರ್ಮೂಲ ಅನುಮಾನ ಹೇಳಿದರೆ ಮೊಲಕ್ಕೂ ಕೋಡು ಇದೆ ಎಂದೂ ಅನುಮಾನ ಹೇಳಲು ಬರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಮೂಲ ಅನುಮಾನವು ಅರ್ಥಸಾಧಕವಾಗದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಪೂ.ಪ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಮಾಣ-ತ್ವೇನ ಸಮ್ಮತವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 'ಋಗ್ಯಜುಸ್ಸಾಮಾ-ಥರ್ವಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯು ದುರಾಗಮಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ-ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆಗಮಾವಲಂಬಿಯಾದ ಪೂ.ಪಕ್ಷವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ-ವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪಿ, ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಫಲ.

ಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಆ ಅಧಿಕರಣ-ದಲ್ಲಿಯೇ. ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಈ ಎರಡು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯ ಮತ್ತು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮೂಲಕವಾಗಿವೆ.

॥ ಓಂ ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್‌ಓಂ ॥ ೧-೧-೪

ಜಗತ್ ಕಾರಣತ್ವವು ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರ ವೇದ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದ ಫಲದ ಮೇಲೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಾತ್ರವೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯವರಿಗೂ ಇದೆಯೋ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅನಂತರ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಾತ್ರವೋ ಬೇರೆಯವರಿಗೂ ಇದೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಪೂ.ಪ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತೋ ವಿಶೇಷ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕಾವ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಕಾವ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ವೇದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ವೇದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶೈವಾಗಮವು ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರೂಪ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರ ಅವಿರುದ್ಧ. ಅಂತಹ ಶೈವಾಗಮದಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳ ಜಗತ್‌ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ವೇದ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಬಹುದು.

ಶೈವಾದಿ ಆಗಮಗಳು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮೂಲವು ಪ್ರಮಾಣವಾದಾಗ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ-ದಿರುವಾಗ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲೇಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಶಿವನ ಜಗತ್‌ಕಾರಣತ್ವವಾದರೂ 'ನೈಷಾತರ್ಕೇಣ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಹೇಳುವಂತೆ ತರ್ಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವೇ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಾನಾಂತರ ವಿರೋಧದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಉದ್ಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಹಾಗಾದರೆ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮವೂ ಕೂಡ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರೂಪ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಜಗತ್ ಕಾರಣ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೇದ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಆದರೂ ದೇಶಾದಿ-ಭೇದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಶಿವಾದಿಗಳಿಗೂ ಕಾರಣತ್ವ ಒಪ್ಪಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್‌ಕಾರಣ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಕ್ರಮಾದಿ-ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಪ್ರಬಲ ಯಾವುದು ದುರ್ಬಲ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು

ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳು ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಾಯಕವಲ್ಲ. ಇದು ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಇನ್ನೊಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇನೆಂದರೆ :- ವೇದಾದಿಗಳಿಂದ ರುದ್ರ ಜಗತ್ ಕಾರಣ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಧವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ ಕಾರಣತ್ವ ಬೋಧಕ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಬಾಧಕವೆನ್ನುವುದಾದರೆ ಸಮಾನ ಬಲಉಳ್ಳಂತಹ ಶಿವಕರ್ತೃತ್ವ ಬೋಧಕ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಅವುಗಳಿಗೆ ಬಾಧಕವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ 'ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿವ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಕಾರಣ ಶಿವನಲ್ಲ' ಎಂದು ಆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು ಎಂದು, ವೇದಜನ್ಯವಾದ ಆಪಾತ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ ಪೂ.ಪ. ಅಥವಾ - ಶೈವಾದಿ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ವೇದತಾತ್ಪರ್ಯನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ರುದ್ರ ಜಗತ್ಕಾರಣ ಎಂದು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ವೇದ ಜನ್ಯ ಪ್ರತೀತಿ ಸಹಿತವಾದ ಶೈವಾದಿ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಆ ವೇದದ ಆಪಾತ ಪ್ರತೀತಿ ಸಹಿತವಾದ ಆಗಮವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ ಒಂದೇ ಪೂ.ಪ. ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

ಆಗಮಾವಲಂಬಿ ಮತ್ತು ವೇದಾವಲಂಬಿ ಎರಡು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳೆಂಬುದು ಸುಧಾಭಿಪ್ರಾಯ. ವೇದಜನ್ಯ ಆಪಾತ ಪ್ರತೀತಿ ಸಹಿತ ಆಗಮಾವಲಂಬಿಯಾದ ಒಂದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೆಂಬುದು ಟೀಕಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವೇದದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಆಪಾತತಃ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬಂದಾಗ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವ ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕಾಗಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಶೈವಾದಿ ಆಗಮಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡೋಣವೆಂದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮಾನಾಂತರ ಅವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಿ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ವೇದಜನ್ಯ ಆಪಾತ ಪ್ರತೀ-ತಾರ್ಥವು ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಅನನುಗುಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶೈವಾದಿ ಆಗಮಗಳು ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯಕವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತ್ವವೇ

ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಪಾತ ಪ್ರತೀತಿಯು ಅಜ್ಞಾನ ಮೂಲಕವಾದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ಣಾಯಕವಲ್ಲ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಮೂಲದ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವುದಾದರೂ ಮೊದಲು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯಾದರೂ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಕೈ ಬಿಡುವಂತಿಲ್ಲ. ಅವಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಾಬಲ ನಿರ್ಣಯ ಹೇಗೆಂಬುದನ್ನು ಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ವೇದತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವು ಅನಿವಾರ್ಯವಾದಾಗ ಅವುಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಣುವೇ ಕಾರಣ ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ ತಾತ್ಪರ್ಯ ವಿಷಯ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಎರಡೂ ಪೂ.ಪ ಗಳು ಮತ್ತು ಕೊನೆಯದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ ಓಂ ॥ ೧-೧-೫

ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರ ತಾತ್ಪರ್ಯಗೋಚರ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಅಯುಕ್ತ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ. 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾವ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- 'ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷ ಮೀಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣ ವಚನವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವನ್ನು (ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು) ಜ್ಞಾನ ಗೋಚರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ ಕೇವಲ ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರ. ಶಬ್ದಕ್ಕಿಂತ ಇತರವಾದ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅವನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಅವನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು.

ಪರಿಹಾರ :- ಪುರಿಶಯಂ ಎಂಬ ಈಕ್ಷಣ ಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣಾತ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಗೋಚರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ವಾಚ್ಯನಾಗಲಿ. ಶುದ್ಧಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಜ್ಞೇಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೂ 'ಲಕ್ಷಣಾ' ಎಂಬ ಗೌಣ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜ್ಞೇಯನೇ ಹೊರತು ಮುಖ್ಯವಾದ ವಚನ ವೃತ್ತಿಯಿಂದಲ್ಲ. 'ಅವಚನೇನ್ನೈವ ಪ್ರೋವಾಚ' ಎಂಬು ಶ್ರುತಿಯು 'ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ' ಎಂದೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ಎಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಕವೇ ಹೊರತು ವಾಚಕವಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ 'ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥ ಯಾವುದು' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಒಂದು ಲಕ್ಷಕ ಪದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಥವು (ವಸ್ತುವು) ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ತೀರದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಆ ತೀರವು ಗಂಗಾಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯ-ದಲ್ಲಿ ಕೂಡ. ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಲಕ್ಷಕ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಹಾರ :- ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ವಾಚಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ಮೊದಲು ಆ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧ ಜ್ಞಾನ ಬಂದಿರಬೇಕು. ಅದು ಬರಬೇಕಾದರೆ ಅದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಸಂಬಂಧಿಜ್ಞಾನ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಾಚಕ ಶಬ್ದ ಹೇಳಬೇಕು. ಅನವಸ್ಥಾ ಸಮಾನವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಜ್ಞೇಯ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಎಂಬುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಅನಂತಾ ವೈ ವೇದಾಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ವೇದಗಳು ಅನಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪಾಯುಗಳಿಗೆ ಆ ವೇದ ಸ್ವರೂಪದ ಜ್ಞಾನವೇ ದುರ್ಲಭವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಂತೂ ಸುತರಾಂ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಆತ್ಮನ್ಯೇವಾತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯೇತ್' 'ಯಸ್ಯಾನುವಿತ್ತಃ ಪ್ರತಿ ಬುದ್ಧ ಆತ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞೇಯನಾದವನಲ್ಲಿ 'ಆತ್ಮ' ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗ

ಇರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅವನ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞೇಯನು ಶುದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಬೇಕು. ಲಕ್ಷಣಯಾ ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವನು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶ ಹಾಗಾಗಿ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧ ಎಂದು ಅನವಸ್ಥಾಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ನಿತ್ಯಸಿದ್ಧನಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರ ವ್ಯರ್ಥ-ವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ವಾಚ್ಯ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ವಾಚ್ಯತ್ವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನವಸ್ಥಾ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಲು ಯೌಗಿಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಂತಹ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಮೊದಲು ಸಂಬಂಧ ಜ್ಞಾನ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆ ಶಬ್ದಗಳು ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನ. ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಪೂರ್ವ-ವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು (ಪದಾರ್ಥಸಂಸರ್ಗಉಳ್ಳದ್ದನ್ನು) ವಾಕ್ಯವು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಯೌಗಿಕ ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಅಪೂರ್ವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬೋಧಿಸಬಹುದು. ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವ ಪಕ್ಷದವರು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಖಂಡ (ಸಂಸರ್ಗ-ಉಳ್ಳವನಲ್ಲ) ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅನವಸ್ಥಾ ಪರಿಹಾರ ಅವರಿಗೆ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಯತೋ ವಾಚೋ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಯಾರೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳಲಾರರು ಎಂದೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಹೊರತು ವಾಚ್ಯತ್ವ ವನ್ನೇ ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು, ಸಕಲ ವೇದಗಳ ಜ್ಞಾನ ಯಾರಿಗೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಕಲ ವೇದಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು 'ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ' ಎಂಬ ವಚನವು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ವ್ಯಾಸರು ಒಂದು ಶಾಖಾವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಅದರ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಬೇರೇ ಶಾಖೆಗಳೂ ಕೂಡ ಹೀಗೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯತಃ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವ ಹಾಗೂ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಮೇಯಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸ-ಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಇವೆರಡೂ ಕೂಡ ಒಂದೇ 'ಸಂ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಗಳಾಗಿರು-ವುದರಿಂದ ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

'ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ ಪದಮಾಮನಂತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸಕಲ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಆದರೂ ಅದರ ಮೇಲಿನ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ.

ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಈ ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೈದಿಕ ಶಬ್ದಗಳು – ೪ ವಿಧ

ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಅನ್ಯತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ (ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ) ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇನ್ನುಳಿದ ಶಬ್ದಗಳು ನಾಮಾತ್ಮಕ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಪೈಕಿ ಮಹಾಮಲ್ಲ ಭಂಗ ನ್ಯಾಯದಿಂದ (ಮೊದಲು ಮಹಾಮಲ್ಲನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಅನಂತ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಮಲ್ಲರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ.) ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರಲ್ಲಿಯೂ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಧರ್ಮಿವಾಚಕವಾಗಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಆದ್ಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಮಗಳ ಸಮನ್ವಯ.

ಧರ್ಮದ್ವಾರಾ ಧರ್ಮಿಬೋಧಕ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಎರಡನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ. ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಮ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅನ್ಯತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಯದ್ಯಪಿ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನ ಸಾಧ್ಯ. ಆದರೂ ಅವುಗಳ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಅರ್ಹರಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಮೊದಲಿಗೇ ಆ ಸಮನ್ವಯವು ತಿಳಿಯಲಶಕ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಕೊನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾದಿಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ರೂಢ ಯೌಗಿಕವಾದ ನಾಮಲಿಂಗಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

।। ಓಂ ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ।। ೧-೧-೬

ಸರ್ವ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದಲೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದದ್ದು ಆನಂದ. ಭಗವಂತ-ನನ್ನು ಪೂರ್ಣಾನಂದ ಎಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಆನಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮೊದಲು ಆನಂದ ಎಂಬ ಮಹಾಗುಣವನ್ನೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತ.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು (ಜೀವ) ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಆದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಏತಂ ಆನಂದಮಯಾಮಾತ್ಮಾನಂ', ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ''ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ'' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯೂ ಇದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ - ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಿವಾಚಕಗಳಾದ ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನ-ಮಯ ಮತ್ತು ಆನಂದಮಯ ಶಬ್ದಗಳು ಹಾಗೂ ಗುಣಾವಾಚಕಗಳಾದ ಆನಂದ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು.

ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ವಿಷ್ಣುವೋ ಅಥವಾ ಅವನಿಗಿಂದ ಅನ್ಯರಾದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ

ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳೇ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ,

ಹೇಗೆಂದರೆ, ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಕಾರಾರ್ಥಕವಾದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಗಳಾಗಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೋ ''ನಿರ್ವಿಕಾರಃ ಅಕ್ಷರಃ ಶುದ್ಧಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು ನಿರ್ವಿಕಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯೂ ಆಗಿಲ್ಲ ಹಾಗಾಗಿ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನ.

ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟು-ಕೊಂಡರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸುಖವಿಜಾತೀಯವಾದ ದುಖಃವನ್ನು ಕಿಂಚಿತ್

ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ದುಃಖಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲ. ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಕಾರಾರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಅನ್ಯನೇ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಎನ್ನಬೇಕು.

ಅನ್ನಮಯ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯವು ವಿಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ''ಅನ್ನಾತ್ ಪುರುಷಃ'' ಎಂದು ಅನ್ನವಿಕಾರವಾದ ಪುರುಷ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶನ ಮಾಡಿ ಆ ಪುರುಷನು ಅನ್ನರಸಮಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಆದೇಹವನ್ನು ಕುರಿತು ಇದು ತಲೆ, ಇದು ಬಲಗೈ, ಇದು ಎಡಗೈ, ಇದು ಕಾಲು ಎಂಬುದಾಗಿ ಅವಯವ ನಿರ್ದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅನ್ನಮಯ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಕರಾರ್ಥಕ. ಉಳಿದಕಡೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಕಾರಾರ್ಥ-ವನ್ನೇ ಒಪ್ಪುವುದು ನ್ಯಾಯ ಸಮ್ಮತ.

ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ಮತ್ತು ಆಂತರತ್ವ (ಒಂದರ ಒಳಗೆ ಒಂದು)ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಶರೀರಶರೀರಿ ಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇವು ಐದೂಕೂಡ ಕೋಶಗಳೇ ಆಗಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೋ 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ', 'ಅಶ-ರೀರಃಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ಪಂಚತ್ವಸಂಖ್ಯೆ, ಅನ್ಯತ್ವ, ಆಂತರತ್ವ, ಶರೀರ ಇದ್ಯಾವುದೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಆನಂದಮಯನಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮ ಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆನಂದಮಯನ ಪಾದ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಆನಂದಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವಯವ ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಕೂಡುವು-ದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಎರಡಕ್ಕೂ ಪೂರ್ಣತ್ವ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಕೋಶ ಎಂದಾಗಲೀ ವಿಕಾರಾರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದಾಗಲೀ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಎಂದಾಗಲೀ ಜೀವ

ಎಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇನ್ಯಾವುದಾದರೂ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕೇ ಹೊರತು ವಿಷ್ಣು ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವಥಾ ಹೇಳಬಾರದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಐದೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಏಕೆಂದರೆ ಐದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವಿದೆ. ''ಯೇ ಅನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಉಪಾಸತೇ'' ''ಪ್ರಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಉಪಾಸತೇ'' ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಮತ್ತು ಆನಂದಮಯನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕಬಾರಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಐದರಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದ ಪರ್ಯಾಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಇನ್ನು ಅನ್ನಮಯನಲ್ಲಿ ''ಅದ್ಯತೇ ಅತ್ತಿ ಚ ಭೂತಾನಿ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳಾದ ಸರ್ವೋಪಜೀವ್ಯತ್ವ', ಸರ್ವ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವ, ಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವ, ಉಪಾಸಕ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಾಣಮಯನಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣಂ ದೇವಾ ಅನು ಪ್ರಾಣಂತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವದೇವ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆ ಪೂರ್ಣಾಯು ರೂಪ ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರದತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇವೆರೆಡು ಬ್ರಹ್ಮನದೇ ಲಿಂಗಗಳು.

ಮನೋಮಯನಲ್ಲಿ 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಕ್ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಗೋಚರನಲ್ಲ ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವನ್ನು ಮತ್ತು ಭಯ-ವಿಲ್ಲದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಜ್ಞಾನಮಯನಲ್ಲಿ 'ವಿಜ್ಞಾನಂ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮುಪಾಸತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ, ಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವ, ಮುಕ್ತಿ ಹೇತುತ್ವ, ಉಪಾಸಕ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಆನಂದಮಯನಲ್ಲಿ 'ಸೋಽಕಾಮಯತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪಪೂರ್ವಕ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವ, ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ, ಮುಕ್ತಿಹೇತುಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಐದರಲ್ಲೂ 'ಸ ಯ ಏವಂವಿತ್', 'ಏತಂ ಅನ್ನಮಯಂ, ಆತ್ಮಾನಂ ಉಪಸಂಕ್ರಾಮತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಐದರಲ್ಲೂ ಲಿಂಗಬಾಹುಲ್ಯ ಕಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಬೇಕು.

ಹಾಗೆಯೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ವಾಕ್ಯ' ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಲಿಂಗವೂ ಇದೆ. 'ಕೋ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್ ಕಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಾತ್ ಯದೇಷ ಆಕಾಶ ಆನಂದೋ ನ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನು ಆನಂದಮಯನಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಅವನು ವಿಶ್ವಚೇಷ್ಟಕ ಹೇಗಾದಾನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇತುತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಾಕ್ಯವಿದೆ.

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗವೂ ಇದೆ, ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞಾನಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣವೇನು ಎಂದರೆ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರ-ವರ್ಣದಿಂದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ಲಕ್ಷಣದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮುಂದೆ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣ.

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭೃಗುವಲ್ಲೀ ಸಮಾಖ್ಯಾನವೂ ಇದೆ. ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಪರ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ಣೀತವಾಗಿದೆ.

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ (ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣ ಸಮೂಹ) ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಲಿಂಗವೂ ಇದೆ. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಪರ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿ ರೂಪ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣವು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾಗವಾದ್ದರಿಂದ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ ಆಗಬೇಕು.

'ಬ್ರಹ್ಮ' 'ಆತ್ಮ' ಶಬ್ದಗಳು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯು ಇದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಸಾಮಾಖ್ಯಾನ ಎಂಬುದನ್ನು ಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಬಾಧಕ ಪರಿಹಾರ :- ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅನುಪಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚುರ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧ. ಮೊದಲನೆಯದು ವಿಜಾತೀಯ

ಸಮಾನಾಧಿಕರಣ ಅಲ್ಪತ್ವ. ಎರಡನೆಯದು ವಿಭಿನ್ನಾಧಿಕರಣೇ ಸಜಾತೀಯ ಅಲ್ಪತ್ವ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವಿಧ ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ಎರಡನೆಯ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಸುಖ ಅಲ್ಪ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಚುರವಾದ ಸುಖವಿದೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ.

ಅನ್ಯತ್ವ, ಆಂತರತ್ವದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಕೋಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಅನ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕೋಶಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರವಾದ್ದರಿಂದ ಶರೀರದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಶರೀರಿಯಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅನೇಕ ರೂಪ-ಗಳಿರುವದರಿಂದ ಪಂಚತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಅಖಂಡನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ವಾದಿ-ಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

ಹಾಗಾದರೆ 'ಸ ವಾ ಏಷಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇಹ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಎಂದರೆ 'ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ' ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ 'ಅನ್ನಾತ್ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಆಕಾಶಾದಿಗಳ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವದ ಜೊತೆಗೆ ಅವುಗಳ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಹರಿಯ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪುರುಷಪದದಿಂದ ಹರಿಯು ಪ್ರಕೃತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು 'ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚಾಕಾಶಾದಿಷು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ರಸಶಬ್ದದಿಂದ ಅನ್ನಮಯದೇಹವನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ-ಗೊಳಿಸಿ, ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವ ತದ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಹರಿಯ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಆಗಿದೆ. ಇಲ್ಲದೆಹೋದರೆ 'ಏಷ ಅನ್ನಮಯಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು.

ಇನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಅವಯವ ನಿರ್ದೇಶವು ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಅಂಗವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

ಬ್ರಹ್ಮನು ಆನಂದಮಯನ ಪಾದವಾದ್ದರಿಂದ ಆನಂದಮಯ ಬ್ರಹ್ಮ-ನಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಆನಂದಮಯ

ಮತ್ತು ಅವಯವನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಎರಡೂ ಪೂರ್ಣ ಎಂಬುದನ್ನು ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹಾಗಾಗಿ, ಸಾಧಕಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದ-ರಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಐದೂ ಕೂಡ ಆಯಾ ಕೋಶದಲ್ಲಿರುವ ಅನಿರುದ್ಧಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪಗಳೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಆನಂದಮಯನ ಅವಯವವಾದ್ದರಿಂದ ಅವಯವಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವಯವದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಸರಿಯಲ್ಲ ಹಾಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರಯೋಜನ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪದ ಸಮಾಧಾನವೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಯೋಜನ.

।। ಓಂ ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ।। ೧-೧-೭

'ಅದೃಶ್ಯೇಽನಾತ್ಮ್ಯೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆನಂದಮಯನ ಧರ್ಮವಾದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ಅಂತಸ್ಥನಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಂತಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಆನಂದಮಯನೂ ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ, ಹಾಗಾಗಿ 'ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

'ಅಂತಃ ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ...' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ನ ವಿಜಾನಂತಿ ದೇವಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂತಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ದೇವತೆಗಳೇ ತಿಳಿಯದೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಉಳಿದವರ ಪಾಡೇನು ಎಂದು ಕೈಮುತ್ಯ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆ ಅಂತಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೋ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ, ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೇ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. 'ಇಂದ್ರೋರಾಜಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಂದ್ರಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ. 'ಸಪ್ತ ಯುಂಜಂತಿ ರಥಮೇಕ ಚಕ್ರಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂರ್ಯನ ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ 'ಅಪಾಂ ನೇತಾರಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವರುಣ ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ

ವರುಣನಾಗಬಹುದು. 'ತ್ವಷ್ಟಾರಂ ರೂಪಾಣಿ ವಿಕುರ್ವಂತಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ತ್ವಷ್ಟೃ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಸ್ಥನು ತ್ವಷ್ಟಾ ಆಗಬಹುದು.

ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗವೂ ಇದೆಯಲ್ಲಾ ? ಎಂದರೆ ಅದು ನಿರೂಢ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಉಕ್ತ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆ.

ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳು ಅನೇಕವಿದೆಯಲ್ಲಾ ಎಂದರೆ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. 'ತಯೋಃ ಸ್ವಭಾವೋ ಬಲವಾನ್' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬಹುತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಶ್ರೇಷ್ಠ. ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳು ನಿರವಕಾಶವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿವೆ. ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಾದಿ-ಗಳಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು ಇದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲಾ ಅನುಪಹಿತರೂಪದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಹಿತ (ಔಪಾಧಿಕ) ರೂಪದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಂತಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅಂತಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ. 'ಅಂತಃ ಸಮುದ್ರೇ ಮನಸಾ ಚರಂತಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಮುದ್ರಾಂತಸ್ಥತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ವೀರ್ಯತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ, ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳಿವೆ. ಇವು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಿರವಕಾಶ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಆತ್ಮಾ', 'ವಾಯೋಃ ಆತ್ಮಾನಾಂ', 'ಅಂತ-ರಾದಿತ್ಯೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಇವೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಂತಸ್ಥನಿಗೂ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮತ್ತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನ ಹಾಗಾಗಿ ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾಯೋಗವು ಇದೆ. 'ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಮಗ್ನಿಂ ಆಹುಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ವತ್ ರೂಢಿಯೂ ಇದೆ. ಸಪ್ತಾಶ್ವತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅನ್ಯಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಶಾಸ್ತ್ರ-ದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರೋಕ್ತ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಸಬಹುದು ಹಾಗಾಗಿ ಅಂತಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಸಾಮಾಧಾನವೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೮

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಹಿಂದಿನ ನ್ಯಾಯದ ಅತಿದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆತಿದೇಶಿಕೀ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯವು ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಪೂರ್ವ- ಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಕಾ ಗತಿಃ ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಾಲಾವತ್ಯರ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾದ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶ ವಾಚಕವೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣು ವಾಚಕವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಆಕಾಶ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶ ವಾಚಿಯೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲ. ಲಿಂಗವು ದುರ್ಬಲ. ಲಿಂಗಗಳು ನಿರವಕಾಶವಾದ್ದರಿಂದ ರೂಢಿಯನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತವೆ, ಎಂಬುದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರು- ವುದರಿಂದ ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು, ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ- ಗಳು ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನ. ಹೀಗೆ ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಹಾಯೋಗವಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಅಚೇತನವಾದ್ದರಿಂದ ಯಾರ ಅನುಗ್ರಹದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಅದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ವಿವರತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಲ್ಲ. ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೂ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ವಾಚಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಭೂತಾಕಾಶ ವಾಚಕವೇ ಆಗಬೇಕು ಎಂಬ ಅಧಿಕಾಶಂಕಾ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಯಾವ ಸಮುದ್ರಾಂತಸ್ಥತ್ವ ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತೋ ಆ ಲಿಂಗವು ಇಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಬೇರೆ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರೂಢವಾದ ಆಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಭೂತಾಕಾಶಪರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹುಟ್ಟಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಸ ಏಷ ಪರೋವರೀಯಾನ್ ಉದ್ಗೀಥಃ ಸ ಏಷ ಅನಂತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರೋವರೀಯಸ್ತ್ವ, ಉದ್ಗೀಥತ್ವ , ಅನಂತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣು ನಿಷ್ಠವೇ ಆಗಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನಿರವಕಾಶವಾಗಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಅವಶ್ಯ-ವಾಗಿ ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ವಿವರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಏಕೆಂದರೆ 'ನಭೋ ದದಾತಿ ಶ್ವಸತಾಂ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಆಕಾಶವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಚೇತನವೇ ಅವನ ಅಧೀನವಾದ ಮೇಲೆ ಜಡವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಲೇಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಿವರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನ. ಆ ವಿವರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಅನ್ಯಗತವಾದ ವಿವರತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ವಿವರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನ. ಇನ್ನು 'ಸರ್ವ-ಭೂತ ಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ವಿವರತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ವಾಚಕವಾಗಲು ಯಾವ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ.

ಈ ಆಕಾಶವು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ ಆನಂದಮಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಆಕಾಶವೂ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾಗಲೀ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ. ಇದೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

।। ಓಂ ಅತಏವ ಪ್ರಾಣಃ ಓಂ ।। ೧-೧-೯

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ ಆತಿದೇಶಿಕೀ (ಹಿಂದಿನ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅಧಿಕ ಶಂಕೆ ಮಾಡಿದರೆ) ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ (ಹಿಂದಿನ ನ್ಯಾಯ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ) ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಮದ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಆಕಾಶದ ನಂತರ ಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದು ವಾಯು. ಅದರ ವಿಚಾರ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

'ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋ ಅಭವಃ' ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಆರಣ್ಯಕದ' ಭರ್ತಾ ಸನ್ ಭ್ರಿಯಮಾಣ' ಎಂಬ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಪ್ರಾಣನು ಮುಖ್ಯ-ವಾಯುವೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನು ಮುಖ್ಯವಾಯುವೇ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಹಿಂದಿನ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ನಿರವಕಾಶ ಲಿಂಗ-ಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಾಚಕ ಆಗಬಹುದಲ್ಲಾ?

ಉತ್ತರ :- ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ 'ಪ್ರಾಣನ' - ಜೀವನ ಹೇತುತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಈ ಜೀವನ ಹೇತುತ್ವವು ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ (ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ) ಅನ್ವಯ ವ್ಯತಿರೇಕದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ತತ್ ಪ್ರಾಣೇ ಪ್ರಪನ್ನ ಉದತಿಷ್ಠತ್' 'ಯತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಯತ್ ಪರಿತ್ಯಾಗಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಮುಖ್ಯ-ವಾಯುವಿದ್ದರೆ ಜೀವನ, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಅನ್ವಯ ವ್ಯತಿರೇಕದಿಂದ ಜೀವನ ಹೇತುತ್ವ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಅನ್ವಯ ವ್ಯತಿರೇಕ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜೀವನ ಹೇತುತ್ವ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಜೀವನಹೇತುತ್ವವು ಭೂತವಾಯುವಿಗೆ (ಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ) ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ?

ಉತ್ತರ :- ಘಟವನ್ನು ಕುರಿತ ಹೇತತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಕುಲಾಲ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾದರೂ ತನ್ಮೂಲಕ ಕುಲಾಲನಿಗೂ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಭೂತವಾಯುವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಶರೀರವಾದ್ದರಿಂದ ಭೂತ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಜೀವನ ಹೇತುತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ-ನಲ್ಲಿಯೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಯೌಗಿಕವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳು ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ. 'ಅದ್ಭ್ಯಃ ಸಂಭೂತಃ' ಎಂಬ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಹ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನ್ಯೌ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಎಂಬ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರೂಢಿಯನ್ನು ಕೈಬಿಡಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಹಿಂದಿನ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗ-ದಿಂದ ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡುವುದು?

ಉತ್ತರ :- ಈ ಎರಡೂ ಅನುವಾಕಗಳೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ.

ಹೇಗೆಂದರೆ; ಹ್ರೀಶ್ಚತೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ತೇ ಎಂಬ ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಕ್ತನಾದವನನ್ನು ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಎಂಬಲ್ಲಿನ ತ್ವಂ ಎಂಬ ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

'ಭರ್ತಾ ಸನ್' ಎಂಬ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ 'ತಮೇವ ಮೃತ್ಯುಂ ಅಮೃತಂ ತಮಾಹುಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಮೃತತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ.

'ತತ್‌ಪ್ರಾಣ' ಎಂಬ ಅನ್ವಯ ವ್ಯತಿರೇಕ ಬೋಧಕವಾದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವು' ಪ್ರಾಣಃ ತಥಾನುಗಮಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರೋಕ್ತ ನ್ಯಾಯದ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಅನ್ವಯ ವ್ಯೆತಿರೇಕದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಜೀವನ ಹೇತುತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣು-ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಭೂತ ವಾಯುವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಶರೀರವಾದಂತೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶರೀರವಾದ್ದರಿಂದ ಅನ್ವಯ ವ್ಯತಿರೇಕವೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಜೀವನ ಹೇತುತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು.

ಇನ್ನು ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನ ಹೇತುತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಾದ್ದ-ರಿಂದ ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹಾ-ಯೋಗವೇ ಇದೆ.

ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವು 'ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಯೋಗ ಮತ್ತು ರೂಢಿ ಇವೆರಡರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಾಣಪದ ವಾಚ್ಯನು.

'ಹ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನ್ಯೌ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀಪತಿತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನ್ಯೌ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ 'ಹ್ರೀ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಶ್ರೀ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಅನ್ಯನಾದರೆ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ಣಾನಂದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಹಾಭೋಗವು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಅನ್ಯನಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಪೂರ್ಣಾನಂದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಆನಂದಮಯನೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಅನ್ಯನೇ ಆಗಬೇಕು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೧೦

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ ಪ್ರತ್ಯುದಾರಣ ಸಂಗತಿ ಹಾಗು ಶ್ರೌತ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

'ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತೋ ವಿ ಚಕ್ಷುರ್ವೀದಂ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬ ಋಗ್ವೇದದ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯು ಅಗ್ನಿಯೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಅಗ್ನಿ ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಜ್ಯೋತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಮೋ ವಿರೋಧಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇರುವುದಾದರೂ ಹೃದಯ ಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಇರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು 'ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ತಮಸಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದದ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಗೊ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ?

ಉತ್ತರ :- ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಬಂದ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವು ವಾಯುಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತಗತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತಾನುಗ್ರಹವಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತಾನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವು ಭೂತಪರವೋ ದೇವತಾಪರವೋ ? (ಅಗ್ನಿ) ಭೂತಪರವಾದರೆ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಇದೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶ ಎಂದಾಗುವುದು. ದೇವತಾಪರವಾದರೆ ಅಂತರ್ಯಾ-ಮ್ಯಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗುವುದು. ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಆ ಶಬ್ದವಿರುವ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದವು ಮತ್ತು

ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತವು ಸಾವಕಾಶ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಹೃದಯಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವ ಎಂಬ ನಿರವಕಾಶ ಲಿಂಗದಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಸಾವಾಕಾಶ ನಿರವಕಾಶಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವೇ ಪ್ರಬಲ.

ಪರಿಹಾರ :- ಹೃದಯಗುಣನಿಹಿತತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಜಾಠರಾಗ್ನಿ-ಯಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವೇ ಆಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಬಲ ಹೀಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶ್ರುತಿ (ಜ್ಯೋತಿ)ಯಿಂದಲೇ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಸೂಕ್ತವೂ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ 'ಇದು ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತ; 'ಇದು ವಾಯುಸೂಕ್ತ' ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಅಭಿವ್ಯಕ್ತೇಃ ಇತಿ ಆಶ್ಮರಥ್ಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತ ವಾಯುಸೂಕ್ತ ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆಯಲ್ಲಾ?

ಉತ್ತರ :- 'ಇದು ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತ ವಿಷ್ಣು ಸೂಕ್ತವಲ್ಲ' ಎಂಬ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧ-ವಾದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತವು ನಿರವ-ಕಾಶವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಸೂಕ್ತಗತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಪರವೇ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತೋ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ವೈಭವರೂಪವಾದ ಕರ್ಣಾದಿ ವಿದೂರತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ವಿಷ್ಣು ವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಲಿಂಗ. ಹೀಗಾಗಿ ನಿರವಕಾಶ. ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಪ್ರಕಾಶತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆ. ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಾದ್ದರಿಂದ ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾಯೋಗವು ಇದೆ. 'ತದ್ದೇವಾ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಜ್ಯೋತಿ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂಬುದನ್ನು 'ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೈಕೇಷಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಲಿದ್ದಾರೆ.

ಇದು ವಿಷ್ಣು ಸೂಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೂ ಅಜ್ಞಾನ ಮೂಲಕವಾದದ್ದು. ಹೀಗಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತ ಸಾವಕಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ನಿರವಕಾಶ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗದಿಂದ ಸಾವಾಕಾಶವಾದ ಶ್ರುತಿ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಯೋಗ ಮತ್ತು ರೂಢಿಯಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತವು ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುಪರವೇ.

ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಪರವಾದರೆ ಹೃದಯ ಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿ-ಗಿಂತ ಇತರನಾದ ಅಗ್ನಿಗೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯ ಗುಹಾನಿಹಿತತ್ವವೂ ಇತರನಿಗೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು, ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ. ಇದೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ಛಂದೋಭಿಧಾನಾನ್ನೇತಿ ಚೇತ್ ನ ತಥಾ ಚೇತೋರ್ಪಣ ನಿಗದಾತ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಮ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೧೧

ಈ ಅಧಿಕರಣವು, ಪೂರ್ವ ಅಧಿಕರಣ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೊರಡುವುದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ನ್ಯಾಯವು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುದಾ-ಹರಣ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ 'ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ ವಾಗ್ವೈ ಗಾಯತ್ರೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಗಾಯತ್ರೀ, ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮಂತ್ರ ವಿಶೇಷವೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂಬುದು ಆ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವು ಛಂದಸ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾದ್ದರಿಂದ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೇ ಇಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣು-ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲಾ?

ಪರಿಹಾರ :- (೧) ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ಗಾಯತ್ರೀ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುವುದ-ರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ.

(೨) ಹಿಂದೆ 'ಜ್ಯೋತಿ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಶಬ್ದವಿದ್ದದ್ದು. ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಂಗದಿಂದ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿ, ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ 'ವಾಕ್', 'ಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳಿವೆ. ಆ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಬಾಧ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

(೩) ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢಿಯಿಲ್ಲ. ಯೋಗವಿದ್ದರೂ 'ಯೋಗಾತ್ ರೂಢಿರ್ಬಲೀಯಸೀ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಯೋಗವು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗುತ್ತದೆ.

(೪) ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ 'ಗಾಯತ್ರೀ' ಶಬ್ದದ ಮಹಾಯೋಗವೂ ಇಲ್ಲ. ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂಬುದು ವೇದ ಮಂತ್ರ. ಅದು ನಿತ್ಯ. ನಿತ್ಯವಾದದ್ದು ಯಾರ ಅಧೀನವೂ ಅಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಮಹಾಯೋಗ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲೂ ಬಂದಿದೆ. 'ಅಥ ಯದತಃ ಪರೋ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿರ್ದೀಪ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವಿದೆ. ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ನಿರ್ಣೀತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವೂ ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲಾ ?

ಪರಿಹಾರ :- (೧) ಆ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಗಾಯತ್ರೀ' 'ವಾಕ್', 'ಪೃಥಿವೀ' ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

(೨) 'ತಜೋವೈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ಗಾಯತ್ರೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದ ಪರ್ಯಾಯವಾದ ತೇಜಃ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ ಎಂದರೆ ಗಾಯತ್ರೀ. ಹೀಗೆ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವು 'ಗಾಯತ್ರೀ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಗಾಯತ್ರೀ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ 'ಗಾಯತ್ರೀ' ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

(೩) 'ತ್ರಿಪಾದಸ್ಯಾಮೃತಂ ದಿವಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಗಾಯತ್ರೀಯು 'ದ್ಯುಸ್ಥ' (ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಥಿತ) ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನಾದರೋ 'ಯದತಃ ಪರೋ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ದಿವಃ ಪರ' ಎಂದು (ದ್ಯುಲೋಕದ ಆಚೆ ಇರುವುದು) ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇವೆರಡೂ ಒಂದೇ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

(೪) ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ ಕರ್ಣಾದಿವಿದೂರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಜ್ಯೋತಿಃ ವಿಷ್ಣುವಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ 'ತದೇತದ್ದೃಷ್ಟಂ ಚ ಶ್ರುತಂ ಚ' ಎಂದು ಕರ್ಣಾದಿವಿರೂರತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ದೃಷ್ಟತ್ವ, ಶ್ರುತತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಜ್ಯೋತಿಯು ಈ ಜ್ಯೋತಿಯು ಒಂದೇ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದು ವಿಷ್ಣುವಾದರೂ ಇದು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ.

ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಆ ಜ್ಯೋತಿಃ-ಶಬ್ದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗಾಯತ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಾಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಏಕೆಂದರೆ,

(೧) 'ತತೋ ಜ್ಯಾಯಾಂಶ್ಚ ಪುರುಷಃ' 'ಯದ್ವೈ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ' 'ಏತಾಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೋಪನಿಷದಂ ವೇದ' ಎಂದು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕಗಳಾದ 'ಪುರುಷ' 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳಿವೆ.

(೨) 'ಗಾಯತ್ರೀ' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವು 'ಗಾಯತಿ ಚ ತ್ರಾಯತಿ ಚ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಗಾನತ್ರಾಣಕರ್ತೃತ್ವ ಎಂಬುದಾಗಿದೆ. ಅದರರ್ಥ ಅಶೇಷವೇದೋಚ್ಚಾರಣ ಕರ್ತಾ ಹಾಗು ರಕ್ಷಕ ಎಂದು. ಇದು

ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದ-ವಾಚ್ಯನಾಗಲು ಶಕ್ಯವಿದೆ.

(೩) 'ಪಾದೋಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೂತಾದಿಪಾದತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ ರೀತಿ 'ಏತಾಮೇವ ನಾತಿಶೀಯಂತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿವೆ.

(೪) ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದವನ್ನೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಗುಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೊಸ ಹೊಸ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಆ ಆ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲ-ವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

(೫) ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಜ್ಞರೂಢಿ-ಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೌತಯೋಗವೇ ಪ್ರಬಲ. ಗಾಯತಿ ಚ ತ್ರಾಯತಿ ಚ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಯೋಗ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಇರುವುದು.

(೬) ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸಬಹುದು. ಗುಣಗಳು ಅನಾದಿಯಾದರೂ ಅದು ಹೇಗೆ ಗುಣಿಯ ಅಧೀನವೋ (ಉದಾ: ಆಕಾಶದ ಪರಿಮಾಣ ಆಕಾಶಾಧೀನ) ಅದೇ ರೀತಿ ವೇದವು ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾದರೂ ಅದು ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ವಿಚಾರವು 'ಸ್ವಭಾವಜೀವಕರ್ಮಾಣಿ . . .' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದದ ಮಹಾಯೋಗವೇ ಇದೆ.

(೭) 'ಸರ್ವಛಂದೋಭಿದೋ ಹ್ಯೇಷಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೌರಾಣಿಕ-ರೂಢಿಯೂ ಇದೆ.

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣದಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಅದೇ ರೀತಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗು ಹಿಂದೆ ಬಂದಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- 'ದ್ಯುಸ್ಥತ್ವ' 'ದಿವಃಪರತ್ವ', 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವ' 'ದೃಷ್ಟತ್ವ' ಈ ವಿರುದ್ಧೋಪದೇಶಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸುವುದು?

ಉತ್ತರ :- ತ್ರಿಲೋಕ, ಸಪ್ತಲೋಕ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಹಾಗು ಆಕಾರ ವಿಶೇಷ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಈ ಎರಡೂ ವಿರುದ್ಧೋಪದೇಶಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ - ತ್ರಿಲೋಕವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಗಾಯತ್ರಿಯು ದ್ಯುಸ್ಥ. ಅನಂತಾಸನ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ ವೈಕುಂಠ ಈ ಮೂರಕ್ಕೂ ದ್ಯುಲೋಕ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರು ದ್ಯುಸ್ಥವಾದ ರೂಪಗಳೇ ದಿವಃಪರವೂ ಆಗುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಮೇರು ಪರ್ವತ, ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ, ಇಂದ್ರಸದನ ಇದಕ್ಕೂ ದ್ಯುಲೋಕ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ದ್ಯು ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮೇರು ಪರ್ವತಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿರುವ ಅನಂತಾಸನ ದಿವಃ ಪರವಾಯಿತು. ಹಾಗೇ ದ್ಯು ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ ಹಾಗು ಇಂದ್ರಸದನಕ್ಕಿಂತ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ ಹಾಗು ವೈಕುಂಠಗಳು ದಿವಃ ಪರವಾದವು. ಹೀಗೆ ವಿರುದ್ಧೋಪದೇಶವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

ಅದೇ ರೀತಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೆಲವು ರೂಪಗಳು ಅದೃಶ್ಯ ಕೆಲವು ದೃಶ್ಯ ಎಂದು ಹೀಗೆ ದೃಶ್ಯತ್ವ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ವಿರುದ್ಧೋಪ ದೇಶವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಎಂದಾದರೆ ಆಗ ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಜ್ಯೋತಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಯೋಜನ. ಅಥವಾ ಗಾಯತ್ರಿಯು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ ಆಗ ಗಾಯತ್ರಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ಯಾಂ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ' ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಜಗದಾಧಾರತ್ವ ರೂಪವಾದ ಸ್ಥಿತಿಹೇತುತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗಿ ಜನ್ಮಾಧಿ ಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿಹೇತತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಲ್ಲದೇ ಹೋಗಲಿ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

॥ ಓಂ ಪ್ರಾಣಸ್ತಥಾನುಗಮಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೧೨

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, 'ಶ್ರುತಿಲಿಂಗ ಬಾಹುಲ್ಯ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ 'ಆಪವಾದಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಐತರೇಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ 'ತಾ ವಾ ಏತಾಃ ಶೀರ್ಷನ್ ಶ್ರಿಯಃ ಶ್ರಿತಾಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತಂ ಮನೋ ವಾಕ್ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬುದೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯ-ಪ್ರಾಣಾದಿಪರವೋ ವಿಷ್ಣುಪರವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ವಾಯು, ಇಂದ್ರ ಜೀವಪರವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಾಯ್ವಾದಿಪರವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳು ಅನೇಕ-ವಿರುವುದರಿಂದ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

೧) ಚಕ್ಷು ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣ ವಾಯುಪರವೇ ಆಗಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸಹಪಾಠ ಎಂಬ ಲಿಂಗವಿದೆ. ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಪರವಾಗಿವೆ.

೨) 'ತಾ ಅಹಿಂಸಂತ....' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಿವಾದ (ದೇವತೆ-ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂಬ ವಿವಾದ), ದೇಹದಿಂದ (ಚತುರ್ಮುಖನ) ಉತ್ಕ್ರಮಣ ಮತ್ತು ಪ್ರವೇಶ, ಆ ದೇಹೋತ್ಕ್ರಮಣ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೇಹಪಾತ ಹಾಗು ಉತ್ಥಾನ ಕೊನೆಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂವಾದ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಮುಖ್ಯ-ಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗವೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ಮುಖಪ್ರಾಣಲಿಂಗಗಳಿರುವಲ್ಲೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಜೀವನಾಗಬಹುದು. ಜೀವಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ, 'ತಂ ಯಚ್ಛತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾಽರ್ಚತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶತಾಯುಷ್ಟ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ನೂರು ವರ್ಷ ಆಯಸ್ಸು). ಇದು ಜೀವಲಿಂಗ. 'ಪ್ರಾಣೋವಂಶಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೂ ಜೀವಲಿಂಗವೇ. ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಪುರುಷ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಪುರುಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಾಗಬಹುದು. ಇಂದ್ರ ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ. 'ಇಂದ್ರೋ ವೃ ವೃತ್ರಂ ಹತ್ವಾ' ಎಂದು ವೃತ್ರಹನನ-ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವೃತ್ರಹಂತಾ ಇಂದ್ರನೇ. ಮಹಾವ್ರತಯಾಜಿತ್ವ ಇದು ಇಂದ್ರಲಿಂಗವೇ. 'ತಮಿಂದ್ರ ಉವಾಚ ಪ್ರಾಣೋ ವಾಹಮಸ್ಮಿ ಋಷೇ' ಎಂದು ಇಂದ್ರನೇ ಹೇಳಿದ 'ಅಹಂ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದ. ಈ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಾವುದೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಐತರೇಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಪ್ರಾಣ ವಿಷ್ಣುವೇ. ವಿಷ್ಣು ಪರವಾದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ

೧) 'ಏತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ' 'ತಂ ಪ್ರಪದಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ಬ್ರಹ್ಮೇಮಂ ಪುರುಷಂ' 'ಅಃ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು, ವಿಷ್ಣು ಪರ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

೨) 'ತಂ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಣಯಂತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವೋಪದೇಶ್ಯತ್ವ (ದೇವತೆ-ಗಳು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು) ಎಂಬ ಲಿಂಗವಿದೆ.

'ತಂ ಭೂತಿರಿತಿ ದೇವಾ ಉಪಾಸಾಂಚಕ್ರಿರೆ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೂತಿತ್ವ ಪ್ರಕಾರಕ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ (ಅವನನ್ನು ಸಂಪತ್ಪ್ರದ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರು), 'ಸರ್ವೇ ವೇದಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವ, 'ಪ್ರಾಣೋ ಹ್ಯೇಷ ಯ ಏಷ ತಪತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಸ್ಥತ್ವ, 'ಪ್ರಾಣಸ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ, 'ಆಪಿಪೀಲಿಕಾಭ್ಯಃ' ಪ್ರಾಣೇನ ಬೃಹತ್ಯಾವಿಷ್ಟ ಬ್ಧಾನಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವ-ವ್ಯಾಪಿತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗಗಳು ಇವೆ.

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಲಿಂಗಗಳು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಬಲ-ದಿಂದ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

೩) ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಪರವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳು ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿವೆ.

॥ ಓಂ ಪ್ರಾಣಸ್ತಥಾನುಗಮಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೧-೧೨

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, 'ಶ್ರುತಿಲಿಂಗ ಬಾಹುಲ್ಯ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ 'ಆಪವಾದಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಐತರೇಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ 'ತಾ ವಾ ಏತಾಃ ಶೀರ್ಷನ್ ಶ್ರಿಯಃ ಶ್ರಿತಾಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತಂ ಮನೋ ವಾಕ್ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬುದೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯ-ಪ್ರಾಣಾದಿಪರವೋ ವಿಷ್ಣುಪರವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ವಾಯು, ಇಂದ್ರ ಜೀವಪರವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ವಾಯ್ವಾದಿಪರವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳು ಅನೇಕ-ವಿರುವುದರಿಂದ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

೧) ಚಕ್ಷು ಶ್ರೋತ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣ ವಾಯುಪರವೇ ಆಗಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸಹಪಾಠ ಎಂಬ ಲಿಂಗವಿದೆ. ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಪರವಾಗಿವೆ.

೨) 'ತಾ ಅಹಿಂಸಂತ....' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಿವಾದ (ದೇವತೆ-ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂಬ ವಿವಾದ), ದೇಹದಿಂದ (ಚತುರ್ಮುಖನ) ಉತ್ಕ್ರಮಣ ಮತ್ತು ಪ್ರವೇಶ, ಆ ದೇಹೋತ್ಕ್ರಮಣ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೇಹಪಾತ ಹಾಗು ಉತ್ಥಾನ ಕೊನೆಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂವಾದ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಮುಖ್ಯ-ಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗವೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ಮುಖಪ್ರಾಣಲಿಂಗಗಳಿರುವಲ್ಲೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಜೀವನಾಗಬಹುದು. ಜೀವಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ, 'ತಂ ಯಚ್ಛತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾಽರ್ಚತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶತಾಯುಷ್ಟ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ನೂರು ವರ್ಷ ಆಯಸ್ಸು). ಇದು ಜೀವಲಿಂಗ. 'ಪ್ರಾಣೋವಂಶಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೂ ಜೀವಲಿಂಗವೇ. ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಪುರುಷ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಪುರುಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಾಗಬಹುದು. ಇಂದ್ರ ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ. 'ಇಂದ್ರೋ ವೃ ವೃತ್ರಂ ಹತ್ವಾ' ಎಂದು ವೃತ್ರಹನನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವೃತ್ರಹಂತಾ ಇಂದ್ರನೇ. ಮಹಾವ್ರತಯಾಜಿತ್ವ ಇದು ಇಂದ್ರಲಿಂಗವೇ. 'ತಮಿಂದ್ರ ಉವಾಚ ಪ್ರಾಣೋ ವಾಹಮಸ್ಮಿ ಋಷೇ' ಎಂದು ಇಂದ್ರನೇ ಹೇಳಿದ 'ಅಹಂ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದ. ಈ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಾವುದೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಐತರೇಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಪ್ರಾಣ ವಿಷ್ಣುವೇ. ವಿಷ್ಣು ಪರವಾದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ

೧) 'ಏತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ' 'ತಂ ಪ್ರಪದಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ಬ್ರಹ್ಮೇಮಂ ಪುರುಷಂ' 'ಅಃ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು, ವಿಷ್ಣು ಪರ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

೨) 'ತಂ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಣಯಂತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವೋಪದೇಶ್ಯತ್ವ (ದೇವತೆಗಳು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು) ಎಂಬ ಲಿಂಗವಿದೆ.

'ತಂ ಭೂತಿರಿತಿ ದೇವಾ ಉಪಾಸಾಂಚಕ್ರಿರೆ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೂತಿತ್ವ ಪ್ರಕಾರಕ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ (ಅವನನ್ನು ಸಂಪತ್ಪ್ರದ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರು), 'ಸರ್ವೇ ವೇದಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವ, 'ಪ್ರಾಣೋ ಹ್ಯೇಷ ಯ ಏಷ ತಪತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಸ್ಥತ್ವ, 'ಪ್ರಾಣಸ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ, 'ಆಪಿಪೀಲಿಕಾಭ್ಯಃ' ಪ್ರಾಣೇನ ಬೃಹತ್ಯಾವಿಷ್ಟ ಬ್ಧಾನಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗಗಳು ಇವೆ.

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಲಿಂಗಗಳು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಬಲದಿಂದ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

೩) ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಪರವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳು ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿವೆ.

೪) ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದಿಪರ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದಾಗಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಪರವಾದ 'ಪ್ರಾಣವಿವಾದ' ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಚತುರ್ಮುಖ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಈ ದೇವತೆಗಳ ವಿವಾದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನರಾಗಿದ್ದರು ಎಂಬುದರ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ :- ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಉದಾಸೀನರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಬಾಹ್ಯರೂಪವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು. ಅಂತರ್ಯಾಮಿರೂಪದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು.

೫) ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ಅಹಂ ಪ್ರಾಣಃ ಎಂದು ಹೇಳಿ-ಕೊಂಡಿರುವುದರ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆ 'ಅಹಂ ಮನುರಭವಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಮದೇವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಅಹಂ ಮನುಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಾನು ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಅಹಂ ಪ್ರಾಣಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ನಾನು ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ 'ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಕೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವನಾಮ್ನಾಭಿಧಿಯತೇ ಏಷೋಽಹಂ ತ್ವಮಸೌ ಚ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಏಷಃ, ಅಹಂ, ತ್ವಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಹೀಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಐತರೇಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದವು ಅನ್ಯಪರ ಎಂದಾದರೆ 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಪ್ರಾಣನೂ ಅನ್ಯನೇ ಎಂದಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದ

॥ ಓಂ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೨-೧

ಹಿಂದಿನ ಪಾದದ ಕೊನೆಯ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಮುಂದಿನ ಪಾದದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ. ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದಾದರೆ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ 'ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ, 'ಚತ್ವಾರಃ ಪುರುಷಾ ಇತಿ ಬಾಧ್ವಃ' ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಯೈತಸ್ಯಾಸಾವಾದಿತ್ಯೋ ರಸಃ' ಎಂದು ಆದಿತ್ಯನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಆರಂಭ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಆದಿತ್ಯನನ್ನೇ ಋಗ್ವೇದಿಗಳು ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅಗ್ನಿ, ಮಹಾವ್ರತ, ಪೃಥಿವೀ, ದ್ಯು, ವಾಯು, ಆಕಾಶ, ಓಷಧಿ, ವನಸ್ಪತಿ, ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಆದಿತ್ಯನನ್ನೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗು ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳಲ್ಲೂ (ಜೀವರಲ್ಲೂ) ಇವನನ್ನೇ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಇವನನ್ನೇ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಭೂತಗತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಹೀಗೆ ಸರ್ವಭೂತಗತನಾದವನು ಆದಿತ್ಯನೋ, ಜೀವನೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಈ ಸರ್ವಭೂತಗತನಾದವನು ಆದಿತ್ಯನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲೇ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಆದಿತ್ಯ ಶಬ್ದ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನೇ 'ಏತಂ ಹ್ಯೇವ....' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ 'ಏತಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಆದಿತ್ಯನೇ ಸರ್ವಭೂತಗತ.

೨) 'ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಸ್ತುತವಾದ ಸಂವತ್ಸರವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ 'ರಸ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಂವತ್ಸರ ಸಾರ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ

ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಆದಿತ್ಯನೇ ಆಗಬೇಕು. ಸಂವತ್ಸರಸಾರತ್ವ ಎಂಬುದು ಆದಿತ್ಯನ ಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ. (ಸಂವತ್ಸರ ಸಾರ = ಸಂವತ್ಸರ ನಿಯಾಮಕ)

೩) 'ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಂ . . . .' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೌರಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಆದಿತ್ಯನೇ ಆಗಬೇಕು.

೪) ಈ ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆ (ಪೃಥಿವೀ ಇತ್ಯಾದಿ) ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಿ, 'ಏತಂ ಆದಿತ್ಯೇ' ಎಂದು ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳದೇ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಆದಿತ್ಯನೇ. ಆದಿತ್ಯನು ಅನ್ಯನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನನ್ನು, ಆದಿತ್ಯ (ಸೂರ್ಯ)ನಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಗತನಾದವನು ಜೀವನಾಗಬಹುದು.

೧) ಚಕ್ಷುರ್ಮಯ, ಶ್ರೋತ್ರಮಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದೆ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಚಕ್ಷುರ್ಮಯ ಎಂದರೆ ಚಕ್ಷುಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥ. ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಜ್ಞಾನಕರಣಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನಕರಣವಾದ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳ ಸಂಬಂಧ ಎಂಬ ಜೀವಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಾಗಬಹುದು.

೨) 'ಏತಂ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲ ಭೂತ ಪದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಇವನ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕೇವಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ. ಉಳಿದ ಕಡೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದೇ 'ಅಲ್ಪೌಕಸ್ತ್ವ' (ಕಡಿಮೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದು). ಇದು ಜೀವನ ಲಿಂಗ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಏತಂ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ನಂತರ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ ವಾಕ್ಯ 'ಚಕ್ಷುಮಯಃ ಶ್ರೋತ್ರಮಯಃ . . .' ಇತ್ಯಾದಿ. ಹೀಗಾಗಿ ಮುಂದೆ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಜೀವನನ್ನು ಹಿಂದೆ ಇರುವ 'ಏತಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಗೆ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ ?

ಪರಿಹಾರ :- 'ಏತತ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಪರಾಮರ್ಶಿತ್ವ (ಮುಂದೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವುದು) ಎಂಬುದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯಾವ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆಗ ಆ ಆ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸುಖದುಃಖಭೋಗವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಸರ್ವಗತನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಸರ್ವಗತನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

೧) 'ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ' ಎಂದು ಸರ್ವಗತನಾದವನು 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಶಬ್ದವಾದರೋ 'ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಂ' ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

೨) ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿ, ಜೀವ, ಕಮಲಾಸನ, ವೇದ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಜಾತ್ಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದದ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥ. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ವಿಷ್ಣು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ, ಪ್ರಧಾನಾಪ್ರಧಾನಗಳಾದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಇರುವಾಗ 'ಏತಮೇವ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಏವ'ಕಾರದಿಂದ ಜೀವನೇ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

೩) 'ಏತಮೇವ' ಎಂಬ 'ಏವ'ಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಒಂದೇ (ವಿಷ್ಣು) ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಧಾರಣ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

೪) 'ಸ ಯೋಽತೋಽಶ್ರುತೋಽಗತೋಽಮತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತನಾದವನನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ 'ಸಾಕಲ್ಯೇನಾಶ್ರುತತ್ವ' ಎಂಬುದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗ.

೫) 'ಸರ್ವಭೂತಗತ' ಎಂಬ ಇದೇ ವಿಷಯ 'ಅಹಮಾತ್ಮಾ ಗುಡಾಕೇಶ ಸರ್ವಭೂತಾಶಯಸ್ಥಿತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು

ತಾನೇ ಸರ್ವಭೂತಗತ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಗತನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು.

ಸರ್ವಗತನನ್ನು ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ.

೧) 'ಸಂವತ್ಸರೋ ವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ 'ಸಂವತ್ಸರ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಪತಿ (ಚತುರ್ಮುಖ) ಎಂದರ್ಥ. 'ಸಂವತ್ಸರ ಸಾರ' ಎಂದರೆ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೂ ನಿಯಾಮಕ ಎಂದರ್ಥ. ಅದು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಹೀಗೆ ಸಂವತ್ಸರ ಸಾರತ್ವವು ಎಂಬುದು ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗವೇ ಆಗಿದೆ.

೨) ಆದಿತ್ಯ ಶಬ್ದವೂ ವಿಷ್ಣು ಪರವೇ ಆಗಿದೆ. 'ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತಾವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆದಿತ್ಯಶಬ್ದವೂ ವಿಷ್ಣುಪರ ಆಗಬಹುದು.

೩) ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಗತನಾದ್ದರಿಂದ ಚಿಕ್ಕಸ್ಥಳದಲ್ಲೂ ಇದ್ದೇ ಇದ್ದಾನಾದ್ದರಿಂದ 'ಅಲ್ಪೌಕಸ್ತ್ವ' ಎಂಬುದೂ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗವೇ ಆಯಿತು. ಆಕಾಶವು ಹೇಗೆ ಸರ್ವಗತವಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ವಿಷ್ಣುವೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಗತನಾದರೂ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನಾಗಬಹುದು.

೪) 'ಏತಂ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಭೂತ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ. ಹಾಗಾಗಿ ಕೇವಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಉಳಿದೆಡೆ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಪಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

೫) ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಗತನಾದರೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿರುವ ಸುಖದುಃಖ ಭೋಗ ಅವನಿಗಿಲ್ಲ. ವಿಶೇಷ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ.

೬) ಆದಿತ್ಯ ಅನ್ಯನಾದರೆ 'ಏತಂ ಆದಿತ್ಯೇ' ಎಂದೂ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ 'ಭೂತೇಷು' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಆದಿತ್ಯನನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ.

೭) ವಿಷ್ಣುವು ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿ (ನಿಯಾಮಕ)ಯಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಚಕ್ಷುರ್ಮಯ, ಶ್ರೋತ್ರಮಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಇನ್ನು ಸರ್ವಗತನಾದವನು ಆದಿತ್ಯ, ಜೀವ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಕವೂ ಇದೆ. ಆದಿತ್ಯ, ಜೀವ ಇವರೆಲ್ಲಾ 'ಅಣು'. ಅವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವ-ಗತತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸರ್ವತ್ರ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದವನು ಆದಿತ್ಯನೇ ಆದರೆ ಆಗ ವಿಷ್ಣುವು ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಲ್ಲ ಅನ್ಯತ್ರವ್ಯಾಪ್ತ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ ತತಮಪಶ್ಯತ್' ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಸರ್ವಗತತ್ವ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಇದರ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೨-೨

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದಿನ ನ್ಯಾಯ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ, ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಸ ಯದ್ಯದೇವ ಅಸೃಜತ ತತ್ರದತ್ತುಮಧ್ರಿಯತ ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತೀತಿ ತದದಿತೇರದಿತಿತ್ವಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಸರ್ವಾತ್ತೃತ್ವ' ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅತ್ತಾ (ಸಂಹರ್ತಾ) ಯಾರು? ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ 'ಅತ್ತಾ' ಅದಿತಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. 'ಅದಿತಿ' ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ, ಹಾಗು 'ಅದಿತಿತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಅದಿತಿ' ಶಬ್ದವನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಪರಿಹಾರ :- ಆದಿತ್ಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಆದಿತ್ಯ 'ಸವಿತೃ' ಇವೆರಡು ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳು. ಅಂತರಧಿ-ಕರಣದ ವಿಷಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸವಿತೃ ಶಬ್ದ ಬಂದಿದೆ. ಅದನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದವಾದ ಆದಿತ್ಯ ಶಬ್ದವೂ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಅಂತರಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ-ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅದಿತಿ' ಶಬ್ದ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದಿತಿ ಶಬ್ದ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿ ನಿರವಕಾಶವಾಯಿತು.

ಇನ್ನು ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಅದಿತಿತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದಿತಿತ್ವ ಎಂದರೆ ಅತ್ತೃತ್ವ. ವಿಷ್ಣುವಾದರೋ 'ಅನಶ್ನನ್....' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಅನತ್ತಾ' (ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನದವನು) ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ-ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅತ್ತೃತ್ವ ಅವನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳೆರಡೂ ನಿರವಕಾಶವಾದವು. ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಂತರಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ, ನಿವರಕಾಶ-ವಾದ ಲಿಂಗದ ಅನುಗ್ರಹವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತನಾದ 'ಅತ್ತಾ' ವಿಷ್ಣುವೇ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) 'ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತಿ' ಎಂಬ ಇಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾತ್ತೃತ್ವ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಸಾರ್ವಾತ್ತೃತ್ವ' ಎಂದರೆ 'ಸರ್ವಸಂಹರ್ತೃತ್ವ'. ಈ ಸರ್ವ-ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವು 'ಯಮಪ್ಯೇತಿ ಭುವನಂ ಸಾಂಪರಾಯೇ' 'ಸ್ರಷ್ಟಾ ಪಾತಾ ತಥೈವಾತ್ತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

೨) ಈ ಸರ್ವಾತ್ತೃತ್ವವೇ (ಸರ್ವಸಂಹರ್ತೃತ್ವವೇ) ಅದಿತಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತ, ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಮೇಲೆ ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವೂ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಅದಿತಿತ್ವ ಲಿಂಗ ಹಾಗು ಅದಿತಿ ಶಬ್ದ ಇವೆರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

೩) 'ನೈವೇಹ ಕಿಂಚನಾಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಮೃತ್ಯುನೈವೇದಮಾವೃತಮಾಸೀತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಕರಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು ಅದಿತಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

'ಅನಶ್ನನ್....' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಮುಂದೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಪೂ.ಪ. ಹಾಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ :- ಅದಿತಿ ಶಬ್ದ ಹಾಗು ಅದಿತಿತ್ವ ಲಿಂಗದಿಂದ ಅದಿತಿಗೆ ಅತ್ತೃತ್ವ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆದರೆ ಸರ್ವಾತ್ತೃತ್ವ ಬಾಧಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಕುಚಿತ ಸರ್ವಾತ್ತೃತ್ವ ಬರುವುದು. ಆಗ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಕೂಡ ಕತಿಪಯ (ಅದಿತಿಯು ಸಂಹರಿಸದೇ ಇರುವುದರ) ಅತ್ತೃತ್ವವನ್ನೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ 'ಸರ್ವಸಂಹರ್ತೃತ್ವ ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ.

ಅಥವಾ, ಇಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಅದಿತಿಗೇ, 'ಅಸಂಕುಚಿತ ಸರ್ವಸಂಹರ್ತೃತ್ತ್ವ' ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ 'ಅಸಂಭವ' ಎಂದು ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾವಾತ್ಮಾನೌ ಹಿ ತದ್ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೨-೩

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅತ್ತೃತ್ವದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದವಾದ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃತ್ವದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ 'ಪ್ರಸಂಗ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ 'ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಕಾಠಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮೂರನೇವಲ್ಲೀಯಲ್ಲಿ 'ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ ಸುಕೃತಸ್ಯಲೋಕೇ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರಿವ 'ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ'

ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃಗಳು ಜೀವೇಶ್ವರರೋ ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನ ಎರಡು ರೂಪಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ.

ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃಗಳು ಜೀವೇಶ್ವರರೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಪಿಬಂತೌ' ಎಂಬುದಾಗಿ ದ್ವಿವಚನವಿದೆ. ದ್ವಿವಚನವು ದ್ವಿತ್ವವಿಶಿಷ್ಟವಾಚಿಯಾಗಿದೆ. ದ್ವಿತ್ವವು ಅಭೇದವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನ ರೂಪಗಳಿಗಾದರೋ ಅಭೇದವಿದೆ. ಇನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ಮಬಂಧವಿಲ್ಲ ಹಾಗಾಗಿ ಕರ್ಮಫಲ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಜೀವೇಶ್ವರರು ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃಗಳು ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ಮಫಲಭೋಗ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ?

ಪರಿಹಾರ :- ನಿಜ, ಆದರೂ ಛತ್ರಿನ್ಯಾಯದಿಂದ ಈಶ್ವರನೂ ಕರ್ಮ-ಫಲಭೋಕ್ತಾ ಆಗುತ್ತಾನೆ. (ಒಂದು ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮಾತ್ರ ಛತ್ರಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಛತ್ರಿ ಹಿಡಿದವರು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎನ್ನುವಂತೆ) ಜೀವನಿಗೇ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಇದ್ದರೂ ಅವನ ಜೊತೆಗೇ ಇರುವ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಕರ್ಮಫಲ ಭೋಕ್ತೃಗಳು ಈಶ್ವರನ ಎರಡು ರೂಪಗಳೇ.

೧) 'ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಫಲ-ಭೋಕ್ತೃಗಳಿಗೆ 'ಗುಹಾನಿವಿಷ್ಟತ್ವ' ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದು ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗ 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ' 'ಗುಹಾಹಿತಂ ಗಹ್ವರೇಷ್ಠಂ ಪುರಾಣಂ' ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (ಗುಹಾನಿವಿಷ್ಟತ್ವ = ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥತ್ವ)

೨) 'ಯಃ ಸೇತುರೀಜಾನಾನಾಂ ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ಪರಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣುವೇ.

೩) 'ಯಃ ಸೇತುರೀಜಾನಾನಾಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೇತುತ್ವ (ಆಶ್ರಯ) ಎಂಬ ಲಿಂಗ, ಹಾಗು 'ಅಭಯಂ ತಿತೀರ್ಷತಾಂ ಪಾರಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಭಯತ್ವ'

ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದು ಎಂಬುದು 'ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ' ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯ-ಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

೪) 'ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮೇತಿ ಹರಿರೇಕ ಏವ ದ್ವಿಧಾಸ್ಥಿತಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಅಭಿನ್ನನಾದರೂ ಅವನ ಎರಡು ರೂಪವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ದ್ವಿವಚನ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬಹುದು.

೫) ಕರ್ಮಫಲಭೋಗವೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. 'ಶುಭಂ ಪಿಬತ್ಯಸೌ ನಿತ್ಯಂ ನಾಶುಭಂ ಸ ಹರಿಃ ಪಿಬೇತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಶುಭಫಲಭೋಕ್ತಾ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

೬) 'ಅನಶ್ನನ್ . . . . ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವು ಅಶುಭಫಲಭೋಕ್ತಾ ಅಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನು 'ಅನಶ್ನನ್' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಅನ್ಯನಿಗೆ ಎಂದಾದರೆ ಆಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ (ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ) ಸರ್ವಾತ್ತೃತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಸಮಾಧಾನ. ಇದೇ ಕ್ರಮ-ವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಅಂತರ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೧-೨-೪

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತನಾಗಿರುವ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನನ್ನು 'ಅಭಯ' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಭಯ ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಅನ್ಯನಾದರೆ ಆಗ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ, ಅಭಯ ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ಗುಹಾ-ಪ್ರವಿಷ್ಟನೂ ಅನ್ಯನಾಗಬೇಕು. ಎಂಬುದೇ ಆಕ್ಷೇಪ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಯ ಏಷೋಽ-ತರಕ್ಷಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೆ ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ ಏತದಮೃತಮಭಯ

ಮೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮಾ ಶ್ರುತ-ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನು ಅಗ್ನಿಯೋ 'ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನು ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ''ಯ ಏಷ 'ಆದಿತ್ಯೇ ಪುರುಷಃ ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಸ ಏವಾಹಮಸ್ಮಿ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರುವವನು ನಾನೇ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. 'ಆದಿತ್ಯಃ ಚಕ್ಷುರ್ಭೂತ್ವಾ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬನೇ ದೇವತೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಮೇಲೆ ಅದೇ ಆದಿತ್ಯನು ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿ-ನಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ.

೨) ''ಅಥ ಹಾಗ್ನಯಃ ಸಮೂದಿರೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕರಣ-ದಲ್ಲಿ 'ಅಗ್ನಿ' ಶಬ್ದ ಅನೇಕಬಾರಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಬಾಹುಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥ ಅಗ್ನಿಯೇ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ಸ ಯಶ್ಚಾಯಂ ಪುರುಷೇ ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯೇ ಸ ಏಕಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ 'ಅಹಂ' ಶಬ್ದವು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಪರಿಹಾರ :- ''ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ' 'ಸ ಏವಾಹಮಸ್ಮಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು 'ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಬಂದಿದೆ. ಅಭ್ಯಾಸ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಲಿಂಗವು ಸಮಾಖ್ಯಾಗಿಂತ ಪ್ರಬಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಹಂ ಶಬ್ದಕ್ಕ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಾರದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಅಹಂ' ಶಬ್ದಕ್ಕ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ 'ನಾನು' ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲದ 'ನನ್ನ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ 'ಅಪೂರ್ವತಾ' ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ?

ಪರಿಹಾರ :- ಇಲ್ಲಿ 'ಅಪಹತೇ ಪಾಪಕೃತ್ಯಾಂ ಉಪವಯಂ ತಂ ಭುಂಜಾಮಃ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾದವಿದೆ. (ನಾವು ಪಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ನಿನ್ನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದರ್ಥ). 'ಅಪೂರ್ವತಾ' ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ 'ಅರ್ಥವಾದ' ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗ ಪ್ರಬಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅರ್ಥಾಂತರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

೧) 'ಏತದಮೃತಂ' ಎಂದು ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನಿಗೆ 'ಅಮೃತತ್ವವು' ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗ. ಅಗ್ನಿಯ ಲಿಂಗವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

''ಪರಿಮ್ರಿಯಂತೇ ವಿದ್ಯುದ್ವೃಷ್ಟಿಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಆದಿತ್ಯೋ ಅಗ್ನಿಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ನಾಶವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಅಭಯತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗವೇ. 'ಭಯಾದಗ್ನಿ ಸ್ತಪತಿ' ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಭಯವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

೨) ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮ' 'ಆತ್ಮಾ' ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣೇಕನಿಷ್ಠ.

೩) 'ತದ್ಯದಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ಪಿರ್ವಾ ಉದಕಂ ವಾ ಸಿಂಚತಿ ವರ್ತ್ಮನೀ ಏವ ಗಚ್ಛತಿ'' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಅಸಂಗತ್ವಾಪಾದಕತ್ವ' (ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಸಂಗತ್ವವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದು) ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಸಂಯದ್ವಾಮತ್ವ (ಎಲ್ಲ ಸೌಂದರ್ಯಗಳ ನೆಲೆ) ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇವೆರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

೪) ''ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಖಂ ಬ್ರಹ್ಮ'' ಎಂದು ಆರಂಭವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಕರಣ. ಈ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದವರು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಚಾರ ಮಾಡ-ಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪ್ರಕರಣ ವಿಚ್ಛೇದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಬಾಧಕ ಪರಿಹಾರ :- 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ 'ಅಹಂ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅಂತ-ರ್ಯಾಮೀ' ಎಂದರ್ಥ. ಅಭ್ಯಾಸ ಅರ್ಥವಾದಗಳಿಗೂ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ-ಪರವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು.

ಪರಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕೋಕ್ತಿ :- ಇನ್ನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಬಾಧಕವೂ ಇದೆ. ಅಗ್ನಿಯೂ ಒಬ್ಬ ಜೀವ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಸ್ವತಂತ್ರ , ಅವನಿಗಿನ್ನೊಬ್ಬ ಪ್ರೇರಕ ಬೇಕು. ಅವನೂ ಜೀವನಾದರೆ ಮತ್ತೆ ಅವನಿಗೊಬ್ಬ ಪ್ರೇರಕ ಹೀಗೆ 'ಅನವಸ್ಥಾ' ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ :- ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಅನ್ಯನಾದರೆ, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವವನೇ ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ, ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರುವವನೂ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾಗಿ, 'ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯೇ' ಎಂದು ಆನಂದಮಯ-ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಆದಿತ್ಯಸ್ಥನೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಅನ್ಯನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಆನಂದಮಯನೂ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾಗುವುದು. ಈ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

ಓಂ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿದೈವಾದಿಷು ತದ್ಧರ್ಮ-ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೨-೫

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುತ್ವಸಾಧಕವಾದ 'ಅಮೃತತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಏಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಯೋ ಜೀವನೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ,

'ಯಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ-ಶರೀರಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಶರೀರಕತ್ವ ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ-ಸ್ವರೂಪತ್ವ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. (ಉಪಾದಾನ ಉಪಾದೇಯಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯ-ವಿರುವುದರಿಂದ) ಹೀಗಾಗಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಆಗಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಶರೀರ' ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಹೇಗೆ?

ಪರಿಹಾರ :- 'ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷದ ಶರೀರ', 'ಅಧಿಕರಣ ಶರೀರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶರೀರ ಶಬ್ದಕ್ಕ ಸ್ವರೂಪ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರೂಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಪೃಥಿವೀಯಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪೃಥಿವೀಸ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು (ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು) ಪೃಥಿವೀಯಲ್ಲಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಪರಿಹಾರ :- 'ಕಾರಣವು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ' ಎಂಬ ನಿಯಮಾನು-ಸಾರ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು (ಅಂತರ್ಯಾಮೀ) ಕಾರ್ಯವಾದ ಪೃಥಿ-ವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಯಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂತುರ್ಯಾಗೆ ಪೃಥಿವೀ ಸ್ವರೂಪತ್ವ ಅಂದರೆ 'ತಾದಾತ್ಮ್ಯ'ವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗೆ 'ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ತತ್‌ಸ್ಥತ್ವವನ್ನು (ಪೃಥಿವೀಯಲ್ಲಿದೆ) ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿಗೆ 'ತಾದಾತ್ಮ್ಯ' 'ತತ್‌ಸ್ಥತ್ವ'ಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ?

ಪರಿಹಾರ :- ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ತತ್ಸ್ಥತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ಯಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಅಂತರೋ ಯಮಯತಿ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಪೃಥಿವೀಯನ್ನು ನಿಯಮಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಯಾದರೆ, ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯ-ವಾದ ಪೃಥಿವೀಯನ್ನುನಿಯಮಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ?

ಪರಿಹಾರ :- ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣದ ಅಧೀನವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪೃಥಿವೀಯನ್ನು ನಿಯಮಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. (ಪೃಥಿವಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಧೀನ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ) ಇದೊಂದು ಗೌಣಪ್ರಯೋಗ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಜೀವರೇ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ಶಬ್ದ-ವಾಚ್ಯರು ಎಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಜೀವರಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಸ್ಥೂಲಶರೀರಗಳಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು. ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಮೃತತ್ವವೂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೇ ಸಲ್ಲುವುದು. ಹೀಗಾಗಿ ಅಮೃತತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಅನ್ಯರಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಆ ಅಮೃತತ್ವ-ವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನನ್ನು ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಮೃತತ್ವವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನದೇ ಧರ್ಮ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ಇದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ''ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಅಂತರೋ ಯಮಯತಿ'' ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ, ಅಂತರ್ಯಾಮೀಯನ್ನು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ-ದೇವತೆಗಳೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ಅಂತರತ್ವ' ಅಂದರೆ ಬಾಹ್ಯಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೇ ರಮಮಾಣತ್ವ ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನದೇ ಲಿಂಗಗಳು. ಹಾಗಾಗಿ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು.

''ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತಃ ದೇವ ಮಹಿಮ್ನಃ ಪರಮಂತಮಾಪ'' ''ಸಯೋಽತೋಶ್ರುತೋಽತೋಽಮತೋಽ ಅದೃಷ್ಟಃ.. .'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ 'ಸಾಕಲ್ಯೇನ ದೇವಾವಿದಿತತ್ವ' ಎಂಬುದು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನವೇದ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇವತಾ-ಪರವಾದ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದರ ಬದಲು ಜಡಪೃಥಿವೀ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ ಹೇಳ-ಬಹುದಲ್ಲಾ? ಆಗ ಜಡಪೃಥಿವೀ ಅವಿದಿತತ್ವ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದು ವಿಷ್ಣುತ್ವ ಸಾಧಕ ಹೇಗಾಗುವುದು?

ಉತ್ತರ :- ಇಲ್ಲಿರುವ ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಡಪೃಥಿವೀ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ನ ವೇದ' ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ನಿಷೇಧ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಅದು ಎಲ್ಲಾದರೂ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿರ-ಬೇಕು. ಅಪ್ರಸ್ತಕವಾದದ್ದರ ನಿಷೇಧ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಜಡ ಪೃಥಿವೀ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಅಪ್ರಸಕ್ತವಾಯಿತು. ಹೀಗಾಗಿ 'ಯಂ ಪೃಥಿವೀನ ವೇದ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ಯಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ'' ಎಂದು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗೆ ಪೃಥಿವೀಯು ಶರೀರ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ವಿಷ್ಣುವಾದರೆ, ಪೃಥಿವೀಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶರೀರವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು?

ಉತ್ತರ :- ಇಲ್ಲಿರುವ ಶರೀರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಶೀರ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ನಾಶಹೊಂದುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಪೃಥಿವೀಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶರೀರ ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವೀಯು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ನಾಶಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಇದೊಂದು ಗೌಣ ಪ್ರಯೋಗ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶರೀರವು ಹೇಗೆ ನಿಯಮ್ಯವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಪೃಥಿವೀಯೂ ಈಶನಿಯಮ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಶರೀರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ 'ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್' 'ಯಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಅಂತರೋ ಯ ಮಯತಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದಾಗ ಈ ಕ್ಲೇಶದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ.

ಪರಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕೋಕ್ತಿ :- ೧) ಇನ್ನು 'ಪ್ರಕೃತಿ' 'ಜೀವ' ಇವರ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾದ ತ್ರಿಗುಣತ್ವ, ಸಂಸಾರಿತ್ವ ಮೊದಲಾದವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ.

೨) 'ಯ ಆತ್ಮನೋಽಂತರಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂತರ್ಯಾಮೀಯು ಜೀವ-ನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಹೀಗಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಂತರ್ಯಾಮೀ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ :- ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ, ಇದೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕೋ ಧರ್ಮೋಕ್ತೇಃ ಓಂ ॥
೧-೨-೬

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ''ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಆಥರ್ವಣೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ''ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ'' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ''ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ'' ''ಯತ್ತದ-ದ್ರೇಶ್ಯಮ ಗ್ರಾಹ್ಯಮಗೋತ್ರಮವರ್ಣಂ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅದೃಶ್ಯ-ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ 'ಅಕ್ಷರವು' ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದೇ ರೀತಿ ''ಅಕ್ಷ ರಾತ್ ಸಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಂ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆ ಅಕ್ಷರವು ವಿಶ್ವಕಾರಣ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳದ್ದೂ, ವಿಶ್ವಕಾರಣವೂ ಆದ

ಅಕ್ಷರವು ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿಯೋ, ಅಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿಯೋ, ವಿರಿಂಚನೋ, ರುದ್ರನೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಎಂದು ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಏಕೆಂದರೆ, ''ಯಥಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಔಷಧಯಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಉಪಾದಾನದೃಷ್ಟಾಂತ. ಅಂದರೆ ಹೇಗೆ ಔಷಧಿಗಳು ಪೃಥಿವೀಯಲ್ಲಿ ಬೀಜಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಹಾಗೇ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ವಿಶ್ವ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು. ಔಷಧಿಗಳಿಗೆ ಬೀಜ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ, ಹಾಗೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಕ್ಷರ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ. ಅದೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಷ್ಟೇ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಉಪಾದಾನತ್ವವು ಅಭಿಪ್ರೇತವಲ್ಲ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಪರಿಹಾರ :- ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ ಉಪಾದಾನತ್ವ ಅಂತರಂಗ (ಕಾರ್ಯಾನುಸ್ಯೂತ-ನಾದ್ದರಿಂದ). ಅದನ್ನು ಕೈಬಿಡುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ.

'ಅಕ್ಷರಾತ್' ಎಂದು ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರವು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಆಗಬೇಕು.

ಅಥವಾ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿ ಅಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ. 'ಕೂಟಸ್ಥೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಶ್ರೀತತ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗದಿದ್ದರೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ-ವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಉಪಾದಾನತ್ವವನ್ನು ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಥವಾ ''ಸ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಮ್'' ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಾಗಬಹುದು.

ಅಥವಾ ''ಕರ್ತಾರಂ ಈಶಂ'' ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಈಶಪದವಾಚ್ಯನಾದ ರುದ್ರನೂ ಅಕ್ಷರನಾಗಬಹುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರ ವಿಷ್ಣು ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಪರಿಹಾರ :- ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರ ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಕ್ಷರಾತ್ ಪರತಃ ಪರಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಕ್ಷರವು ಉತ್ಕರ್ಷಕ್ಕೆ ಅವಧಿ ಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ನಿಕೃಷ್ಟವಾಯಿತು. ವಿಷ್ಣುವಾದರೋ ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಕ್ಷರ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ.

ವಿಷ್ಣುವು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ''ಅಕ್ಷರಾತ್ ಸಂಭವತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ ಹೊರತು ಉಪಾದಾನಕಾರಣ ಎಂದಲ್ಲ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಪರಾಸ್ತವಾಯಿತು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ 'ಅಕ್ಷರಾತ್ ಪರತಃ ಪರಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಥ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿಗೂ 'ಪರ' ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪರತಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ.

ಪರಿಹಾರ :- ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ 'ಅಕ್ಷರಾತ್ ಪರತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಂದರೆ ವಿಶೇಷ್ಯ ವಿಶೇಷಣ ಭಾವ ಎಂದರ್ಥ. ಆಗ ಪರತಃ ಅಕ್ಷರಾತ್ ಪರಃ ಎಂದು ಅನ್ವಯಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಯಾವ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ, ಚತುರ್ಮುಖ, ರುದ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ 'ಅಕ್ಷರಾತ್ ಪರತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೈಯಧಿಕರಣ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯ. ಅಂದರೆ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಪರವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗಿಂತ ಪರನಾದವನು ವಿಷ್ಣು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚನೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ಇಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದೇ ಪರವಿದ್ಯಾ ವಿಷಯತ್ವವು ''ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ಸ ಹರಿರ್ವೇದಿತವ್ಯಃ'' ''ಸಾ ವಿದ್ಯಾ ತನ್ಮತಿರ್ಯಯಾ'' ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪರವಿದ್ಯಾ ವಿಷಯವಾದ ಅಕ್ಷರ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು.

೨) 'ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರುಗ್ಮವರ್ಣಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶುದ್ಧರೂಪತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೂ ವಿಷ್ಣುವಿನದೇ ಧರ್ಮ. ಇತರರೆಲ್ಲರೂ ಮಿಶ್ರರೂಪವುಳ್ಳ-ವರು ಎಂಬುದಾಗಿ ''ವಿಮಿಶ್ರಾಣಿ ವ್ಯಮಿಶ್ರಯತ್'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಬಾಧಕ ಪರಿಹಾರ :- 'ಅಕ್ಷರತ್ರಯ ಮೀರಿತಮ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಅಕ್ಷರ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಮೂರು ಇವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ''ಅಕ್ಷರಾತ್ ಪರತಃ ಪರಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಾವಧಿತ್ವೇನ ಶ್ರುತವಾದ ಅಕ್ಷರ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತನಾದ ನಿಕೃಷ್ಟತ್ವ ಎಂಬ ದೋಷದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ.

ಪೃಥಿವೀ ದೃಷ್ಟಾಂತವೂ ಕೂಡ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ ಉಪಾದಾನತ್ವದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲ.

'ಬ್ರಹ್ಮಾ' 'ಈಶ' ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಮುಖ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ, ಈ ಶಬ್ದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಚತುರ್ಮುಖ, ರುದ್ರ ಇವರಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಬಾಧಕವಿದೆ. ''ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಕ್ಷರವು ಸರ್ವಜ್ಞ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ, ರುದ್ರ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಧಕವಿದೆ.

''ತಸ್ಮಾದೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ನಾಮರೂಪಮನ್ನಂ ಚ ಜಾಯತೇ'' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಕ್ಷರಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೇ ''ಜುಷ್ಟಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯ-ಮೀಶಂ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ರುದ್ರ ಹಾಗು ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದೂ ಪರತಃ ಪರತ್ವೇನ ಶ್ರುತ-ವಾದದ್ದೂ ಆದ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಪೂ.ಪ. ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಯೋಜನ :- ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ವಿಷ್ಣು ಆಗದೇ ಹೋದರೇ ಅದೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಆನಂದಮಯನೂ ವಿಷ್ಣುವಾಗಬಾರದು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಯೋಜನ.

।। ಓಂ ವೈಶ್ವಾನರ ಸಾಧಾರಣ ಶಬ್ದವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ।।
೧-೨-೭

ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ 'ಸರ್ವಗತತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತುವಿನ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ 'ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ''ಅಭಿವಿಮಾನಂ ಆತ್ಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಮುಪಾಸ್ತೇ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಬೃಹ-ದಾರಣ್ಯಕದ ಏಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ''ಅಯಮಗ್ನಿರ್ವೈಶ್ವಾನರೋ ಯೋऽ-ಯಮಂತಃ ಪುರುಷೇ ಯೇನೇದಮನ್ನಂ ಪಚ್ಯತೇ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಶ್ರುತ-ವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ''ವೈಶ್ವಾನರಮೃತ ಆಜಾತಮಗ್ನಿಂ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರುತನಾದ ವೈಶ್ವಾನರನು ಅಗ್ನಿ (ಪಂಚಭೂತ-ಗಳ್ಲೊಂದು) ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಯೋ? ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ? ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯೇ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) 'ಅಗ್ನಿ' 'ವೈಶ್ವಾನರ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಭೌತಿಕಾಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿದೇವತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

೨) ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ''ವೈಶ್ವಾನರೇ ತದ್ಧುತಂ ಭವತಿ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೋಮಾಧಾರತ್ವ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ''ಹೃದಯಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದ್ಯಂಗಕತ್ವ (ವೈಶ್ವಾನರನ ಹೃದಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಎಂದರ್ಥ) ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇವೆರಡೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಗ್ನಿಯ ಲಿಂಗಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

೩) ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ 'ಯೇನೇದಮನ್ನಂ ಪಚ್ಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಾಚಕತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಅಗ್ನಿಯ ಲಿಂಗವೇ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೈಶ್ವಾನರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಹಾಗು ಪಾಚಕತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗ-ಗಳೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಎಂದರೆ ಆಗ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯವೇ ಆದರೆ ಆಗ 'ಇದು ಅಗ್ನಿವಿದ್ಯೆ' 'ಇದು ಅನ್ಯವಿದ್ಯೆ' ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಹಾಗಾಗಿ ವೈಶ್ವಾನರ, ಅಗ್ನಿಭೂತ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯೇ ಆಗಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ ಲಿಂಗಗಳು, ಸಮಾಖ್ಯಾ, ಪ್ರಕರಣ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಲಿಂಗಗಳು ಅನೇಕ ಇರುವಾಗ ಮತ್ತು ಅವೆಲ್ಲವೂ ನಿರವಕಾಶವೂ ಆಗಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ವೈಶ್ವಾನರ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತೀರಿ?

ಪರಿಹಾರ :- 'ಅಗ್ನಿ' 'ವೈಶ್ವಾನರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಬಲ. (ಬಹುತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ದೊಡ್ಡದು).

ಏನೇ ಆದರೂ (ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ) 'ಅಭಿವಿಮಾನ' (ಸರ್ವಗತ) ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ವೈಶ್ವಾನರ ಇವನೇ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದೆ 'ಸರ್ವಗತ'

ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಂಡ ಅಕ್ಷರನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ವೈಶ್ವಾನರ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಏಕೆಂದರೆ

೧) ''ಅಭಿವಿಮಾನಂ ಆತ್ಮಾನಂ'' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಆತ್ಮ' ಶಬ್ದ ಶ್ರುತನಾಗಿದೆ. ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ.

೨) 'ಅಭಿವಿಮಾನ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವಗತತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗವೇ.

೩) 'ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಭೂತ್ವಾ' ಎಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ತನ್ನನ್ನು ವಿಶ್ವಾನರ ಎಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ಮೃತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದ-ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ವೈಶ್ವಾನರ ವಿಷ್ಣುವೇ.

೪) ಈ ವೈಶ್ವಾನರ ವಿದ್ಯೆಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ''ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ'' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ವೈಶ್ವಾನರನೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ (ವಿಷ್ಣುವೇ) ಆಗಬೇಕು.

೫) ''ಶೀರ್ಷ್ಣೋ ದ್ಯೌಃ ಸಮವರ್ತತ'' ಎಂದು ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿದೆ. ಅದರರ್ಥ ದ್ಯುಲೋಕಜನಕವಾದ ಶಿರಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಎಂದು. ಅದೇ ಅರ್ಥ ಬರುವ ''ಮೂರ್ಧೈವ ಸುತೇಜಾಃ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪುರುಷಸೂಕ್ತ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಪುರುಷಸೂಕ್ತ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದ.

ಬಾಧಕಪರಿಹಾರ :- 'ಅಗ್ನಿ' 'ವೈಶ್ವಾನರ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು, ಪಾಚಕತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳೂ ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹಾಗು ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದ, ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ, ಶಬ್ದ ಹಾಗು ಲಿಂಗ ಈ ಎರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದರೆ ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರ ಹೇಗೆ?

ಉತ್ತರ :- ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಆದರೆ ಹಾನೋಪಾದಾನಾದಿ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಶಬ್ದ ಬೇಕೇ ಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಬೇರೆ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದೇ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಉಳಿದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಇದು ಅಗ್ನಿ ವಿದ್ಯೆ' ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹೇಗೆ?

ಉತ್ತರ :- ಅಗ್ನಿ ವಿದ್ಯೆ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಉಪಾಸನೆ. ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಕೊನೆಗೆ ಅಗ್ನ್ಯಂತರ್ಗತನಾದ ಭಗವಂತನ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಹೀಗೆ ಉಳಿದ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಸಾಧಕಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಬಾಧಕಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಗತನಾದ ಅಕ್ಷರನೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಸಮಾಧಾನ, ಇದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದ

॥ ಓಂ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನಂ ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧

ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಎಲ್ಲಾ ನಾಮ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಹಾಮಲ್ಲಭಂಗ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಮೊದಲನೇ ಮತ್ತು ಎರಡನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಈ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಾಮಲಿಂಗಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುವುದು.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ :- ಪೂರ್ವಪಾದದ ಅಂತಿಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಉತ್ತರಪಾದದ ಆದಿ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆಥರ್ವಣದಲ್ಲಿ ''ಯಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯೌಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನನು (ದ್ಯುಲೋಕ ಭೂಲೋಕಾದಿ ಆಶ್ರಯನು) ವಿಷ್ಣುವೋ ರುದ್ರಾದಿಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ರುದ್ರ, ಪ್ರಕೃತಿ, ವಾಯು ಅಥವಾ ಜೀವನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ''ರುದ್ರೋ ವಾವ ಲೋಕಾಧಾರಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ. ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ರುದ್ರನಿಗೆ ಲೋಕಾಧಾರತ್ವ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ''ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಗ್ರಂಥಿರಸಿ'' ''ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಃ ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರನಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಮಾಖ್ಯಾ ಇರುವುದರಿಂದ ರುದ್ರನು ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನ ಎಂದು ಪೂ.ಪ.

ಅಥವಾ ''ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ಗಾರ್ಗಿ . . . . ಆಕಾಶ ಏವ ತದೋತಂ ಚ ಪ್ರೋತಂ ಚ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಲೋಕಾಧಾರತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಮಾಖ್ಯಾದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನ ಆಗಬಹುದು.

''ವಾಯುನಾ ವೈ ಗೌತಮ ಸೂತ್ರೇಣ ಅಯಂ ಲೋಕಃ ಪರಶ್ಚ ಲೋಕಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಲೋಕಾಧಾರತ್ವ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಮಾಖ್ಯಾದಿಂದ ವಾಯು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

''ಸ ಏಷೋಽಂತಶ್ಚರತೇ ಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನಃ'' ಎಂದು ಜಾಯಮಾನತ್ವ ಲಿಂಗ ಇರುವುದರಿಂದ ಜೀವ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ''ಲೋಕಾಶ್ಚ ಲೋಕಿನಶ್ಚ ವಿಷ್ಣೌ ಓತಾಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಸಮಾಖ್ಯಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನ ಆಗಲಿ?

ಪರಿಹಾರ:- ವಿಷ್ಣು ಸಮಾಖ್ಯಾ ಇದ್ದರೂ. ಬಹುಲವಾದ ರುದ್ರಶಬ್ದ ಮತ್ತು ರುದ್ರಲಿಂಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರುದ್ರಸಮಾಖ್ಯೆಯೇಪ್ರಬಲ. ಮತ್ತು ಜಾಯಮಾನತ್ವ ಲಿಂಗ ಇದೆ. ಅದು ನಿರವಕಾಶವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಜಾಯಮಾನತ್ವ ಲಿಂಗದಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಸಮಾಖ್ಯಾಗೆ ಬಾಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ''ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನನಿಗೆ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವವು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದು ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಷ್ಟೇ ?

ಪರಿಹಾರ :- ಹಾಗಾದರೆ ಜೀವಪ್ರಾಪಕವಾದ ಜಾಯಮಾನತ್ವ - ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಪ್ರಾಪಕವಾದ ಪರವಿದ್ಯಾ ವಿಷಯತ್ವ. ಇವೆರೆಡರ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವೇಶರಿಗೆ ಅಭೇದವಿರಲಿ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಜೀವ ಲಿಂಗವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ ಹಾಗೂ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಕಾರಣ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು ಹೊರತು ಕಾರ್ಯ-ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ). ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾ-ಯತನನು ಜೀವನೇ ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮ-ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ, ''ಅಮೃತಸ್ಯೈಷ ಸೇತುಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುಕ್ತ-ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವರೂಪ ನಿರವಕಾಶಲಿಂಗ ಇರುವುದರಿಂದ, ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಭಸ್ಮಧರತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಾಗಲಿ ಉಗ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಸಮಾಖ್ಯಾದಲ್ಲಿರುವ ರುದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ''ರುಜಂ ದ್ರಾವಯತೇ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ವೈಷ್ಣವವಾದದ್ದರಿಂದ, ಜಾಯಮಾನತ್ವ - ಲಿಂಗವು ''ಅಜಾಯಮಾನೋ ಬಹುಧಾ ವಿಜಾಯತೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯಂ-ತರಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವರೂಪ ಜನನವು ಸಂಭಾವಿತ-

ವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ''ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರ-ವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಜೀವೇಶರ ಐಕ್ಯ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಳ-ಬಹುದು ಎಂದರೆ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಪರಿಹಾರ :- ''ಜುಷ್ಟಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯ ಮೀಶಂ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಶನಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಭೇದ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ''ತಯೋರನ್ಯಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಫಲ ಭೋಗ ಮತ್ತು ಭೋಗವಿಲ್ಲದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಜೀವೇಶರಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಅಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನನು.

ಫಲ :- ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದರೆ ಆವಾಗ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರನು ಬೇರೆಯಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನವೇ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥
೧-೩-೨

''ಸ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ''ಯತ್ರ ನಾನ್ಯತ್ಪಶ್ಯತಿ..... ಸ ಭೂಮಾ'' ಎಂಬ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯೋಕ್ತ ಭೂಮನ ಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಇದು ''ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಮಮೃತಂ'' ಎಂಬ ಆಥರ್ವಣ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಅದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ''ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ'' ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಭೂಮನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಪ್ರಾಣ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ನಾಮ - ವಾಕ್ - ಮನಸ್ಸು - ಸಂಕಲ್ಪ - ಚಿತ್ತ - ಧ್ಯಾನ - ವಿಜ್ಞಾನ - ಬಲ - ಅನ್ನ - ಅಪ್ - ತೇಜಸ್ಸು - ಆಕಾಶ - ಸ್ಮರ - ಆಶಾ - ಪ್ರಾಣ ಇಷ್ಟು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ

ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ (ನಾಮಾಭಿಮಾನಿಗಿಂತ ಯಾರು ದೊಡ್ಡವರು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ವಾಗಭಿಮಾನಿ ದೊಡ್ಡವರು ಎಂದು ಉತ್ತರ. ಇದೇ ಕ್ರಮದಿಂದ). ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಕೊನೆಗೆ ಪ್ರಾಣನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಯಾರಧಿಕ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಭೂಮಾ ಅಧಿಕ ಎಂಬ ಉತ್ತರವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ''ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನೇ ಭೂಮಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ವಿಷ್ಣುರ್ವಾವ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್'' ಎಂಬ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಲ್ಲಾ ಎಂದರೆ

ಪರಿಹಾರ :- ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್'' ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ಸಮಾಖ್ಯೆಯು ದುರ್ಬಲ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಸಮಾಖ್ಯೆಗೆ ಉಪಕ್ರಮದಿಂದ ಬಾಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ''ಉತ್ಕ್ರಾಂತಪ್ರಾಣಾನ್'' ಎಂದು ಉತ್ಕ್ರಮಣ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಸರ್ವಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ''ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ'' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶ-ಗೊಳಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಖಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿಶೇಷಣವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಪೂರ್ಣಸುಖರೂಪತ್ವವನ್ನೇ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಸುಖರೂಪತ್ವವು, ನಾಮಾದಿ ಸರ್ವಾಧಿಕತ್ವವು, ''ಸ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ''ವಿಶ್ವಶಂಭುವಂ'', ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠವಾದುದರಿಂದ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವು-ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಭೂಮನು. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳು ಆ ಪ್ರಾಣನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅದು

ಬಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಯು ಎಂದು ಅರ್ಥ-ಮಾಡಿದರೂ ಅವನಿಗಿಂತ ಅಧಿಕ ಯಾರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಧಿಕ ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ''ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಷ್ಣು ಪರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದು.

ಇಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವವು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಎಂದಾದರೆ ಆನಂದ-ಮಯತ್ವವನ್ನು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಬಹುದು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ ಓಂ ॥ ೧ - ೩ - ೩

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಸರ್ವಗತತ್ವ ಹಾಗೂ ಉತ್ಕ್ರಮಣಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು. ಕಾಣ್ವ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ಎಂಟನೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ''ಏತದ್ವೈತದಕ್ಷರಂ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅಕ್ಷರವು ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿಯೋ, ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಇಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರ ಎಂದರೆ ಚೇತನಪ್ರಕೃತಿ (ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ) ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ

(೧) ''ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ'' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

(೨) ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವು ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಲ್ಲಿದೆ.

(೩) ''ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ'' ಎಂದು ''ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾದಿ ಆಧಾರತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ''ಸೋಮಮಾಹಸನಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು.

(೪) ''ಅದೃಷ್ಟಂ ದ್ರಷ್ಟೃ'' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ''ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಂ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಲ್ಲೂ ಸಂಭಾವಿತ.

(೫) ''ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಿಂಚನ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಶನವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ''ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್'' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಶನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಯದ್ಯಪಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಗುಹಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಶುಭ ಅನಶನವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ''ನ ತದಶ್ನಾತಿ'' ಎಂಬುದನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ''ಕಿಂಚನ'' (ಯಾವುದನ್ನೂ ಭೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂಬುದರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಾದರೆ ಭೋಗವಿದ್ದರೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭೋಗವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ''ನ ತದಶ್ನಾತಿ'' ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬಹುದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(೧) ಏಕೆಂದರೆ ''ಯದ್ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಚ ....ಆಕಾಶೇ ಏವ ತದೋತಂ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ''ಏತಸ್ಮಿನ್ ಖಲು ಅಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗಿ ಆಕಾಶಃ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ.

(೨) ''ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಸಂಕುಚಿತ ಸರ್ವಶಾಸಕ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ''ಏಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕೇವಲ – ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

(೩) ''ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾನಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದ್ಯ ಭಾವವು ಅಕ್ಷರನಿಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಲಿಂಗಗಳೂ ಕೂಡ ''ಅಸ್ಥೂಲೋ ಅನಣುಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ.

(೪) ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅವಿನಾಶಿತ್ವವೂ ಕೂಡ ಅನಿತ್ಯತ್ವ, ದೇಹಹಾನಿ, ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಅಪೂರ್ಣತಾ ಎಂಬ ಚತುರ್ವಿಧನಾಶರಹಿತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ''ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಂ'' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೇ.

''ನ ತದಶ್ನಾತಿ'' ಎಂದು ಅಶನನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಉಪಜೀವನಾರ್ಥವಾದ ಅಶನವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ''ಆಕಾಶೇ ಏವ ತದೋತಂ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಆಕಾಶವು ಸರ್ವಾಧಾರವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಬೇರೊಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಆಶ್ರಯಿಸಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀ ತತ್ವವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಬೇಕು.

ಫಲ :- ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದರೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಬೇರೆಯಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನವೇ ಫಲ.

।। ಓಂ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ ಓಂ ।। ೧ - ೩ - ೪

ಇಲ್ಲಿ ''ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದರೆ ''ಸದಾಯತನಾಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಅನ್ಯನಿಷ್ಠವಾಗುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂಬರಾಂತಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಅಕ್ಷರ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗಲ್ಲ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಸೇರಬೇಕು ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ. ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಷಷ್ಠಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ''ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ'' ಎಂದು ಉಪ-ಕ್ರಮಿಸಿ ''ತದೈಕ್ಷತ ಬಹುಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಉಕ್ತವಾದ ಸಚ್ಛಬ್ದವಾಚ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಏಕೆಂದರೆ ''ಬಹುಸ್ಯಾಂ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಪರಿಣಾಮಗೊಳ್ಳುವ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸರಿಹೊಂದುತ್ತದೆ ಹೊರತು ''ನಿರ್ವಿ-

ಕಾರೋऽಕ್ಷರಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಗೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯಪಿ ''ಬಹುಸ್ಯಾಂ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುರೂಪ ತಾಳಿದ್ದು ಮಾತ್ರ ಕಂಡಿದೆ ಹೊರತು ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದ್ದು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ''ತತ್ತೇಜೋऽಸೃಜತ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದಾಗಿ ತೇಜ ಆದಿ ರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮಗೊಂಡ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು ಹೊರತು ಕೇವಲ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪ ಬಾಹುಲ್ಯ ಪಡೆದನೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಬಾರದು. ಸ್ವರೂಪಬಾಹುಲ್ಯದ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ ತೇಜ ಆದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎಂಬುದು ಸರಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ವಷ್ಟೇ. ''ತದೈಕ್ಷತ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಜ್ಞಾನ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸತ್ವಗುಣಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಅಥವಾ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಯಿತು ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನಿ-ದೇವತೆಗೆ ಈಕ್ಷಿತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ೧) ಸಚ್ಛಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಏಕೆಂದರೆ ''ತದೈಕ್ಷತ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಈಕ್ಷಿತೃತ್ವವನ್ನೇ ಅವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಬರುವಾಗ ಜಡದಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯ ಈಕ್ಷಿತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

೨) ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣದಂತೆ ''ತೇಜಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ದೇವತಾ-ವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಅನೇಕ ದೇವತಾರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮಗೊಂಡಿತು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವು ಸಚ್ಛಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಾದರೆ ಅವನು ನಿಯಾಮಕರೂಪಬಾಹುಲ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮ್ಯಗಳು ಬೇಕಾದುದರಿಂದ ನಿಯಮ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ಗುಹಾಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಬಹುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಜನನವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

''ಸದೇವ'' ಎಂದು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕ ಏವಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದರಿಂದ ಈಶನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರಗಳ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನವೇ ಫಲ.

॥ ಓಂ ದಹರ ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೧-೩-೫

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ - ''ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವೀ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಿಗೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದರೆ ''ಇಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೇನ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಚ್ಛಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಕೂಡ ಭಿನ್ನನಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಗತಿ. ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಅಷ್ಟಮಾಧ್ಯಾಯ ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ 'ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ' ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶಃ..... ತಾವಾನೇಷೋ.... ಆಕಾಶಃ ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾ-ಧಾರತ್ವೇನ ಶ್ರುತವಾದ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥವು ಆಕಾಶವೋ, ಜೀವನೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಆಕಾಶವೇ ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಗಗನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಆಕಾಶಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ವೆಂಬ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ - ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅದು ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವೇ ಆಗಬಹುದಲ್ಲಾ ?

ಪರಿಹಾರ :- ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ''ಪದ್ಮಕೋಶಪ್ರತೀಕಾಶಂ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ತಸ್ಯಾಂತೇ ಸುಷಿರಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ'' ಎಂದು ಸುಷಿರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಛಿದ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಅಥವಾ ಅವಕಾಶಾತ್ಮಕವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕನೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೆಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ಸಮಾಖ್ಯಾ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೆ ಆ ಆಕಾಶಕ್ಕೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವ ಹೇಳಬೇಕೇ ಹೊರತು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಷಿರಾಕಾಶವೇ ಆಗಲಿ. ಆದರೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವೇನ ಶ್ರುತನಾದವ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಲಿ. ಅವನೇ ''ತಸ್ಮಿನ್

ಯದಂತಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು. ಅವನಿಗೂ ಪರಂಪರೆಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು?

ಪರಿಹಾರ :- ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯವು ಸರಿಗೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ''ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ'' (ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥ ಸುಷಿರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ) ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ''ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯತೇ'' ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೇ ಹೊರತು ''ಯಾವಾನ್ ವಾ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೃದಯಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶತುಲ್ಯತ್ವ ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ''ಯಾವಾನ್‌ವಾ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಾಧಾರತಯಾ ಉಕ್ತವಾದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಸಂಗತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ,

ಪರಿಹಾರ :- ಇದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸುಷಿರಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷಿರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಹೃತ್ಪದ್ಮವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ದಹರಾಕಾಶವನ್ನೇ ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶತುಲ್ಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ದ್ಯುಲೋಕಾದಿಗಳು ಇದ್ದಾವೆ ಎಂಬುದನ್ನೇ ''ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೇ ಸಂಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಕಾಶಾಂತಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಉಚಿತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥವು ಸುಷಿರಾಕಾಶ. ಪರಂಪರಯಾ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ದಹರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು ಜೀವ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ''ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ದಹರಾ-ಕಾಶಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆ ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾದರೋ ಜೀವವಾಚಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಸಂಪ್ರಸಾದ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಜೀವನನ್ನೇ ''ಏಷಃ'' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಷ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ದಹರಸ್ಥತ್ವ (ಅಲ್ಪ ಸ್ಥಳಸ್ಥಿತತ್ವ) ಎಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಆತ್ಮ ಮತ್ತು ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಜೀವ-ವಾಚಕವೇ ಆಗಬೇಕು.

ಸರ್ವಗತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ದಹರಸ್ಥತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯಪಿ ಸರ್ವಗತವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವ ಇದೆ. ಅದು ಅಪೂರ್ಣವಾದ ಅಂಶತಃ ಎಂದು ಸರಿಗೂಡಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಅಂಶವೂ ಪೂರ್ಣವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಶತೋಽಪಿ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದಹರಾಕಾಶಾಂತಸ್ಥನು ಜೀವನೇ ಆದರೆ ''ಕಿಂ ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ'' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ''ಯಾವಾನ್ ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ'' ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಅನನ್ವಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಈ ಆಪತ್ತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಹೃದಯಸ್ಥವಾದ ದಹರಾಕಾಶದ ಒಳಗಿದ್ದು ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥ ಎನಿಸಿದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. (೧) ''ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತ ಪಾಪ್ಮಾ'' ಎಂಬ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವ, ವಿಜರತ್ವ, ವಿಮೃತ್ಯುತ್ವ, ವಿಶೋಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಆ ಲಿಂಗಗಳಾದರೋ ''ಸ ಏಷ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪ್ಮಭ್ಯಃ ಉದಿತಃ ಯೋಽಶನಾಯಾ ಪಿಪಾಸೇ'' ಎಂಬ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ-ದಿಂದ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುನಿಷ್ಠವೆಂದು ನಿರ್ಣೀತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಿಂದಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

(೨) ಅದೇ ರೀತಿ ಇಲ್ಲಿ ''ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವ ಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅದು ''ಸತಾಸೋಮ್ಯ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಈಕ್ಷತಿ ಕರ್ಮಾಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮ ಎಂದು ನಿರ್ಣೀತವಾಗಿದೆ.

(೩) 'ಅಹರಹರ್ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ 'ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲೋಕಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪುರುಷದಿಂದ ಹೃತ್‌ಪದ್ಮವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಲೋಕ ಅಂದರೆ ಆಧಾರ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಗ ಹೃತ್‌ಪದ್ಮಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದೇ ನಿರ್ಧಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲೋಕ ಅಂದರೆ ಸರ್ವಾಧಾರ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ

ಮತ್ತು ಸರ್ವಾಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥ ಎಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

(೪) ಹಾಗೆಯೇ 'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ ಅರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ ಮತ್ತು ಣ್ಯ ಎಂಬ ಅಮೃತ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಎಂಬ ಪದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆ ಪದವನ್ನೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯ ಲೋಕಉಳ್ಳವನು (ಲೋಕವಾಸಿ) ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಅರಣ್ಯಾಶ್ರಯ ಲೋಕಉಳ್ಳವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂಬುದು 'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಣ್ಯಶ್ಚ ಸುಧಾ ಸಮುದ್ರೌ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

(೫) ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರಾದಿ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮ ಎಂದು ನಿರ್ಣೀತ-ವಾದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವವು 'ಅಯಮಾತ್ಮಾ ಸಸೇತುಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು.

(೬) ಹಾಗೆಯೇ ಯ ಏಷಃ ಅಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ' ಎಂಬ ಕಾಣ್ವಶ್ರುತಿಯು ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ವಿಷಯವನ್ನೇ (ಅಂದರೆ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನನ್ನೇ) ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಆ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ 'ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ' ಎಂದು ವಿಷ್ಣು ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಸಮಾಖ್ಯಾದಿಂದಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ) ಶ್ರುತನಾದ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

(೭) ಹಾಗೆಯೇ 'ದಹ್ರಂ ವಿಪಾಪಂ ಪರವೇಶ್ಮ ಭೂತಂ ಯತ್ಪುಂಡರೀಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಂ, ತತ್ರಾಪಿ ದಹ್ರಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಃ ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಂ' ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ 'ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನನ್ನೇ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಅದು ವಿಷ್ಣು ಪರವೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದರ ಸಮಾಖ್ಯಾದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

'ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ಜೀವನು' ಎಂಬ ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿದೆ - 'ಅಶನಾಯಾದಿಕಾನನ್ಯೇ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ತರಂತಿ ಹಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣನುಸಾರವಾಗಿ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಹರಿ-ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅಪಹತ ಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಗಳು ಬರಬಹುದೇ ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಆ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲ.

'ಸತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಅಪಹತ ಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಮುಕ್ತನಿಗೆ. ಅವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿದಶಾದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಸಾರ ದಶಾದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಏಷಃ' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದ್ದು ಜೀವ ನನ್ನಲ್ಲ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬುದು 'ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗುವುದು. ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ್ದಾದರೂ ಏಷಃ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿರುವುದು ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ವಿಧೇಯ ವಾಚಕ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಲ್ಪಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವ (ಹೃತ್ಪದ್ಮಗತಾಲ್ಪಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವ) ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು 'ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸರ್ವತ್ರ ಎಂಬ ಅಧಿ ಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶರೀರವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಎಂದು ಹೃತ್ಕಮಲವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ವೇಶ್ಮ (ಮನೆ) ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಹೃತ್ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು (ಪರಂ-ಪರಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಾದವನು) ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ 'ಅಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಯದ್ಯಪಿ ಅಸಂಗತ. ಆದರೂ ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಲ್ಲಿರುವವನು ಎಂಥವನು' ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ-ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥ ದಹರಾಕಾಶ-ದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗೇ ಇದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ-ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇದ್ದಾವೆ. ಅವನು ಸರ್ವಾಶ್ರಯ ಎಂದು ಯಾವಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅನುಪಪತ್ತಿ ಇದೆ.

ಏಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದಾಗ ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಈ ಆಕಾಶವು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶತುಲ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸುಷಿರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ ಹೀಗಿದೆ - ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆಯಿದ್ದರೂ ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ ಅವರಂತೆ ಸುಷಿರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸುಷಿರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ಬಾಧಕ-ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರದ್ವಾರಾ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನಗಳು ಫಲ. (ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಎಂದಾದರೆ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರನೂ ಈಶನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ. ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಫಲ).

॥ ಓಂ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ಓಂ ॥ ೧-೩-೬

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ''ಏಷ ಆತ್ಮಾ . . . .' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಏತದ್ ಶಬ್ದವು ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಏಷಃ' ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಿದೆ. 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. ಹಾಗಾಗಿ ಪರಾಮರ್ಶ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದದ್ದು 'ಆತ್ಮಾ'. ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಧೇಯಾನುಸಾರವಾಗಿ 'ಏಷಃ' ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಉತ್ತರ ಸರಿಯಾಗಬಹುದು ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ 'ತತ್' 'ಏತತ್' ಎಂದು ಎರಡೂ ಶಬ್ದಗಳು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ವಿಧೇಯಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ (ವಿಧೇಯ-ಸುಖ) ಉದ್ದೇಶ್ಯಸಮರ್ಪಕವಾದ ಇನ್ನೊಂದು

'ಏಷ ಆತ್ಮಾ ಎಂದು ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ಜೀವನು' ಎಂಬ ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿದೆ - 'ಅಶನಾಯಾದಿಕಾನನ್ಯೇ ತತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ ತರಂತಿ ಹಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣನುಸಾರವಾಗಿ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಹರಿ-ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅಪಹತ ಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಗಳು ಬರಬಹುದೇ ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಆ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲ.

'ಸತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅರ್ಥಾತ್ ಅಪಹತ ಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಮುಕ್ತನಿಗೆ. ಅವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿದಶಾದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಸಾರ ದಶಾದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಏಷಃ' ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದ್ದು ಜೀವ ನನ್ನಲ್ಲ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬುದು 'ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗುವುದು. ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ್ದಾದರೂ ಏಷಃ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿರುವುದು ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ವಿಧೇಯ ವಾಚಕ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಲ್ಪಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವ (ಹೃತ್ಪದ್ಮಗತಾಲ್ಪಾಕಾಶಸ್ಥತ್ವ) ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು 'ಅಚಿಂತ್ಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸರ್ವತ್ರ ಎಂಬ ಅಧಿ ಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶರೀರವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪುರ ಎಂದು ಹೃತ್ಕಮಲವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ವೇಶ್ಮ (ಮನೆ) ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಹೃತ್ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವವನು (ಪರಂ-ಪರಯಾ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಾದವನು) ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ 'ಅಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಯದ್ಯಪಿ ಅಸಂಗತ. ಆದರೂ ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಲ್ಲಿರುವವನು ಎಂಥವನು' ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ-ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥ ದಹರಾಕಾಶ-ದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗೇ ಇದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ-ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇದ್ದಾವೆ. ಅವನು ಸರ್ವಾಶ್ರಯ ಎಂದು ಯಾವಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅನುಪಪತ್ತಿ ಇದೆ.

ಏಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದಾಗ ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಈ ಆಕಾಶವು ಬಾಹ್ಯಾಕಾಶತುಲ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸುಷಿರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ ಹೀಗಿದೆ - ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲೆಯಿದ್ದರೂ ಮಂದಿರೇ ಮಣಿಮಾಲಾ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ ಅವರಂತೆ ಸುಷಿರಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸುಷಿರಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ಬಾಧಕ-ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರದ್ವಾರಾ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನಗಳು ಫಲ. (ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಎಂದಾದರೆ ಚಂದ್ರಾದ್ಯಾಧಾರ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಕ್ಷರನೂ ಈಶನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ. ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಫಲ).

II ಓಂ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ಓಂ II ೧-೩-೬

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ''ಏಷ ಆತ್ಮಾ . . . .' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಏತದ್ ಶಬ್ದವು ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಏಷಃ' ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಿದೆ. 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. ಹಾಗಾಗಿ ಪರಾಮರ್ಶ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದದ್ದು 'ಆತ್ಮಾ'. ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಧೇಯಾನುಸಾರವಾಗಿ 'ಏಷಃ' ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಉತ್ತರ ಸರಿಯಾಗಬಹುದು ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ 'ತತ್' 'ಏತತ್' ಎಂದು ಎರಡೂ ಶಬ್ದಗಳು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ವಿಧೇಯಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ (ವಿಧೇಯ-ಸುಖ) ಉದ್ದೇಶ್ಯಸಮರ್ಪಕವಾದ ಇನ್ನೊಂದು

ಶಬ್ದವೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಇದೆ. ಅದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರು-ವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಕಾಠಕದಲ್ಲಿ ''ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ. ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ.'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ ' ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. 'ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ ' ಎಂದರೆ 'ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವ'. (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದದ್ದು). ಈ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವ ಎಂಬುದು ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದೋ ವಿಷ್ಣುವಿಗೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವಾದದ್ದು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

'ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್' ಶಬ್ದವು ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಸುಖವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಏಕೆ ಆಗಬೇಕು? ಸುಖಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

ಸಮಾಧಾನ :- ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಖವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ''ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇನುಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ ತೇಷಾಂ ಸುಖಂ ಶಾಶ್ವತಂ ನೇತರೇಷಾಂ'' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಜ್ಞಾನಿ ಸುಖವು ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಅದೇ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ 'ತದೇತತ್' ಶಬ್ದಗಳು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಲ್ಲೇ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಸುಖವೂ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವೇ ಆಗಬೇಕು.

'ತದೇತತ್' ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾಸುಖದ್ದೇ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಸುಖಶಬ್ದವೇ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಹಿಂದೆ 'ಏಕೋ ವಶೀ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಶ್ವರನೂ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ ಏಕೆ 'ತದೇತತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಾರದು?

ಸಮಾಧಾನ :- 'ಏಕೋ ವಶೀ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದು ''ತಮಾಸ್ಮಸ್ಥಂ . . . '' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವೇ. ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ ಈಶ್ವರನು ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಎರಡೂ ಶಬ್ದಗಳು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಇದು ಈಶ್ವರನ ಪರಾಮರ್ಶವಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಜ್ಞಾನಿ ಸುಖವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ''ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವ (ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳು ಅವನನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾರರು) ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ''ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ'' ಎಂಬ ಗೀತಾವಚನದಿಂದ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕ ನಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೇ ''ತಮೇವ ಭಾಂತಂ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಂ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶನ ಹೇತುತ್ವ (ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು ಇವನ ಅಧೀನ) ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ''ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್'' ಎಂಬ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾ ವಚನದಿಂದ ಈಶೈಕನಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ''ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ''ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ'' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈಶೈಕನಿಷ್ಠವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳಿದ್ದರೂ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣ ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು?

ಉತ್ತರ :- ''ನತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ವಾಕ್ಯ ''ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ'' ಎಂಬುದು. ಅಲ್ಲಿ 'ತದ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸನ್ನಿಹಿತ ಪರಾಮರ್ಶವೇ ಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ, ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ 'ತದ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯ-ಮಾಣನನ್ನೇ ''ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ'' ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್ರ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವ ಮುಂತಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಬಹುದು.

'ತದೇತತ್' ಎಂಬ ಎರಡೂ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ವಾಕ್ಯಯೋಜನೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಬೇಕು. ''ಯತ್ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ ಪರಮಂ ಸುಖಂ ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ'' ಇತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಂತೇ ಯಾವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಪರಮಸುಖರೂಪವನ್ನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೋ ತತ್ = ಅಂತಹ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಸುಖವು ಏತತ್ = ಪ್ರಸ್ತುತ ಆತ್ಮರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು.

('ತದೇತತ್' ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ಸುಖ ಹಾಗು ಆತ್ಮರೂಪ ಎಂಬ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗವಿರೋಧವಿಲ್ಲ) ಇನ್ನು 'ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಂ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಶ್ವರನೂ ಸನಿಹದಲ್ಲೇ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರಸ್ಥ ಪರಾಮರ್ಶ ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಇಲ್ಲಿರುವ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದೃಶ್ಯ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಶಬ್ದೋಕ್ತವಾದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವುಳ್ಳ ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಎಂದಾದರೆ ಆಗ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಗುಣವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರವೂ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾಗಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅದೃಶ್ಯ-ತ್ವಾಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿ ಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಓಂ ॥ ೧-೩-೭

''ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಅನ್ಯನಿಗೇ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅವನ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ''ತಮಾತ್ಮಸ್ಥಂ ಯೇಽನು ಪಶ್ಯಂತಿ ಧೀರಾಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಕಾಠಕದಲ್ಲಿ ''ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಈಶಾನನು ಮುಖ್ಯವಾಯುವೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಮುಖ್ಯ-ವಾಯು ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ''ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತಿ ಅಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ'' ಎಂಬ ಇದೇ ಪ್ರಕರಣ-ದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ, ಮಧ್ಯಮತ್ವ, ಹಾಗು ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ 'ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ಮುಖ್ಯ-ವಾಯುವಿನ ಧರ್ಮ ಎಂದು ''ಏವಮೇವ ಏಷ ಪ್ರಾಣಃ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ'' ಎಂಬ ಷಟ್‌ಪ್ರಶ್ನದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೇ ಎರಡನೆಯದಾದ 'ಮಧ್ಯಮತ್ವ' ಎಂಬುದೂ ''ಅಥೇ-ಮಮೇವ ನಾಪ್ನೋದ್ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ'' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಹಾಗೇ ಅದೇ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ ''ಅಯಂ ವಾವ ಶಿಶುಃ ಯೋಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಃ ಪ್ರಾಣಃ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣನ ಧರ್ಮ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಮೂರನೆಯದಾದ 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ'ವೂ ಕೂಡ ''ಕುವಿದಙ್ಗ ನಮಸಾ'' ಎಂಬ ಋಗ್ವೇದದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣನ-ಧರ್ಮ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ 'ಈಶಾನ' ಮುಖ್ಯವಾಯುವೇ ಆಗಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವು ವಿಭುವಾದ್ದರಿಂದ 'ಅಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಈಶಾನ' ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲಾ ? ಎಂದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ (ಅಂಗಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪರಿಮಾಣ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದು) ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಹೃದಯವು ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವೂ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲಾ?

ಪರಿಹಾರ :- ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ ಅಥವಾ ಆಯಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ? ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಪರಿಮಾಣ ನಿರ್ಧಾರ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿ-ಮಾಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ತತ್ತದಗುಷ್ಠಪರಿ-ಮಾಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಪಶ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಒಳಗಿರುವ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣತ್ವ ಎಂಬುದೇ ಅಸಾಧ್ಯ .

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಈಶಾನ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ''ಮಧ್ಯೇ ವಾಮಸಮಾಸೀನಂ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಮನ ಶಬ್ದ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ವಾಮನ ಶಬ್ದವು ''ಏಷ ಏವ ವಾಮನಿಃ ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ ನಯತಿ'' ಎಂಬ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ''ಉಪೇಂದ್ರೋ ವಾಮನಃ ಪ್ರಾಂಶುಃ'' ಎಂಬ ವಿಷ್ಣು ಸಹಸ್ರನಾಮವಚನದಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ವಾಮನಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ವಾಮನ ಶಬ್ದವಲ್ಲ ?

ಉತ್ತರ :- 'ಏಕದೇಶವಿಕೃತಮನನ್ಯವದ್ಭವತಿ'' (ಒಂದಂಶದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರ-ವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದೇ ವಸ್ತುವೇ) ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ವಾಮನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಮನ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ.

ಇನ್ನು ವಾಮನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯೂ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಯೋಗರೂಢಿಗಳಿಂದ ವಾಮನ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ.

೨) ಪ್ರಾಣನಿಯಾಮಕತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನದೇ ಲಿಂಗ. ಅಂತರ್ಯಾ-ಮ್ಯಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವವು ಪ್ರಾಣನ ಅಂತ-ರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಸರ್ವನಿಯಮಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರುವುದು.

ಇನ್ನು ''ಯದ್ದೇವಾನ್ ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಾದಿ ನಿಯಾಮಕತ್ವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಲಿಂಗವು ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು.

೩) ''ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ ಮಧ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯದೇಶ ಎಂದರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲೇ ಊರ್ಧ್ವ ಶಬ್ದ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅದು ದೇಶವಾಚಕವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಅದರ ಸಹಚಾರವುಳ್ಳ ಮಧ್ಯಶಬ್ದವು ದೇಶವಾಚಕವೇ ಆಗಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯದೇಶಸ್ಥತ್ವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದೂ ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು.

೪) 'ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ' ಎಂಬುದೂ ವಿಷ್ಣುವಿನದೇ ಧರ್ಮ. ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವ. ಈ ಸರ್ವಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮ ಎಂದು ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶಾವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದುರ್ಬಲವೂ ಆಗಿದೆ.

ಆದರೆ ವಾಮನ ಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗೇ ಪ್ರಬಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

೫) ಇನ್ನು 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ' ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ತತ್ತದಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ' ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನೇ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಉಪಾಸಕರ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೂಪವಿಶೇಷವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ, ಹೃದಯವು ಅಂಗುಷ್ಠ-ಪರಿಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಔಪಚಾರಿಕ ಪ್ರಯೋಗ. ಹೀಗೆ ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

ಇನ್ನು, ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಒಳಗಿ-ರುವ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಾತ್ರತ್ವ ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ, ವೇದವಿದ್ಯೆಯ ಉಪಾಸನೆಯ ಅಧಿಕಾರ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಿಲ್ಲ. 'ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವ'ವನ್ನು ಉಪಾಸನೆಯ ದೃಷ್ಟಿ-ಯಿಂದ ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಉಪಾಸನೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ಅಸಂಗತ.

ಹೀಗೆ ಈಶಾನ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಶಾನ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ, ಈಶಾನನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ (ಸರ್ವಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವ)ವೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ, ಇದೇ ಈ ಅಧಿ ಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ತದುಪರ್ಯಪಿ ಬಾದರಾಯಣಃ ಸಂಭವಾತ್ ಓಂ ॥
೧-೩-೮

ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೇ ಅಧಿಕಾರ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ತಿರ್ಯ-ಗಾದಿಜಂತುಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಹೊರತು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದೇ ಇದೆ ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣ-ದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂತರ್ಯ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

''ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸಕರೆಂದು ಶ್ರುತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಉಂಟೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

ದೇವತೆಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವುಳ್ಳವರೋ ಅನಾದಿನಿತ್ಯರೋ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವುಳ್ಳವರು (ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ದೇವಪದವಿ ಹೊಂದಿ ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆಯುವರು) ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಆ ಪದವಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಹಾಗು ಅನಂತರ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಯಾರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ದ್ರವ್ಯತ್ಯಾಗಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುವು. ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂಬ ದೋಷ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವಾಗ ವೇದವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ವೇದವು ಅನಾದಿನಿತ್ಯ .

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಈಗಿರುವ ಇಂದ್ರ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಇವನು ಮುಕ್ತನಾದ ಮೇಲೆ ಬೇರೆ ಇಂದ್ರ ಆ ಪದವಿಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲ?

ಪರಿಹಾರ :- ಹೀಗೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರರಿಗೂ ಅದೇ ಹೆಸರು ಅದೇ ರೂಪ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರು, ರೂಪಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆದರೆ ವೇದವು ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ (ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ ಮುಂತಾದ ರೀತಿಯಿಂದ) ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಯಾವುದೋ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ರೂಪವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಆಗ ವೇದಕ್ಕೆ ಬರುವ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಅನಾದಿನಿತ್ಯರು ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಅವರು ಅನಾದ್ಯನಂತಕಾಲದವರೆಗೂ ದೇವತೆ-ಗಳಾಗಿಯೇ ಇರುವವರು. ಅವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಫಲವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ತೊಡಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ.

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಒಪ್ಪುವವರೂ ಕೂಡ ದೇವತೆ-ಗಳಿಗೆ ಮಧ್ವಾದಿ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತೀರೋ ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷ-ಫಲಕವಾದ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಒಪ್ಪುತ್ತೀರೋ? ಎರಡೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮಧ್ವಾದಿವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಬರುವ ಫಲ 'ವಸು' ಮೊದಲಾದ ಪದವಿ. ಆ ಪದವಿ ವಸು ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಮೊದಲೇ ದೊರಕಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಆ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಮೋಕ್ಷ ಫಲಕವಾದ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಎನ್ನಬೇಕು. ಅದೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ''ನೈವ ದೇವಪದಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನ ವರ್ಜಿತಾಃ'' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ. ಅಂದರೆ ದೇವತಾಪದವಿಗೆ ಬರುವವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಆಗೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವರೆಲ್ಲ ಸಿದ್ಧಜ್ಞಾನರು. ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. ಅದು ಅವರಿಗೆ ದೇವತೆಗಳಾಗುವಾಗಲೇ ಇದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಫಲವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ದೇವತೆಗಳೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬುದ್ಧಿವುಳ್ಳವರು.

೨) ಶೂದ್ರರು ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿಲ್ಲ.

೩) ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಹುಟ್ಟು ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷವಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅವರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಕರ್ಮವಿರೋಧವಾಗಲೀ ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾಗಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಈ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿತ್ವವು ''ತೇ ಹ ನಾಕಂ ಮಹಿಮಾನಃ ಸಚಂತ ಯತ್ರ ಪೂರ್ವೇ ಸಾಧ್ಯಾಸ್ಸಂತಿ ದೇವಾಃ'' ''ಧಾತಾ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಮಕಲ್ಪಯತ್'' ಎಂಬ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ ಮಾತಿ-ನಿಂದಲೂ ''ಯಥೈವ ನಿಯಮಃ ಕಾಲೇ ಸುರಾದಿನಿಯಮಸ್ತಥಾ'' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

೪) ವೇದವು 'ಪ್ರಮಾಣ' ಹಾಗೂ 'ಅನಾದಿನಿತ್ಯ' ಎಂದು ಸರ್ವವಾದಿ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಹೋದರೇ ವೇದಗಳ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವ ವನ್ನೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿ (ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ)ಯೂ ಕೂಡ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

೫) ''ಯಥಾಪೂರ್ವಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ''ಅನಾದಿನಿಧನಾ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಪದವಿಗೆ ಬರುವ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ನಾಮರೂಪಗಳು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ.

೬) ಇನ್ನು, ವಸು ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ವಸು ಪದವಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಧು ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಆ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಾದವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಆ ಪದವಿ

ದೊರತಿದ್ದರು ಆ ವಿದ್ಯೆಯ ಅತಿಶಯಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದಾತಿಶಯಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಅರ್ಥಿತ್ವ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ತನ್ಮೂಲಕ ಅಧಿಕಾರವೂ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಹೀಗೇ ಮೋಕ್ಷ ಫಲಕವಾದ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರ ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ''ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ'' ಎಂಬುದು ಅಪ್ರಮಾಣ, ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಸಮಾಧಾನ, ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಶುಗಸ್ಯ ತದನಾದರಶ್ರವಣಾತ್ತದಾದ್ರವಣಾತ್ ಸೂಚ್ಯತೇ ಹಿ ಓಂ ॥ ೧-೩-೯

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದಂತೆ ಶೂದ್ರರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿರಲಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಆಪವಾದಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅವರಿಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇರುವಂತೆ ವಿಶಿಷ್ಟಬುಧ್ಯಾದಿಗಳಿವೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಶೂದ್ರರಿಗೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವೇದಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಎಂದು ''ಉಪನಯೀತ ತಮಧ್ಯಾಪಯೀತ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲ, ಹಾಗಾಗಿಯೇ ವೇದಾಧ್ಯಯನವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲೂ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ''ಅಧ್ಯಯನಮಾತ್ರವತಃ'' ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಿಂದ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ.

ಪರಿಹಾರ - ವೇದೋಕ್ತವಾದ 'ಸಂವರ್ಗ' ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶ ಪಡೆದ ಪೌತ್ರಾಯಣನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಗುರುಗಳಾದ ರೈಕ್ವರು ''ಅಹ ಹಾರೇತ್ವಾ ಶೂದ್ರ'' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿದೆ. ಅದು ಕೊನೆಯ ವರ್ಣ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಪೌತ್ರಾಯಣ ಶೂದ್ರವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಒಂದು ಲಿಂಗ ಜೊತೆಗೆ ಶೂದ್ರವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವಿದುರಾದಿಗಳಿಗೂ ವೇದಾರ್ಥನಿಶ್ಚಯವಿದ್ದದ್ದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಉಪನಯನ ಹಾಗು ಅಧ್ಯಯನಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಅಥವಾ ಅವರಿಗೆ ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ಅವರು ಅಧ್ಯಯನ-ದಲ್ಲಿ ತೊಡಗದಿದ್ದರೂ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಓದಿ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಯಾವುದಾದರೂ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ವೇದಾರ್ಥ ವನ್ನು ತಿಳಿದು ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವರು ಆಗುತ್ತಾರೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಪೌತ್ರಾಯಣ ಶೂದ್ರನಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ರೈಕ್ವರು ಬ್ರಹ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾರಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ ಪೌತ್ರಾಯಣ ಶೂದ್ರನಲ್ಲ. ಅವನು ಕ್ಷತ್ರಿಯ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ''ಅಯಮಶ್ವತರೀರಥಃ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪೌತ್ರಾಯಣನು ಅಶ್ವತರೀ-ರಥವುಳ್ಳವನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ''ಯತ್ರ ವೇದೋ ರಥಸ್ತತ್ರ ನ ವೇದೋ ಯತ್ರ ನೋ ರಥಃ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ರಥಕ್ಕೂ ವೇದಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿದೆ. (ವೇದಾಧಿಕಾರವಿದ್ದವರು ಮಾತ್ರ ರಥವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು ಇಲ್ಲದಿದ್ದವರು ಇಲ್ಲ)

ಶೂದ್ರರಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ರಥವೂ ಇಲ್ಲ. ಪೌತ್ರಾಯಣ ರಥವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಶೂದ್ರನಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಪೌತ್ರಾಯಣ ರಥವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧ-ವಾದರೂ ಅವನು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು? ರಥವುಳ್ಳವನಾದ್ದ-ರಿಂದ ಅವನು ವೇದಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನೆಂದು ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು?

ಸಮಾಧಾನ :- ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ರಥಿತ್ವವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ರಥಿತ್ವ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಿಗಿರುವಂತೆ ಆಗಂತುಕವಲ್ಲ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕರಥಿತ್ವ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದಾದ್ದರಿಂದ ಪೌತ್ರಾಯಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಹೀಗೆ ಪೌತ್ರಾಯಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಿಯವಾದ ಮೇಲೆ ಈ ಬಾಧಕ-ವಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಶೂದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಹಾಗಾದರೆ ಶೂದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಅರ್ಥ? ಎಂದರೆ ಪೌತ್ರಾಯಣನಿಗೆ ಹಂಸಗಳು ಅವಮಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅತೀವ ಶೋಕ ಉಂಟಾಯಿತು. ಆ ಶೋಕದಿಂದ ಅವನು ಕರಗಿಹೋದ ಮತ್ತು ರೈಕ್ವರನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಓಡಿ ಬಂದ. ಈ ಕಥೆ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಶೂದ್ರ ಎಂದು ರೈಕ್ವರು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೂದ್ರ ಎಂದರೆ ಶುಚಾ = ಶೋಕದಿಂದ ಆದ್ರವಣಾತ್ = ಕರಗಿ ಹೋಗೋಣ ಅಥವಾ ತೀವ್ರಗಮನ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಶೂದ್ರ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯೌಗಿಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ರೂಢಾರ್ಥವನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಶೂದ್ರ ಶಬ್ದವು ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ-ವಾಗಿರಲೇಬೇಕು. ಆದರೆ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ''ನಾಗ್ನಿರ್ನ ಯಜ್ಞೊ ನ ಕ್ರಿಯಾ ಸಂಸ್ಕಾರೋ ನ ವ್ರತಾನಿ ಶೂದ್ರಸ್ಯ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಸತ್ಯಕಾಮ ಶೂದ್ರನಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ಉಪನಯನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ವೇದವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ?

ಉತ್ತರ :- ''ನೈತದಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವಿವಕ್ತುಮರ್ಹತಿ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಗುರುಗಳಾದ ಗೌತಮರು, ಸತ್ಯಕಾಮನು ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲದವನು ಈ ರೀತಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾರ ಎಂದು

ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರಲೇಬೇಕು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ವೇದವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದು ಸಾಧಕವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

''ಶ್ರವಣೇ ತ್ರಪುಜತುಭ್ಯಾಂ ಶ್ರೋತ್ರಪರಿಪೂರಣಂ, ಅಧ್ಯಯನೇ ಜಿಹ್ವಾ-ಛೇದಃ, ಅರ್ಥಾವಧಾರಣೇ ಹೃದಯವಿದಾರಣಂ'' (ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ಕಾದ ಸೀಸವನ್ನು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು, ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ-ದರೆ ನಾಲಗೆ ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ಹೃದಯ ಸೀಳಬೇಕು) ಎಂದು ಶೂದ್ರರಿಗೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿರು-ವುದರಿಂದಲೂ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ.

ಶೂದ್ರರಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬುದ್ಧಿಯಿದ್ದರೂ ಕೇವಲ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಿಮತ್ವ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ ಅನಿಷಿದ್ಧತ್ವವೂ ಕೂಡ. ಶೂದ್ರರಲ್ಲಿ ಅನಿಷಿದ್ಧತ್ವ ವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಬರೆದ ವೇದಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಓದಿ ಮೇಲ್ನೋಟದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾದರೂ ಅರ್ಥ ನಿಶ್ಚಯ ಉಂಟಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವಿದುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಇರುವುದು ಜನ್ಮಾಂತರದ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಅಂಶವೂ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಅಧಿಕರವಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕ-ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಶೂದ್ರರಿಗೂ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಅವರಿಗೂ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದರೆ ಆಗ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರ ಒಪ್ಪುವುದು ಬೇಡ ಎಂದರೆ ಆಗ ಹಿಂದೆ 'ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಶೂದ್ರರೂ ಮನುಷ್ಯರಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಫಲ.

ಶೂದ್ರರಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದರೆ ಶೂದ್ರರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕರು ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

|| ಓಂ ಕಂಪನಾತ್ ಓಂ || ೧-೩-೧೦

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುವಾಗ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಯೋಗವು ಉಕ್ತವಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಕೂಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ವಜ್ರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಯೋಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

''ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಏಜತಿ ನಿಃಸೃತಮ್ । ಮಹದ್ಭಯಂ ವಜ್ರಮುದ್ಯತಂ ಯ ಏತದ್ವಿದುಃ ಅಮೃತಾಸ್ತೇ ಭವಂತಿ'' ಎಂಬ ಕಾಠಕ-ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ 'ವಜ್ರ' ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧವೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ವಜ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಾಯುಧ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ ಯೋಗ (ಅವಯವಾರ್ಥ)ವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ.

೨) 'ವರ್ಜನಾತ್ ವಜ್ರಂ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರೆ, ಸ್ಮೃತಿಗಿಂತಲೂ ವಜ್ರಶ್ರುತಿ ಪ್ರಬಲ. ಸ್ಮೃತಿ ದುರ್ಬಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಾಧಕವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

೩) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರೂಢ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ 'ವಿಷ್ಣು' ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ, ಆಗ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥ ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

೪) ಉದ್ಯತತ್ವ (ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವುದು) ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಇದೆ. ಇದೂ ಆಯುಧಕ್ಕೇ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಉದ್ಯತತ್ವ ಎಂಬುದು ''ಉದ್ಯತಾಯುಧ-ದೋರ್ದಂಡಃ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗು ''ತೇನೇಂದ್ರೋ ವಜ್ರಮುದ-ಯಚ್ಛತ್'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಯುಧದಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ಯ ಏತದ್ವಿದುಃ ಅಮೃತಾಸ್ತೇ ಭವಂತಿ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಜ್ರದ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ಮೋಕ್ಷಹೇತುಜ್ಞಾನ ವಿಷಯತ್ವ' ಎಂಬುದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗ. ಹಾಗಾಗಿ ವಜ್ರ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಾಯುಧ ಹೇಗೆ?

ಪರಿಹಾರ :- ಇಂದ್ರಾಯುಧ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಜ್ರಶ್ರುತಿ ಹಾಗು ಉದ್ಯತತ್ವ ಲಿಂಗ, ಎರಡೂ ಇದೆ. ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಲಿಂಗವಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಕೇವಲ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಾಧ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಜ್ರಶಬ್ದ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವೇ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

೧) ''ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಏಜತಿ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವಚೇಷ್ಟಕತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಧರ್ಮವು ವಿಷ್ಣುನಲ್ಲಿ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇರಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಎಂದು ''ಕೋ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್ ಕಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಾತ್'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

೨) ವಜ್ರ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣು ಪರವಾದ ಯೋಗವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರೆ, ಸ್ಮೃತಿಯು ಶ್ರುತಿಗೆ ಉಪಬೃಂಹಕ (ಅನುಗ್ರಾಹಕ)ವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಯೋಗವು ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಅದು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

೩) ಇನ್ನು ''ಆಯುಧಾನಾಂ ಅಹಂ ವಜ್ರಂ'' ಎಂಬ ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಜ್ರ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲಾ? ಆಗ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ. ಈ ಯೋಗವು ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ, ಹಾಗಾಗಿ ಯಾವುದೇ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು 'ಉದ್ಯತತ್ವ' ಲಿಂಗವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. 'ಉತ್' ಪೂರ್ವಕ 'ಯತೀ' ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದ 'ಉದ್ಯತ'. ಅದರರ್ಥ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. ಈ 'ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನವತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ವಜ್ರಶ್ರುತಿ, ಉದ್ಯತತ್ವಲಿಂಗ ಎರಡೂ ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು. 'ಸರ್ವಜಗತ್ಶ್ರೇಷ್ಟಕತ್ವ' ಎಂಬ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಜ್ರ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ವಜ್ರ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಎಂದಾದರೆ ಆಗ ವಜ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಕ್ತಿಹೇತುವೇದನತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯದಕ್ಕೇ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ

॥ ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೧

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ವಜ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ''ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದರೂ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಜೀವಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಜೀವ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು. ಎಂದು ಈ ಆಕ್ಷೇಪದ ಮೂಲಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ 'ಆಪವಾದಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ''ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಷು ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯು ಜೀವನೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಜೀವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ.

''ಸ ಸಮಾನಸ್ಸನ್ ಉಭೌ ಲೋಕಾವನುಸಂಚರತಿ''

''ಸ ವಾಽಯಂ ಪುರುಷೋ ಜಾಯಮಾನಃ ಶರೀರಮಭಿಸಂಪದ್ಯಮಾನಃ ಪಾಪ್ಮಭಿಃ ಸಂಸೃಜ್ಯತೇ । ಸ ಉತ್ಕ್ರಾಮನ್ ಮ್ರಿಯಮಾಣಃ ಪಾಪ್ಮನೋ ವಿಜಹಾತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾಗಿ ಲೋಕ ಸಂಚರಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಜೀವಲಿಂಗಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

೨) ''ಕಿಂ ಜೋತಿರಯಂ ಪುರುಷಃ'' (ಈ ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಕಾರಣವಾದದ್ದು ಯಾವುದು) ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ''ಆದಿತ್ಯೇನೈವ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಆಸ್ತೇ'' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆದಿತ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಕ್, ಆತ್ಮ ತಾನು ಇವು ಪುರುಷನಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿ (ಜ್ಞಾನಕಾರಣ) ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಜ್ಯೋತಿ ಅಸ್ತಮಯವಾದರೆ ಮುಂದೆ ಮುಂದಿನದ್ದು ಜ್ಯೋತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮುಂದೆ ''ಕತಮ ಆತ್ಮಾ'' ಎಂದು ಈ ಜ್ಯೋತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದಾದ ಆತ್ಮಾ ಎಂಥವನು ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ''ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಷು ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಃ ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಜೀವನೇ ಆಗಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಜ್ಯೋತಿಗೆ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ''ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಆದಿತ್ಯಾದಿ-ಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನಕಾರಣವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಜ್ಯೋತಿ ಜೀವನೇ ಆಗಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಇಲ್ಲಿರುವ (ಆತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜೋತಿಃ) ಆತ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಜ್ಯೋತಿ (ಜ್ಞಾನ ಸಾಧನ)ವಾಗಿ ಹೊಂದಿದವನು ಎಂದರ್ಥ. ಪುನಃ ''ಕತಮ ಆತ್ಮಾ'' (ಈ ಆತ್ಮ ಎಂತಹವನು) ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ''ಯೋಽಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿ ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಬೇಕು?

ಪರಿಹಾರ :- ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಜ್ಯೋತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಸ್ತಮಯವಿಲ್ಲ. ಜಾಗ್ರದಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೂ ಅವನೇ ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿ (ಜ್ಞಾನ ಸಾಧನ)ವಾಗಲು

ಇನ್ನು 'ಉದ್ಯತತ್ವ' ಲಿಂಗವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. 'ಉತ್' ಪೂರ್ವಕ 'ಯತೀ' ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದ 'ಉದ್ಯತ'. ಅದರರ್ಥ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. ಈ 'ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನವತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ವಜ್ರಶ್ರುತಿ, ಉದ್ಯತತ್ವಲಿಂಗ ಎರಡೂ ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು. 'ಸರ್ವಜಗತ್ಚೇಷ್ಟಕತ್ವ' ಎಂಬ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಜ್ರ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ವಜ್ರ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಎಂದಾದರೆ ಆಗ ವಜ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಕ್ತಿಹೇತುವೇದನತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯದಕ್ಕೇ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ

॥ ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೧

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ವಜ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ''ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದರೂ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಜೀವಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಜೀವ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು. ಎಂದು ಈ ಆಕ್ಷೇಪದ ಮೂಲಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ 'ಆಪವಾದಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ''ಯೋಽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಷು ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯು ಜೀವನೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಜೀವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ.

''ಸ ಸಮಾನಸ್ಸನ್ ಉಭೌ ಲೋಕಾವನುಸಂಚರತಿ''

''ಸ ವಾऽಯಂ ಪುರುಷೋ ಜಾಯಮಾನಃ ಶರೀರಮಭಿಸಂಪದ್ಯಮಾನಃ ಪಾಪ್ಮಭಿಃ ಸಂಸೃಜ್ಯತೇ । ಸ ಉತ್ಕ್ರಾಮನ್ ಮ್ರಿಯಮಾಣಃ ಪಾಪ್ಮನೋ ವಿಜಹಾತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾಗಿ ಲೋಕ ಸಂಚರಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಜೀವಲಿಂಗಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

೨) ''ಕಿಂ ಜೋತಿರಯಂ ಪುರುಷಃ'' (ಈ ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಕಾರಣವಾದದ್ದು ಯಾವುದು) ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ''ಆದಿತ್ಯೇನೈವ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಆಸ್ತೇ'' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆದಿತ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಕ್, ಆತ್ಮ ತಾನು ಇವು ಪುರುಷನಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿ (ಜ್ಞಾನಕಾರಣ) ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಜ್ಯೋತಿ ಅಸ್ತಮಯವಾದರೆ ಮುಂದೆ ಮುಂದಿನದ್ದು ಜ್ಯೋತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮುಂದೆ ''ಕತಮ ಆತ್ಮಾ'' ಎಂದು ಈ ಜ್ಯೋತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದಾದ ಆತ್ಮಾ ಎಂಥವನು ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ''ಯೋऽಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಷು ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಃ ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಜೀವನೇ ಆಗಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಜ್ಯೋತಿಗೆ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ''ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನಕಾರಣವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಜ್ಯೋತಿ ಜೀವನೇ ಆಗಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಇಲ್ಲಿರುವ (ಆತ್ಮೈವಾಸ್ಯ ಜೋತಿಃ) ಆತ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಜ್ಯೋತಿ (ಜ್ಞಾನ ಸಾಧನ)ವಾಗಿ ಹೊಂದಿದವನು ಎಂದರ್ಥ. ಪುನಃ ''ಕತಮ ಆತ್ಮಾ'' (ಈ ಆತ್ಮ ಎಂತಹವನು) ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ''ಯೋऽಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿ ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಬೇಕು?

ಪರಿಹಾರ :- ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಜ್ಯೋತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಸ್ತಮಯವಿಲ್ಲ. ಜಾಗ್ರದಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೂ ಅವನೇ ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿ (ಜ್ಞಾನ ಸಾಧನ)ವಾಗಲು

ಬರುವಾಗ ''ಆದಿತ್ಯೇನೈವ ಜೋತಿಷಾ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅವಧಾರಣ (ಏವಕಾರ) ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಜೊತೆಗೆ ಆದಿತ್ಯಾದಿ-ಗಳೂ ಜ್ಯೋತಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದೇ ಹೊರತು ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಜ್ಯೋತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲ, ಜೀವಸ್ವರೂಪವೇ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಯೋಽಯಂ ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜೋತಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ''ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜ್ಯೋತಿಃ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಬ್ರಹ್ಮ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದವು ಈ ಪ್ರಕರಣದ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ''ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜೋತಿಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ, ಹಾಗು ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ''ಅತ್ರಾಯಂ ಪುರುಷಃ ಸ್ವಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ವಾಚಕ 'ಸ್ವಯಂ' ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಉಪಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರ ವಿಷ್ಣುಪರವಾದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ ಅದೂ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಬಹುದು. ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲೆಲ್ಲಾ 'ಣಿಚ್' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅದು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ಲೋಕದ್ವಯ ಸಂಚಾರ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಜೀವನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ. ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಯೋತಿಷ್ಟ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ 'ಆದಿತ್ಯೇನೈವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅವಧಾರಣ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರದವಾದ ಬಾಹ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಗಳಲ್ಲಿ (ಜ್ಞಾನಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ) ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಪ್ರಧಾನ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಏವಕಾರವನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು ಅನ್ಯವ್ಯಾವೃತ್ತಿ-ಗೋಸ್ಕರ ಅಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ''ಯೋऽಯಂ ಹೃದ್ಯಂತರ್ಜ್ಯೋತಿಃ'' ಎಂದು ಇಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಗೆ ಹೃದ್ಯಂತಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ ಹೃದ್ಯಾಹಿತತ್ವವನ್ನು 'ಜ್ಯೋತಿಃ ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬರದಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಗೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಈ ಜ್ಯೋತಿ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಬಂದ ಜ್ಯೊತಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಆಕಾಶೋऽರ್ಥಾಂತರತ್ವಾದಿ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೨

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ ''ಬಹಿಷ್ಕುಲಾಯಾದಮೃತಶ್ಚರಿತ್ವಾ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ ಅಮೃತತ್ವವು ''ತದಮೃತಮ್'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆಕಾಶವಾದರೋ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಬಂದ ಜ್ಯೊತಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದೇ ಆಗಬೇಕು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ 'ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಅಂತಿಮ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ''ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ ತೇ ಯದಂತರಾ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ತದಮೃತಮ್'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಆಕಾಶವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶವೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ವೈ' 'ನಾಮ' ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಇವೆ. ಈ ಎರಡೂ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕವಾದ ಅವ್ಯಯಗಳು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾದದ್ದು 'ಆಕಾಶ', 'ವಿಧೇಯವಾದದ್ದು ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ' ಎಂಬುದು. 'ವೈ' 'ನಾಮ' ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಚಕವಾದ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ 'ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ' ಎಂದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಧೇಯಾನ್ವಯ ಮಾಡಿದಾಗ

'ಆಕಾಶೋ ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ ವೈ ನಾಮ' ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಆಕಾಶದ ನಾಮರೂಪನಿರ್ವೋಢೃತ್ವ (ನಾಮ ರೂಪಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶಪ್ರದತ್ವ) ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ (ಸ್ವರೂಪೇಣ) ಆಕಾಶ ಎಂದರೆ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶವೇ. ನಾಮರೂಪನಿರ್ವಾಹಕವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ-ವಾದ ಆಕಾಶವೂ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶವೇ. ಈ ಎರಡೂ ರೀತಿಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. (ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಕಾಶ ಎಂದರೂ ಅದು ಈಶ್ವರನಲ್ಲ, ನಾಮರೂಪನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ).

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ತೇ ಯದಂತರಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಅದರರ್ಥ ನಾಮರೂಪಗಳಿಲ್ಲದೇ ಯಾವುದು ಇದೆಯೋ ಎಂದು. ಇದರಿಂದ 'ಅನಾಮತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಅನಾಮತ್ವ ಎಂದರೆ, ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದೇ ಇರುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಲಿಂಗವು 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ''ಅನಾಮಾ ಸೋಽಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠ - ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ 'ಪ್ರಾಕೃತರೂಪರಾಹಿತ್ಯ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಾಹ್ಯತಯಾ ಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದು (ಆಕಾಶವು ಯಾವ ರೂಪಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಾಹಕವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು) ಪ್ರಾಕೃತರೂಪವೇ ಆದ್ದರಿಂದ 'ತೇ ಯದಂತರಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತರೂಪರಾಹಿತ್ಯವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದೂ ಕೂಡ ''ಅರೂಪಮಸ್ಪರ್ಶಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ 'ಅರೂಪೋ ಭೂತವರ್ಜನಾತ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣ್ವೇಕನಿಷ್ಠ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

೨) ''ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲೇ 'ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಆಕಾಶವೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಬೇಕು.

೩) ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತದಮೃತಮ್' ಎಂದಿದೆ. ಈ ಅಮೃತತ್ವವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನದೇ ಧರ್ಮ.

'ವೈ''ನಾಮ' ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕವಾದ ನಿಪಾತಗಳಿರುವುದೂ ಬಾಧಕವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ''ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ರೂಢವಾಗಿದೆ). ''ಏಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ 'ನಾಮರೂಪ-ನಿರ್ವಾಹಕತ್ವ' ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇವೆರಡೂ ವೇದಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡುವಾಗ ವೇದಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಅಂತರಂಗ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದೇ ಗ್ರಾಹ್ಯ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ನಾಮರೂಪನಿರ್ವೋಢೃತ್ವ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಾಮರೂಪನಿರ್ವೋಢೃತ್ವ ಎಂದರೆ ಸಾರ್ವಾಧಾರತ್ವ. ಈ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಎಂಬ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯನತ್ವ ಹಿಂದೆ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈಗ ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ ದ್ಯುಭ್ವಾ-ದ್ಯಾಯತನನೂ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೇ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿ-ನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ?

ಉತ್ತರ :- ಹಿಂದೆ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಎಂದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾದಾಗ ಪರೋವರೀಯಸ್ತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ನಿರವಕಾಶ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಕರೂಢಿಯನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಈಗ 'ವೈ' 'ನಾಮ' ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿರುವುದರಿಂದ 'ಆಕಾಶ' ಎಂದರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶವೂ ಆಗಬಹುದು ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಶಂಕಾ ಮೂಲಕ ಉಭಯತ್ರ-ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದಾಗ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವಿಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ಸುಷುಪ್ತ್ಯುತ್ಕ್ರಾಂತ್ಯೋರ್ಭೇದೇನ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೩

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ವೇದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಅಂತರಂಗ. ಹಾಗಾಗಿ ಆಕಾಶ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಾದರೂ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ 'ಸ್ವಪ್ನದ್ರಷ್ಟೃತ್ವ' ಎಂಬುದು ವಿಷ್ಣು ಪರವಾಗಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಸ್ವಪ್ನದ್ರಷ್ಟಾ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಆಗಬೇಕು. ಅಥವಾ, ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಆಕಾಶ ಜಡ. ಅದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಈಶ್ವರಲಿಂಗ-ಗಳನ್ನು ಜಡವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ತರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಚೈತನ್ಯಕ್ಕೂ ಜಡಕ್ಕೂ ಐಕ್ಯಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಈಶ್ವರಲಿಂಗ-ಗಳನ್ನು, ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಜೀವನಲ್ಲಿ ತರಬಹುದು. ಜೀವ ಈಶ್ವರ ಇಬ್ಬರೂ ಚೇತನರಾದ್ದರಿಂದ ಐಕ್ಯ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವವೈಷಮ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ''ಸ ವಾ ಏಷ ಏತಸ್ಮಿನ್ ಸಂಪ್ರಸಾದೇ.... ಸ್ವಪ್ನಾಯ್ಯೆವ ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ ಪಶ್ಯತಿ... ಅಸಂಗೋ-ಹ್ಯಯಂ ಪುರುಷಃ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟಾ ಜೀವನೋ ಈಶ್ವರನೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟೃತ್ವ ಜೀವನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಎಂದೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ವೇದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೇ ವೇದದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟೃತ್ವ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ-ವಾಗಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವನ ಧರ್ಮ ಎಂಬರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು.

೨) ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟಾ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಸ್ವಪ್ನಾದಿ ದ್ರಷ್ಟೃವಿಗೆ ಅಸಂಗತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗ. ಹಾಗಾಗಿ ಜೀವ ಎಂದರ್ಥ ಸರಿಯಲ್ಲ?

ಪರಿಹಾರ :- ಅಸಂಗತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವಾದರೂ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದ-ವಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲೂ ಅಸಂಗತ್ವ ಬರಬಹುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟಾ ಜೀವ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿ ಅಸಂಗತ್ವ - ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವನ್ನು ಅಭೇದ ಒಪ್ಪಿ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸುವುದರ ಬದಲು ಸ್ವಪ್ನಾದಿ-ದ್ರಷ್ಟೃತ್ವ ಎಂಬ ಜೀವನ ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಅಭೇದ ಒಪ್ಪಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಪರಿಹಾರ :- ಶುದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಭೇದ ಒಪ್ಪಿ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಔಪಾಧಿಕನಾದ ಜೀವನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಶುದ್ಧನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಜೀವನ ಧರ್ಮ-ವನ್ನು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಜಿಜ್ಞಾಸಾಸೂತ್ರದಲ್ಲೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟಾ ಈಶ್ವರನೇ ಜೀವನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ''ಅಸಂಗೋಹ್ಯಯಂ ಪುರುಷಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಸಂಗತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗವಾದರೋ ''ಅಸಂಗಮಸ್ಪರ್ಶಂ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನದ್ದೇ ಧರ್ಮ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

''ಓಂ ಸಂಧ್ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿರಾಹ ಹಿ ಓಂ'' ಎಂದು ಮುಂದೆ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಪ್ನ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈಶ್ವರನು ''ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞ ಎಂದು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟೃತ್ವ ಚಿತ್ ಶರೀರ ಉಳ್ಳ ಈಶ್ವರನಲ್ಲೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. (..... ಸ್ವಾಪ್ನ ಪದಾರ್ಥಗಳು. ಮಿಥ್ಯಾ ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಜ್ಞಾನ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಲು

ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ಸತ್ಯವಾದ್ದ-ರಿಂದ ಸತ್ಯವಾದ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನ ಈಶ್ವರನಿಗಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ)

೩) ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ''ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾ-ತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿಷ್ವಕ್ತಃ'' ''ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾ ಅನ್ವಾರೂಢಃ'' ಎಂದು ಸುಷುಪ್ತಿ-ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

೪) ಭೇದವು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಎಂದೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಸ್ವಾಪ್ಯಯಸಂಪತ್ತ್ಯೋಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಷುಪ್ತಿ ಪ್ರಕರಣವು ಮೋಕ್ಷಪರವೂ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಭೇದ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ-ವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೇ ಆಗಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನಾದಿ-ದ್ರಷ್ಟಾ ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟೃವಿಗೆ ಅಸಂಗತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಪ್ನಾದಿದ್ರಷ್ಟಾ ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಅನ್ಯನಾದರೆ ಅಸಂಗತ್ವವೂ ಅನ್ಯನಿಗೇ ಎಂದಾಗಿ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಸಂಗತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಓಂ ॥ ೧-೩-೧೪

''ಅಸಂಗೋ ನ ಹಿ ಸಜ್ಜತೇ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅಸಂಗ' ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಅಸಂಗತ್ವವುಳ್ಳವನೂ ಅನ್ಯನೇ ಆಗಬೇಕು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ 'ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ''ಏಷ ನಿತ್ಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ವಿರಿಂಚನೋ

ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ವಿರಿಂಚನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) '' ಸ ವಾ ಏಷ ಮಹಾನ್ ಅಜಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ 'ಅಜ' ಶಬ್ದ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಜ ಶಬ್ದವು ವಿರಿಂಚನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ 'ಅ'ಕಾರವಾಚ್ಯನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಎಂಬ ಯೋಗವೃತ್ತಿ-ಯಿಂದಲೂ 'ಅಜ' ಶಬ್ದ ವಿರಿಂಚಿಪರವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಅಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ರೂಢಿಯೋಗಗಳಿವೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಇದೆ. 'ತಸ್ಮಾದಹಮಜಃ ಸ್ಮೃತಃ' ಎಂಬ ಭಾರತ-ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಜ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ 'ನ ಜಾಯತೇ' (ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ) ಎಂಬ ಯೋಗದಿಂದಲೂ 'ಅಜ' ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣು. ಹಾಗಾಗಿ ಅಜ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ ವಿರಿಂಚನೇ ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ?

ಪರಿಹಾರ :- ನಿಜ, ಅಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯೋಗರೂಢಿಗಳಿವೆ. ಆದರೂ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಶಬ್ದ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶಬ್ದವು ವಿಪ್ರತ್ವಜಾತಿವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶಬ್ದ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವು ವರ್ಣ (ಜಾತಿ) ಅತೀತನಾದ್ದರಿಂದ. ಇಂತಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ ಜಾತಿವಾಚಕವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅಜ' ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಆಗಬೇಕು.

''ಮಹಾನಜಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಮಹತ್' ಶಬ್ದವೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಮಹತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಈ ಶಬ್ದ ಅಭಿಮಾನಿಪರವಾಗಿದೆ. ಮಹತ್ತತ್ವಾಭಿಮಾನೀ ಚತುರ್ಮುಖನೇ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದರ ಜೊತೆ ಇರುವ 'ಅಜ' ಶಬ್ದವೂ ಚತುರ್ಮುಖ ಪರವೇ ಆಗಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶಬ್ದ ಸಾಹಿತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅಜ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ ಚತುರ್ಮುಖ ಎಂದಾದರೆ, ಆತ್ಮ ಶಬ್ದ ಸಾಹಿತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅಜ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣು ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು. ಆತ್ಮ ಶಬ್ದ ವಿಷ್ಣು ಪರತ್ವೇನ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ?

ಪರಿಹಾರ - ''ಆತ್ಮಾ ವಿರಿಂಚಃ ಸುಮನಾ'' ''ಬುದ್ಧೇರಾತ್ಮಾ ಮಹಾನ್ ಪರಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವು ವಿರಿಂಚ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ-ವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದ ವಿರಿಂಚನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದಸಾಹಿತ್ಯವು ವಿಷ್ಣುತ್ವಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಜ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗು ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಬಾಧ ಬರದೇ ಇರಬೇಕಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿರಿಂಚಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳನ್ನು ವಿರಿಂಚನಲ್ಲಿ ತರಬೇಕು. ಇದೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಅನುಸರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಅಜ ಶ್ರುತಿ ವಿರಿಂಚಪರ. ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗ ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಆಗ ಮುಖ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡಿ-ದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಹಾರ :- ''ಸ್ಥಿತ್ಯಾದಯೇ ಹರಿವಿರಿಂಚಹರೇತಿ ಸಂಜ್ಞಾಃ'' (ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಲಯಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹರಿ, ವಿರಿಂಚ, ಹರ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿರಿಂಚಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವ (ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವ)ವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ನ್ಯಾಯ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಾಕ್ಯಭೇದದಿಂದ ಉಭಯಪರತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ-ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ. ('ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಂಗಾತೀರ ಎಂಬ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಉಚಿತ. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಗಂಗಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವಾಹ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಇಟ್ಟು-ಕೊಂಡು 'ಗಂಗಾಯಾಂ ಮತ್ಸ್ಯಾಃ ತೀರೇ ಘೋಷಃ' ಎಂದು ವಾಕ್ಯಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪನೇ ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳು ವಿರಿಂಚನಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಅವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲ)

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೇ ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ''ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾಧಿಪತಿಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವವಶಿತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂಬುದು ''ಉತಾಮೃತತ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ'' ''ಸಪ್ತಾರ್ಧಗರ್ಭಾ'' ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

೨) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶಬ್ದವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಣಾ = ವೇದದಿಂದ, ಅಣ್ಯತೇ, ಗಮ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ವಿಷ್ಣುವೇ. 'ಅಜ' ಶಬ್ದವೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ (ನ ಜಾಯತೇ) ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

ಉಭಯ ಅಬಾಧಕ್ಕಾಗಿ (ಅಜ ಶ್ರುತಿ, ಜಹ್ಮ ಲಿಂಗ ಇವೆರಡರ) ಹಿಂದೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. (ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣಗಳಾದ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ, ವ್ರೀಹಿ, ಯವ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲೂ ಭೇದ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋಗಬೇಕು. ಆಗ 'ವ್ರೀಹಿಭಿರ್ಯಜೇತ', 'ಯವೈರ್ಯಜೇತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ).

ಇನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ವಿರಿಂಚಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇದೆ. ''ತತ ಏತೇ ವ್ಯಜಾಯಂತ ವಿಶ್ವೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ'' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಅಭೇದ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಈ ಪ್ರಮಾಣದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

''ಸ್ಥಿತ್ಯಾದಯೇ ಹರಿವಿರಿಂಚಹರೇತಿ ಸಂಜ್ಞಾ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭೇದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ ಈ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ವಿರಿಂಚ, ಹರ ಇವರ ಅಂತರ್ಗವಾದ ಈಶ್ವರನ ರೂಪವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಇದು ಜೀವೇಶ್ವರ ಅಭೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಿಗೆ ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವವನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾರೆ ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವವೂ

ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಿತ್ಯಮಹಿಮತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದ

॥ ಓಂ ಆನುಮಾನಿಕಮಪ್ಯೇಕೇಷಾಮಿತಿ ಚೇನ್ನ ಶರೀರರೂಪಕವಿನ್ಯಸ್ತ ಗೃಹೀತೇರ್ದರ್ಶಯತಿ ಚ ಓಂ ॥ ೧-೪-೧

ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳ, ಹಾಗು ಜಗತ್‌ಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಗತ-ವಾದ ಆನಂದಮಯಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಯಾಯಿತು. ಈಗ ಈ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಧನೆ-ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅನ್ಯತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಾಮ ಹಾಗು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ-ವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗುವುದು.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹಾಗು ಪರಾವಧಿತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅವರತ್ವ ಬೋಧಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯನಾಗುವುದಾದರೆ ಆ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಹೊರಡುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿ ಕಾರಣದಲ್ಲಿ 'ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

''ಮಹತಃ ಪರಮವ್ಯಕ್ತಂ ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್ ಪುರುಷಃ ಪರಃ'' ''ಜೀವಾ ಏವ ತು ದುಃಖಿನಃ'' ''ಯೋನಿಮನ್ಯೇ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ'' ''ಕಾರ್ಯಕಾರಣಬದ್ಧೌ ತೌ''

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತ, ದುಃಖಿ, ಬದ್ಧ, ಅವರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಪ್ರಕೃತಿ, ಜೀವ ಮೊದಲಾದವುಗಳೋ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ.

೧) ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಾಚಕ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ.

ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿವಾಚಕಗಳಲ್ಲ ಎಂದರೆ ವ್ಯವಹಾರ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ವಾಚಕವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಯಲಿ ಎಂದರೆ ಯಾವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಯಾವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದರೂ ಬಳಸಬಹುದು ಎಂದಾಗಿ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ತಪ್ಪಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು.

'ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಿದೆ. ಆದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದ-ವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು 'ಪರಾವಧಿತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು' ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯಾವುದು ಪರಾವಧಿಯೋ ಅದು ಅವರವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ (ಅವಕ್ತಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದರೆ) ಅವರತ್ವ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುವು ''ನ ತ್ವತ್ಸಮಶ್ಚಾಭ್ಯಧಿಕಶ್ಚ ದೃಶ್ಯತೇ'' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಎಂದು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಅವರತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ (ಯಾವುದಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತೊಂದು ಉತ್ತಮವಾಗಿರುತ್ತದೋ ಅದು ಪರತ್ವಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮತ್ವಕ್ಕೆ ಅವಧಿ).

ದುಃಖಿತ್ವ ಎಂಬುದು ಜೀವರ ಧರ್ಮ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ದುಃಖೀ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ''ನಿರನಿಷ್ಟೋ ನಿರವದ್ಯಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಣುವನ್ನು 'ಅವರ' 'ದುಃಖೀ' ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಾಧಿಪತಿತ್ವಕ್ಕೂ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು ಪ್ರಧಾನ (ಪ್ರಕೃತಿ) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲಿಂಗವೂ ಇದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ, ''ಮಹಾಂತಂ ಚ ಸಮಾವೃತ್ಯ ಪ್ರಧಾನಂ ಸಮವಸ್ಥಿತಂ'' (ಪ್ರಧಾನವು ಮಹತ್ತತ್ವವನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡು ಇದೆ) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಹತಃ ಪರತ್ವವು ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದೇ ಮಹತಃ ಪರತ್ವ ಇಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಅವ್ಯಕ್ತ' ಪ್ರಧಾನವೇ ಆಗಬೇಕು. 'ಮಹತ್ಪರತ್ವ' ಎಂಬುದೇ ಲಿಂಗ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ''ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಯಮಾವಿಶಂತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಸರ್ವಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ.

೨) ''ಅವ್ಯಕ್ತಮಚಲಂ ಶಾಂತಂ'' ''ಅನೇನ ಜೀವೇನಾತ್ಮನಾ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅವ್ಯಕ್ತ, ಜೀವ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆ.

೩) ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ 'ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ' ಜೀವಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ 'ಪ್ರಾಣಧಾರಕತ್ವ' ಇದು ''ಯತ್ತತ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಪರಮಂ ವೇದಿತವ್ಯಂ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಇರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ವಿಷ್ಣುವೇ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ?

ಉತ್ತರ :- 'ಮಹತ್' ಶಬ್ದ 'ಚಮಸ' ಶಬ್ದ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಹತ್ತತ್ವ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞ ಪಾತ್ರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಮಹತ್ ಶಬ್ದವು ''ಮಹಾಂತಂ ವಿಭುಮಾತ್ಮಾನಾಂ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹತ್ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ. ಅದೇ ರೀತಿ 'ಚಮಸ' ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ''ಇದಂ ತಚ್ಛಿರಃ ಏಷ ಹ್ಯರ್ವಾಗ್ಬಿಲಶ್ಚಮಸಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಿರಸ್ಸೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಚಮಸ' ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಆದ್ದರಿಂದ. ಅದೇ ರೀತಿ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ

ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಬೇರೆ ಆಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವನೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ.

ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಈಶ್ವರನೇ ಆದರೂ ಆ ಆ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಈಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಇದೆಯೋ ಅದೂ ಕೂಡ ಆ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಯಾವುದೇ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲ.

'ಅವರತ್ವ' 'ದುಃಖ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಅನ್ಯಗತವಾದ ಅವರತ್ವಾದಿಗಳು ಭಗವಂತನ ಅಧೀನವಾದ್ದರಿಂದ 'ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ' ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪರಾವಧಿತ್ವ ಬೋಧಕವಾದ ಪಂಚಮ್ಯಂತ ಪದ, ದುಃಖೀ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಭಗವಂತ ವಾಚ್ಯನಾಗಬಹುದು.

ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ 'ಮಹತ್ತರತ್ವ'ವೂ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ 'ಮಹತ್ತರತ್ವ' ಎಂಬ ಲಿಂಗವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ, ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು ಪ್ರಧಾನ ಎಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಓಂ ತದಧೀನತ್ವಾದರ್ಥವತ್ ಓಂ ಎಂಬುದು ಇದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಸೂತ್ರ. ಅದರರ್ಥವೇನೆಂದರೆ,

'ತದ್ವತ್ವ' ಎಂಬುದು ಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಹೇಗೆ ನಿಮಿತ್ತವೋ ಅದೇ ರೀತಿ 'ತತ್ ಪ್ರತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ' ಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತ ಹೌದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ,

'ತತ್‌ಪ್ರತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ' ಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಭೃತ್ಯನು ರಾಜನ ಅಧೀನನಾದರೂ ಭೃತ್ಯನು ಬದ್ಧನಾದರೆ ರಾಜನನ್ನು ಬದ್ಧ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.

ತತ್‌ಪ್ರತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಭೃತ್ಯನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾದರೂ ಭೃತ್ಯನು ರಾಜನ ಅಧೀನನಾದ್ದರಿಂದ

ರಾಜನನ್ನು 'ಜಯೀ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಬದ್ಧಾದಿಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಏಕೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಅದು ಅಮಂಗಳಕಾರಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಜನೂ ಬದ್ಧನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಬದ್ಧ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಅದು ರಾಜನ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದು. ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಾದರೋ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಅಸಂಭಾವಿತ-ವಾದ್ದರಿಂದ 'ದುಃಖೀ' 'ಬದ್ಧ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಅಪಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ತತ್ಪ್ರತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಬದ್ಧಾದಿ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಬಹುದು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಎಂದರೆ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವ. ಇದು ಹಿಂದೆ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

'ಸರ್ವಸ್ಯ ತದಧೀನತ್ವಾತ್ ತತ್ತಚ್ಛಬ್ದಾಭಿಧೇಯತಾ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಇದನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈಗ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗದೇ ಹೋದರೆ ಆಗ ಸರ್ವ-ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಕ್ರಮಾತ್ತು ತಥಾ ಹ್ಯಧೀಯತ ಏಕೇ ಓಂ ॥ ೧-೪-೨

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಸ್ವರೂಪರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಹಾಗು ದೇವತಾ-ಕ್ರಮ ವಾಚಕಗಳಾದ ''ಇಂದ್ರಿಯೇಭ್ಯಃ'' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿಯಾಯಿತು. ಈಗ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಕ್ರಮ ವಾಚಕಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ-ಯಾದ್ದರಿಂದ ಆನಂತರ್ಯ ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

''ವಸಂತೇ ವಸಂತೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಯಜೇತ'' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ಜ್ಯೋತಿ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೋ ಅಥವಾ ತದನ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಕರ್ಮಾದಿ-ವಾಚಕಗಳೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

ಜೋತಿರಾದಿಶಬ್ದಗಳು 'ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ' ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮವಾಚಕ-ಗಳಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ, ಈ ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದ ಕ್ರಮ, ದೇವತೆ, ಕಾಲ ಅಧಿಕಾರೀ ಇವುಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯಗಳಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ನಿಯತ-ವಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೇ ಲೋಪ ಒದಗಿಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಜೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಈಶ್ವರನೇ. ಆದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈಶ್ವರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಕರ್ಮಾದಿವಾಚಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಪರಿಹಾರ :- ಹಾಗೇ ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಜೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಾದಿ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಲಕ್ಷಣಾ' ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾವ ಶಬ್ದವೃತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ, ಈ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿಲ್ಲ. ರೂಢಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲೂಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯೋಗವೃತ್ತಿಯನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆಗ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಾದಿ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಯೋಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ರೂಢಿಯೇ ಪ್ರಬಲ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕರ್ಮಾದಿವಾಚಕಗಳೇ ಆಗಬೇಕು.

ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯೋಗವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಅವಯವಾರ್ಥಃ ಯೋಗಃ' ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ 'ಜೋತಿರಾದಿಶಬ್ದದ ಅವಯವಕ್ಕೆ ಏನು ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು? ಬ್ರಹ್ಮ ಪರವಾದ

ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದರೆ ಸಮುದಾಯವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುವುದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಾಚಕಗಳೇ. ಏಕೆಂದರೆ ಸರ್ವಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಐತರೇಯದಲ್ಲಿ ''ತಂ ಯಚ್ಛತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾರ್ಚತ್ ತಸ್ಮಾತ್ ಶತರ್ಚಿನಃ....' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ 'ಶತರ್ಚಿ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮಹಾಯೋಗ ಹಾಗು ವಿದ್ವತ್ ರೂಢಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಉಪಲಕ್ಷಣ. ಏಕೆಂದರೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ''ತಾ ವಾ ಏತಾಸ್ಸರ್ವಾ ಋಚಃ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ ಸರ್ವೇ ಘೋಷಾಃ ಏಕೈವ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ ಪ್ರಾಣ ಏವ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಕರ್ಮಾದಿಲೋಪಪ್ರಸಂಗ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಇಲ್ಲಿ. ಹೇಗೆ 'ಮಧು' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ 'ಜೇನು' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಯೇ ಮಹಾಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ''ಅಸೌ ವಾ ಆದಿತ್ಯೋ ದೇವ ಮಧು'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ರೂಢವಾದ 'ಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಅರ್ಥ-ವನ್ನು ಬಿಡದೇ ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯಿಂದ ಭಗವತ್ಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಕರ್ಮಾದಿಲೋಪ ಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲ.

ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಯೇ ಸಮುದಾಯವು ಈಶ್ವರಪರ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಜಾತಂ ಓತಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ-ಸರ್ವಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಯೋಜನ.

॥ ಓಂ ನ ಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾದಪಿ ನಾನಾಭಾವಾದತಿರೇಕಾಚ್ಚ ಓಂ ॥ ೧-೪-೩

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ನಿಮಿತ್ತ (ಯಜ್ಞ ಸ್ವರೂಪತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಬಾರದೇ ಹೋದರೂ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ-ವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವು ಯೋಗ ವೃತ್ತಿ ಲಬ್ಧವಾದದ್ದು (ಜಾತಮೋತಂ ಜಗದ್ಯಸ್ಮಾತ್) ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಅಧಿಕರಣ-ದಲ್ಲಾದರೋ 'ಪಂಚಜನ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ನಿಮಿತ್ತವೇ (ಬಹುತ್ವ) ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸಂಗತಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ''ತದ್ದೇವಾ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ..... ಯಸ್ಮಿನ್ ಪಂಚಜನಾಃ ಆಕಾಶಶ್ಚ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ತಮೇವ ಮನ್ಯೇ ಆತ್ಮಾನಂ....'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಪಂಚತ್ವ ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದ 'ಪಂಚಜನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ, ವಾಕ್ಯಶೇಷ-ದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯರಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿ-ಗಳೋ ಅಥವಾ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾದ ಅದೇ ಪ್ರಾಣಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೂಪಗಳೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ವಿಷ್ಣುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನರಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳೇ ಪಂಚಜನ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಏಕೆಂದರೆ, 'ಪಂಚಜನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಹುತ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಾದರೋ ''ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ'' ಎಂದು ಏಕತ್ವೇನ ಶ್ರುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪಂಚಜನ ಶಬ್ದ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಪಂಚಜನ' ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯರು ಅನೇಕರಿದ್ದರೂ ಅವರೆಲ್ಲಾ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನರೇ ಆದ್ದರಿಂದ, ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ 'ಪಂಚಜನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಪರಿಹಾರ :- ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಜನರು ರಾಜನ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಬಹುತ್ವವಾಚಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ರಾಜನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಚಜನ ಶಬ್ದವನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಾರದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಗುಹಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ಅವನ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ಪಂಚಜನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿ-ನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬಹುದು?

ಪರಿಹಾರ :- 'ಏಕಸ್ಯ ಅನೇಕತ್ವಂ ನ' ಎಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯನಿಯಮ. ಏನಾದರೂ ಬಾಧಕವಿದ್ದರೆ ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಕೈಬಿಡಬಹುದು. ಗುಹಾ-ಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, 'ಗುಹಾನಿವಿಷ್ಟತ್ವ ' ಎಂಬ ಬಾಧಕವಿತ್ತು , ಹಾಗಾಗಿ ನಿಯಮ-ವನ್ನು ಕೈಬಿಡಲಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ ಹಾಗಾಗಿ ನಿಯಮ ಸಂಕೋಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಪಂಚಜನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪರ ಎಂದರೆ ಬಾಧಕವೂ ಇದೆ. ''ಯಸ್ಮಿನ್ ಪಂಚಜನಾಃ ಆಕಾಶಶ್ಚ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ತಮೇವ ಮನ್ಯೇ ಆತ್ಮಾನಂ.....'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೇನ ಶ್ರುತವಾದ 'ಯಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬುದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗಬೇಕು. ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ. ಹೀಗೆ 'ಯಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬ ಆಶ್ರಯ ವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾದ ಪಂಚಜನ ಹಾಗು ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವೂ ಬ್ರಹ್ಮವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ವಸ್ತು ಆಧಾರ, ಆಧೇಯ ಎರಡೂ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಪಂಚಜನ' ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ''ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಂ ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನಸೋ ಮನಃ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿಶಬ್ದಗಳು ವಿಷ್ಣುರೂಪ-ಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿವೆ.

ಷಷ್ಠ್ಯಂತವಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಶಬ್ದತಃ ಅರ್ಥತಃ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. (ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಗಿಂತ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರಧಾನ ಹಾಗೇ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಧಾನ).

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪಂಚಜನ' ಶಬ್ದವು ಪ್ರಧಾನಪರವಾಗುವುದೇ ಉಚಿತ.

''ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ'' ''ತಾ ವಾ ಏತಾ....'' ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ 'ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವ'' 'ಮುಮುಕ್ಷು ಜ್ಞೇಯತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಹೇತುಗಳಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪಂಚಜನ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಾಗಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅವನ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಪಂಚತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

'ಯಸ್ಮಿನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನ ರೂಪ. ಅದು ಆಶ್ರಯ. ಪ್ರಾಣಾದಿರೂಪಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತ. ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದ ಆಶ್ರಯ ಆಶ್ರಯೀಭಾವವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಕಾಣ್ವಶಾಖೆಯ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ 'ಅನ್ನಸ್ಯ ಅನ್ನಂ' ಎಂಬ ಭಾಗವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಐದು ರೂಪಗಳು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು?

ಉತ್ತರ :- 'ಅನ್ನಸ್ಯ ಅನ್ನಂ' ಎಂಬುದು ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಕಾಣ್ವಶಾಖೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎನ್ನುವುದರ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಜೋತಿ' ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಐದು ರೂಪಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ 'ಪಂಚಜನ' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು – ವಾಕ್ಯಶೇಷದ ದ್ವಿತೀಯಾಂತ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೂಪಗಳೇ.

ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚಾಕಾಶಾದಿಷು ಯಥಾ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟೋಕ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೧-೪-೪

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಒಬ್ಬನೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ರೂಪವಿಶೇಷದಿಂದ ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಒಪ್ಪಲೂ ಬಹುದು ಏಕೆಂದರೆ 'ಕಾಲಃ ಸದಾ ಅಸ್ತಿ' (ಕಾಲವು ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಇದೆ) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆಧಾರಾಧೇಯ ಭಾವ ಕಂಡಿದೆ. ಆದರೆ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆರೀತಿ ಎಲ್ಲೂ ಕಂಡಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ನ್ಯಾಯ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ 'ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ಇದೆ ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲೀಯಲ್ಲಿ ''ಆತ್ಮನಃ ಆಕಾಶಸ್ಸಂಭೂತಃ ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುಃ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಆಕಾಶ ವಾಯು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಶ್ರುತವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ-ವಾಚಕಗಳಾಗಿ ಶ್ರುತವಾದ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕ-ಗಳೋ ಅಥವಾ ಭೂತಾಕಾಶಾದಿ ವಾಚಕಗಳೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ಯವಾಚಕಗಳೇ, ಏಕೆಂದರೆ, ''ನ ಜಾಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು 'ಅಕಾರ್ಯ' ಎಂದು ಶ್ರುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯತ್ವ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಸ್ವಕಾರ್ಯತ್ವ (ತನ್ನ ಕಾರ್ಯ ತಾನೇ) ಎಂಬುದು ಸುತರಾಂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಾಪರೀಭಾವ ಆವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಸ್ವಕಾರ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ಹೋದರೂ ವ್ಯಂಗ್ಯವ್ಯಂಜಕರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ-ವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದಲ್ಲವೇ?

ಪರಿಹಾರ :- ವ್ಯಕ್ತಿ ಒಬ್ಬನೇ ಆದಾಗ ಅದೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವ್ಯಂಗ್ಯ ವ್ಯಂಜಕ-ಭಾವ ರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವಾಪರೀಭಾವ ಬೇಕೇ ಬೇಕು. ಅದು ಒಬ್ಬನೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಮಗನ ಹುಟ್ಟು ತಂದೆಯ ಅಧೀನವಾದಂತೆ ಆಕಾಶಾದಿಗಳ ಹುಟ್ಟು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಾದ್ದರಿಂದ, ಆಕಾಶಾದಿಗಳೇ ನಿಜವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದರೂ ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹುಟ್ಟಿದ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು?

ಪರಿಹಾರ :- ಮಗನ ಹುಟ್ಟು ತಂದೆಯ ಅಧೀನವಾದರೂ ಮಗ ಹುಟ್ಟಿದಾಗ, 'ತಂದೆ ಹುಟ್ಟಿದ' ಎಂದು ಯಾರೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಹಾಗಾದರೆ ''ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ.....'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಏನು ಗತಿ?

ಪರಿಹಾರ :- 'ಸರ್ವ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕು. ವಿರುದ್ಧವಾದದ್ದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಆಕಾಶಾದಿ ಸರ್ವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣು ಒಬ್ಬನೇ ವಾಚ್ಯ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಭೂತಾಕಾಶಾದಿಗಳ ಜನ್ಮವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವಾಗುವುದರಿಂದ. ಹಾಗಾಗಿ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ವಿಷ್ಣುವೇ.

ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕತ್ವೇನ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದು ''ಯ ಆಕಾಶೇ ತಿಷ್ಠನ್'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ನಿಯಾಮಕ-ರೂಪಗಳು ಅನೇಕವಿರುವುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಂಗ್ಯ ವ್ಯಂಜಕಭಾವ ರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು.

ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ''ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಸಂಕೋಚ ಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಸಾಧಕಗಳು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ.

ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಭೂತಾಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದಿ-ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರೂಢಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡೇ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಆಕಾಶಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ಸಮಾಕರ್ಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೧-೪-೫

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭೂತಾಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರೂಢಿಯಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ 'ಅಕ್ಷ' ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳಂತೆ ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಅನ್ಯತ್ರ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಈಶನಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಇತರ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮುಖ್ಯತ್ವ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಈಶನಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಇತರತ್ರ ನ್ಯೂನ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಹೇಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಕವಾದ ಅಕ್ಷಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರೂಢಿ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ ಸಮಾನವಾದ ಮುಖ್ಯತ್ವ ಇದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಈಶನಲ್ಲಿ ಇತರಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ಮುಖ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಭಗವದಿತರತ್ರ ಮುಖ್ಯತ್ವವು ಹೀನ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನೇ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಷಣಾ-ವೃತ್ತಿಗೇ 'ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ' ಎಂಬ ಪಾರಿಭಾಷಿಕವಾದ ಹೆಸರಿದೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಭಗವಂತನಲ್ಲೇ ಮುಖ್ಯತ್ವವು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂದಂತಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ಭಗವಂತನಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ ಎಂದಾಗಿ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ಮ, ದೇವತಾ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೀನವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಯೂ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ.

ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಲಭಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಇತರ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದ ಮುಮುಕ್ಷುವು ಕರ್ಮದೇವತಾ ವಿಷಯಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನೇ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳು ಎರಡು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ತದ್ಗತತ್ವ. ಇವು-ಗಳಲ್ಲಿ 'ತದ್ಗತತ್ವ' ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಅದು ಇರುವುದರಿಂದ ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯವನ್ನು (ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು) ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (ತರಧಿನತ್ವ) ಎಂಬುದು ''ಅಸ್ಯ ಯದೇಕಾಂ ಶಾಖಾಂ ಜೀವೋ ಜಹಾತ್ಯಥ ಸಾ ಶುಷ್ಯತಿ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೇ ''ವಾಯುನಾ ಹಿ ಸರ್ವೇ ಲೋಕಾ ನೇನೀಯಂತೆ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ-ವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈಶ್ವರನಂತೇ ಅವರಿಗೂ ಪರಮ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಸರ್ವ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೀನವಾಗೇ ಇರುವುದು.

'ರೂಢಿ' 'ಯೋಗ' ಈ ಎರಡೂ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಗಳೇ ಆದರೂ ಹೇಗೆ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆಯೋ, ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಗಳಾದ ಗೌಣಲಕ್ಷಣಾಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲೂ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ. ಯೋಗ-ದಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಅವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಿಂತ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಹಾಗೇ ಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಮಹಾಯೋಗ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿ-ಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾಕರ್ಷದಿಂದ ಮುಖ್ಯ-ವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹಾರ. ಹೀಗೆ ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲ. ಬಾಲಕರು ಹೇಗೆ ಸಿಂಹದ ಚಿತ್ರವನ್ನೇ ನೋಡಿ ಸಿಂಹ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೇ ಲೌಕಿಕರೂ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಭಗವದಿತರತ್ರವೇ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅಜ್ಞರೂಢಿ.

ಜ್ಞಾನಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇತರತ್ರ ಹೀನವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮ ದೇವತಾ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮ ದೇವತಾ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಭಗವಂತನೇ ಆಧಾರ ಎಂಬ ಅನು-ಸಂಧಾನದಿಂದ ಅದು ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನದಲ್ಲೇ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಪರ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು ಪಾದಾಂತ್ಯಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತು' ಶಬ್ದದಿಂದ ಅವಧಾರಣವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾಗದೇ ಹೋದರೆ ಈ ಅವಧಾರಣ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

।। ಓಂ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾದೃಷ್ಟಾಂತಾನುಪರೋಧಾತ್ ಓಂ ।।
೧-೪-೬

ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವೃತ್ತಿ, ಉಳಿದ ಕಡೆ ಹೀನವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮುಖ್ಯ-ವೃತ್ತಿಯ ಅಧಿಕತ್ವದ ವಿಚಾರ ಸರ್ವಥಾ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

''ಏಷಾ ಹ್ಯೇವ ಪ್ರಕೃತಿರವಿಕೃತಿಃ'' ಎಂಬುದೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ-ರುವ ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೋ ಅನ್ಯರೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಈ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ಯವಾಚಿಗಳು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ಯತ್ರವೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಾವೆ ಹಾಗು ಇವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ

ಶಬ್ದಗಳಾಗಿದ್ದಾವೆ. ಪರಮ ಪುರುಷನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀರೂಪವೂ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು ''ನೈನಂ ವಾಚಾ ಸ್ತ್ರಿಯಂ ಬ್ರುವನ್'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕತ್ವವೂ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗವಾದ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಗೆ ವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ?

ಪರಿಹಾರ :- ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು ಶಬ್ದಸಾಧುತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆ 'ಕಲತ್ರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಭಾರ್ಯಾಪರ್ಯಾಯವಾದರೂ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗವಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೇ.

ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವು ಶಬ್ದಸಾಧುತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಹಾಗೆ ನಿರ್ಧರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ.

''ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬೇಕು. ಸರ್ವ ಎಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಅನ್ಯಗತ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನವಶವೇ ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದಧೀನತ್ವ' ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಪರಿಹಾರ :- ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೆಂಡತಿ-ಯನ್ನು ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಗಂಡನನ್ನು 'ಹೆಂಡತಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾರೂ ಕರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇ ಅನ್ಯಗತ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವೇ ಆದರೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹಾರ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಹಂತೇತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಸರ್ವಾಣಿ ನಾಮಾನಿ ಅಭಿವದಂತಿ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಯಾವುದೇ ಸಂಕೋಚವಿಲ್ಲದೇ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದನ್ನೇ ನದೀಸಮುದ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

(ನದೀಸಮುದ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ದಾರ್ಷ್ಟಾಂತಿಕದಲ್ಲೂ ಯಾವುದೇ ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.)

ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಅದು 'ಮಾಯಾಂ ತು ಪ್ರಕೃತಿಂ ವಿದ್ಯಾತ್'' ''ಪ್ರಕೃತಿರ್ವಾಸ ನೇತ್ಯೇವಂ ತವೇಚ್ಛಾನಂತ ಕಥ್ಯತೇ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಇಚ್ಛೆಯಾದರೋ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಎಂದು ''ಸೋಽಭಿಧ್ಯಾ ಸ ಜೂತಿಃ'' ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹೇಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ''ಏಷ ಸ್ತ್ರೀ ಏಷ ಪುರುಷಃ ಏಷ ಪ್ರಕೃತಿಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅವ್ಯವಧಾನೇನ ಸೂತಿಹೇತುತ್ವವೇ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ. ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆ. ''ಯದ್ಭೂತಯೋನಿಂ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯೋನಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದ ಸೂತಿಹೇತುತ್ವ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕೃತಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಕೃತಿಮತ್ತ್ವ. (ಪ್ರಕೃಷ್ಟಕಾರ್ಯ-ಮಾಡುವುದು) ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಮಹತ್ತತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡಿ ನಿಯಾಮಕನಾದ ತಾನೂ ಕೂಡ ತದನುಸಾರವಾಗಿ ಅನೇಕ ಆಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವು ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೇ.

॥ ಓಂ ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ಓಂ ॥
೧-೪-೭

ಹಿಂದಿನ ನ್ಯಾಯ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋತ್ಥಾನವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

''ಅಸದ್ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್'' ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಅಸತ್' 'ಶೂನ್ಯ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ಈಶ್ವರನೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಅಸದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ಯವಾಚಕಗಳೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಏಕೆಂದರೆ, 'ಅಸತ್' 'ಶೂನ್ಯ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತ 'ನಿಷೇಧ್ಯತ್ವ' 'ನಿಸ್ಸ್ವರೂಪತ್ವ' ಮೊದಲಾದುದು. ಇದನ್ನು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸ್ವರೂಪಹಾನಿಯಾಗುವುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಹಾನಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಹಾಗಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ನಿಷೇಧ್ಯತ್ವ' ಮೊದಲಾದುದು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಅದು ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತದಧೀನತ್ವನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಸದಾದಿ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ?

ಪರಿಹಾರ :- ಅಸತ್ ಪದಾರ್ಥವು ಸ್ವರೂಪರಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ. ಅದನ್ನು ನಿಯಮನ ಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಈಶಾಧೀನತ್ವವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋಗಿ ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅಸದಾದಿ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ 'ನಿಸ್ಸ್ವರೂಪತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಇದೆ. ''ಶಮೂನಂ ಕುರುತೇ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದುರ್ಜನರಿಗೆ ಸುಖವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಶೂನ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಶಶವಿಷಾಣಾದಿ ಅಸತ್‌ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಅಸತ್ವವೂ ಈಶಾಧೀನವೇ. ಹಾಗಾಗಿ ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸಬಹುದು.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಆಗಿದೆ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದ

॥ ಓಂ ಸ್ಮೃತ್ಯನವಕಾಶ ದೋಷ ಪ್ರಸಂಗ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾನ್ಯ ಸ್ಮೃತ್ಯನವಕಾಶ ದೋಷ ಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೧-೧

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಮನ್ವಯದ ಸ್ಥಿರತೆಗೋಸ್ಕರ ಇಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಹೇತು-ಹೇತುಮದ್‌ಭಾವ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಅಂದರೆ ವಿರೋಧನಿರಾಸವು ಕಾರಣ. ಇದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಕಾರ್ಯ ಸಮನ್ವಯ.

ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತಿ ದುರ್ಬಲರಾದ ಕಾಲಾಳುಗಳು ಮೊದಲು ಬರುತ್ತಾರೆ ಅವರ ಭಂಗವಾದ ಬಳಿಕ ಅಶ್ವಾದಿಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಅದರಂತೆ ದುರ್ಬಲವಾದ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮೊದಲು ಬಳಿಕ ಸಮಯ, ಶ್ರುತಿ, ಯುಕ್ತಿ ಸಹಿತ ಶ್ರುತಿಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಅದೇ ಕ್ರಮದಿಂದ ೪ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ನಿರಾಸ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಲ್ಲಭಂಗ ನ್ಯಾಯವನ್ನೂ 'ಯದ್ವಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.)

ಪಾಶುಪತಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಸಮಯ (ಸಿದ್ಧಾಂತ) ರೂಪವೂ ಆಗಿವೆ. ಮತ್ತು ತಾವು ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಆಧಾರವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವು-ದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಶ್ರುತಿರೂಪವೂ ಆಗಿ ಚತೂರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲನೇ ಪಾದದ ಆದ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಮೃತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಸಮನ್ವಯ ಮೂಲಕ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ

೧) ಶಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಬೋಧಕವಾದ ಶೈವ-ಸಾಂಖ್ಯ-ಕಾಪಿಲಾದಿ ಅವೈದಿಕ ಸ್ಮೃತಿ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

೨) ಆ ಸ್ಮೃತಿಗಳಾದರೋ ಸರ್ವಜ್ಞರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಆಪ್ತರಾದ ಶಿವಾದಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿವೆ.

೩) ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಬೋಧಕ ಶ್ರುತಿಯಾದರೋ ಅಪೌರುಷೇಯ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಆಪ್ತೋಕ್ತತ್ವ ಗುಣ ರಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ದುರ್ಬಲ.

೪) ಕಣಾದ ಮತದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತಿಯು ಆಪ್ತೋಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಶೈವಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಯುಕ್ತಿ ಸಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿವೆ.

೫) ಶ್ರುತಿಗೂ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೂ ಸಮಾನ ಬಲವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ವಿರುದ್ಧವೂ ಆದ್ದರಿಂದ ವಸ್ತುವಿಕಲ್ಪ (ಅಂದರೆ ಇಬ್ಬರೂ ಕರ್ತೃ ಎಂಬ ಪಕ್ಷ) ಸರಿಯಲ್ಲ.

೬) ಶ್ರುತಿಯು ದುರ್ಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಬಾಧ ಹೇಳುವುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ.

೭) ದೇಶಾದಿ ಭೇದದಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವರವರಿಗೆ ಸದಾ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

೮) ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಅವಿರೋಧಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಅದು ಶ್ರುತಿಮೂಲತ್ವೇನ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಒಪ್ಪುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಶೈವಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಶಿವಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮೂಲತ್ವದಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಆಯಾ ಸ್ಮೃತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧಾರ್ಹತಾದಿಸ್ಮೃತಿ ವಿರೋಧದಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಶ್ರುತಿ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಮಂಜಸವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ

೧) ಪಂಚರಾತ್ರಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಶಿವಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ವಿಷ್ಣು ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ್ದರಿಂದ, ಶ್ರುತಿ ಸಂವಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕವೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಶೈವಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಿಂದ ಶೈವಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳೇ ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣ

೨) ಶೈವಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-ಯೋಗ್ಯವೇ ಆದ ಫಲವೂ ಕೂಡ ಅನುಪಲಬ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಫಲವಿಸಂವಾದಿ-ಯಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಪ್ರಮಾಣ.

೩) ಆಪ್ತೋಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಪ್ರಮಾಣ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ವಿಶ್ವಕರ್ತನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಯದ್ಯಪಿ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸ-ಬೇಕೆಂದು ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಮೃತಿಸಂವಾದ ಪರೀಕ್ಷೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ಮೃತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಆರಬ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಇದಕ್ಕೂ ಏನು ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂದರೆ - ಶೈವಾಗಮಾದಿಗಳಿಗೆ ದೃಷ್ಟ ಫಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೊಪ್ಪಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ನಾವೇದ ವಿನ್ಮನುತೇ (ವೇದ ತಿಳಿಯದವನು ವಿಶ್ವಕರ್ತನನ್ನರಿ-ಯಲಾರ) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಫಲದಲ್ಲಿಯೇ ಶೈವಾಗ ಮಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜನ್ಮಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವದ ಆಕ್ಷೇಪವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಫಲ. ವಿಶ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವದ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಫಲ.

॥ ಓಂ ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾದಸ್ಯ ತಥಾತ್ವಂ ಚ ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೧-೨

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅವೈದಿಕ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಫಲವಿಸಂವಾದದಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ವೇದ ಮತ್ತು ವೈದಿಕ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಶಂಕಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಪವಾದಿಕೀ ಸಂಗತಿ (ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ).

ವೇದ ಮತ್ತು ವೈದಿಕ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. 'ವೃಷ್ಟಿಕಾಮಃ ಕಾರೀರ್ಯಾ ಯಜೇತ' ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಕಾರೀರಿಯಾಗ ಮಾಡಿದರೂ ಮಳೆ ಕಂಡಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಫಲ ವಿಸಂವಾದ-ದಿಂದಾಗಿ ಅಪೌರುಷೇಯವಾಗಿದ್ದರೂ ವೇದವು ಅಪ್ರಮಾಣ ಅಥವಾ ಅಪೌರುಷೇಯವೇ ಅಲ್ಲ. ವೈದಿಕ ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ. ಎಂದು ಪೂ.ಪ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ವಾಚಾ ವಿರೂಪ ನಿತ್ಯಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ದೇವತಾಧಿಕರಣದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ವೇದವು ಅಪೌರುಷೇಯ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷದೋಷ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ದೋಷದ ಸಂಭವವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಕ್ಷಿಯಂತೆ ಅದು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಮತ್ತು ವೇದದ ಅರ್ಥವು 'ನ ಚಕ್ಷುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವೇ ಅಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಂವಾದಾಪೇಕ್ಷೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ವಿಶಿಷ್ಟ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ವೇದೋಕ್ತ ಫಲ ಕಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಫಲ ವಿಸಂವಾದವೂ ಇಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಕಂಡಿರದ್ದರೂ ಅದು ಕರ್ತೃ ಮೊದಲಾದರ ನ್ಯೂನತೆಗಳಿಂದ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಅವೈದಿಕಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಸಂವಾದ-ದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ನಿಶ್ಚಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಶ್ರೌತ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಂತೆ ಅಪ್ರಮಾಣ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ಅಭಿಮಾನಿ ವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು ವಿಶೇಷಾನು ಗತಿಭ್ಯಾಂ ಓಂ ॥ ೨-೧-೩

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಫಲ ವಿಸಂವಾದ' ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಅದು ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧ. ಅಂದರೆ ಅದರಿಂದ ಪ್ರತೀತಾರ್ಥವನ್ನೇನೂ ಕೈ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಫಲವಿಸಂವಾದವು ಕರ್ತ್ರ್ವೈಗುಣ್ಯ ನಿಮಿತ್ತಕ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೃಢಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಶಂಕಿಸಲಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧ ಬಂದಾಗ ಪ್ರತೀತಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತೇವೋ ಅದು ದೃಢ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧ. ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. 'ಮೃತ್ ಅಬ್ರವೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ.

ಈ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂ.ಪ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವೇದ ವಾಕ್ಯವು ಆದಿಕಾಲೀನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಈಗಿನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಜಡವಾದ್ದರಿಂದ ವಚನ ಶೂನ್ಯ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದರ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಆದಿಕಾಲೀನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ವಕ್ತೃತ್ವ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ಆದಿಕಾಲೀನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಕ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂ.ಪ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಆ ವಸ್ತುಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಷ್ಟೇ ?

ಅವುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಬೇಕು. ಆ ಶ್ರುತಿಗಳು ಧರ್ಮಿಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರಮಾಣ ಎನಿಸುತ್ತವೆ. ಉಪಜೀವ್ಯವೂ ಆಗಿವೆ. ಅಂತಹ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಾಧ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಪರಿಹಾರ :- ನಾವು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಈಗಿನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಕಾರಣವಿರಲೇಬೇಕೆಂದು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಆದಿಕಾಲೀನ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಜಡವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಕ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅಥವಾ ಪರರಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೃದಾದಿಗಳನ್ನೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ವಕ್ತೃತ್ವಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವೇದೈಕ ದೇಶಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಬಂದರೆ 'ತತ್ಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಇತರೇಷು ತಥಾತ್ವಂ' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವೇದಕ್ಕೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ವೇದವು ನಿತ್ಯ. ಅದರಲ್ಲಿ ದೋಷ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ದೂರತೋಪಾಸ್ತ. ಜಡಗಳಿಗೂ ವಕ್ತೃತ್ವವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ವೇದವಾದರೂ ವಕ್ತೃತ್ವ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡನ್ನು ಸರಿಗೂಡಿಸಲು ಮೃದ್ ಅಬ್ರವೀತ್ ಎಂಬುದು ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗೆ ವಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿನ್ಯಃ' ಎಂಬ ವಚನವೂ ಮಹಾತ್ಮರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಕ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದ ಶರೀರವನ್ನೂ ನಮ್ಮಂಥವರಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅಂತರ್ಧಾನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಮತ್ತು 'ಮೃತ್' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತ ಮೃತ್ತ್ವವೂ ಮೊದಲಾದದ್ದು. ಅದು ದೇವತೆಗಳ ಅಧೀನ ಆದ್ದರಿಂದ ತದಧೀನತ್ವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದೇವತಾ ವಾಚಕಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವೇನೂ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ಅಸದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥
೨-೧-೪

ಶ್ರುತಿರಹಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯಾರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯ. ಹೀಗಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಶ್ರುತಿ ಸಹಿತವಾದ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸುದೃಢವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಬಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೈಮುತ್ಯ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪೂ.ಪ. ಮಾಡುವ

ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಪವಾದಿಕೀ ಸಂಗತಿ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವಂತಹ ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವೋ ಅಲ್ಲವೋ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಅಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ ಕಾರಣನಲ್ಲ. ವಿಶ್ವ ಪ್ರಾಗಭಾವವೇ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಘಟಕ್ಕೆ ಘಟಪ್ರಾಗಭಾವ ಕಾರಣ ಅದು ಘಟಕ್ಕಿಂತ ನಿಯಮೇನ ಪೂರ್ವಕ್ಷಣ ವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅನನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. (ಘಟಕ್ಕೆ ಕುಂಬಾರನೂ ಕಾರಣ. ಅನನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು ನಿಯತ ಪೂರ್ವಕ್ಷಣ ವೃತ್ತಿಯಾದ್ದರಿಂದ. ಆದರೆ ಕುಂಬಾರನ ತಂದೆ ನಿಯತ ಪೂರ್ವವೃತ್ತಿಯಾದರೂ ಅನನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧನಲ್ಲ. ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.) ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗ-ಭಾವತೇ ಕಾರಣ. ಈ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಅಸದೇವ (ಪ್ರಾಗಭಾವವೇ) ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸಹಾಯವೂ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಇನ್ನು - 'ವಿಮತಾ ಭಾವಾಃ ಅಸಂತಃ ಭಾವತ್ವಾತ್' ಕಾರ್ಯವಸ್ತುವು ಭಾವ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಅದು ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ-ರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಈಶ್ವರ ಅದೃಷ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿ ವಸ್ತುಗಳೂ ಕೂಡ ಭಾವ ವಸ್ತುವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯವು ಕರ್ತೃ ಮತ್ತು ಉಪಾದಾನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮದಿಂದ ಪರಿಶೇಷಾತ್ ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವವೇ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃ ಮತ್ತು ಉಪಾದಾನ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಈ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಅಥವಾ ಪರಿಶೇಷಕ್ಕೆ 'ಅಸದೇವ ತನ್ಮನೋಽ ಕುರುತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಸಹಾಯವೂ ಇದೆ. ಈಶ್ವರನನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನತ್ವವನ್ನೂ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಲಾಘವವೂ ಇದೆ. 'ವೃಕ್ಷೇಣ ಸ್ಥೀಯತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಬೋಧಿತ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರುವಂತೆ ಅಚೇ-ತನವಾದರೂ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅನುಪಪತ್ತಿ ಏನೂ ಇಲ್ಲ.

ಮತ್ತು ಅಕಸ್ಮಾತ್ ನದೀ ದಡವು ಬೀಳುವಂತೆ ಕರ್ತೃವಿಲ್ಲದೇ ವಿಶ್ವವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ ಘಟವು ಜೀವಕರ್ತೃಕವಾಗಿ-ರುವಂತೆ ವಿಶ್ವವೂ ಕೂಡ ಜೀವ ಕರ್ತೃಕ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ ಮೊಸರ ಹಾಲಿನಿಂದ ಆಗುವಂತೆ ವಿಶ್ವವು ಜಡಕರ್ತೃಕವೂ ಆಗಬಹುದು. ಈ ಯುಕ್ತಿ-ಗಳಿಗೆ 'ಅಕಸ್ಮಾದ್ಧಿ ಇದಮಾವಿರಾಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಹಾಯವೂ ಇದೆ.

ಇವುಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನಾಶ್ರಯತ್ವರೂಪವಾದದ್ದೇ ಹೊರತು ಕೇವಲ ತೃತೀಯಾ ಯೋಗಿತ್ವ ರೂಪವಾದುದಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾದಿ ರೂಪವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸ್ವರೂಪತಃ ನಿಷೇಧಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಾಗಭಾವದಲ್ಲಿರಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪ್ರಾಗಭಾವವನ್ನು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ ಎಂದರೆ - ಕಾರ್ಯ ನಾಶವಾದರೆ ಕಾರಣ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಭಾವ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು - 'ಘಟಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಭಾವಾಧೀನವಾಗಿ ಕಂಡಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಕಾಲೀನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಭಾವಾಧೀನವಾಗಬೇಕು ಉತ್ಪತ್ತಿ ರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ' ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು 'ಘಟಾದಿನಾಶವು ಸಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಭಾವರೂಪ ಅವಶೇಷ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ವಿಶ್ವನಾಶವೂ ನಾಶರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಸಶೇಷವಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಭಾವ ವಸ್ತುಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಗಭಾವಮಾತ್ರಾವಶೇಷವು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಭಾವತ್ವಯುಕ್ತಿಯು 'ವಿಮತೋ ನಾಶಃ ಸಶೇಷಃ ನಾಶತ್ವಾತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ 'ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ' ಎಂಬ ದೋಷ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾವತ್ವವಿದೆ. ಆದರೆ ಅಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವತ್ವವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಯೂ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಗಭಾವ ಮಾತ್ರಾವಶೇಷವು ಅಪ್ರಾಣಿಕವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾಪಾದನ ಎನ್ನಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯಪಿ ನಾಶತ್ವ ಹೇತು ಮತ್ತು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೇತುಗಳು ತರ್ಕರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣ ಎನಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಶುಷ್ಕ ತರ್ಕವು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ ಹೊರತು ಆಗಮ ಸಹಿತವಾದದ್ದಲ್ಲ. ನಾವು ಹೇಳಿದ ತರ್ಕವಾದರೂ ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಎಂಬ ಆಗಮ ಸಹಿತ ವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಇನ್ನು ವಿಶ್ವವು ನಿಷ್ಕಾರಣಕ ಅಥವಾ ಜೀವಕಾರಣಕ ಎಂಬ ವಾದಗಳೂ ಕೂಡ ಉಕ್ತಯುಕ್ತಿ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ವಿಶ್ವವು ಭಾವವಸ್ತುಕಾರಣಕ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಘಟಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿದೆ. ಆದರೆ ನಿಷ್ಕಾರಣಕತ್ವ ವಾದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಇಲ್ಲ. ನದೀ ದಡ ಬೀಳುವುದು ನಿಷ್ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಅದು ಈಶಕಾರಣಕ ಎಂದು

'ಪಯೋಂಬುವತ್.....' ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಘಟಾದಿಗಳು ಜೀವ ಕರ್ತೃಕತ್ವವಾದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಎಂದೆನಿಸಬಹುದಾದರೂ ದುಃಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ ಆ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಯಾವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಶ್ವವು ಜೀವಕರ್ತೃಕವಲ್ಲ. 'ಅಸದ್ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ 'ಅಸತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು 'ಏತೇನ ಸರ್ವೇ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಈಶಪರವೇ ಆಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃತ್ವ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

॥ ಓಂ ಭೋಕ್ತ್ರಾಪತ್ತೇರವಿಭಾಗಶ್ಚೇತ್ ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವತ್ ಓಂ ॥ ೨-೧-೫

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ - ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಸತ್ತ್ವವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೇ ಕರ್ತೃತ್ವ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಜೀವನಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಶಂಕೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದು ಸಂಗತಿ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಕರ್ತ ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಅಯುಕ್ತವೆಂದು **ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ**. - 'ಪರೇಽವ್ಯಯೇ ಸರ್ವ ಏಕೀ ಭವಂತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈಶನಿಗೂ ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಮುಕ್ತ ಜೀವರು ಮುಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಈಶನ ಐಕ್ಯಉಳ್ಳವರೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಮೊದಲು ಭಿನ್ನರಾದವರು ಯಾವ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಐಕ್ಯ ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲೂ ಐಕ್ಯ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಈಶನು ಸಂಸಾರಿಜೀವನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಶ್ವಕರ್ತನಾಗಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಜೀವನು ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲೂ ಅಭಿನ್ನ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ 'ಅನಂತರ ಅಭಿನ್ನನಾಗುವನು' ಎಂಬ ಅರ್ಥದ 'ಚ್ವಿ' ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ 'ಏಕೀಭವಂತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ ಹೇಗೆ?

ಪರಿಹಾರ :- ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಈಶನಿಂದ ಭೇದ-ಅಭೇದ ಎರಡೂ ಇತ್ತು ಅನಂತರ ಭೇದ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಯಿತು ಎಂದು ಅದರ ಅರ್ಥ. ಏವಂಚ ಜೀವ-ಈಶರ ಐಕ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾದರೆ (೧) ಅವರ ಸರ್ವ-ಕರ್ತೃತ್ವ - ಅಲ್ಪ ಕರ್ತೃತ್ವಗಳನ್ನು ಕೈಬಿಡಬೇಕು. ಅಥವಾ (೨) ಈಶಧರ್ಮ-ಗಳನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟು ಅವನಿಗೆ ಜೀವನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಥವಾ (೩) ಜೀವನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟು ಅವನಿಗೆ ಈಶನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಮೊದಲ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಈಶನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವ ಇಲ್ಲದಂತಾಗಿ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅಸಂಭವ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಮೂರನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಏಕೀಭವಂತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ನಿರಂಜನಃ ಪರಮಂ ಸಾಮ್ಯಮುಪೈತಿ' ಎಂದು ಸಾಮ್ಯ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪುರುಷಮುಪೈತಿ' ಎಂದು ಈಶಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಾಮ್ಯವಾಗಲೀ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲೀ ಭೇದವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಭಾವಿತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅವುಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಯಥೋದಕಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವರು ಈಶನಲ್ಲಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆರೆತ ನೀರಿನಂತೆ ಸೇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವರ ವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಮೊದಲು ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವಾದ ವಸ್ತುವು ಅನಂತರ ಅಭಿನ್ನವಾದದ್ದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯವಾದ ಐಕ್ಯವೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದರೆ 'ಪರೇಣ ಏಕೀ ಬವಂತಿ' ಎಂದು ಇರಬೇಕಿತ್ತು ಹೊರತು 'ಪರೇ' ಎಂದು ಸಪ್ತಮೀ ಅಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ 'ಗೋಷ್ಠೇ ಗಾವಃ ಏಕೀಭವಂತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯ ಮತ್ಯೈಕ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೇ ಹೊರತು ಅಭೇದವಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ತದನನ್ಯತ್ವಮಾರಂಭಣ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥
೨-೧-೬

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಈಶಾಧೀನ ವಲ್ಲದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನಾಂತರಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಉಳ್ಳದ್ದು (ಜಗತ್ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಈಶನಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನಗಳ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಇದೆ) ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಂತರ ಸಂಗತಿ. ಜನ್ಮಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಟಾದಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ನೇಕಾರ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನದಿಂದಾದದ್ದು ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಮಹದಾದಿ ವಿಶ್ವ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಎನಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಇತರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನದಿಂದಾಗಿದೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಬಹುಯುಕ್ತಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ, ಮತ್ತು 'ಅದ್ಭ್ಯಃ ಸಂಭೂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ನೀರೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆಯುಕ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಬೇರೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಬೇರೆ ಯಾವ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೆ ವಿಷ್ಣು ಕರ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ 'ಕಿಂಸ್ವಿದಾಸೀತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಾಧನವೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. 'ನಾಸದಾಸೀತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಆಗ ಆಕಾಶಾದಿ ಭೂತಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಲಯ-ದಲ್ಲಿ ಸಾಧನಗಳಿದ್ದವು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಇವೆ. 'ನಾಸದಾಸೀತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದೆ 'ತಮಸ್ಸು ಇತ್ತು' ಎಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧನಗಳಿದ್ದವು ಆದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಇದ್ದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂ.ಪ ಹೇಳಿದ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯು 'ಕಿಂಸ್ವಿದಾಸೀತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ

ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಟಾದಿಸೃಷ್ಟಿಯು ಪರತಂತ್ರನಾದ ನೇಕಾರನಿಂದಾಗಿದ್ದು. ಅದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನಗಳು (ಅಂದರೆ ನೇಕಾರನ ಅಧೀನವಲ್ಲದ ನೂಲು ಮುಂತಾದವುಗಳು) ಬೇಕು. ಆದರೆ ಮಹದಾದಿ ವಿಶ್ವ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರ ಈಶನಿಂದಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನಗಳು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಬಾಧಿತ. ಪ್ರಾಣಾದಿ ಜೀವರಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಕ್ರಿಯೆ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಅವರು ಅಸ್ವಂತ್ರ-ರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಅದರಂತೆ 'ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಚೈವ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಎಲ್ಲ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ ಪ್ರವೇಶದಿಂದಾಗಿ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಸಾಧನಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರ' ಎಂಬುದು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಶಭಿನ್ನ-ವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನಗಳೂ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. 'ಅದ್ಭ್ಯಃ ಸಂಭೂತಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನೀರು ಎಂಬ ಸಾಧನ ಕಂಡಿದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ಸರಿಯಲ್ಲ - 'ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮಚ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅದು ಈಶಾಧೀನ ಸಾಧನವೇ ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರವಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವು ಸಮರ್ಥ-ನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಾಧನವಾದರೂ ಏಕೆ ಬೇಕು? ಎಂದರೆ ಲೀಲಾರ್ಥವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದೇ ಸಮಾಧಾನ.

॥ ಓಂ ಇತರ ವ್ಯಪದೇಶಾದ್ಧಿತಾಕರಣಾದಿ ದೋಷಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ಓಂ ॥ ೨-೧-೭

ಪ್ರಾಣಾದಿ ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವದ ಅನುಭವವಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣೋಕ್ತವಾದ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಜನ್ಮಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತ' ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಈಶನು ಚೇತನ ಹಾಗೂ ಕರ್ತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಅದರಂತೆ ಜೀವನೂ ಚೇತನನಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ತನಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಚೇತನತ್ವಯುಕ್ತಿ ಇದೆ. ಇದಕ್ಕೆ 'ಜೀವಾತ್ ಭವಂತಿ ಭೂತಾನಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ 'ಅಹಂ ಕರ್ತಾ'

ಎಂಬ ಅನುಭವದ ಸಂವಾದವೂ ಇದೆ. ಇಂತಹ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಕರ್ತಾ ಎನ್ನುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಜೀವನೇ ಕರ್ತಾ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಮಹದಾದಿಗಳಿಗೂ ಅವನೇ ಕರ್ತನೆಂದರೆ ಲಾಘವವೂ ಇದೆ. ವಿಷ್ಣು ಕರ್ತನೆಂದರೆ ಗೌರವದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ - ಹೇಗೆಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನೋ? ಅಯೋಗ್ಯನೋ? ಅಯೋಗ್ಯನೆಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ವ್ಯರ್ಥ. ಯೋಗ್ಯನೆಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವ ಅವನು ಈಗ ಕಾಣಬೇಕು. ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲ ಎಂದೇ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದು. ಅಂಥವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಗೌರವ ದೋಷ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಕರ್ತನಲ್ಲ ಎಂದು ಒಂದು ಪೂ. ಪ.

ಇನ್ನೊಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ಮಹದಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವದ ಅನುಭವ ಜೀವನಿಗೆ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಈಶನು ಕರ್ತನಾಗಲಿ. ಘಟಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವದ ಅನುಭವ ಜೀವನಿಗೆ ಇದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಲಾಘವಾತ್ ಅವನು ಮಾತ್ರ ಕರ್ತನಾಗಲಿ ಎಂದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಜೀವನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನಾದರೆ ಅಹಿತ ಕರಣ ಹಿತಾಕರಣಗಳು ಅಯುಕ್ತವಾದವು ಎಂಬ ಬಾಧಕವಿದೆ. ಮತ್ತು ಜೀವನು ಒಂದು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ ಎತ್ತಲಿಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ಏಕದೇಶ-ವನ್ನೋ? ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾನೆನ್ನುವುದು ಅನುಭವವಿರುದ್ಧ. ಏಕದೇಶವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆನ್ನುವುದು ನಿರವಯವತ್ವ ಶ್ರುತಿ ವಿರುದ್ಧ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಬಾಧಕವಿದೆ.

ಇನ್ನು ಜೀವ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ. 'ಜೀವಾತ್ ಭವಂತಿ ಭೂತಾನಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು 'ಅಪೂರ್ವತಾ' ಲಿಂಗದಿಂದ ಈಶಪರ-ವಾಗಿದೆ. ಉಪಲಬ್ಧಿ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶನೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಸರಿಯಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳಂತೆ, ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳಂತೆಯೂ ಅಂತರ್ಧಾನ ಶಕ್ತಿ ಉಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

'ಅಹಂ ಕರ್ತಾ' ಎಂಬ ಅನುಭವವೇ ಜೀವನ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧಕ ಎಂಬುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಚಾರ್ವಾಕನಿಗೆ ಜಡದೇಹದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯು

ಭ್ರಮವಾದಂತೆ ಇದೂ ಭ್ರಮವಾಗಿದೆ. ಜೀವ ಈಶಾಧೀನನಾದ್ದರಿಂದ. ಇನ್ನು ಚೇತನತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯೂ 'ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಕಲ್ಲು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃವಲ್ಲ ಅದರಂತೆ ಅಸ್ವತಂತ್ರನಾದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃವಲ್ಲ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನದಿಂದ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೇ ಪೂ.ಪಕ್ಷವೂ ಅಯುಕ್ತ. ಈಶನು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧನಾದ್ದರಿಂದ, ಅವನು ಮಹದಾದಿಗಳಿಗೂ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೂ ಕರ್ತನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಬರುವ ಗೌರವವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಗೌರವವಾದ್ದರಿಂದ ದೋಷವಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣದ ಅಸಂಭವ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಫಲ. ಅದರ ಪರಿಹಾರವೇ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

ll ಓಂ ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದ ಮೂಲತ್ವಾತ್ ಓಂ ll ೨-೧-೮

ಜೀವನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತಾ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ - ಜೀವನು ಅಲ್ಪ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನುಪಯೋಗಿಸುವುದು ಅನುಭವ ವಿರುದ್ಧ. 'ಏಕದೇಶವನ್ನು-ಪಯೋಗಿಸುವುದು ನಿರವಯತ್ವ ಶ್ರುತಿ ವಿರುದ್ಧ' ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಅದು ಈಶಕರ್ತೃತ್ವದಲ್ಲೂ ಸಮಾನ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಸಂಗತ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ವಿಷ್ಣುವು ಅಲ್ಪಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆಂದರೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಂತನಲ್ಲವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕದೇಶ-ವನ್ನುಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆಂದರೆ ನೇಹ ನಾನಾ ಎಂಬ ನಿರವಯವತ್ವ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ. ಹೀಗಾಗಿ ಜೀವನಿಗಿಂತ ಈಶನಲ್ಲಿ ಏನೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಇದು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೋಷ ಈಶನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಅಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಈಶನಿಗೆ ಹಸ್ತಾದಿಕರಣಗಳಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಈಶನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಬಂದ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಈಶನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಜೀವನಿಗೂ ಈಶನಿಗೂ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. 'ಯೋಸೌ ವಿರುದ್ಧೋ ವಿರುದ್ಧಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಲೋಕವಿರುದ್ಧವಾದದ್ದು ಈಶನಲ್ಲಿ ಅವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈಶನು ಶಾಸ್ತ್ರೈಕ ಗಮ್ಯನಾದ್ದರಿಂದ ಶುಷ್ಕತರ್ಕ ಗೋಚರನಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂಗ - ಪೂರ್ಣ ಶಕ್ತ್ಯುಪ-ಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತರ್ಕದಿಂದ ಬಾಧ್ಯನಲ್ಲ.

'ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧ ನಾರಾಸಕವಾದ, ನಿತ್ಯವಾದ, ಸರ್ವವಿಷಯಕವಾದ, ಅನೇಕ ಅಘಟಿತ ಘಟನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಉಳ್ಳವನು. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಇದಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಈಶನಿಗೆ ಹಸ್ತಾದಿ ಕರಣಗಳಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ 'ನತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂಕರಣಂ ಚ ವಿದ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ-ಯಾದರೂ ಪ್ರಾಕೃತಕರಣ ನಿಷೇಧ ಪರ. ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪ ಶರೀರ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಕ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಸಾಧಕತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು . ಇಲ್ಲಿ ಬಾಧಕತ್ವ ನಿರಾಸ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೧-೬

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ಅವನ ಶಕ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಢಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವದ ಪ್ರಯೋಜನ (ಫಲ)ವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಢಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ಅಯುಕ್ತವೋ ಯುಕ್ತವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಅಯುಕ್ತ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಈಶನಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಫಲೋದ್ದೇಶ ಇದೆಯೆಂದರೆ ಅಪೂರ್ಣತ್ವ ಪ್ರಸಂಗ. ಫಲೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಅದರಿಂದಲೇ ಅಪೂರ್ಣ-ರಾದ ಚೈತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವ ಇಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಈಶನಿಗೂ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವ ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು. ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶ್ಯ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ದಯೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದರೆ ದಯೆಗಾದರೂ ಏನು ಫಲ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ದೇವಸ್ಯೈಷ ಸ್ವಭಾವೋಯಂ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಹಳುವಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದು ಸ್ವಭಾವವೇ ಹೊರತು ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶ್ಯ ಮೂಲಕವಲ್ಲ. ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕಣ್ಣು ರೆಪ್ಪೆ ಹಾಕುವುದು ಮುಂತಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕಂಡಿದೆ. ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಂತರಿಗೂ ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶ್ಯವಿಲ್ಲದ ಶಿರೋಹಸ್ತ ಚಾಲನಾದಿಗಳು ಪ್ರವಚನಾದಿ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಅವನಿಗೆ ಬೆರಳಲ್ಲಾಡಿಸಿದಂತೆ ಅನಾಯಾಸ ಸಾಧ್ಯವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಲೀಲಾರೂಪವಾಗಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನು ದಯೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ದಯೆಯಿಂದ ತನಗಾಗುವ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ದಯೆ ತೋರುತ್ತಾನೆ.

॥ ಓಂ ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘೃಣ್ಯೇ ನ ಸಾಪೇಕ್ಷಾತ್ತಥಾಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ ॥ ೨-೧-೧೦

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪರ ಪ್ರಯೋಜನ ರೂಪವಾದ ಫಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವ ಸರಿಯೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಅಲ್ಲ ಎಂದು **ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ**. ವಿಷ್ಣುವು ಪರರ ಸುಖ ದುಃಖಕ್ಕಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಅವರವರ ಕರ್ಮವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೇ ಸುಖ ದುಃಖ ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದರೆ. ವೈಷಮ್ಯ (ಪಕ್ಷಪಾತ) ದೋಷ ಮತ್ತು ನೈರ್ಘೃಣ್ಯ (ಸುಮ್ಮನೇ ದುಃಖ ಕೊಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ನಿಷ್ಕಾರುಣ್ಯ) ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಫಲ ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದರೆ ಆ ಕರ್ಮಗಳೂ ಅವನ ಅಧೀನವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನೆಂದು ಅದೇ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಗಳು ಅವನ ಅಧೀನವಲ್ಲವೆಂದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸೃಷ್ಟಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಈಶನು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿಯೇ ಸುಖ ದುಃಖ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನೂ ಅವನೇ ಆದರೆ

ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ವಿಭಾಗದಿಂದ (ಅಂದರೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ) ಪುಣ್ಯಪಾಪಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಕಿಂತು, ಕರ್ಮ-ಪ್ರವಾಹವು ಅನಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಕರ್ಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಫಲ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವೇದವೇ ಹೇಳಿದೆ. ಅನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೂ ಅವನ ಅಧೀನವೇ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಗಮನಿಸದೇ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪುಣ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡಿಸ-ಬಹುದಿತ್ತು ಆದರೆ ಮಾಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ - ಈ ನಿಮಿತ್ತ ಬರುವ ವೈಷಮ್ಯ-ನೈರ್ಘೃಣ್ಯಗಳು ವೇದದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ವೇದವು ಹೇಳಿದ್ದೊಂದು ತಾನು ಮಾಡಿದ್ದೊಂದು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದ ಅಪ್ರಮಾಣ ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನಾದಿ ಕರ್ಮವೇ ಫಲಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತ ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ವೇದ ಹೇಳಿದ್ದು. ಇನ್ನು ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘೃಣ್ಯಗಳು ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಕಾರಣವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪಾಪಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಜೀವರು ವಿಧಿ ನಿಷೇಧ ಬದ್ಧರಾದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ದೋಷಗಳು ಅವರ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದೇ ಹೊರತು ವಿಧಿ ನಿಷೇಧಾತೀತನಾದ ಈಶನಿಗೆ ಇದು ಪ್ರತ್ಯವಾಯಾಪಾದಕವಲ್ಲ.

ಸಮೋಹಂ ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಮತ್ವರೂಪ ಸದ್ಗುಣಕ್ಕೂ ವಿರೋಧಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನಾದಿ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕರ್ಮ ಮಾಡಿಸುವುದೇ ಸಮತ್ವವೆನಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಸಕಾರಯೇತ್ ಪುಣ್ಯ ಮಥಾಪಿ ಪಾಪಂ ನ ತಾವತಾ ದೋಷವಾನ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ಇದನ್ನು ದೋಷವಲ್ಲ-ವೆಂದೇ ಹೇಳಿದೆ. ಏ ವಂ ಚ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೧-೧೧

ಇದುವರೆಗಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವಾದಿ ಒಂದೊಂದು ಗುಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಒಂದೊಂದು ದೋಷಾಭಾವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಉಪಸಂಹಾರ ರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣ ಪೂರ್ಣತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬರಬಹುದಾದ ಯುಕ್ತಿ

ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಂತರ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಿರ್ದೋಷತ್ವ ಹಾಗೂ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. – ಚೈತ್ರಾದಿಗಳು ಚೇತನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ದೋಷಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಅಪೂರ್ಣರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೂ ಚೇತನನಾದ್ದರಿಂದ ದೋಷಿಯೂ ಅಪೂರ್ಣನೂ ಆಗಬೇಕು. ದೋಷಿಯಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಗುಣಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಚೈತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳು ಜೊತೆಯಾಗಿರುವುದೇ ಕಂಡಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ ದೇವೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಭಗವಂತನನ್ನು ನಿರ್ದೋಷ ಮತ್ತು ಗುಣಪೂರ್ಣ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದಕ್ಕೆ, ಯುಕ್ತಿಯ ಬೆಂಬಲವೂ ಇದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ – ಚೈತ್ರಾದಿಗಳು ಧನಿಕರಾಗಲು ಸಮರ್ಥರೂ ಮತ್ತು ಆ ಇಚ್ಛೆ ಉಳ್ಳವರಾದ್ದರಿಂದ ಧನಿಕರಾದದ್ದು ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೂ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾಗಲು ಸಮರ್ಥನೂ ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಇಚ್ಛೆ ಉಳ್ಳವನೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಹಾಗೆಯೇ ಚೈತ್ರಾದಿಗಳು ರೋಗ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಪಡೆದವರೂ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥರೂ ಆಗಿ ರೋಗರಹಿತರಾದದ್ದು ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೂ ನಿರ್ದೋಷನಾಗಲು ಶಕ್ತನೂ ಮತ್ತು ಆ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ದೋಷನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತಿ . ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಂತ–ನಾದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ದೋಷನಾಗುವ ಇಚ್ಛೆ ಹಾಗೂ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾಗುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಲು ಬೇಕಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಅವನಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬುದು 'ಶ್ರುತೇಸ್ತು' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಮೇಯದ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗೂ ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಇದರ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದ

॥ ಓಂ ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಂ ಓಂ ॥ ೨-೨-೧

ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮಯ ವಿರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ (ಸಮಯ = ಸಿದ್ಧಾಂತ) ಈ ಪಾದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಪಾದದೊಂದಿಗೆ ಹೇಗೆ ಸಂಗತಿ ಎಂದರೆ? ಹಿಂದಿನ ಪಾದದ ಮೊದಲನೆ ಅಧಿಕರಣ ಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣ. ಅದರಲ್ಲಿ ''ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಗುಣಸೂತ್ರವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುವಿನ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನೇ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪಾದಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಯುಕ್ತಿ, ಸಮಯ, ಶ್ರುತಿ, ಯುಕ್ತಿಸಹಿತಶ್ರುತಿ. ಇವು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಪ್ರಬಲ. ಮೊದಲು ದುರ್ಬಲವಾದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸಮಯ ವಿರೋಧವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ).

ಈ ಸಮಯಗಳು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿವೆ. ಹೈತುಕ ಪಾಷಂಡ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಇದು 'ಅಕ್ಷಪಾದಕಣಾದೌ ಚ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಹೇತು (ಯುಕ್ತಿ)ವುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಹೈತುಕಮತ ಪ್ರಬಲ. ಅದರ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನೇ ಮೊದಲು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಕರ್ತಾ' ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಘಟಾದಿಗಳು ಕಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಮಹದಾದಿಗಳೂ ಕಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವುಳ್ಳವು-ಗಳಾಗಬೇಕು. ಇದು ಒಂದು ಅನುಮಾನ. ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಮಹದಾದಿಗಳೂ ಕಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸಜಾತೀಯ ಕಾರಣವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಬೇಕು. ಇದು ಇನ್ನೊಂದು ಅನುಮಾನ. ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಮಹದಾದಿ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಹೇಗೆ ಜಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ಕರ್ತೃತ್ವ ಇದೆಯೋ ಹಾಗೇ

ಪ್ರಧಾನವೂ ಜಲಾದಿಯಂತೆ ವಸ್ತುವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತಿ-ರೂಪವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಅಥವಾ, ಹಾಲು ಹೇಗೆ ಸ್ವತಃ ಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೇ ಪ್ರಧಾನವೂ ಅದರಂತೆ ದ್ರವ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದೂ ಸ್ವತಃ ಪರಿಣಾಮ-ವುಳ್ಳದ್ದಾಗಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನದಿಂದ, 'ಪ್ರಧಾನ' ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ 'ಅನ್ಯ ಅನಪೇಕ್ಷವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವ' ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯವಾದಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಕರ್ತಾ ಎಂದರೆ ಈ ಮತದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಕರ್ತಾ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣಜನ್ಯತ್ವ ಮತ್ತು ಸಜಾತೀಯ ಕಾರಣಜನ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಾವೂ ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲೆರಡು ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ 'ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ' ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು, ಪ್ರಧಾನವು ಅಚೇತನವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ. ಮಹದಾದಿಗಳು ಕಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಅವೂ ಕೂಡ ಚೇತನನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾಗಬೇಕು. ಎಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ-ವಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಅನುಮಾನ-ಗಳಿಗೆ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ' ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕಂಡಿದೆ. ಹಾಲು ಸ್ವತಃ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಯೋ ನದ್ಯಃ ಸ್ಯಂದಂತೇ'' ''ಏತೇನ ಹ ವಾ ವ ಪಯೋ ಮಂಡಂ ಭವತಿ'' ''ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ'' ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಭಗವತ್ ಚೇತನ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯ ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕೇವಲ ಅಚೇತನ ಕರ್ತೃತ್ವ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಹಾಗು ಅದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಇದೆ. ಇಂತಹ ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಚೇತನ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಮತ ದುಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ

ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದ

॥ ಓಂ ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಂ ಓಂ ॥ ೨-೨-೧

ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮಯ ವಿರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ (ಸಮಯ = ಸಿದ್ಧಾಂತ) ಈ ಪಾದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಪಾದದೊಂದಿಗೆ ಹೇಗೆ ಸಂಗತಿ ಎಂದರೆ? ಹಿಂದಿನ ಪಾದದ ಮೊದಲನೆ ಅಧಿಕರಣ ಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣ. ಅದರಲ್ಲಿ ''ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಗುಣಸೂತ್ರವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹೇತುವಿನ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನೇ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪಾದಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಯುಕ್ತಿ , ಸಮಯ, ಶ್ರುತಿ, ಯುಕ್ತಿಸಹಿತಶ್ರುತಿ. ಇವು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಪ್ರಬಲ. ಮೊದಲು ದುರ್ಬಲವಾದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸಮಯ ವಿರೋಧವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ).

ಈ ಸಮಯಗಳು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿವೆ. ಹೈತುಕ ಪಾಷಂಢ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಇದು 'ಅಕ್ಷಪಾದಕಣಾದೌ ಚ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಹೇತು (ಯುಕ್ತಿ)ವುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಹೈತುಕಮತ ಪ್ರಬಲ. ಅದರ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನೇ ಮೊದಲು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 'ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಕರ್ತಾ' ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಘಟಾದಿಗಳು ಕಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಮಹದಾದಿಗಳೂ ಕಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವುಳ್ಳವು-ಗಳಾಗಬೇಕು. ಇದು ಒಂದು ಅನುಮಾನ. ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಮಹದಾದಿಗಳೂ ಕಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸಜಾತೀಯ ಕಾರಣವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಬೇಕು. ಇದು ಇನ್ನೊಂದು ಅನುಮಾನ. ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಮಹದಾದಿ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಹೇಗೆ ಜಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ಕರ್ತೃತ್ವ ಇದೆಯೋ ಹಾಗೇ

ಪ್ರಧಾನವೂ ಜಲಾದಿಯಂತೆ ವಸ್ತುವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತಿ-ರೂಪವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಅಥವಾ, ಹಾಲು ಹೇಗೆ ಸ್ವತಃ ಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೇ ಪ್ರಧಾನವೂ ಅದರಂತೆ ದ್ರವ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದೂ ಸ್ವತಃ ಪರಿಣಾಮ-ವುಳ್ಳದ್ದಾಗಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನದಿಂದ, 'ಪ್ರಧಾನ' ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ 'ಅನ್ಯ ಅನಪೇಕ್ಷವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವ' ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯವಾದಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಕರ್ತಾ ಎಂದರೆ ಈ ಮತದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಕರ್ತಾ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣಜನ್ಯತ್ವ ಮತ್ತು ಸಜಾತೀಯ ಕಾರಣಜನ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಾವೂ ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲೆರಡು ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ 'ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ' ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು, ಪ್ರಧಾನವು ಅಚೇತನವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿ-ವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ. ಮಹದಾದಿಗಳು ಕಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಅವೂ ಕೂಡ ಚೇತನನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾಗಬೇಕು. ಎಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ-ವಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಅನುಮಾನ-ಗಳಿಗೆ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ' ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕಂಡಿದೆ. ಹಾಲು ಸ್ವತಃ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಯೋ ನದ್ಯಃ ಸ್ಯಂದಂತೇ'' ''ಏತೇನ ಹ ವಾ ವ ಪಯೋ ಮಂಡಂ ಭವತಿ'' ''ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ'' ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಭಗವತ್ ಚೇತನ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯ ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕೇವಲ ಅಚೇತನ ಕರ್ತೃತ್ವ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಹಾಗು ಅದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಇದೆ. ಇಂತಹ ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಚೇತನ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಮತ ದುಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ

ವಿರೋಧ ಯಾವುದೇ ಹಾನಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರುತಿ-ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ 'ವಿಷ್ಣುವೇ ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ' ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಈ ಪಾದದ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಜನ್ಮಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಓಂ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಚ್ಚ ನ ತೃಣಾದಿವತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೨

ಅನೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ವೈದಿಕಮತಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತವಿರೋಧಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮೊದಲು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ ಈಗ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶ-ಗುಣಕಪಧಾನಕರ್ತೃತ್ವ (ಈಶ್ವರ ಅಪ್ರಧಾನ, ಪ್ರಧಾನವೇ ಮುಖ್ಯ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ) ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಆನಂತರ್ಯ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಚೇತನ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡದೇ ಹೋದರೂ ಈಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಹೇಗೆ ಮಳೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪೃಥಿವಿಯೇ ತೃಣಾದಿರೂಪಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೇ ಈಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಮಹದಾದಿ ಜಗದಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಕರ್ತಾ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಈ ಅಪ್ರಧಾನನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಕುರಿತಾದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಜಗತ್ಕಾರ್ತಾ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿತ್ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು, ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಸತ್ತಾಪ್ರದ-ನಾಗಿ ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರೇರಣೆ ಇಲ್ಲದೇ

ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನೇ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ತೃಣಾದಿ ಕಾರ್ಯ ವಸ್ತುಗಳೂ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನ.

''ಸ ಏವ ಭೂಯೋ ನಿಜವೀರ್ಯಚೋದಿತಾಂ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಸ್ತಿತ್ವವೂ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರನು ಕಾರ್ಯಕಾರಣರೂಪವಾದ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳ ಸತ್ತಾ-ಪ್ರದನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಪರ್ಜನ್ಯದಂತೆ ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸತ್ತಾ-ಪ್ರದನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅವನು ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ದುರ್ಮತ ಎಂದಾಗಿ ಅದರ ವಿರೋಧ ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಪ್ಯರ್ಥಾಭಾವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೩

ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ, ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಅನುಮಾನ ಇವುಗಳಿಂದ, ಕೇವಲ ಜಡಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಈಶ್ವರಗುಣಕವಾದ ಜಡಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿಯಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಶ್ರುತ್ಯನು-ಮಾನಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣ. ದೇಹವೇ ಕರ್ತೃ ಹಾಗಾಗಿ ಈಶ್ವರ ಕರ್ತೃವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲಎಂದು ಹೇಳುವ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದ-ರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪೂರ್ವಪೂರ್ವ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಮಹೀ-ಮಹೀಧರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ). ಕೆಲವು ಕಡೆ, ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಮದಿರೆ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ವಸ್ತು ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಜೀವ (ಜ್ಞಾನ)ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲಿ.

ಶ್ರುತಿ, ಅನುಮಾನ ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣ ಉಳಿದದ್ದು ಅಪ್ರಮಾಣ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮ ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ವಸ್ತುಗಳ ಸಿದ್ಧಿ ಹೇಗೆ?

ಪರಿಹಾರ :- ಧರ್ಮಾದಿ ಯಾವ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ವಸ್ತುವನ್ನೂ ಒಪ್ಪುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರುತಿ ಅಪ್ರಮಾಣ ಎಂದರೆ ಅದು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವೇ.

ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈಶ್ವರನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಎಲ್ಲಿದೆ? ಈಶ್ವರನೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು. ಇನ್ನು ಅವನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಎಂಬುದು ದೂರ ಉಳಿಯಿತು. ಹೀಗೆ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತವು ಅತ್ಯಂತ ಹೇಯವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಮತಕ್ಕೆ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಚಾರ್ವಾಕ ಮತಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತು ವಿಷಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಅದೃಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದದ್ದೇ ವಿಷಯ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆದರೆ ''ಅಪ್ರಾಪ್ತೇ ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಥವತ್'' ಎಂಬ ನಿಯಮದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಿದ್ಧವಾದ ವಸ್ತುವು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗದೇ ಹೋದರೂ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ?

ಉತ್ತರ :- ಅದೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಅಭಾವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-ಗೋಚರವಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಅಭಾವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಗೋಚರ-ವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂಬುದೇ ಅನುಮಾನ. ಆದರೆ ಅನುಮಾನಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಧರ್ಮಾದಿಗಳ

ಅಭಾವ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಅಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯ-ವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಚಾರ್ವಾಕಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ. ಆ ಪ್ರಯೋಜನ ಇರುವುದಾದರೂ ದೃಷ್ಟವೋ ಅದೃಷ್ಟವೋ ಆಗಬೇಕು. ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಧರ್ಮ, ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದದು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಯಾವುದನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ. ದೃಷ್ಟವಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಜನ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಧನಾದಿಗಳು ವ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಲಭಿಸುವುದರಿಂದ ಅದು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೇ ಪ್ರಯೋಜನ ಎಂದರೆ ಅದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಪರಧನ ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಿಗಾಗಿ ಜನರು ಪರಸ್ಪರ ಹಿಂಸೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ ಅಪಕಾರವೇ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು. ಯಾವ ಲೋಕೋಪಕಾರವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜಗಳಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತ ಅತ್ಯಂತ ದುಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ನಮ್ಮದು ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಲಿ ಎಂದರೆ ಅದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂದಾಗ ಬೇಕಾದರೆ ನಿಯಮೇನ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿರಲೇಬೇಕು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತವು ದುರ್ಮತವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರ ವಿರೋಧ ಯಾವುದೇ ಹಾನಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

।। ಓಂ ಪುರುಷಾಶ್ಮವದಿತಿ ಚೇತ್ತಥಾಪಿ ಓಂ ।। ೨-೨-೪

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತ ದುರ್ಮತ ಹಾಗಾಗಿ ಅದರ ವಿರೋಧ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಅಬಾಧಿತ. ಎಂದು

ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಷಯಾದಿಗಳುಳ್ಳ, ಪುರುಷೋಪ-ಸರ್ಜನಕವಾದ ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ 'ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ' ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವೇ ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಕೇವಲ ಜಡಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಕರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡದೇ ಹೋದರೂ ಜೀವಗುಣಕಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಇದು ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಕಂಡಿದೆ. ಮೃತ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ತರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಜೀವ ಸಂಬಂಧ ಇರುವ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ, ಅಶ್ಮಾನಯನಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವ, ಜೀವೋಪಸರ್ಜನಕ ಅಚೇತನ ನಿರ್ವರ್ತ್ಯತ್ವ ಎರಡೂ ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವ ಇರುವುದರಿಂದ ಜೀವೋಪಸರ್ಜನ ಅಚೇತನ ನಿರ್ವರ್ತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಅಪ್ರಧಾನ-ವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೇ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮತದ ವಿರೋಧ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ. ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,

''ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ ಕಿಂಚನಾರೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು, ಶರೀರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಭಗವಂತನ ಅಧೀನ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಒಪ್ಪುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಲೌಕಿಕರು, ಪರೀಕ್ಷಕರು ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡ ದೇಹವನ್ನು 'ಅಂಗ' ಎಂದು ಜೀವವನ್ನು 'ಅಂಗೀ' ಎಂದೂ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವನನ್ನು ಉಪಸರ್ಜನ, ಜಡವನ್ನು ಪ್ರಧಾನ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈ ವ್ಯವಹಾರ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಜೀವ-ಗುಣಕದೇಹಮಾತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ

ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯ ಬಂದು ಅನುಮಾನವು ದುಷ್ಟ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವಗುಣಕ ಪ್ರಧಾನ ಕರ್ತೃತ್ವ ಎಂಬುದು ಪ್ರಮಾಣರಹಿತ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂತಹ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮತವು ದುರ್ಮತ ಎಂದಾಗಿ ಅದರ ವಿರೋಧ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

।। ಓಂ ಅನ್ಯಥಾನುಮಿತೌ ಚ ಜ್ಞಶಕ್ತಿವಿಯೋಗಾತ್ ಓಂ ।।
೨-೨-೫

ಹಿಂದೆ, ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಗತ್ವವನ್ನೂ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅಂಗಿತ್ವವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಅದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಆ ದೋಷ ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವನಿಗೇ ಅಂಗಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ. ಹೀಗೆ ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪುರುಷನನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿ ಆಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಅವನ ಕರ್ತೃತ್ವವು ದೂರ ಉಳಿಯಿತು. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆ ಕಂಡಿದೆ. ಕಲ್ಲನ್ನು ತರುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದೇಹೋಪಸರ್ಜನಕ ಜೀವ ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಕಂಡಿದೆ. ಅದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಅದೂ ದೇಹೋಪಸರ್ಜನಕ ಜೀವಕರ್ತೃಕವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೇ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನಕ ಸಾಂಖ್ಯಮತ.

ಹಿಂದೆ, ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಈಗ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ಕರ್ತಾ. ಪುರುಷಪ್ರಧಾನಕವಾದ ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅಂಗಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಹಿಂದಿನ ಅನುಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಗಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೂ ಅದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಗಿತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹವಿಲ್ಲದೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿ ಇದೆಯೋ, ಇಲ್ಲವೋ? ಶಕ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದರೆ ದೇಹ ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತು. ದೇಹವಿಲ್ಲದೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ದೇಹದ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಬಂಧ ಏರ್ಪಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಜೀವನಿಗೆ ಆ ಶಕ್ತಿ (ದೇಹಸಂಬಂಧಹೊಂದುವ) ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಆ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೇ ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. (ಪ್ರಕೃತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲು ಜೀವನಿಗೆ ಶಕ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಇದೆ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ವ್ಯರ್ಥ. ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧ ಏರ್ಪಡುವ ಪ್ರವೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದಾಯಿತು). ಪುನಃ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಅನವಸ್ಥಾ ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಇದೆ ಎಂದರೆ ಮುಕ್ತರ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧ-ವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹ-ಸಂಬಂಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗಾಗಿಯೇ ಅಶ್ಮಾನಯನಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯ ಬರುವುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಅನುಮಾನವು ದುಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಅದು ಸಾಧ್ಯಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನಕ ಪ್ರಕೃತಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗಿ ಇಂತಹ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಮತವೂ ದುಷ್ಟ ಎಂದಾಗುವುದು. ಅದರ ವಿರೋಧ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬ ಮತಕ್ಕೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಓಂ ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾದ್ಧಿತಾಕರಣಾದಿ ದೋಷ ಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ಓಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲೂ ಅದನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ :- ಇಲ್ಲ, ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಯುಕ್ತಿ ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಸಮಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ.

॥ಓಂ ಮಹದ್ದೀರ್ಘವದ್ವಾ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಂ ಓಂ॥ ೨-೨-೬

ನೀರೀಶ್ವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪತ್ಯುದಾಹರಣ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಂತಗುಣತ್ವ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೊ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕಂದರೆ,

ಈಶ್ವರ ಹಾಗು ಜೀವಾತ್ಮಾ ಇಬ್ಬರೂ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲೇ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾ, ಪರಿಮಾಣ, ಪೃಥಕ್ತ್ವ, ಸಂಯೋಗ, ವಿಭಾಗ ಎಂಬ ಐದು ಸಾಮಾನ್ಯಗುಣಗಳೂ, ಹಾಗೇ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದ ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛೆ, ಪ್ರಯತ್ನ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಶೇಷಗುಣಗಳು ಒಟ್ಟು ಎಂಟು ಗುಣಗಳು ಇವೆ. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಈ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ. ಜೀವನಿಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಇನ್ನೂ ಆರು ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿವೆ. ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದ ಮೇಲೆ ಅನಂತಗುಣತ್ವ

ಹೇಗೆ ಬರುವುದು? ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುವ ವೈಶೇಷಿಕಮತದ ವಿರೋಧ ವಿಷ್ಣುವು ಅನಂತಗುಣ ಎಂಬ ಮತಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವು ಅನಂತಗುಣವುಳ್ಳವನು ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ವೈಶೇಷಿಕರು ಅಯುಕ್ತಭಾಷಿಗಳು. ಅವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಂತಹ ದುಷ್ಟಮತದ ವಿರೋಧ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನಂತಗುಣತ್ವ ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅವರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಹೇಗೆಂದರೆ,

೧) ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿಪರಿಮಾಣವು ಚತುರಣುಕಾದಿ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣ. ಆದರೆ ಪರಮಾಣು ಪರಿಮಾಣ ದ್ವ್ಯಣುಕ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಹಾಗು ದ್ವ್ಯಣುಕ ಪರಿಮಾಣ ತ್ರ್ಯಣುಕಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರ ಬದಲಾಗಿ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ-ರುವ ದ್ವಿತ್ವಸಂಖ್ಯೆ ಹಾಗು ದ್ವ್ಯಣುಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ತ್ರಿತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ದ್ವ್ಯಣುಕ ಹಾಗು ತ್ರ್ಯಣುಕಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,

ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿ ಪರಿಮಾಣವು ಹೇಗೆ ಚತುರಣುಕಾದಿ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಸಮ-ವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಪರಮಾಣು ಹಾಗು ದ್ವ್ಯಣುಕ ಪರಿಮಾಣವೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ದ್ವ್ಯಣುಕ ಹಾಗು ತ್ರ್ಯಣುಕ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದು. ಯಾವುದೇ ಅನುಪಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಅನುಪಪತ್ತಿ ಇದೆ. ಪರಿಮಾಣವು ಸ್ವಸಜಾತೀಯೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಪರಿಮಾಣ ಜನಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣ 'ಅಣು': ದ್ವ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣ 'ಹ್ರಸ್ವ'. ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣ ಮಹತ್. ಹೀಗೆ ವಿಜಾತೀಯವಾದ್ದರಿಂದ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಉತ್ತರ :- ವಿಜಾತೀಯವಾದರೂ, ಪರಮಾಣು ಹಾಗು ದ್ವ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅಸಮಾಯಿಕರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಬದಲು ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಇರುವ 'ಪ್ರಚಯ'ಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

೨) ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅಣು, ಮಹತ್, ಹ್ರಸ್ವ, ದೀರ್ಘ ಎಂಬ ಅವಾಂತರ ಜಾತಿಯಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. 'ಪರಿಮಾಣ' ಎಂಬುದು ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳೂ ಅಣು ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲವೂ ಆಗಬಹುದು. ಯಾವುದೇ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಲ್ಲ. ಪುರುಷನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹಾಗು ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಅಣು, ಮಹತ್ ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಬಹುದು.

೩) ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೇಳುವ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿವಕ್ಷಿತತಂತು ಸಂಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ 'ಪಟ' ಎಂಬುದಿಲ್ಲ. ವಿವಕ್ಷಿತತಂತುಸಂಯೋಗವೇ 'ಪಟ'. ಹಾಗಾಗಿ ತಂತುಸಂಯೋಗವು ಪಟವನ್ನು ಕುರಿತು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

೪) ಅವರು ಹೇಳುವ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಾ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣ. ಆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವೋ ಅನಿತ್ಯವೋ? ನಿತ್ಯ ಎಂದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಇದೆ ಎಂದಾಯಿತು. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಇದ್ದರೂ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಕ್ರಿಯೆ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಗೂ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಇದ್ದರೂ ಪರಮಾಣು ಚೇಷ್ಟಾ ಆಗಬಾರದು. ಆಗ ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಚ್ಛೆಯು ಅನಿತ್ಯ ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆ ಎಂದಾಯಿತು. ಒಂದು ಇಚ್ಛೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಇಚ್ಛೆಯ ಅವಶ್ಯಕತೆ. ಅದೂ ಅನಿತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಹೀಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದೇ ಇಚ್ಛಾ ವ್ಯಕ್ತಿಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾ ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ.

ಒಂದು ಇಚ್ಛೆ ಹುಟ್ಟಲು ಇನ್ನೊಂದು ಇಚ್ಛೆಯ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಈ ಒಂದು ಇಚ್ಛೆಯು ಹೇಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಇಚ್ಛೆಯ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೇ ಹುಟ್ಟಿತೋ

ಅದೇ ರೀತಿ ಉಳಿದ ವಸ್ತುಗಳೂ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೇ ಹುಟ್ಟಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಅವರು ಒಪ್ಪಿರುವ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಸಮಂಜಸವಾದದ್ದಲ್ಲ.

ಅವರು ಒಪ್ಪಿರುವ ಸಮಾವಾಯಿಕಾರಣವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸಮವಾಯ' ಎಂಬುದೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ. ಅವರು ಗುಣ ಮತ್ತು ಗುಣಿ (ದ್ರವ್ಯ) ಇವುಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವರೆಡಕ್ಕೆ ಸಮವಾಯ ಎಂಬ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಸಮವಾಯಿಗಳಿಗೂ (ಗುಣ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯ) ಭೇದವೋ ಅಭೇಧವೋ ಎಂದರೆ, ಅವರು ಭೇದವನ್ನೇ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಈ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಸಮವಾಯಿಗಳಿಗೂ ನಡುವೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಇಲ್ಲದೇ ಹೊದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತೀತಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಅನವಸ್ಥಾ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಸಮವಾಯ' ಎಂಬ ಸಂಬಂಧವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಯಾವುದು (ಪಟ) ಎಲ್ಲಿ (ತಂತುಗಳಲ್ಲಿ) ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಅದು (ತಂತು) ಅದಕ್ಕೆ (ಪಟಕ್ಕೆ) ಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣ ಎನ್ನುವುದೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಪಂಚ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೇ ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

೫) ಹೀಗೆ ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಲಯಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವಾದ ಪರಮಾಣಗಳು ನಿತ್ಯ. ಹಾಗೇ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯೂ ನಿತ್ಯ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸದಾ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಆಗುತ್ತಿರಬೇಕು ಪ್ರಳಯವೇ ಉಂಟಾಗುವಂತಿಲ್ಲ.

೬) ಇನ್ನು ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯ ಎಂಬುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೂ ರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ರೂಪವುಳ್ಳ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಅವೂ ಅನಿತ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕು. ಈ ಅನುಮಾನದ ವಿರೋಧ ಎದುರಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ರೂಪವಿದ್ದರೂ ಅವು ನಿತ್ಯವಾಗುವುದಾದರೆ ಘಟಾದಿಗಳೂ ನಿತ್ಯವಾದವುಗಳಾಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೂ ಈ ಸಮಸ್ಯೆ ಒಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ರೂಪ ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನೂ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಅನಿತ್ಯನಾಗಲಿ ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಉತ್ತರ :- ರೂಪ ಎಂದರೆ ಭೌತಿಕರೂಪ ಎಂದರ್ಥ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಭೌತಿಕ-ರೂಪವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಯಾವುದು ಭೌತಿಕರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದು ಅನಿತ್ಯ ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿ. ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈ ವೈಶೇಷಿಕಮತವನ್ನು ನಿಂದಿಸಲಾಗಿದೆ. ''ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀಂ ತರ್ಕವಿದ್ಯಾಂ ಅನುರಕ್ತೋ ನಿರರ್ಥಿಕಾಂ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೃಗಾಲರೂಪಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಈ ತರ್ಕವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತರಾದರೆ ಅವರಿಗೆ ಸೃಗಾಲ ಜನ್ಮವೇ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಹಾಗಾಗಿ ಈ ವೈಶೇಷಿಕಮತವು ದುಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪೂರ್ಣಗುತ್ವದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನವೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವ-ಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಸಮುದಾಯ ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಓಂ ॥ ೨-೨-೭

ಪರಮಾಣು ಆರಂಭವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಪರ-ಮಾಣುಪುಂಜವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದು ಅವಸರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ್ದ-ರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಸಂಗತಿ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪೂಕ್ಷ. ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು

ಹೇಳುವ ವೈಭಾಷಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ ಮತದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ರೂಪ, ವಿಜ್ಞಾನ, ವೇದನಾ, ಸಂಜ್ಞಾ, ಸಂಸ್ಕಾರ ಎಂಬುದಾಗಿ ಐದು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚವು ಪರಮಾರ್ಥಸತ್ ಆಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರಪಂಚವು ಕೇವಲ ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲೇ ಘಟಾದಿಬುದ್ಧಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ಪರಿಮಾಣವನ್ನಾಗಲೀ ಆ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಆರಬ್ಧವಾದ ಅವಯವಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕ. ಹೀಗೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಪ್ರಪಂಚವು 'ಸತ್' ಆಗಿದೆ. ಸತ್ವ ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವ. ಸತ್ ಆದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅದು ತಾನಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲ ತನಗೆ ಸಜಾತೀಯವಾದ ಘಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಸ್ಥಾಯಿಯಾದರೆ ಅವೂ ಸಜಾತೀಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕು. ಹೀಗಾದರೆ ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅನಂತಕಾರ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳು ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಬೇರೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲದೇ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು.

ಅಥವಾ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವುದು ಸತ್ ಆಗಿದೆಯೋ ಅದು ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂಬುದು ವ್ಯಾಪ್ತಿ ದೀಪದಂತೆ ಎಂಬುದು ದೃಷ್ಟಾಂತ. ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ 'ಸತ್' ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಬೇಕು ಎಂಬುದೇ ಅನುಮಾನ.

ಇಂತಹ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಪ್ರಪಂಚವು ಕಾಲ, ಕರ್ಮ, ನಿಮಿತ್ತ ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃವಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ.

ಈಶ್ವರನ ಸದ್ಭಾವವು ಅವನ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಆಗಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದರೆ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವು ಈಶ್ವರನ ಇರುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಕರ್ತೃತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವೈಭಾಷಿಕ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರಿಬ್ಬರೂ ಅನುಪಪನ್ನಭಾಷಿಗಳು. ಅವರ ಮತ ದುಷ್ಟವಾದದ್ದು. ಅದರ ವಿರೋಧ ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

೧) ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ಕಾರಣವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಆ ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ಘಟಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು. ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅವಯವೀ ಇಲ್ಲ. ಎಂಬ ವಾದ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಸಮುದಾಯವು ಏಕಾಣುಹೇತುಕವೋ ಅನೇಕಾಣುಹೇತುಕವೋ? ಏಕಾಣು-ಹೇತುಕವಾದ ಸಮುದಾಯ ಎಂದರೆ ವಿರೋಧ ಬರುವುದು. ಸಮುದಾಯ ಎಂದರೆ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಇರಲೇಬೇಕು. ಒಂದೇ ಪರಮಾಣುವಿನ ಸಮುದಾಯ ಎಂದರೆ ಅದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನೇಕಾಣುಹೇತುಕ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಮಿಲಿತಾನೇಕಹೇತುಕವೋ ವಿರಲಾನೇಕ ಹೇತುಕವೋ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಮಿಲಿತಾನೇಕಹೇತುಕ ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಮೇಲಿನವಾದರೆ ಸಮುದಾಯ, ಸಮುದಾಯವಿದ್ದರೆ ಮೇಲನ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿರಲಾನೇಕ ಹೇತುಕ ಎನ್ನಬೇಕು. ಆದರೆ ಅದೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿರಲಪರಮಾಣುಗಳು ಸದಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವೂ ಸದಾ ಇರಲೇಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಸಮುದಾಯದ ನಾಶ-ರೂಪವಾದ ಪ್ರಳಯವನ್ನು ನೀವು ಅಂಗೀಕರಿಸರಿವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ವಿರಲಾನೇಕಹೇತುಕವಾದದ್ದೇ ಸಮುದಾಯ ಎಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಸಮುದಾಯ ಎಂದರೆ ವಿರಲಾಣುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆ . ಈ ಅನೇಕತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಸದಾ ಇರುವುದಾದರೂ ಅದು ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಇದ್ದರೆ ಅನೇಕತ್ವದ ಪ್ರತೀತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರ. ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕತ್ವದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯ ಅಧೀನ. 'ಇದು ಒಂದು ಇದು ಇನ್ನೊಂದು' ಎಂಬ ಸ್ವರೂಪದ್ದಾಗಿರುವ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದರೆ ಅಣುಗಳಿಗೆ ಸಾಮೀಪ್ಯ

ಇರಬೇಕು. ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಸಾಮೀಪ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಾ ಬುದ್ಧಿ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅನೇಕತ್ವದ (ಸಮುದಾಯದ) ಪ್ರತೀತಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಸಮುದಾಯದ ಪ್ರತೀತಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದೇ ಪ್ರಳಯ.

ಉತ್ತರ :- ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ವಿಷಯ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಹಾಗು ಅದನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಆತ್ಮಾ ಇಬ್ಬರೂ ಕ್ಷಣಿಕ.

ಸಮುದಾಯದ ಪ್ರತೀತಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಪರ-ಮಾಣುದರ್ಶನ, ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ, ಹಾಗು ವಿತ್ತಿವ್ಯವಹಾರ ಇಷ್ಟೂ ಕೂಡ ಒಬ್ಬನೇ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಅದೇ ರೀತಿ ದರ್ಶನ ವಿಷಯತ್ವ, ಅಪೇಕ್ಷಾ-ಬುದ್ಧಿವಿಷಯತ್ವ, ವಿತ್ತಿ ವ್ಯವಹಾರವಿಷಯತ್ವ ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಒಂದೇ ಪರಮಾಣು-ಗಳಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಈ ಮೂರರ ಏಕಾಧಿಕರಣತ್ವ ಮತ್ತು ಏಕ ವಿಷಯತ್ವ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಮುದಾಯದ ಪ್ರತೀತಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಉಂಟಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

೨) ಇನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುಗಳು ಸ್ವಸದೃಶಕಾರ್ಯಜನನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ, ವಿರಳಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ವಿರಳ ಪರಮಾಣುಗಳು ತಮಗೆ ಸದೃಶವಾದ ವಿರಳಪರಮಾಣುಗಳನ್ನೇ ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ.

೩) ಓಂ ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪರೋಧೋ ಯೌಗಪದ್ಯಮನ್ಯಥಾ ಓಂ ಹಾಗು ಓಂ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಾಪ್ರಾಪ್ತಿರವಿಚ್ಛೇದಾತ್ ಓಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿನಾಶಗಳು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವುಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

೪) ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವ ರೂಪವಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಓಂ ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್ ಓಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ದುಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

೫) ಯಾವುದು 'ಸತ್' ಆಗಿದೆಯೋ ಅದು ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂಬ ಅನುಮಾನವೂ ಕೂಡ ಓಂ ಆಕಾಶೇ ಚಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ.

೬) ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ 'ಅದೇ ಇದು' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ವಿರೋಧವೂ ಎದುರಾಗುತ್ತದೆ.

೭) ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಹಾಗು ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅದು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ದುಷ್ಟಮತವು ಯಾವುದೇ ಪ್ರತಿರೋಧವನ್ನು ಒಡ್ಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಓಂ ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೮

ಕ್ಷಣಿಕಪರಮಾಣುಪುಂಜ ಮತವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳು ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರವೃತ್ತ-ವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವು ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಏಕೆಂದರೆ, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ, ದೇಶತಃ ಕಾಲತಃ ವಸ್ತುತಃ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ, ಸಂವೃತಿಯ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಶೂನ್ಯತತ್ವದಿಂದಲೇ ವಿಶ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ-ವಿದೆಯಲ್ಲಾ ? ಎಂದರೆ, ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಪ್ರಮಾಣ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿ-ನಿಂದ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳುವ ಶೂನ್ಯವಾದಿಮತದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ. ಶೂನ್ಯವಾದಿ ಮತದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವವು ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ರಹಿತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಸತ್ ಪದಾರ್ಥವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ಸತ್' ಅಲ್ಲ ಎಂದರೆ 'ಅಸತ್' ಆಗಬೇಕು. ಅಸತ್ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಶೂನ್ಯವು 'ಅಸತ್' ಆದರೂ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗಲಿ ಎಂದರೆ, ಅಸತ್ತಾದ ಆಕಾಶಪುಷ್ಪವೂ ಸೌರಭ್ಯ ಎಂಬ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಎದುರಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣ ಎಂದರೆ, ಶೂನ್ಯವು ಸಂವೃತಿಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜಗತ್ತಾಗಿ ತೋರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ವಸ್ತುತಃ ಜಗತ್ತು ಇಲ್ಲ.

ಉತ್ತರ :- ಈ ಜಗತ್ತು ಸುಳ್ಳು ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯ ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಈ ಶೂನ್ಯಮತವು ದುಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶೂನ್ಯವಾದಿ-ಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಓಂ ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧೇಃ ಓಂ ॥ ೨-೨-೯

ಹಿಂದೆ, ಶೂನ್ಯವು ಅಸತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ 'ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಾದ ನಾವು ವಿಜ್ಞಾನ ತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷ ನಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೀಗೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಸರಿಯೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ವಿಜ್ಞಾನ ತತ್ತ್ವದಿಂದಲೇ

ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವವು ನಿತ್ಯ, ನಿರ್ದೋಷ, ಸದ್ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಈ ಜಗತ್ತು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ. ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವದಿಂದಲೇ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಈಶ್ವರನ ಅವಶ್ಯ-ಕತೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಮತದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಕರ್ತಾ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಕರ್ತಾ. ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಮತದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,

ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜಗತ್ತು ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ.

ಇನ್ನು ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಕ್ಕೂ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಅಬೇಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಸಹೋಪಲಂಭನಿಯಮಾತ್ ಅಭೇದೋ ನೀಲತದ್ಧಿಯೋಃ' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ (ಘಟ ಹಾಗು ಅದರ ಜ್ಞಾನ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ, ಸದಾ ಜೊತೆಗೇ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ) ವಿಜ್ಞಾನ ಜಗತ್ತುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ?

ಉತ್ತರ :- ಈ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ, ವಿಜ್ಞಾನ ಜಗತ್ತುಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದರೋ ಅಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅಭೇದಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಜ್ಞಾನವು ಅಶುತರ ವಿನಾಶಿಯಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಅಭೇದ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿ ಮತವು ದುಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವು ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಸಮ್ಭವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೧೦

ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವ ಅಸತ್ತ್ವ, ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವ ಸತ್ತ್ವ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ನಾವು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳು ನಮ್ಮ ಮತಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಜೈನಮತ ವಿರೋಧ-ಬರುವುದರಿಂದ, ಹೇಗೆಂದರೆ, ಆತ್ಮನು ಶರೀರ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು. ಇಂತಹ ಆತ್ಮನ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಹಾಗು ದೃಷ್ಟ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಜನ್ಮಾದಿಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಈ ಜಗತ್ತು ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರಗಳೂ ನಿಯತವಲ್ಲ, ಅನಿಯತ. ಈ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಯಾವುದೆಂದರೆ, ಸತ್ತ್ವ, ಅಸತ್ತ್ವ, ಸದಸತ್ತ್ವ, ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ಅಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ಸದಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳುವ ಜೈನಮತದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ. ಜೈನಮತದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಅವರ ಮತ ದುಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

೧) ಈ ಜಗತ್ತು, ಸತ್ತ್ವ ಅಸತ್ತ್ವ, ಭಾವತ್ವ ಅಭಾವತ್ವ ಎಂದು ಎರಡೆರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೊರತಾದ ಮೂರನೇ ಪ್ರಕಾರವಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಜಗತ್ತು 'ಸಪ್ತಭಂಗಿ' ಎಂಬುದು ಅಸಂಭಾವಿತ.

೨) ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಏಳೂ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ, ಏಳೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳೂ ಬಂದೊದಗುತ್ತವೆ.

೩) ಆತ್ಮನು ಶರೀರ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು ಎಂಬುದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,

ಮಶಕ (ಸೊಳ್ಳೆ) ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮಾ ಮಶಕ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು. ಅವನಿಗೆ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾತಂಗ (ಆನೆ) ಶರೀರ ಬಂದರೆ ಆಗ ಅಕಾತ್ಸ್ನ್ಯರ್ (ಆನೆಯ ಶರೀರ ಪೂರ್ತಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದು) ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆನೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ ಮುಂದೆ ಮಶಕ ಶರೀರ ಬಂದರೆ ಅತಿರೇಕ (ಮಶಕ ಶರೀರದ ಆಚೆಯೂ ಇರುವುದು) ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಮಶಕ ಶರೀರವಿದ್ದಾಗ ಆತ್ಮನೂ ಮಶಕ ಶರೀರದಷ್ಟೇ ಇರುವನು. ಆನೆಯ ಶರೀರ ಬಂದಾಗ ಆತ್ಮನೂ ಬೆಳೆದು ಆನೆಯ ಶರೀರದಷ್ಟು ಆಗುವನು. ಹೀಗೆ ಯಾವ ಶರೀರ ಬರುವುದೋ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆತ್ಮನೂ ಹಿಗ್ಗುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಕುಗ್ಗುತ್ತಾನೆ?

ಉತ್ತರ :- ಹೀಗೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ, ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಹಿಗ್ಗು, ಕುಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅವನಿಗೂ ವಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದಾಗಿ ಆತ್ಮನು ಅನಿತ್ಯನಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಆತ್ಮನು ಶರೀರಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣ-ವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅದು ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ.

ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಜೈನ ಮತವು, ದುಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧ 'ವಿಷ್ಣುವು ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ' ಎಂಬ ಮತಕ್ಕೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ಪತ್ಯುರಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೧೧

ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಒಂದು ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ ಎದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ, 'ಜಗತ್ತು ಸಪ್ತ ಭಂಗಿ' ಎಂಬ ಮತವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳು ನಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಹೀಗೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಶೈವಾದಿಮತ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ.

ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪಶುಪತಿಯೇ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಅವನೇ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಕೃತಿ)ಯನ್ನು ಉಪಾದಾನವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹರಿ, ಹರ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣವಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೇ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ಸಾರುತ್ತಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪಾಶುಪತ ಮತದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ, ಪಶುಪತಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ

೧) ''ಯಂ ಕಾಮಯೇ ತಂ ತಮಮುಗ್ರಂ ಕೃಣೋಮಿ'' ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶಿವನು ಪರಾಧೀನ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ.

೨) ಶಿವನಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದೇಯಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ಕರ್ತೃವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳೂ ವಿಲೀನ-ವಾಗಿರುತ್ತವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣ-ದಿಂದಲೂ ಶಿವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಶರೀರ, ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಶಿವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ತಪ್ಪು. ಶಿವನಿಗೆ ಬೇರೆ ಶರೀರದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೂ ಬೇಕಿಲ್ಲ. ಕಾರಕಸಮೂಹವೇ ಅವನಿಗೆ ಶರೀರ, ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಎಲ್ಲವೂ ಆಗಿದೆ. ಕಾರಕಜಾತವೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಿಷ್ಠೇಯ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಅದೇ ಶರೀರ.

ಉತ್ತರ :- ಶಿವನಿಗೆ ಶರೀರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅವನಿಗೂ ಶರೀರ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಜನ್ಮ ಮರಣಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೇ ಸುಖದುಃಖಾದಿಭೋಗವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷ ಬಂದೇ ಬರುವುದು?

ಉತ್ತರ :- ಇಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವು ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿವುಳ್ಳವನು. ಅವನ ಶಕ್ತಿಯು ನಿತ್ಯದಲ್ಲೂ ಸರ್ವ ವಿಷಯಕ. ಈ ವಿಚಾರವು ಓಂ ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್ ಓಂ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶರೀರ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಯಾವುದೇ ದೋಷದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಿರುವುದ-ರಿಂದ ಶಿವನು ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಪಾಶುಪತಮತವು ದುಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪಾಶುಪತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಲಿಂದಲೇ, ಅದೇ ನ್ಯಾಯ-ದಿಂದ, ಶಾಕ್ತೇಯ, ಸೌರ, ಸ್ಕಾಂದ, ಗಾಣಪತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಮತಗಳೂ ನಿರಾಕೃತವಾದವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಓಂ ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಸಂಭವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೨-೧೨

ಹಿಂದೆ ಪಾಶುಪತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಶಕ್ತಿಮತವೂ ನಿರಾಕೃತವಾದಂತೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೂ ವಿಶೇಷ-ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಅದರ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಳಾದ ಶಕ್ತಿಯೇ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಅದರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ, ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,

೧) ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಕೇವಲ ಶಕ್ತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪಾದಕಳಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

೨) ಶಕ್ತಿಗೆ ಶಿವನ ಅನುಗ್ರಹವಿದೆ ಎಂಬ ಮಧ್ಯಮವಾಮ ಮತದ ಅನುಸಾರವೂ ಶಕ್ತಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾದ ಶಿವನಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಆ ಶಿವನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

೩) ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಶಿವನಿಗೆ ಒಪ್ಪುವ ಅಣುವಾಮ ಮತವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಶಿವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿದ್ದರೆ ಅವನೇ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಒಪ್ಪಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಮಹಾವಾಮ, ಮಧ್ಯಮವಾಮ, ಅಣುವಾಮ ಮೂರು ಮತಗಳು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಈ ಮೂರೂ ಮತಗಳು ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಶಕ್ತಿಮತವು ದುಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದ

ಪಾದ ಸಂಗತಿ :- ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪಾದಸಂಗತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕ್ಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಮೊದಲು ದುರ್ಬಲವಾದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸಮಯ, ಶ್ರುತಿ, ಯುಕ್ತಿಸಹಿವಾದ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ-ಮಾಡುವುದು. ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಓಂ ವಿಪ್ರತಿ-ಷೇಧಾಚ್ಚ ಓಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳು ವೈದಿಕ ಮತಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಅವರ ನಿರಾಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದ-ರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಪಾದಕ್ಕೂ ಈ ಪಾದಕ್ಕೂ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

॥ ಓಂ ನ ವಿಯದಶ್ರುತೇಃ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧

ಅಧಿಭೂತ, ಅದಿದೈವ, ಪರಮಾತ್ಮ, ಜೀವ ಇಷ್ಟು ವಿಚಾರ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚೀಕಟಾಹನ್ಯಾಯವನ್ನು (ಮೊದಲು ಚಿಕ್ಕ ಕೆಲಸ ಮುಗಿಸಿ ನಂತರ ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕುವುದು) ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಮೊದಲು ಅಧಿಭೂತ ಹಾಗು ಅಧಿದೈವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಯತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶ, ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ, ಇವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು ಇಷ್ಟನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಎಲ್ಲರ ಅನುಭವ. ಜೊತೆಗೆ ಆಕಾಶವು ವಿಭುದ್ರವ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಉಳಿದ ವಿಭುದ್ರವ್ಯಗಳಂತೆ ಎಂಬ ಅನುಮಾನವೂ ಇದೆ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹಾಗು ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ 'ಅನಾದಿರ್ವಾಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂಬ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ. ಇಂತಹ ಶ್ರತಿಗಳು ಅನೇಕ ಇವೆ. ಹೀಗೆ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು

ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ, ಯುಕ್ತಿ ಸಹಿತವಾದದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಬಹುತ್ವ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಆಕಾಶಸ್ಸಂಭೂತ ಎಂದು ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಇದರ ಬಲದಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇಕೆ ಮಾಡಬಾರದು?.

ಉತ್ತರ :- ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹಾಗು ಯುಕ್ತಿ, ಇವರೆಡರ ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳ ಶ್ರುತಿಯಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಬಲ. ಇಂತಹ ಪ್ರಬಲ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೇ ಹೊರತು ಪ್ರಬಲವಾದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು.

'ನ ಜಾಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ ವಾ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿರುವ ಅನುತ್ಪತ್ತಿವಾಚಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಅನುತ್ಪತ್ತಿವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೇ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ದ್ವೈರೂಪ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಡೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥ - ಇದೇ ದ್ವೈರೂಪ್ಯ

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ.

ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತ ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಗಳು ಅನೇಕ ಇರುವುದರಿಂದ.

ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ. ಪ್ರಬಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಸರ್ವವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ. ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶ, ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ, ಇವೆರಡರ ಅಭಿಮಾನಿಗಳು ಎಂದು ಇಷ್ಟು ಅರ್ಥ. ಈ ನಾಲ್ಕಕ್ಕೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ.

ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಇದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿ ಬಹುವಿಷಯವಾಯಿತು. ಹಾಗಾಗೇ ಪ್ರಬಲವಾಯಿತು. ಜೊತೆಗೆ, ಆಕಾಶವು ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿರಬೇಕು, ಘಟದಂತೆ ಎಂಬ ಅನುಮಾನವೂ ಇದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಯಿತು.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿ ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಆಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯು ಅಲ್ಪವಿಷಯವೂ ಆಗಿದೆ ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾದ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಪವಿಷಯತ್ವ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿ ದುರ್ಬಲವೂ ಆಗಿದೆ.

ಅನಾದಿತ್ವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಆಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣಃ ಶ್ರದ್ಧಾ ಆಕಾಶ ಇತಿ ಭಾಗಶೋ ಹ್ಯುತ್ಪದ್ಯಂತೇ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ. ಇನ್ನು, ಒಂದೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ವಿರಿಂಚ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ಮೂಡಿದಂತೆ, ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಗುವಾಗ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ ಇದೆ. ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ವಿರೋಧ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ಏವ ಅಗ್ರ ಆಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಕಾರಣ.

ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಕೃತಿ, ಜೀವಚೈತನ್ಯ, ಕಾಲ, ವೇದ, ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವ, ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವು ಸಕಲಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ, ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಏತೇನ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ಓಂ ॥ ೨-೩-೨

ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಆಕಾಶದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಈಗ ವಾಯುವಿನ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆನಂತರ್ಯ ಎಂಬ ಸಂಗತಿ-ಯಿದೆ. ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಂತ ನ್ಯಾಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಅತಿದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆತಿದೇಶಿಕೀ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಾಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತವಾಯು, ಅದರ ಮುಖ್ಯಾಭಿಮಾನಿ, ಅಮುಖ್ಯಾ-ಭಿಮಾನಿ ಎಂದು ಇಷ್ಟು ಅರ್ಥ. ಮುಖ್ಯಾಭಿಮಾನಿ ವಾಯುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ವಿವಾದವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಾಯು ಎಂದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ.

ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿಗೆ, ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದೇ **ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ** ಏಕೆಂದರೆ,

'ತೇಜೋಬನ್ನಾನ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ತಾನ್ಯನಿತ್ಯಾನಿ ವಾಯುರ್ವಾವ ನಿತ್ಯಃ' ಎಂದು ವಾಯುವಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತೆ ವಾಯುವಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲಾ?

ಪರಿಹಾರ :- ಹಾಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಕಾಶದಂತೆ ವಾಯುವಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇರುವುದಾದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ತೇಜಸ್ಸು, ಅಪ್,

ಅನ್ನ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಭೂತಗಳನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ-ಬೇಕು. ಭೂತಾಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಾಯುವಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿಗೆ ಸ್ವರೂಪನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರ್ಥ. ಆಗ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವಾಯುವಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪ?

ಪರಿಹಾರ:- ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶಾದಿಗಳನ್ನೇ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ ಹಾಗಾಗಿ ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಆಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಅವರಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವ-ವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ವಾಯುವಿಗೆ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ ಎಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

'ತೇಜೋಬನ್ನಾನ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ತಾನ್ಯಚೇತನಾನಿ ವಾಯುರ್ವಾವ ಚೇತನಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚೇತನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಚೇತನತ್ವ ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಲ್ಲೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇದೆ. ಎಲ್ಲ ಚೇತನರು ಸ್ವರೂಪತಃ ನಿತ್ಯರೇ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಸ್ವರೂಪ-ನಿತ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಚೇತನತ್ವವನ್ನೇ ವಾಯುವಿಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚೇತನತ್ವ-ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಚೇತನತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅದೇನೆಂದರೆ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಆಗಿದೆ.

ಕುವಿದಙ್ಗ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿಗೆ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇರುವುದಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ನೋದಯೋ ನ ನಿಮ್ಲೋಚಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಹುಟ್ಟು-ಸಾವುಗಳಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ವಾಯುವು ಪರಮನಿತ್ಯ, ಪರಮಚೇತನನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ-ಯಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನಂತೆ ಎಂಬ ಅನುಮಾನವೂ ಇದೆ.

ಹೀಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅನೇಕ ಹೇತುಗಳಿದ್ದರೂ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ, ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಅನುಭವವಿರೋಧವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ.

ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಾಯುವಿಗೆ ಇದೆ. ದೇಹ-ಸಂಬಂಧವೇ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ. ಇದು ಪ್ರಾಣಾದ್ವಾಯುರಜಾಯತ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೇ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಜನ್ಮವಿದೆ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ.

ಈಶ್ವರನಂತೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಇಬ್ಬರೂ ಸ್ವತಂತ್ರರು ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಅದು ವಿರುದ್ಧ. ವಾಯುವಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನ ಸ್ವರೂಪಾರಿಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ನಿತ್ಯ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ವಾಯುವಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣಫಲ :- ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಕಲಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಅಸಂಭವಸ್ತು ಸತೋನುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ॥ ೨-೩-೩

ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸಂಭಾವನೆಗಳೇ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸರ್ವಕರ್ತಾ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜನ್ಮವಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಜನ್ಮವಿದೆ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಏಕೆಂದರೆ, ಅಸತಃ ಸದಜಾಯತ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜನ್ಮವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

'ನ ಜಾಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ', ಇತ್ಯಾದಿ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ. ಈ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರೂಪಾನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಆಗ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನು ದೇಹತಃ ಅನಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಪರಾ-ಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ಎಂದರೆ ದೇಹತಃ ಅನಾದಿ-ಯಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಹೋದರೆ ಚಿತ್ರಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಪರಾಧಿನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಬಾರದು. ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ದೇಹತಃ ಅನಾದಿಯೇ ದೇಹತಃ ಅನಾದಿಯಾದರೂ ಹಿಂದೆ ವಿಯದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪರಾಧಿನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತೆ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಒಪ್ಪಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ:- ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪರಾಧಿನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ,

ದೇಹತಃ ಅನಾದಿತ್ವಾಂಶದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಸ್ವಾಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರ ಸ್ವತಂತ್ರ, ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿ ಪರತಂತ್ರ ಹಾಗಾಗಿ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಒಪ್ಪಬೇಕು ಎಂಬುದು ತಪ್ಪು.

ಇನ್ನು ಈಶ್ವರನು ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಸತಃ ಸದಜಾಯತ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಸತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದರ್ಥ. ಸತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣ ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮ ವಾ ಅಸತ್ ಸದ್ವಾವ ಪ್ರಾಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಆ ಶ್ರುತಿಯು ವಾಯುವು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಜನ್ಮ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇರುವುದಾದರೆ ಅವನು ಸಕಲಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಆಗುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ, ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ತೇಜೋತಸ್ತಥಾ ಹ್ಯಾಹ ಓಂ ॥ ೨-೩-೪

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ, ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಜನ್ಮ ಅನೀಶರಿಗೆ ಜನ್ಮ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

'ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚಾಕಾಶಾದಿಷು ಯಥಾ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟೋಕ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈ ತೇಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲದೇ ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಜನ್ಮವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತೇಜೋದೇವತೆ ಹಾಗು ತೇಜೋಭೂತ ಇದು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ವಾಯುದೇವತೆ ಹಾಗೂ ವಾಯುಭೂತ ಇದರಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ

ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. 'ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ವಾಯುವಿನಿಂದಲೂ ತೇಜಸ್ಸು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- 'ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ವಾಯುವು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ದ್ವಾರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಮುಖ್ಯ ಜನಕ ಈಶ್ವರನೇ, ಹೀಗೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಪರಿಹಾರ :- ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವಾಯುವನ್ನು ದ್ವಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೇ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಇದೆ ಎಂದರೆ ವಾಯುವನ್ನು ದ್ವಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದು ವ್ಯರ್ಥ. ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ ವಾಯುವು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. 'ತತ್ತೇಜೋಸೃಜತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ, ನಾವು ಈಶ್ವರ ವಾಯು ಇಬ್ಬರಿಂದಲೂ ತೇಜಸ್ಸು ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಜತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಯವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ತತ್ತೇಜೋಸೃಜತ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ತೇಜಸ್ಸು, ಕೇವಲ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ತತ್ತೇಜೋಸೃಜತ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಉಭಯಜತ್ವಪರವಾಗಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ವಾಯೋರಗ್ನಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ನಿರವಕಾಶವಾದ ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತತ್ತೇಜೋಸೃಜತ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ (ಬ್ರಹ್ಮ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣಪರ ಎಂದಾದರೆ) ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಬಂದೊದಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಈಶ್ವರನೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ್ದಾನೆ. ತತ್ತೇಜೋಸೃಜತ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಹೀಗೇ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ 'ತತ್ತೇಜೋ-ಸೃಜತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಮಾತ್ರಕಾರಣಪರ ಎಂದರೆ ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ. ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಾಯುವು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವಾರ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ ಹಾಗಾಗಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ವಾಯುವು ದ್ವಾರಮಾತ್ರ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ

ವಿಕಲ್ಪಾಸಹತ್ವ ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಯಾವುದನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೇ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ. ಆದರೆ ಲೀಲೆಯಿಂದ ವಾಯುವನ್ನು ದ್ವಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹಾಗಾಗಿ ಈಶ್ವರನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣ ವಾಯುಭೂತ, ವಾಯುದೇವತೆ ಇವೆರಡು ತೇಜೋಭೂತ ತೇಜೋದೇವತೆ ಇವರ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಮಾತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚಾಕಾಶಾದಿಷು — ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಾಯುಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈಶಪರ ಎಂದು ಹೇಳಿ ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಾಯು-ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ತೇಜೋಭೂತ ಹಾಗು ತದ್ದೇವತೆ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತೇಜೋಭೂತ ಹಾಗು ತದ್ದೇವತೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದಂತೆ ವಾಯುಭೂತ ಹಾಗು ತದ್ದೇವತೆ-ಯಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರಕೊಡ-ಲಾಗಿದೆ, ಹೀಗೆ ಈ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಗತಾರ್ಥತ್ವ ಎಂಬ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

ಹೇಗಿದ್ದರೂ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ತದನನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಗತಾರ್ಥತಾ ಬಂದೆಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ತದನನ್ಯತ್ವಾಧಿಕಾರಣದಲ್ಲೂ ಈಶ್ವರನು ಇತರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ. ತದನನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸಾಧನಾಂತರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸಾಧನಾಂತರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಎರಡು ಅಧಿ ಕರಣಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಇರುವುದರಿಂದ ಗತಾರ್ಥತಾ ಎಂಬ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ:- ಈಶ್ವರನೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣ ಎಂಬುದರ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

II ಓಂ ಆಪಃ ಓಂ II ೨-೩-೫

ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದದ್ದು (ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ ಅಗ್ನೇರಾಪಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ) ಅಪ್ (ನೀರು). ಅದರ ಜನಕ ಯಾರು ಎಂದು ವಿಚಾರ-ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆನಂತರ್ಯ ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಅಬ್ದೇವತೆ ಹಾಗು ಭೂತ ಇವೆರಡೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದಂತೆ ತೇಜೋದೇವತೆ ಹಾಗು ತೇಜೋಭೂತದಿಂದಲೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಹುಟ್ಟಿದೆಯೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಅಗ್ನೇರಾಪಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ತೇಜೋಭೂತ ತದ್ದೇವತೆಯಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ತೇಜೋದೇವತೆ ತೇಜೋಭೂತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ತದಪೋಸೃಜತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನೇರಾಪಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಬಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಶೆಕೆಯಾದಾಗ ಬೆವರು ಬರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಬೆವರು ಅಪ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ ಹಾಗೇ ತೇಜೋಜನ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಅಪ್‌ನಲ್ಲಿ ಅಪ್‌ತ್ವ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದೂ ತೇಜೋಜನ್ಯವಾಗಬೇಕು. ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯ ಸಹಕಾರ ಶ್ರುತಿಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ 'ತೇಜಸ ಏವ ತಧ್ಯಾಪೋಜಾಯಂತ' ಎಂಬ ಸ್ಪಷ್ಟ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಅಗ್ನೇರಾಪಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತದಪೋಸೃಜತ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ:- ತೇಜೋಭೂತ ತದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈಶ್ವರನೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಪ್ ಜನಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ತದಪೋಸೃಜತ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ.

ಹಾಗಾದರೆ ಅಗ್ನೇರಾಪಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಏನು ಅರ್ಥ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ದ್ವಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಪ್ ಅನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೇಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರೆ, 'ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ' 'ಕರ್ತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ವೈ ವಿಷ್ಣುಃ' ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಕರ್ತಾ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವ

ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸರ್ವಕರ್ತಾ ಎನ್ನಬೇಕು. ಜೊತೆಗೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ-ವರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತಾ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳು ದ್ವಾರಮಾತ್ರ ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ಪೃಥಿವ್ಯಧಿಕಾರರೂಪ ಶಬ್ದಾನ್ತರಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ॥

೨-೩-೬

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಪ್‌ಗೆ ದ್ವಾರತ್ವವೇನೋ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಆದರೆ ಅದು ಯಾವುದಕ್ಕೆ ದ್ವಾರ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈಶ್ವರನಿಂದಾಗುವ ಅನ್ನಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ ದ್ವಾರವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಪೃಥಿವೀಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. 'ಆಪ ಐಕ್ಷಂತ ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅನ್ನಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಗೆ ದ್ವಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಅದ್ಭ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪೃಥಿವೀಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಗೆ ದ್ವಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿವೆ. ಎರಡು ನಿರ-ವಕಾಶವಾದ್ದರಿಂದ ಒಂದರ ಬಾಧ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಬಂದು ಎರಡೂ ಅಪ್ರಮಾಣ ಎಂದಾಗಿ ಅಪ್‌ಗೆ ದ್ವಾರತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗದೇ ಹೋಗಬೇಕು ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಅನ್ನಶ್ರುತಿಗೆ ಪೃಥಿವೀಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳೋಣ ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಅದ್ಭ್ಯೋ ವಾ ಅನ್ನಮುತ್ಪದ್ಯತೇ ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ ಅದ್ಭ್ಯ ಏವ ತದನ್ನಾದ್ಯಂ ಜಾಯತೇ' ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ ನಿಂದ ಅನ್ನಸೃಷ್ಟಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ನಾವು ಅನ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಥಾಶ್ರುತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಆಗ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಗುಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ.

ಇನ್ನು, 'ಯತ್ರ ಕ್ವಚ ವರ್ಷತಿ ತದೇವ ಬೂಯಿಷ್ಠಮನ್ನಂ ಭವತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ಷಜತ್ವ (ಮಳೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು) ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗೇ, 'ಅನ್ನಮಶಿತಂ ತ್ರೇಧಾ ವಧೀಯತೇ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದ್ಯತ್ವ (ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವುದು) ಎಂಬ ಲಿಂಗ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇವೆರಡೂ ಅನ್ನಕ್ಕೇ ಇರುವುದು ಪೃಥಿವಿಗಲ್ಲ ಹಾಗಾಗಿ ಅನ್ನಶ್ರುತಿಗೆ ಪೃಥಿವೀಪರವಾದ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಾರದು.

ಹಾಗಾದರೆ ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ ಅದೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದ್ಭ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ ಅಪ್‌ನಿಂದ ಅನ್ನ ಹುಟ್ಟಿತು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.ಆದರೆ 'ಓಷಧೀಭ್ಯೋ ಅನ್ನಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅನ್ನವು ಓಷಧಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಾಗಾದರೆ ಅಪ್‌ಗೆ ಉಭಯತ್ರದ್ವಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳೋಣ, ಅಂದರೆ, ಅಪ್ ಇದು ಪೃಥಿವೀಸೃಷ್ಟಿಗೂದ್ವಾರ, ಅನ್ನಸೃಷ್ಟಿಗೂ ದ್ವಾರ ಇದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಓಷಧೀಭ್ಯೋ ಅನ್ನಂ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ. ಹಾಗಾದರೆ, ಅನ್ನವು ಅಪ್‌ನಿಂದಲೂ ಓಷಧಿಯಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂದರೆ ಆಗ ಬಹುಕಲ್ಪನಾ ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಹಾಗಾದರೆ, ಅನ್ನಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಕಾರಣವಲ್ಲ ಪರಂಪರಯಾ ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳೋಣ? ಎಂದರೆ ಅದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆಗ ಅಪ್‌ಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅನ್ನಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ 'ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ' ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು (ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಕಾರಣ ಎಂಬ) ಕೈಬಿಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ (ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ ಹಾಗು ಅದ್ಭ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀ) ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ದೋಷ ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ವೇದಕ್ಕೆ, ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಕಂಡಾಗ ಒಂದಕ್ಕೆ

ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ 'ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ, ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತತ್ತೇಜೋಸೃಜತ ತದಪೋ-ಸೃಜತ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿದೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ತಾಸಾಂ ತ್ರಿವೃತಂ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದು ಭೂತಪ್ರಕರಣ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವೀಭೂತ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಜೊತೆಗೆ, 'ಯ ಕೃಷ್ಣಂ ತದನ್ನಸ್ಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕೃಷ್ಣರೂಪ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಪೃಥಿವೀಯದ್ದೇ ಲಿಂಗ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಕೃಷ್ಣೈವ ಪೃಥಿವೀ ಸ್ವತಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮತಿಯು ಪ್ರಥಿವಿಯ ಬಣ್ಣ ಕೃಷ್ಣ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ 'ಆಪಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚಾನ್ನಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿದೆ.

ವರ್ಷಜತ್ವ ಅದ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಯತ್ರಕ್ವಚ ವರ್ಷತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪೃಥಿವೀ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಾಧವಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಪೃಥಿವೀ ಎಂದರೆ ಪಾರ್ಥಿವ ಎಂದರ್ಥ. ಆಗ ವರ್ಷಜತ್ವ ಅದ್ಯತ್ವ ಲಿಂಗದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಪಾರ್ಥಿವದಲ್ಲಿ ಇವೆರಡೂ ಇರುವುದರಿಂದ.

ತೇಜೋಶಿತಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ತೇಜಸ್ ಎಂದರೆ ತೈಜಸ ಎಂದು. ಹಾಗಾಗಿ ಪೃಥಿವೀಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲೇ ಅಪ್‌ಗೆ ದ್ವಾರತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ದ್ವಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಬಂದೊದಗಿದರೆ ಆಗ ಈಶ್ವರನು ವಸ್ತ್ವಂತರದ್ವಾರಾ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸರ್ವಕಾರಣ-ನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಈ ಅದಿಕರಣದ ಹಾಗು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

ಓಂ ತದಭಿಧ್ಯಾನಾದೇವ ತು ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ಸಃ ಓಂ ॥ ೨-೩-೭

ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸರ್ವಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಧಿಭೂತ ಹಾಗು ಅಧಿದೈವ ಜನ್ಮಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧ, ಎಂಬ ಶಂಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಈ ಅಧಿಕರಣ-ದಲ್ಲಿ ಅಧಿಭೂತ ಹಾಗೂ ಅಧಿದೈವ ಲಯ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆಕಾಶವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಭೂತ ಹಾಗು ಅಧಿದೈವಕ್ಕೆ ಜನ್ಮವಿದೆ ಎಂದ ಮೇಲೆ ಲಯವೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ಲಯಕರ್ತಾ ಯಾರು? ರುದ್ರನೋ ವಿಷ್ಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ರುದ್ರನೇ ಲಯಕರ್ತಾ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ರುದ್ರನೇ ಸಂಹರ್ತಾ ಎಂದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ್ದರಿಂದ 'ರುದ್ರೋ ಮಾ ವಿಶಾಂತಕಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅಂತಕ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ 'ಯತ್ಪ್ರಯಂತ್ಯಭಿಸಂ-ವಿಶಂತಿ ಯಮಪ್ಯೇತಿ ಭುವನಂ ಸಾಂಪರಾಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ?

ಪರಿಹಾರ:- ಇಲ್ಲ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ, ವಿಷ್ಣುವು ಸಂಹಾರಕನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅನುಮಾನದ ಸಹಾಯವುಳ್ಳ ರುದ್ರನೇ ಸಂಹರ್ತಾ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವುಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣ. ವಿಷ್ಣುವು ಸಂಹಾರಕನಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅನುಮಾನ ಯಾವುದೆಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವು ಜನಕನಾದ್ದರಿಂದ, ರಕ್ಷಕನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಸಂಹಾರಕನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ತಂದೆ ಮೊದಲಾ-ದವರಂತೆ ಎಂಬುದೇ ಆಗಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ರುದ್ರನು, ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಾಗುವ ಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ದ್ವಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಪರಿಹಾರ:- ವಿಷ್ಣುವು ಸಂಹಾರಕನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಯುಕ್ತಿಯ ವಿರೋಧ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವ ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ರುದ್ರನಿಗೆ ದ್ವಾರತ್ವವೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ:- ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಲಯಕರ್ತಾ. 'ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅನಾದಿಬಂಧ ಲಯವೇ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಾದಿವಿಶ್ವಲಯ ಅವನ ಅಧೀನ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಕೈಮುತ್ಯನ್ಯಾಯ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಯಮಪ್ಯೇತಿ ಭುವನಂ ಸಾಂಪರಾಯೇ ಸ ನೋ ಹರಿಃ ಯ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪಯತಿ ಸ ಹರಿಃ ಸ್ರಷ್ಟಾ ಪಾತಾ ಚ ಸಂಹರ್ತಾ ಸ ಏಕೋ ಹರಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ.

ರುದ್ರನಿಗೆ ಸಂಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ 'ನಿಮಿತ್ತ-ಮಾತ್ರಮೀಶಸ್ಯ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಅನುಸಾರ ಕೆಲವು ಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ರುದ್ರನು ದ್ವಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ 'ರುದ್ರೋಮಾವಿಶಾಂತಕಃ' ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ.

ಯುಕ್ತಿಯು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದೆ ಅಂದರೆ ಜನಕತ್ವ ರಕ್ಷಕತ್ವಗಳು ಅಮಾರಕತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕಗಳಲ್ಲ. ಮಮತಾದಿದೋಷಗಳೇ ಅಮಾರಕತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕ. ವಿಷ್ಣುವು ನಿರ್ದೋಷನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ಮಮತಾದಿ-ದೋಷಗಳಿಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ ಅವನು ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣನಾದ್ದರಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೋಕವಿರೋಧವನ್ನು ಅವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಮಾರಕತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ:- 'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯಯತಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಜನ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವೂ ಸೇರಿದೆ. ಲಯಕರ್ತಾ ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

।। ಓಂ ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ಕ್ರಮೋತ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಚ ಓಂ ।।
೨-೩-೮

ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಲಯ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಮೇಲೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಅಧಿಭೂತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದು-ತ್ತವೋ ಅಥವಾ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದಲೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಜನ್ಮಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ,

'ಕ್ರಮಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ ಕ್ರಮಾಲ್ಲೀಯತೇ' 'ಕ್ರಮೇಣೋತ್ಪತ್ತಿರ್ಲಯಶ್ಚ' 'ಕ್ರಮೇಣೈವಾಸ್ಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಲಯೌ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕ್ರಮಲಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- 'ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಕ್ರಮಲಯ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಇದರ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ?

ಪರಿಹಾರ:- ಇಲ್ಲ, ಕ್ರಮಲಯ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಬಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯೇಣ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಭೂತಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ಕ್ರಮಲಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಲಯಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ:- ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯ. 'ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚ' ಎಂಬ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ.

ಕ್ರಮಲಯಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ 'ದ್ವಿವಿಧಃ ಕ್ರಮ ಉದ್ದಿಷ್ಟೋ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೋಽನುಕ್ರಮಸ್ತಥಾ ಸೃಷ್ಟಾವನ್ಯೋ ಲಯೇ ಚಾನ್ಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮವೂ ಒಂದು ಕ್ರಮವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಮಲಯ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ

ಕ್ರಮ ಎಂದರೆ ಅದು ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮ ಎಂದರ್ಥ. ಹಾಗಾಗಿ ಕ್ರಮಲಯಶ್ರುತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿ ಅಪ್ರಯೋಜಕ ಅಂದರೆ, ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಮೊದಲು ನಾಶವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನತ್ವ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಭಾವವೇ ಪ್ರಯೋಜಕ. ಆದರೆ ಭೂತಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ 'ಪೂರ್ವೇ ಪೂರ್ವೇ ಯತೋ ವಿಷ್ಣೋಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಪಶ್ಚಾತ್ ಲಯ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ:- ಕ್ರಮಲಯ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧದಿಂದ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಲಯ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣ ಎಂದಾದರೆ, ಉಳಿದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದಲ್ಲೂ ಅನಾಶ್ವಾಸ ಉಂಟಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸರ್ವಸಂಹರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗದೇ ಹೋಗಬೇಕು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಸಮಾಧಾನ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಅಂತರಾ ವಿಜ್ಞಾನ ಮನಸೀ ಕ್ರಮೇಣ ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೩-೯

ಹಿಂದೆ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣ ಲಯ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅಪವಾದವಿದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅಧಿಭೂತಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯಹೊಂದುತ್ತವೆಯೋ ಅಥವಾ ಕೆಲವು ಕ್ರಮ(ಜನ್ಮ)ದಿಂದ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- 'ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮನಸ್ತತ್ವದಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. 'ಯಚ್ಛೇದ್ವಾಙ್ಮನಸೀ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ತದ್ಯಚ್ಛೇತ್ ಜ್ಞಾನ ಆತ್ಮನಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈ ಎರಡು ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮನಸ್ತತ್ತ್ವ ಹಾಗು ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವ ಇವೆರಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದವುಗಳಿಗೆ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಂ) ಇರುವ ಮನಸ್ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ತತ್ವ ಹಾಗು ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವ ಎಂದರ್ಥ ಅಲ್ಲ. ಅಂತಃ ಕರಣ ಹಾಗು ಅವಬೋಧ ಎಂದರ್ಥ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ತತ್ತ್ವ-ಸೃಷ್ಟಿಪರವೇ ಅಲ್ಲ?

ಪರಿಹಾರ :- ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ.ಏಕೆಂದರೆ ಮನಸ್ ಹಾಗು ವಿಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ತತ್ತ್ವ ಹಾಗು ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಬಿಟ್ಟು ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಮಾಡಬಾರದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯ ಒಪ್ಪದರೆ 'ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚ' ಎಂದು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಲಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ?

ಪರಿಹಾರ:- ಇಲ್ಲ 'ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಂ' ಎಂದು ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮಲಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಬಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಕನುಸಾರಿತ್ವ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯ ಸಹಕಾರವಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವುಕಡೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ-ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯ ಕೆಲವುಕಡೆ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯ ಕಂಡಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ 'ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲಯಶ್ಚ' ಎಂದು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಲಯ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಿತ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮನಸ್‌ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನಸ್ತತ್ತ್ವ ಹಾಗು ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ, ವಿಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವ ಹಾಗು ಅವಬೋಧ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ತತ್ತ್ವಪರವಾದ ಅರ್ಥ ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯ. ಇಂದ್ರಿಯ ಅವಬೋಧ ಪರವಾದ ಅರ್ಥ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

'ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಂ ಮಹತಃ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ಚತುರ್ಮುಖಾತ್' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ 'ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಂ' ಎಂಬುದು ತತ್ತ್ವ ವಿಷಯವಲ್ಲ. ಇದು ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ ಹಾಗು ಅವಬೋಧಸೃಷ್ಟಿಪರ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.ಮನೋವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವನ್ನು

ಹೇಳುವ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ 'ಸರ್ವಂ ವೈತತ್ಕ್ರಮಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾತ್ ಲೀಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ, ಸರ್ವಕ್ಕೂ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಲಯ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ:- ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧದಿಂದ ಒಂದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಇತರ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಶಂಕೆ ಮೂಡಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿ ಸಮನ್ವಯದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವ ಹಾಗು ಸಂಹರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅವರ ಸಮಾಧಾನ. ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ನಾತ್ಮಾಽಶ್ರುತೇಃ ನಿತ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ತಾಭ್ಯಃ ಓಂ ॥
೨-೩-೧೦

ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಈಗ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳೋಣ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

''ಸರ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಲಯಕರ್ತಾ'' ಎಂದು ಪ್ರಕೃತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ದೇಹನಾಶ ಎಂಬ ಲಯ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ''ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪ್ಯ ಅಂತಸ್ತಮಸಿ ಲೀಯತೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಲಯ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೂ ಲಯವಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವು ನಿತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅವನಿಗೆ ಲಯ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ?

ಪರಿಹಾರ :- ಇಲ್ಲ. ''ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪ್ಯ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಇದು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವೂ ಚೇತನನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೂ ಜೀವನಂತೆ ಲಯವುಂಟು ಎಂಬುದೇ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಲಯಶ್ರುತಿಯು (ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪ್ಯ...) ಅಪಿಹಿತತ್ವಪರ (ಮರೆಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು) ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- 'ಅಸಂಭವಸ್ತು ಸತೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದ ಮೇಲೆ ಲಯವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಅರ್ಥಾತ್‌ಸಿದ್ಧ. ಹಾಗಾಗಿ ಲಯ ಒಪ್ಪುವುದು ಅಯುಕ್ತವಲ್ಲವೇ?

ಪರಿಹಾರ :- ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಲಯ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಲೀಲೆಯಿಂದ ಅವನು ದೇಹ ಗ್ರಹಣ ಹಾಗೂ ತ್ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದೇಹನಾಶ ಎಂಬ ಲಯವೂ ಇಲ್ಲ. ದೇಹನಾಶವಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. 'ತಮಸಿ ಲೀಯತೇ'' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆಯಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪಿಹಿತತ್ವಪರ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದು ಲಯವಿದೆ ಎನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪಿಹಿತತ್ವಪರ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದರೆ, ಸಮಾಖ್ಯಾ ಇರುವುದರಿಂದ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ''ತುಚ್ಛೇನಾಭ್ವಪಿಹಿತಂ ಯದಾಸೀತ್'' ಎಂಬ ಮಂತ್ರವಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ನಾಸದಾಸೀತ್ ಎಂದು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ತಮ ಆಸೀತ್ ಎಂದು ತಮಸ್ ಶಬ್ದಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಇತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ ತುಚ್ಛೇನ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆ ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ-ಹೋಗಿದ್ದ ಎಂದು ಅನಂತರ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತನಾದ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ತಮಸಿ ಲೀಯತೇ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೂ ಅಪಿಹಿತತ್ವಪರವಾಗೇ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು.

ಜೊತೆಗೆ ''ತಮಸಿ ಲೀನಃ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಕಾಲಂ ಚಾನುಪಶ್ಯತಿ ನೈನಂ ಪಶ್ಯತಿ ಕಶ್ಚನ'' ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯು ಅಪಿಹಿತತ್ವವನ್ನೇ

ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ನಿಲೀನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪಿಹಿತ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ ಏಕೆಂದರೆ, ಮುಂದೆ, ಇವನು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ಇವನನ್ನು ಯಾರೂ ನೋಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ.

ಹೀಗೆ ಅಪಿಹಿತತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಹೋದರೆ, ಲಯವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಗ ''ನಿತ್ಯೋಽನಿತ್ಯಾನಾಂ, ಸನಿತ್ಯೋ ನಿರ್ಗುಣಃ ವಿಭುಃ'' ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಚೇತನತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯು ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ ಲಯ ಇರುವುದಾದರೆ ಅವನು ಸಕಲಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತಾ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ, ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಜ್ಞೋತ ಏವ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೧

ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಸೂಚೀಕಟಾಹನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ಅಧಿಭೂತಾದಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಈಗ ಈ ಪಾದ ಮುಗಿಯುವವರೆಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಜೀವವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಎಂಬ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಪದದಿಂದ ಜೀವರ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ಸರ್ವ ಏವ ಚಿದಾತ್ಮಾನೋ ವ್ಯುಚ್ಚರಂತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯುಚ್ಚರಂತಿ (ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ) ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ನಿತ್ಯತ್ವ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ?

ಪರಿಹಾರ :- ಜೀವನಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಬಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿದೆ. ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ

ಸ್ವರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಯಾವ ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲ, ಆದ್ದರಿಂದ, ಎಂಬುದೇ ಆ ಯುಕ್ತಿ. ಹೀಗಾಗಿ ಸಯುಕ್ತಿಕವಾದ ನಿತ್ಯತ್ವಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಸ್ವರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವ ವಿಯದಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಾ-ಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ ಹಾಗೆ ಜೀವನಿಗೂ ಏಕೆ ಒಪ್ಪಬಾರದು?

ಪರಿಹಾರ :- ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪರಾಧೀನ-ವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ, ಜೀವ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಪರಾಧೀನ-ವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ರೂಪ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಗುವಾಗ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಅಭಾವಪರ, ಆದರೆ ಜಿವನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ರರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಶೂನ್ಯಪರ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಒಂದೊಂದು ಆರ್ಥ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಂದರೆ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರೂ ಅದರ ಅಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದಂತೆ ಸ್ವರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹಸಂಬಂಧವೆಂಬ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾ-ವಾಪ್ತಿರೂಪ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆ. ''ತೇ ವಾ ಏತೇ ಚಿದಾತ್ಮಾನೋಽವಿನಷ್ಟಾಃ ಪರಂ-ಜ್ಯೋತಿಃ ನಿವಿಶಂತಿ ಅವಿನಷ್ಟಾ ಏವೋತ್ಪದ್ಯಂತೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವರು ನಾಶಹೊಂದದೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಅವನ ಉಪಾಧಿ(ದೇಹಾದಿ)ಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಉಪಾಧ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪರ ಹಾಗು ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಹೇಳುವಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವರೂಪ ಪರ ಎಂದು ಭಿನ್ನವಿಷಯತ್ವ ಇರುವುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಅನೇಕಾ-ರ್ಥತ್ವ ಎಂಬ ದೋಷಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದೇ

ಅರ್ಥ ಏಕೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಯಾವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ ಇದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ವರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥತ್ವ ಎಂಬುದು ನ್ಯಾಯಯುತವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ದೋಷವಲ್ಲ.

ಅಧಿಕರಣ ಫಲ :- ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸರ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀವನೂ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಹಾಗು ಅದರ ಸಮಾಧಾನ ಇದೇ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತೀನಾಂ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೨

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಚರ್ಚಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಅಣುವೋ? ಮಹತ್ತೋ ಎಂದು ಪರಿಮಾಣ ವಿಷಯದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಬಂದಂತಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತನಾದ ಜೀವನು ವ್ಯಾಪ್ತನೋ ಅಣುವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ.

ವ್ಯಾಪ್ತ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ''ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹಿ ಆತ್ಮಾನಃ ಚೇತನಾ ನಿರ್ಗುಣಾಶ್ಚ'' ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಬಹುವಚನ ಘಟಿತವಾಗಿದೆ. ಬಹುತ್ವವು ಅನೇಕ ಧರ್ಮಿಗಳಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮ ಬ್ರಹ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ. ಜೀವರು ಅನೇಕರಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವ ಪರವೇ ಆಗಬೇಕು. ''ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ'' ಎಂಬ ದ್ವಿವಚನ ಘಟಿತ ಶ್ರುತಿಯು ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಾದಿ ಅಪವಾದ ಇರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಅಪವಾದ ಯಾವುದು ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಜೀವ ಪರವೇ ಆಗಬೇಕು. ''ಯದ್ಯಪಿ ಅಣುರ್ಹಿ ಏಷ ಆತ್ಮಾ'' ಎಂದು ಅಣುತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆ. ಆದರೆ

ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಜೀವನಿಗೆ ಅಣುತ್ವ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸರ್ವದೇಹ ಸಂಬದ್ಧ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಯಾ ದೇಹ ಪರಿಮಾಣ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆನೆಯ ದೇಹದಲ್ಲಿದ್ದ ಜೀವನಿಗೆ ಇರುವೆಯ ಜನ್ಮ ಬಂದಾಗ ಆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಸಂಭವಾತ್ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಯು ದುರ್ಬಲ. ಜೀವನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವ-ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸರ್ವದೇಹ ಸಂಬಂಧಿ ಜ್ಞಾನವು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿ ಸಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲ. ಇದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧ-ವಾದ ಅಣುತ್ವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದರ ಮೇಲೆ ಶಂಕಿಸಬಹುದು ಜೀವನು ಅಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಅವನಿಗೆ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳಿವೆ. ಆ ಆಂಶಗಳಿಂದ ಸರ್ವದೇಹ ಸಂಬಂಧಿಸ್ಪರ್ಶಾದಿಜ್ಞಾನ ಬರಬಹುದು ಎಂದು. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ. ಅ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳು ಚೇತನಗಳೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಏಕಮತ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೊಂದು ಅಂಶಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ ಮತಿ ಉಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಉಂಟಾಗಿ ದೇಹವೇ ಭಗ್ನವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ-ವಾಗಲೀ ಅಥವಾ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತ್ವ ಪ್ರಸಂಗವಾಗಲೀ ಬರಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಸೂಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಸೋಸ್ಮಾತ್ ಶರೀರಾತ್'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನು ಈ ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಟು ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮರಳಿ ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣ ಗಮನ ಆಗಮನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ವ್ಯಾಪ್ತನಿಗೆ ಇದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಹಕ್ಕಿಯಂತೆ ಜೀವನು ಅಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಾಗಮನಾದಿಗಳು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಘಟ ಪಟಾದಿಗಳಂತೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಪ್ರಸಂಗವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಣುತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ''ಅಣುರ್ಹಿ ಏಷಆತ್ಮಾ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹಿ ಆತ್ಮಾನಃ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಶ್ರುತಿ ಇದೆ. ಆದರೆ ಅದು ''ಸ ಆತ್ಮಾ ಇದಂ ಸೃಜತಿ'' ಎಂದು ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಏಷೋ ಹಿ ಆತ್ಮಾ ಅಧ್ಯುದ್ಗತೋ ಮಾನಶಕ್ತೇಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಉನ್ಮಾನತ್ವ (ಅಪರಿಮಿತತ್ವ) ಎಂಬ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ

ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಆಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನವನ್ನು ಗುಹಾಧಿಕರಣನ್ಯಾಯ-ದಂತೆ ವಿಷ್ಣುರೂಪಗಳು ಅನೇಕ ಇರುವುದರಿಂದ ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

ಮತ್ತು ದೇಹದ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಚಂದನ ಬಿಂದುವು ಸ್ವಾಂಶಗಳಿಂದ ಸರ್ವದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ''ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನು ಸ್ವರೂಪಾಂಶಗಳಿಂದ ಸರ್ವದೇಹ-ವ್ಯಾಪಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ನಿರಂಶರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ದೀಪದ ಅಂಶಗಳು ವ್ಯಾಪಿಸದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕಾಶ ವ್ಯಾಪಿಸು-ವಂತೆ ಚಿದ್ಗುಣ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಸಕಲ ವೇದಸಮನ್ವಯದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಇದರ ಫಲ.

॥ ಓಂ ವ್ಯತಿರೇಕೋ ಗಂಧವತ್ ತಥಾ ಚ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ ॥
೨-೩-೧೩

ಜೀವನು ಅಣುವೇ ಎಂದಾದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯೋಗಿ ಜೀವರಿಗೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿರುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾ-ಧಿಕರಣವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಬಂದಂತಾಯಿತು. ಜೀವನು ಏಕರೂಪವುಳ್ಳವನೋ ಅಥವಾ ಅನೇಕರೂಪವುಳ್ಳವನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಜೀವನು ಏಕರೂಪವುಳ್ಳವನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. 'ಸ ಏಕಧಾ ನ ಸಪ್ತಧಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅನೇಕರೂಪವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇಹಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅನೇಕರೂಪಗಳು ಬರಬಹು-ದಾದರೂ ಅಣುವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹಬಾಹುಲ್ಯವಾಗಲಿ ಬಹುರೂಪತ್ವವಾಗಲಿ ಬರಲಾದರು ಎಂದು ಯುಕ್ತಿಯೂ ಇದೆ.

ಅಣುವಾದ ಜೀವನಿಗೂ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಬಹುರೂಪತ್ವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ಜೀವನಿಗೆ ನಿರಂಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ 'ಸ ನಿತ್ಯೋ ನಿರವಯವಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ ಪಂಚಧಾ ಸ ಸಪ್ತಧಾ ಎಂದು ಬಹುರೂಪತ್ವ-ವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ಏಕರೂಪಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವೆನ್ನಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಜೀವನು ಅಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಭಿನ್ನಾಂಶರಹಿತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೂ ಅವನು ಯೋಗಾರಾಧಿತನಾದ ಮತ್ತು ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ವಿಶೇಷ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಚಂದನ ಬಿಂದುವಂತೆ ಅಂಶವಿಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅನೇಕರೂಪಗಳನ್ನು ಪಡೆಯ-ಬಹುದು. ಏಕರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಾದರೋ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯ-ಪರವಾಗಿದೆ. ನಿರವಯವತ್ವಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಭಿನ್ನಾಂಶರಾಹಿತ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾಂಶಗಳಿಂದ ಅನೇಕರೂಪತ್ವಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಲಾರದು. ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯ ಆಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನವೇ ಫಲ.

॥ ಓಂ ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೪

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವ ಹಾಗೂ ಈಶನಿಗೆ ಐಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಈಶಪ್ರಸಾದದ ಅಧೀನವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಶಂಕಿಸುವುದ-ರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಜೀವನು ಈಶನಿಂದ ಭಿನ್ನನೋ ಅಭಿನ್ನನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಅಭಿನ್ನ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ತತ್ವಮಸಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತತ್ ಹಾಗೂ ತ್ವಂ ಪದಗಳಿಗೆ (ಅವುಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಚೈತನ್ಯ ಹಾಗೂ ಅಲ್ಪಜ್ಞತ್ವವಿಶಿಷ್ಟ ಚೈತನ್ಯವಾಚಕವಾಗಿದ್ದರೂ) ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಅಲ್ಪಜ್ಞತ್ವ ಎಂಬ ಭಾಗ ತ್ಯಾಗ ಲಕ್ಷಣಾದಿಂದ ಕೇವಲ ಚೈತನ್ಯಪರವಾಗಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಭೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಗೆ 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ' ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮ 'ತತ್ವಮಸಿ' ಎಂದು ಉಪಸಂಹಾರ, ಒಂಭತ್ತು ಬಾರಿ ಈ ವಾಕ್ಯ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ. ಐಕ್ಯವು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಪೂರ್ವತಾ. ತಸ್ಯ ತಾವದೇವ ಚಿರಂ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಫಲ. ಯೇನ ಅಶ್ರುತಂ ಶ್ರುತಂ ಭವತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವಾದ ಮತ್ತು ಮೃಣ್ಮಯಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಪಾದನೆ. ಹೀಗೆ ಆರು ವಿಧ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಐಕ್ಯಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ದ್ವಾಸುಪರ್ಣಾ ಎಂಬ ಭೇದ ಶ್ರುತಿಯು

ಅಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಐಕ್ಯಶ್ರುತಿಗೆ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ಭಿನ್ನಃ ಅಚಿಂತ್ಯಃ ಪರಮಃ ಜೀವಸಂಘಾತ್ ಪೂರ್ಣಃ ಪರೋ ಜೀವಸಂಘೋ ಹ್ಯಪೂರ್ಣಃ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭೇದಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಪೂರ್ಣತ್ವ ಅಪೂರ್ಣತ್ವಾದಿ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭಿನ್ನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿ-ಸಹಿತವಾದಂತಾಗಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ''ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯಪರೇಶಾನಾತ್ ಭೇದಃ ಸ್ವಾತ್ಮನ ಈಯತೇ । ಅನುಭೂತಿ ವಿರೋಧೇನ ಕಥಮೇಕತ್ವಮುಚ್ಯತೇ'' (ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಜೀವ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮರು ಸಿದ್ಧರಾಗಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಭಿನ್ನೋಽಚಿಂತ್ಯಃ ಎಂಬ ಮೇಲ್ಕಂಡ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ಣತ್ವೇನ ಸಿದ್ಧ-ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜೀವನಾದರೂ ಸ್ವಾನುಭವದಿಂದ ಅಪೂರ್ಣತ್ವೇನ ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಅನುಭವ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ತತ್ವಮಸಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ) ಎಂದು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಭಿನ್ನೋಽಚಿಂತ್ಯಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವೇನ ಪ್ರಬಲವೂ ಆಗಿದೆ ಇಂತಹ ಪ್ರಬಲ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಮತ್ತು ಅನುಭವ ವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದ-ರಿಂದ ಮತ್ತು ತತ್ ತ್ವಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷಣಾಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ತತ್ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಾ ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವಾದ್ದರಿಂದ ತತ್ವಮಸಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಜೀವನು ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಗುಣಸದೃಶ ಗುಣಾವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸದೃಶನು ನೀನಾಗಿದ್ದೀ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಲು ಬರುವುದರಿಂದ ಐಕ್ಯಪರತ್ವಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಉಪಕ್ರಮಾದಿಲಿಂಗಗಳೂ ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಇದ್ದರೂ ಅವುಗಳು ಅವಿರುದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಗಮಕವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ. ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಮಾನಾಂತರ ಅವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಐಕ್ಯಶ್ರುತಿಗೆ ನಿರ್ವಿಷಯತ್ವ ಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲದಿರುವು-ದರಿಂದ ಜೀವನು ಈಶನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

॥ ಓಂ ಯಾವದಾತ್ಮಭಾವಿತ್ವಾಚ್ಚ ನ ದೋಷಸ್ತದ್ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೫

''ಬಂಧಾನ್ಮೋಕ್ಷಂ ತತ ಏವಾಭಿವಾಂಛೇತ್'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಾದಿ-ಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಾದಿಬಂಧ ಅನಂತಮೋಕ್ಷಗಳನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅನಂತರ ಸಂಗತಿಯು. ಜೀವನು ನಿತ್ಯನೋ ಅನಿತ್ಯನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಅನಿತ್ಯನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ''ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಲಯಮಭ್ಯುಪೈತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಜ್ಞೋತ ಏವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಾಧಿಗೆ ಜನ್ಮಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತನಾದ ಜೀವನಿಗೂ ಜನ್ಮ ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಜನ್ಮ ಇದ್ದಮೇಲೆ ನಾಶವೂ ಇರಲೇಬೇಕು. ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಅನಿತ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ದೇಹವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಗೆ ಜನನವಿದ್ದರೂ ಜೀವನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬನೆನಿಸಲು ಬೇರೊಂದು ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾದ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ ಎನ್ನಲು ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ''ಸೋಽನಾದಿನಾ ಪುಣ್ಯೇನ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅನಾದಿಕರ್ಮಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಆನಂತ್ಯ (ಮೋಕ್ಷ) ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಜೀವನ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸಯುಕ್ತಿಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಲಯಮಭ್ಯುಪೈತಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ನಿತ್ಯಃ ಪರೋ ನಿತ್ಯೋ ಜೀವಃ ಸುಖದುಃಖೇ ತ್ವನಿತ್ಯೇ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಜೀವನಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸರಿಪಡಿಸಲು ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾದ ಒಂದು ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ''ಜೀವೋಪಾಧಿಃ ದ್ವಿಧಾ ಪ್ರೋಕ್ತಃ'' ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಬಾಹ್ಯೋಪಾಧಿಅಲ್ಲದೆ ಬೇರೊಂದು ಸ್ವರೂಪೋಪಾಧಿಯು ಮತ್ತು ಅದರ ಅನಾದಿನಿತ್ಯತ್ವವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಸರ್ವಗತನಾದ ಬಿಂಬನಾದ ಈಶ ಹಾಗೂ ಉಪಾಧಿಗಳ ಸಂಭಂಧವು ನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಜೀವನು ಅನಾದಿನಿತ್ಯನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಜೀವನಿಗೆ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಬಾಹ್ಯೋಪಾಧಿಪರವಾಗಿದೆ.

॥ಓಂ ಪುಂಸ್ತ್ವಾದಿವತ್ತ್ವಸ್ಯ ಸತೋಽಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೋಗಾತ್ ಓಂ॥
೨-೩-೧೬

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪೃಥಗಧಿಕರಣದ ಆದ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ''ಬಂಧಾನ್ಮೋಕ್ಷಂ ತತ ಏವಾಭಿವಾಂಛೇತ್'' ಎಂಬ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅದೇ ಪೃಥಗಧಿಕರಣದ ದ್ವಿತೀಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವವನ್ನು (ಜೀವನು ಭಗವದ್ಗುಣಸದೃಶ ಗುಣವುಳ್ಳವನು ಎಂಬದನ್ನು) ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುವುದು. ಇದೇ ಸಂಗತಿ

ಜೀವನು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪವುಳ್ಳವನೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಜೀವನು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಸ್ವರುಪವುಳ್ಳವನಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ''ಸ ದುಃಖಾದ್ವಿಮುಕ್ತಃ ಆನಂದೀ ಭವತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಕ್ತನಾದ ಬಳಿಕ ಆನಂದವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಆನಂದರೂಪನಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಈಗ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರೂಪತ್ವದ ಅನಭವವೂ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ತದ್ರೂಪನಲ್ಲನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದಾದಿಗಳ ಅನುಭವವು ಈಗ ಆಗುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆನಂದಾದಿಗಳೂ ಜೀವಸ್ವರೂಪಭೂತವಾಗಿವೆ. ಜೀವನಾದರೂ ಈಗ ಅಹಂ ಎಂದು ಭಾಸಮಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ.ಇದರಿಂದ ಅವನ ಜ್ಞಾನವಿದೆ ಎಂದಾಯಿತು. ಹಾಗಾಗಿ ಜ್ಞಾನಾಭಾವರೂಪವಾದ ಅಜ್ಞಾನವು ಪ್ರತಿಬಂಧಕವೆನ್ನಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಾಭಾವಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಭಾವರೂಪ ಅಜ್ಞಾನವೂ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದ ಮೇಲೆ ತತ್ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಲಾರದು. ದೇಹಾದಿಗಳೇ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿವೆ ಎಂದರೆ ಆ ದೇಹಾದಿಗಳು ಸುಖಾದ್ಯನುಭವಸಾಧನವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ಎನ್ನುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಜೀವನು ಆನಂದಾದಿರೂಪನು ಎಂದರೆ ಮೊಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ''ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾ ಸ ಆನಂದಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೂ

ಆನಂದರೂಪತಾಅನುಪಲಬ್ಧಿ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ಅನಾನಂದಶ್ರುತಿ-ಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ''ನಿತ್ಯಾನಂದೋ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನೋ ನಿತ್ಯಬಲಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ'' ''ನಿತ್ಯಾನಂದಜ್ಞಾನಬಲಾಃ ದೇವಾಃ'' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ಜೀವನಿಗೆ ಆನಂದಾದಿರೂಪತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಈಗಿರುವ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುಂಸ್ತ್ವವು ಇದ್ದರೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗದೆ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವಂತೆ ಈಗ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗದಿದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನಂದೀ ಭವತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದ ಆನಂದವು ಅನಂತರ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲ್ಲ. ಜೀವನಿಗೆ ಮೊದಲೇ ಇದ್ದ ಆನಂದಾದಿರೂಪಕ್ಕೆ ಆವರಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಅದು ಅಹಂ ಎಂಬ ಜೀವನ ಪ್ರತೀತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗದೇ ಇದ್ದರೂ ತನ್ನ ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆದ ಸುಖಾದಿಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಪಲಬ್ಧಿ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಜೀವನ ಆನಂದರೂಪತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಆನಂದಾದಿರೂಪದ ಸಮ್ಯಗಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಾಗಿ ಜೀವನ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ''ನಿತ್ಯಾನಂದೋ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನೋ ನಿತ್ಯಬಲಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ,ನೈವಮಸುರಾಃ, ಏವಮನೇವಂ ಚ ಮನುಷ್ಯಾಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ-ಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಏವಂ ಸುರಾಃ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಉತ್ತಮಜೀವರಿಗೆ ಆನಂದಾದಿ-ರೂಪತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಓಂ ಕರ್ತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೭

ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಲಿ. ಆದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅದು ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಜೀವನು ಕರ್ತೃವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಕರ್ತೃ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಎಲ್ಲ ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈಶನೊಬ್ಬನೇ ಕರ್ತೃ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಲಾಘವ ಇದೆ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ನಾನ್ಯಃಕರ್ತಾ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವನು

ಕರ್ತೃವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನು ತನಗೆ ತನ್ನ ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಪರತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಜೀವನಿಗಿರಲಿ. ಎಂದು ಶಂಕಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮರದ ಕೆಲಸದವನ ಕರ್ತೃತ್ವ ಶಕ್ತಿಯು ಅವನ ಅಧೀನವೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಮನೆಯ ಕಟ್ಟಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಂದ ವೇತನ ಪಡೆಯುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಯಜಮಾನನ ಅಧೀನವಾಗಿರುವಂತೆ ಜೀವನ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡ ವೇತನಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಈಶಾಧೀನ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಆತ್ಮಾನಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ (ಪರಮಾತ್ಮನು ಜೀವನ ಒಳಗಿದ್ದು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಡೊಂಬರಾಟದವನ ಅಧೀನವಾಗಿ ಗೊಂಬೆಗೆ ಇರುವಂತೆ ಜೀವನ ಕ್ರಿಯೆಯೇ ಈಶಾಧೀನ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗಿ ಗೊಂಬೆಯು ಹೇಗೆ ವಿಧಿನಿಷೇಧಯೋಗ್ಯವಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಜೀವನೂ ವಿಧಿನಿಷೇಧ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲ. ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸಯುಕ್ತಿಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಯತ್ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಧಿನಿಷೇಧ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಜಡವನ್ನಾಗಲಿ, ಈಶನನ್ನಾಗಲಿ ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಲಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಂಸಾರಿಜೀವರನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಒಪ್ಪದೇ ಇದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾದೀತು ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವರು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ''ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವಕರ್ತೃಕೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿತ್ವ ಮತ್ತು ಅಪೂರ್ಣಕಾಮತ್ವ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ''ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಕರಣತ್ವಂ

''ಚ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ ಇರುವುದರಿಂದ ಗೊಂಬೆಯ ಕ್ರಿಯೆಯು ಡೊಂಬರಾಟದವನ ಅಧೀನವಾದಂತೆ ಜೀವರ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಕೂಡ ಈಶಾಧೀನ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲು ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಸ್ಮೃತಿಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೂ ಗೊಂಬೆಗಳಿಗೆ ವಿಧಿನಿಷೇಧಯೋಗ್ಯತ್ವ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜೀವರಿಗೆ ಈಶಾಧೀನ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಧಿನಿಷೇಧಯೋಗ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಧಿನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. ಜೀವನಿಗೆ ಅನಾದಿಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಜಡವಾದ ಗೊಂಬೆಗಳಿಗೆ ಅನಾದಿ-ಕರ್ಮವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲವದ್ದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿಲೇಕದಿಂದ ಇದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ಅಂಶೋ ನಾನಾವ್ಯಪದೇಶಾದನ್ಯಥಾಚಾಪಿ ದಾಶಕಿತವಾದಿತ್ವಮಧೀಯತ ಏಕೇ ಓಂ ॥ ೨-೩-೧೮

ಈಶನನ್ನು ಉಪಜೀವ್ಯನೆಂದು ಜೀವನನ್ನು ಉಪಜೀವಕನೆಂದು ಅವರಿಬ್ಬರ ಸಂಬಂಧ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಜೀವನು ಈಶನ ಅಂಶನೆಂದಾಗಲೀ ಅನಂಶನೆಂದಾಗಲೀ ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಏಕೆಂದರೆ ''ಅಂಶಾ ಏವ ಹಿ ಇಮೇ ಜೀವಾಃ'' ಎಂದು ಅಂಶತ್ವಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನಂಶತ್ವ ನಿರ್ಣಯ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ''ನೈವಾಂಶೋ ನ ಸಂಬಂಧಃ ಪರಸ್ಯ'' ಎಂದು ಅನಂಶತ್ವಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂಶತ್ವ ನಿರ್ಣಯವೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶನೆಂದಾದರೆ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳ ಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪ ಹೇಳೋಣ ಎಂದರೇ ಅದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ವ್ರೀಹಿಭಿರ್ಯಜೇತ', 'ಯವೈ-ರ್ಯಜೇತ', ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯವ ಮತ್ತು ವ್ರೀಹಿ ಎಂಬ ಎರಡು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದರೂ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಜೀವನೆಂಬ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅಂಶತ್ವಾನಂಶತ್ವ ವಿಕಲ್ಪವು

ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಷೋಡಶಿಗ್ರಹಣ ಅಗ್ರಹಣದಂತೆ (ಅತಿರಾತ್ರೇ ಷೋಡಶಿನಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ನಾತಿರಾತ್ರೇ ಷೋಡಶಿನಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಎಂಬ ವಿರುದ್ಧವಾಕ್ಯಗಳಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವಿಕಲ್ಪ ಎಂದು ವಿರೋಧ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ). ದೇಶಕಾಲಾದಿಭೇದೇನ ಎಂದರೆ ಕೆಲವು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಜೀವರು, ಅಂಶರು ಇತರ ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ಜೀವರು ಅನಂಶರು ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳೋಣ ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಲು ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮಕ್ಕಳು ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳಿಂದ ಪೋಷಿತರಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವರಿಂದ ಉಪಜೀವಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ ತಂದಂತರ್ಭೂತರಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಜೀವಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತತ್ಸಂಬಧಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅಂಶರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಜೀವರು ಈಶನಿಂದ ಪೋಷಿತರಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ತದ್ಗರ್ಭವಾಸಿಗಳಾಗಿ ತದಂತರ್ಭೂತರಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಜೀವಕರಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತತ್ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅಂಶರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ಜೀವರು ಈಶನಿಗಿಂತ ನ್ಯೂನರಾಗಿ ಕಿಂಚಿತ್ ತತ್ಸದೃಶರಾದ್ದರಿಂದ ಅಂಶರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ, ತತ್ಸಂಬಂಧಿತ್ವರೂಪ ಅಂಶತ್ವಕ್ಕೆ ಅಂಶೋ ಹ್ಯೇಷ ಪರಸ್ಯ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿ ''ನಾನಾ ಹಿ ಏನಂ ವ್ಯಪದಿಶಂತಿ ಪಿತೇತಿ ಪುತ್ರೇತಿ ಭ್ರಾತೇತಿ'' ಎಂದು ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೇ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ''ಅನ್ಯಃ ಪರಃ ಅನ್ಯೋ ಜೀವಃ'' ಎಂಬ ಭೇದ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ''ಬ್ರಹ್ಮದಾಶಾ ಬ್ರಹ್ಮಕಿತವಾಃ'' ಎಂಬ ಅಭೇದಶ್ರುತಿ ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ನ್ಯೂನ ಮತ್ತು ಸದೃಶ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ಎರಡನೇ ವಿಧವಾದ ಅಂಶತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತವೆ ''ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ'' ಎಂಬ ಮತ್ತು ''ಮಮೈವಾಂಶೋ ಜೀವಲೋಕೇ'' ಎಂಬ ಅಂಶತ್ವ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನಂಶತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವ ನಿಷೇಧಪರವಾಗಿದೆ ಎನ್ನಬೇಕು. ಜೀವರು ಭಗವದಂಶರಾದ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನರಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ತೇಜೋಽಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯ

ಅಂಶವಾದ ಕಾಲಾಗ್ನಿದೇವತೆಗೂ, ಖದ್ಯೋತಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗೂ ಅಂಶತ್ವ-ವಿದ್ದರೂ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾಲಾಗ್ನಿದೇವತೆಯು ಸ್ವರೂಪಾಂಶವಾಗಿದೆ. ಖದ್ಯೋತಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯು ಭಿನ್ನಾಂಶವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ-ದಲ್ಲಿಯೂ ''ಏತೇ ಸ್ವಾಂಶಕಲಾಃ ಪುಂಸಃ'' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ ಸ್ಮೃತಿಯಂತೆ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳು ಸ್ವರೂಪಾಂಶ ಜೀವರು ಭಿನ್ನಾಂಶ ಎಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರು-ವುದರಿಂದ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಸಾಮ್ಯಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೂ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಾಭಿ-ಮಾನಿದೇವತೆಯ ಅಂಶವಾದ ಪ್ರಭಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯು ಹಾಗೂ ನೇತ್ರ-ಗೋಲಕಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಅಪಭ್ರಷ್ಟದೇವತೆಗೂ ಅಂಶತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅಪಭ್ರಷ್ಟದೇವತೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಂಶಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನ ಅಧೀನ. ಆದರೆ ಪ್ರಭಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಅಂಶದೇವತೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಂಶಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನ ಅಧೀನವಲ್ಲ ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಈಶಾಧೀನವಲ್ಲ. ಜೀವರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಈಶಾಧೀನವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಶಕ್ತತ್ವ ಇದೆ. ಜೀವರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವವಿದೆ. ಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾಂಶತ್ವವಿದೆ. ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗಿವೆ.

।। ಓಂ ಅದೃಷ್ಟಾನಿಯಮಾತ್ ಓಂ ।। ೨-೩-೧೯

ಮತ್ಸ್ಯಾದಿ ಅವತಾರರೂಪಕ್ಕೂ ಜೀವನಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸು-ವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ. ಜೀವನು ಈಶನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ''ನ ಸಂಬಧೋ ನಾಪೇಕ್ಷ್ಯಃ ಜೀವಃ ಪರಸ್ಯ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈಶಜೀವರಿಗೆ ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವಸಂಬಂಧವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಬಿಂಬನಾದ ಈಶನು ಒಬ್ಬನೇ. ಅವನಿಗೆ ಸುರ-ನರ-ಅಸುರ-ಪಶುಗಳು ಮುಂತಾದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವರು (ಘಟಾದಿ-ಗಳು ಈಶನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ) ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾಗಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಉಪೋದ್ಬಲಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ

''ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ'' ಎಂದು ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸಯುಕ್ತಿಕವಾದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧದಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಬಿಂಬವು ಏಕರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಜೀವರ ಅನಾದಿ ಸ್ವರೂಪೋ-ಪಾಧಿ ಅವಿದ್ಯಾ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಬರಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ''ರೂಪಂ ರೂಪಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಜೀವನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ''ನ ಸಂಬಂಧಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಭಿನ್ನೋಪಾಧಿ ನಿಮಿತ್ತ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತದೆ ಹೊರತು ಸ್ವರೂಪೋಪಾಧಿ ನಿಮಿತ್ತ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನಲ್ಲ. ಈ ಪಾದದ ಪ್ರತಿಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮನ್ವಯಾಕ್ಷೇಪ ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಫಲ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದ

ಪಾದ ಸಂಗತಿ :- ದುರ್ಬಲ ಭಂಗವಾದ ಬಳಿಕ ಪ್ರಬಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತ್ಯುಪೇತ ಶ್ರುತಿ-ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಓಂ ತಥಾ ಪ್ರಾಣಾಃ ಓಂ ॥ ೨-೪-೧

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ''ಪ್ರಾಣಾ ಏವ ಇದಮಗ್ರ ಆಸುಃ'' (ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮಾತ್ರ ಇದ್ದವು) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯ-ಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಯದ್ಯಪಿ ''ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ'' ಎಂದು ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ ಇದೆ. ಆದರೆ ಅದು

ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಅದರ ವ್ಯವಧಾನದಿಂದ ಬಳಿಕ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ''ಪ್ರಾಣಾ ಏವ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇದು ಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥಉಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ನಿರವಕಾಶ. ಇದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿಯು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ''ಏತಸ್ಮಾತ್ ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಣೋ ಮನಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ'' ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥಕವಾದ ಶ್ರುತಿಯೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ 'ನೋಪಾದಾನಂ ಹಿ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ನಿರುಪಾದಾನತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣ

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- 'ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ' ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿ-ಸಹಿತವಾದ 'ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ' 'ಸ ಪ್ರಾಣಾನ್' 'ಏತಸ್ಮಾತ್ ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ವಿಯದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿತ್ವ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿ ಇಂದಲೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜನ್ಮ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಾದಿತ್ವಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ನಿರುಪಾದಾನತ್ವ ಸ್ಮೃತಿಯು 'ನಿತ್ಯಾ-ನ್ಯೇತಾನಿ ಸೌಕ್ಷ್ಮ್ಯೇಣ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂ-ಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಅವು ಸಾವಕಾಶಗಳಾಗಿವೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾಗಿದ್ದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೂತಾವಯವಗಳಿಂದ ಉಪಚಯರೂಪ ಜನ್ಮ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಬಾಧವಾಗಲೀ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ.

ಈ ಪಾದದ ಪ್ರತಿ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸಮನ್ವಯಾಕ್ಷೇಪ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಗಳೇ ಫಲ.

॥ ಓಂ ತತ್ಪ್ರಾಕ್ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೪-೨

ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.

ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹ- ''ನಿತ್ಯಂ ಮನೋಽನಾದಿತ್ವಾತ್ ನ ಹ್ಯಮನಾಃ ಪುಮಾನ್ ತಷ್ಠತಿ ಅನಿತ್ಯಾನಿ ಅನ್ಯಾನಿ''

ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೇರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇದು ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿ ಎನಿಸಿದೆ. ಇದರ ವಿರೋಧ ಬರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮನೋಜನ್ಮಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ನಿತ್ಯ - ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ ಅನಿತ್ಯ ಎಂದು ಕೂಡಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ತನ್ಮೂಲಕವಾದ ಸಂಸಾರಕ್ಕೂ ಸಾದಿತ್ವ ಬಂದು ಅನಾದಿತ್ವಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಮನೋಜನ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣ

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಜನ್ಮವಿದೆ. ''ಮನಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗಿಂತ ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಜನ್ಮ ಹೇಳುವ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ''ನಿತ್ಯಂ ಮನಃಅನಾದಿತ್ವಾತ್...'' ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ :- ಇಲ್ಲ. ಮನಸ್ಸು ಅನಾದಿ. ಅದರ ಅನಾದಿತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರದಂತೆ ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅಲ್ಪ ಉಪಚಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅನಾದಿ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದಲೇ, ಮನಸ್ಸು ಸಾದಿಯಾದರೆ ಸಂಸಾರವೂ ಸಾದಿಯಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾದ್ವಾಚಃ ಓಂ ॥ ೨-೪-೩

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂದ್ರಿಯ-ಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಈ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಜನ್ಮವಿದೆ ಎಂಬುದರ ಆಕ್ಷೇಪಪೂರ್ವಕ ಸಮರ್ಥನವು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ-ಯಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಏಕೆಂದರೆ, ''ವಾಗ್ವಾವ ನಿತ್ಯಾ

ನಹ್ಯೇಷೋತ್ಪದ್ಯತೇ ಅಸ್ಯಾಂ ಹಿ ಶ್ರುತಿರವತಿಷ್ಠತೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಜೊತೆಗೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯಾಂ ಹಿ ಶ್ರುತಿರವತಿಷ್ಠತೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸದಾ ವೇದೋ-ಚ್ಚಾರಣಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬ ವೇದಾಶ್ರಯತ್ವವು ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೇ ಯುಕ್ತಿ. ವೇದವು ನಿತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದದ್ದೂ (ವಾಗಿಂದ್ರಿಯ) ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕು.

ಈ ವೇದಾಶ್ರಯತ್ವ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದಲೇ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಜನ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಉಪಚಿತರೂಪಪರ - ಅಜನ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಪರ ಎಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಉಪಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಬರಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶ್ಯದಿಂದಲೇ. ಆದರೆ ಆ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ವಾಗಿಂದ್ರಯಕ್ಕೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಪಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ವ್ಯರ್ಥ.

ಪ್ರಶ್ನೆ:- ವಾಗ್ವಾವ ನಿತ್ಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ವೇದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯ ನಿತ್ಯತ್ವ ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ?

ಉತ್ತರ :- ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇದ ಎಂದ ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ ಗೆ ವೇದಾಶ್ರಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಾಕ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇದ ಎಂದರ್ಥವಾದರೆ ವೇದವೇ ವೇದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯ ಎಂದಾ-ಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ನಿತ್ಯತ್ವ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಜನ್ಮ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ (''ಮನಸ್ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ'') ಅಪ್ರಮಾಣ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ''ಮನ ಏವ ಪೂರ್ವರೂಪಂ'' ವಾಗುತ್ತರರೂಪಂ ಎಂಬ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ. ಇಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಾರ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ. ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಾಚಾ ವ್ಯಾಹರತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಹಾಗೇ ಮುಂದೆ ಮನಸೋವಾವವಾಗುತ್ತದ್ಯತೇ ವಾಚಾ ವ್ಯಾಹರಣಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ವಾಕ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಾರ ಎಂದರ್ಥ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಈ ಎರಡೂ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ ವಾಕ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಒಪ್ಪಿದರೆ ನಿತ್ಯ ವೇದಾಶ್ರಯತ್ವ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ''ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಶ್ರುತಿಸನ್ನಿಧಿಯೋಗ್ಯತಾ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ನಿತ್ಯ ವೇದಾಶ್ರಯತ್ವ ಎಂದರೆ ನಿತ್ಯವೇದಾಶ್ರಯ-ಯೋಗ್ಯತ್ವ ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಔಪಚಾರಿಕ ಎಂದು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ವೇದಾಶ್ರಯಯೋಗ್ಯತಾ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯಾ ಇದೆ. ಆದರೂ ಉಚ್ಚಾರಣಶಕ್ತಿ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಉಪಚಯವಾಗಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಉಪಚಯ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಜನ್ಮಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಓಂ ಸಪ್ತ ಗತೇರ್ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೪-೪

ಹಿಂದೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಧರ್ಮಿತ್ವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಧರ್ಮ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಈಗ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಧರ್ಮವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ.

ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಏಳು ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಹನ್ನೆರಡು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆಯೊ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ನಿರ್ಣಯ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ''ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ ಪ್ರಭವಂತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಏಳು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ''ದ್ವಾದಶ ವಾ ಏತೇ ಪ್ರಾಣಾಃ ದ್ವಾದಶಮಾಸಾಃ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳು ವಿರುದ್ಧಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೆರಡೇ. ಶತೇ ಪಂಚಾಶತ್ ನ್ಯಾಯದಿಂದ (ನೂರು ರುಪಾಯಿ ಇದ್ದವನ ಬಳಿ ಐವತ್ತು ರುಪಾಯಿ ಇರಲೇಬೇಕು) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಏಳು ಎಂಬುದು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಪರಿಹಾರ :- ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಏಳು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಒಂದು ಅವಚ್ಛೇದಕ (ಪೃಥಕ್ಕರಿಸುವ ಧರ್ಮ) ಬೇಕು. ಅಂತಹದ್ದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಏಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಏಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಉಳಿದ ಐದನ್ನು ಹೇಳದೇ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ತತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಸಪ್ತೈವ ಮಾರುತಾ ಬಾಹ್ಯೇ ಪ್ರಾಣಾಸ್ಸಪ್ತ ತಥಾತ್ಮನಿ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಗಳು ಏಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಭಿಮಾನಿ-ದೇವತೆಗಳು ಏಳು ಜನ ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ-ಗಳೂ ಏಳೇ ಆಗಬೇಕು. ಅಭಿಮಾನಿ ಹಾಗು ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ವಸ್ತು ಇವೆರಡೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ. ಇದೇ ಯುಕ್ತಿ.

ಇನ್ನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಅದೂ ಸಯುಕ್ತಿಕವಾದ್ದರಿಂದ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ದ್ವಾದಶತ್ವ ಶ್ರುತಿಯ ವಾಕ್ಯ-ಶೇಷದಲ್ಲಿ ದ್ವಾದಶಮಾಸಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾ ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿ-ಮಾನಿಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ಜನ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಹನ್ನೆರಡು ಆಗಲೇಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ದ್ವಾದಶ ಮಾಸಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ಮಾಸಗಳು. ಅವಗಳಿಗೆ ಹೆನ್ನರಡು ಜನ ಆದಿತ್ಯರು ದೇವತೆಗಳು. ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ಎಂದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ?

ಪರಿಹಾರ :- ಮಾಸನಿಯಾಮಕರಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಜನ ಆದಿತ್ಯರೇ ಹನ್ನೆರಡು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಲ್ಲದೇ ಹೋದರೆ ''ದ್ವಾದಶ ಮಾಸಾ'' ಎಂದ ಹೇಳಿದ್ದೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯ ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೆರಡಾದರೂ ಏಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ''ಗುಹಾಶಯಾಂ ನಿಹಿತಾಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸಪ್ತ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯತ್ವ ಎಂಬ ಅವಚ್ಛೇದಕವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಸಪ್ತಪ್ರಾಣಾಃ ಪ್ರಭವಂತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಪ್ತತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಶ್ರೋತ್ರ, ಚಕ್ಷು, ತ್ವಕ್, ರಸನ, ಘ್ರಾಣ, ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಇವೇ ಏಳು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವ ವಿವಕ್ಷೆ ಇರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್, ಪಾಣಿ, ಪಾದ, ಪಾಯು, ಉಪಸ್ಥ ಎಂಬ ಐದು

ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹೇಳದೇ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರುವುದರಿಂದ, ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹೇಳದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಹಾಗಾಗಿ ದ್ವಾದಶತ್ವಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ದ್ವಾದಶ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

॥ ಓಂ ಅಣವಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೪-೫

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಪರಿಮಾಣದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವುಗಳೋ ಅಥವಾ ವಾಪ್ತವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ವ್ಯಾಪ್ತ ಎಂಬುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ದಿವೀವ ಚಕ್ಷುರಾತತಂ'' ಎಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ವ್ಯಾಪ್ತ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಸುದೃಢವಾದದ್ದನ್ನೇ, ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಬಲ. ಜೊತೆಗೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವೂ ಆಗಿದೆ ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದರ ದರ್ಶನ, ಶ್ರವಣ, ಸ್ಮರಣಾದಿಗಳು ಅನುಭವಸಿದ್ಧ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ವ್ಯಾಪ್ತ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಇದೇ ಯುಕ್ತಿ. ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲ. ''ಅಣುಭಿಃ ಪಶ್ಯತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇದರ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲ. ಪ್ರಬಲವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾದ ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿ ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣ ಎಂದಾಗುವುದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವುಗಳೇ, ಹೇಗೆಂದರೆ, ''ತಧ್ಯಥಾ ಹ್ಯಣು ಶ್ಚಕ್ಷಸಃ ಪ್ರಕಾಶೋ ವ್ಯಾತತ ಏವಮೇವಾಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ

ಪ್ರಕಾಶೋ ವ್ಯಾತತಃ ಅಣುರ್ಹ್ಯೇವೈಷ ಪುರುಷೋ ಭವತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ ಅಣು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಸುದೃಢವಾದದನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಬಲ. ಪ್ರಕಾಶೋ ವ್ಯಾತತಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯವು ಸ್ವರೂಪತ ಅಣು ಪ್ರಕಾಶತಃ ವ್ಯಾಪ್ತ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇದು ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿ. ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಇದು ಪ್ರಬಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸ್ವರೂಪತಃ ಅಣುವಾದರೂ ಪ್ರಕಾಶತಃ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ದೂರಶ್ರವಣದರ್ಶನಾದಿಗಳು ಕೂಡುತ್ತವೆ.

''ದಿವೀವ ಚಕ್ಷುರಾತತಂ'' ಎಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರಕಾಶವ್ಯಾಪ್ತಿಯೇ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸ್ವರೂಪತಃ ವ್ಯಾಪ್ತ ಎಂದರೆ ಸದಾ ಸರ್ವಾಪರೋಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಸಮನಸ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ ಸನ್ನಿಕರ್ಷ ಸದಾ ಸರ್ವತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ) ಜೊತೆಗೆ ಸುಪ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಸ್ವರೂಪತಃ ವ್ಯಾಪ್ತ ಎನ್ನಬಾರದು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅಣುಗಳೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಓಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೪-೬

ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕರಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಜನ್ಮ ಇದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ''ನೈಷ ಪ್ರಾಣ ಉದೇತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಜನ್ಮವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ, ''ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ'' ಎಂಬ ಕೇವಲ ಜನ್ಮಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲ. ಯುಕ್ತಿಯಾವುದೆಂದರೆ, ''ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ಯತ್ಪರಿತ್ಯಾಗಃ

ಉತ್ಪತ್ತಿರ್ಮರಣಂ ತಥಾ'' ಎಂಬ ಸ್ಮತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಎಲ್ಲ ಜೀವರ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹಾಗು ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಾದಿ-ಗಳಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಇದೇ ಯುಕ್ತಿ.

''ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ'' ಎಂಬ ಜನ್ಮಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚೇಷ್ಟಾಯಾಂ ಬಾಹ್ಯವಾಯೌ ಚ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ''ಚೇಷ್ಟಾ'' ಎಂದರ್ಥ. ಹಾಗಾಗಿ ಇದು ಪ್ರಾಣಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಜನ್ಮ ಇದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ''ಏತೇನ ಮಾತರಿಶಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ'' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೇ ಮಾಡಿಯಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಆರಂಭ ಮಾಡಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ?

ಪರಿಹಾರ :- ಇಲ್ಲ. ಏತೇನ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯಮುಖ್ಯವಾಯುವಿಗೆ ಜನ್ಮವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರಾಣರೂಪಕ್ಕೆ (ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ) ಜನ್ಮವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಎಂಬ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರಾಣರೂಪವು ಎಲ್ಲರ ಜನ್ಮಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿನಾಶ ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲರ ಜನ್ಮಮರಣಕಾರಣ-ನಾದವನು ದುಃಖಕಾರಣವಾದ ಜನ್ಮವನ್ನು ತನಗೆ ತಾನೇ ತಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅಧಿಕಶಂಕೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಗತಾರ್ಥತಾ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರಾಣರೂಪಕ್ಕೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ''ಸೌಕ್ಷ್ಮ್ಯೇಣ ಹ ವಾ ಏಷೋವತಿಷ್ಠತೇ ಸ್ಥೂಲತ್ವೇನೋದೇತಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿರುವ ಜನ್ಮ ಅಜನ್ಮ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ಇದೇ ರೀತಿ

ಅರ್ಥಮಾಡಿದಾಗ ಯಾವುದೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ''ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ'' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚೇಷ್ಟಾ ಎಂಬರ್ಥ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ''ಪ್ರಾಣಾತ್‌ಶ್ರದ್ಧಾ ಖಂ ವಾಯುರ್ಜ್ಯೋತಿರಾಪಃ ಪೃಥಿವೀ ಇಂದ್ರಿಯಂ ಮನೋನ್ನಂ ಅನ್ನಾತ್ ವೀರ್ಯಂ ತಪೋ ಮಂತ್ರಾಃ ಕರ್ಮ'' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಚೇಷ್ಟಾವನ್ನು ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಈ ಜನ್ಮಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಜನ್ಮ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ತನಗೆ ತಾನೇ ಜನ್ಮ ತಂದುಕೊಳ್ಳದೇ ಹೋದರೂ ಪ್ರಾಣನಿಗಿಂತ ಅತಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಜನ್ಮ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಇದನ್ನೇ ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಜನ್ಮವಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

।। ಓಂ ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ತು ತತ್ಸಹಶಿಷ್ಟ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ।। ೨-೪-೭

ಹಿಂದೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಜನ್ಮವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಜನ್ಮವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಸ್ವತಂತ್ರನೋ ಪರತಂತ್ರನೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಸ್ವತಂತ್ರ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ನ ಪ್ರಾಣಃ ಕಿಂಚಿದಾಶ್ರಿತಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಸ್ವತಂತ್ರ. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವೂ ಆಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಯದಾಶ್ರಯಾದಸ್ಯ ಚೇಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನು ಅಖಿಲಜಗಚ್ಚೇಷ್ಟಕತ್ವ ಎಂಬ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಅನನ್ಯಾಶ್ರಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ಯುಕ್ತಿ. ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿ ಪ್ರಬಲವಾಯಿತು. ''ಪ್ರಾಣಃ ಪರವಶೇ ಸ್ಥಿತಃ'' ಎಂದು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿಗಿಂತ ದುರ್ಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗಿದೆ.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಜನ್ಮಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಸ್ಥೂಲತ್ವೇನೋದೇತಿ ಎಂಬ ಜನ್ಮಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಲೀಲಾವಿಗ್ರಹಧಾರಣಪರ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಸಾವಕಾಶ-ವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಜನ್ಮವಿದೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಪರತಂತ್ರನೇ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಸರ್ವಂ ಹ್ಯೇವೈತತ್ಪರಮೇ ಅವತಿಷ್ಠತೇ ಪ್ರಾಣಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಜೊತೆ ಅವುಗಳಂತೆ ಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಈಶ್ವರವಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲ. ಅದೇನೆಂದರೆ, ''ಯತೋ ನೈವೇಶ್ವರದ್ವಯಂ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಈಶ್ವರರು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಈಶ್ವರದ್ವಯ ಅಯೋಗ ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತಿ. ಹಾಗಾಗಿ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿ ಪ್ರಬಲವಾಯಿತು. ''ಪಾಣ-ಸ್ಯೈತದ್ವಶೇ ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣಃ ಪರವಶೇ ಸ್ಥಿತಃ'' ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿ ಪ್ರಬಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ''ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವೇನ ತಸ್ಯೇಶ್ವರವಚೋ ಭವೇತ್'' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ತದನನ್ಯೇಶ್ವರತ್ವ-ವನ್ನು ಅಥವಾ (ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಬೇರೆ ಈಶ್ವರರಿಲ್ಲ) ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವ (ಅಪ್ರಧಾನ ಈಶ್ವರ) ವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಂತೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಈಶ್ವರವಶ ಎಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ? ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವ ಸಿದ್ಧವಾಗದೇ ಹೋದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಶ್ರುತಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ?

ಉತ್ತರ :- ನಿಜ, ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಈಶ್ವರವಶತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ. ಆದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿದೆ. ಸುಷುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಜೀವಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವಾಗಲೂ ಮೂಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ವ್ಯಾಪಾರ ಕಂಡಿದೆ. ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳು

ಕರ್ತೃಪ್ರಯೇಜ್ಯ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಜ್ಯನಲ್ಲ ಜೊತೆಗೆ, ''ತಾನಿ ಹ ವಾ ಏತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರಣಾನಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳು ಜೀವನ ಕರಣ ಆದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಜೀವಕರಣವಲ್ಲ. ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ 'ಕರಣತ್ವ' 'ಅಕರಣತ್ವ' ಎಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣವು 'ಸೋಽಧ್ಯಕ್ಷೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗತಾರ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು 'ಸೋಧ್ಯಕ್ಷೇ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೇ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

।। ಓಂ ಪಞ್ಚವೃತ್ತಿರ್ಮನೋವದ್ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ ಓಂ ।। ೨-೪-೮

ಹಿಂದೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಪ್ರಾಣಾದಿ ಐವರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನದಾಸರು ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣ ಸ್ವರೂಪವೇ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಸರ್ವೇ ವಾ ಏತೇ ಮುಖ್ಯದಾಸಾಃ'' ಎಂದು ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ದಾಸರು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ''ಏಷ ಪ್ರಾಣಃ ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗೇವ ಸನ್ನಿಧತ್ತೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಯಸ್ಸರ್ವೇ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕರ್ಮಕಾರಿತ್ವ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಯುಕ್ತಿ.

ಇನ್ನು ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ''ಸ್ವರೂಪಾಣಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಾಃ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ವರೂಪತ್ವ ಸಾಧಕವಾದ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿವುಳ್ಳದಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಈ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವ ಎಂಬುದು ''ಪಾಯೂಪ-

ಸ್ಥೇಪಾನಂ ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರೇ ಮುಖನಾಸಿಕಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಣಃ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠತೇ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಈ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವ ದಾಸರಲ್ಲಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲೂ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸಾಮಿಭೃತ್ಯಭಾವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವ ಶ್ರುತವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಸ್ವರೂಪವೇ.

ಶ್ರುತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ. ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಒಪ್ಪಿದರೆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪ ಒಪ್ಪಿ-ದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ದಾಸರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ ಸ್ವರೂಪವೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ ಅದೇ ವಸ್ತುವಿಕಲ್ಪ. ಇದು ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದ-ರಿಂದ ಅಯುಕ್ತ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ದಾಸರು ಎಂದು ಹಾಗು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಸ್ವರೂಪ ಎಂದೂ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಅಥ ''ಪಞ್ಚವೃತ್ತೈತತ್ತ್ರವರ್ತತೇ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಮನಸ್ಸಿನ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದರಂತೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಐದುಜನ ದಾಸರನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಐದು ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ದಾಸರಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ಬೇರೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ಬೇರೆ ಎಂದು ಉಭಯವಿಧತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿ-ಸಹಿತವಾದ ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಹೇಳಬೇಕಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಇತರಾನ್ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಾಸರ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ''ಪಾಯೂಪಸ್ಥೇಪಾನಂ....'' ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವವನ್ನು

ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದಾಸರೂ ಇದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ ಇದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವ ದಾಸರಲ್ಲಿ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ?

ಉತ್ತರ :- ಅಶೇಷಗುಣಪೂರ್ಣಾನಿ ಮುಖ್ಯರೂಪಾಣಿ ಪಂಚ ಚ । ತದ್ದಾಸಾಃ ಪಂಚ ಚಾನ್ಯೇಪಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಾಃ ಸದ್ಗುಣೈರ್ಯುತಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವ ಎಂಬುದು ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಾಗು ದಾಸರಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಯಾವುದೇ ಅನುಪಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವ-ವನ್ನು ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಇದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಸ್ವಾಮಿಭೃತ್ಯಭಾವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಸ್ವರೂಪರಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಸದ್ಗುಣತ್ವ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ದಾಸರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ.

॥ ಓಂ ಅಣುಶ್ಚ ಓಂ ॥ ೨-೪-೯

ಹಿಂದೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾದಿ (ದಾಸ) ಪ್ರೇರಕತ್ವ ಎಂಬ ಅಧಿಕಸದ್ಗುಣತ್ವ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಂತಹ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವಿಭುತ್ವವೂ ಇದೆ ಎಂದು ಶಂಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ವ್ಯಾಪ್ತನೋ ಅಥವಾ ಅಣುವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ವ್ಯಾಪ್ತ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಪ್ರಾಣ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವೂ ಆಗಿದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ, ''ಯತಸ್ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ಯ ತಿಷ್ಠತಿ ಪ್ರಾಣ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜಗದ್ಧಾರಕತ್ವವು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೇ ಯುಕ್ತಿ.ಸರ್ವಜಗದ್ಧಾರಕನಾದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತ. ಹೀಗೆ ವಿಭುತ್ವ-ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಶ್ರುತಿಯಿಂದ ''ಪ್ರಾಣೋವಾಣುಃ'' ಎಂದು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಅಣುತ್ವ-ವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರ ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಅಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಎಂದರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು.

ಉತ್ತರ :- ''ಮಹಾನ್ ವೈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ಯೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಚರಾಚರಮ್ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಪ್ರಾಣನು ಅಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ''ಸ ವಾ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋಣುರ್ಮಹಾನ್ನಾಮ'' ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಅಣು. ದೇಹದ ಹೊರಗಿರುವ ವಾಯು-ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ವ್ಯಾಪ್ತ ಎಂದು ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ದೇಹದ ಒಳಗಿರುವ ಪ್ರಾಣ ಅಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಯೂ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ''ಅಣುರ್ವೈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ಯದುತ್ಕ್ರಾಮತಿ ನಾಡೀಭಿಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಾಡೀಸಂಚಾರಿತ್ವವು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೇ ಯುಕ್ತಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಣುತ್ವಶ್ರುತಿಯೂ ಪ್ರಬಲವೇ ಆಗಿದೆ.

।। ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಂ ತು ತದಾಮನನಾತ್ ಓಂ ।। ೨-೪-೧೦

ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಹಾಗು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಈ ಅಧಿ-ಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಯಾರನ್ನು ಕುರಿತು ಕರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವನ ಕರಣಗಳೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನ ಕರಣಗಳೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಜೀವನ ಕರಣಗಳು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ಜೀವಸ್ಯ ಕರಣಾನ್ಯಾಹುಃ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೀವಕರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು

ಜೀವವಶ ಎಂದು ಅನುಭವವಿದೆ. ಜೀವವಶವಾಗಿ ಅನುಭೂಯಮಾನತ್ವ ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತಿ. ಹೀಗೆ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಜೀವಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ 'ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಾ ಏತಾನಿ ಕರಣಾನಿ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಕರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮಕರಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ದುರ್ಬಲವಾದ್ದರಿಂದ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಕರಣಗಳೇ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಯಶ್ಚಕ್ಷುಷಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಕರಣಗಳೇ. ಜೊತೆಗೆ, ಯಸ್ತೇಜಸಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತೇಜಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದ ಭೂತಪ್ರೇರಕತ್ವ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತೇಜಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದ ಭೂತಗಳ ಅಂಶವೇ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳು. ಹಾಗಾಗಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಯೋಜ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕು. ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಕರಣ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಈ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಇದೆ. ಜೊತೆಗೆ, ಯಃ ಪ್ರಾಣೇ ತಿಷ್ಠನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಪ್ರೇರಕಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕತ್ವವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಇದೆ.ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರೇರಕನಾಗಲೇಬೇಕು ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತಿ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವಕರಣ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಏನು ಅರ್ಥ?

ಉತ್ತರ :- ಏಷ ಹ್ಯನೇನಾತ್ಮನಾ ಚಕ್ಷುಷಾ ದರ್ಶಯತಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಕರಣೈಃ ಕಾರಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಕರಣಗಳೇ ಆದ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ದರ್ಶನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವಕರಣ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯ-ಗಳು ಜೀವನಿಗೆ ಕ್ರಿಯಾಸಾಧನವಾಗಿದ್ದಾವೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೇಗೆ

ಚೈತ್ರನ ಕುಠಾರವನ್ನು ಮೈತ್ರನು ಪಡೆದು ಉಪಯೊಗಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೇ ಬ್ರಹ್ಮನಕರಣಗಳಾದ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳ್ನು ಜೀವನು ದರ್ಶನಾದಿಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಈಶಪ್ರಯೋಜ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜೀವಕರಣಗಳಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ಕ್ರಿಯಾಸಾಧನವಾದಂತೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಜೀವನಿಗೆ ಕ್ರಿಯಸಾಧನವಾಗಿದ್ದಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ?

ಉತ್ತರ :- ಇಲ್ಲ, ಈಶಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವ ಎಂಬುದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಸಮವಾಗಿದ್ದರೂ ''ನ ಜೀವಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಮುಖ್ಯಂ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಜೀವಕರಣತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ.

ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವಕರಣಗಳು ಎಂಬುದನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲೂ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ''ಕರಣೈರ್ಜಾವ ನ ವಿಯುಜ್ಯತೇ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವನ ಹಾಗು ಕರಣಗಳ ಸಂಬಂಧ ಅನಾದಿನಿತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆ ಚೈತ್ರನ ಕುಠಾರವನ್ನು ಮೈತ್ರನು ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೆ ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಮೈತ್ರನ ಕುಠಾರ ಎಂದೇ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೇ ಜೀವಕರಣಸಂಬಂಧ ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಜೀವನ ಕರಣಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವವಶ ಎಂದು ಅನುಭವವಿದೆಯಲ್ಲಾ? ಎಂದರೆ ಆ ಅನುಭವವು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಬಂದದ್ದು. ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

।। ಓಂ ತ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಾದನ್ಯತ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠಾತ್ ಓಂ ।। ೨-೪-೧೧

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಜೀವನನ್ನು ಕುರಿತು ಕರಣನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಇಂದ್ರಿಯನೇ ಆದ್ದರಿಂದ

ಆವನಿಗೂ ಕರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದು ಶಂಕಾಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೂ ಇದೆಯೇ ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಉಳಿದ ಹನ್ನರಡಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ'' ಎಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರುತಿ. ''ದ್ವಾದಶೈವೇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುಃ'' ಎಂಬುದು ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು?

ಪರಿಹಾರ :- ''ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ'' ಎಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತಿ ಆಗಿರಬಹುದು ಆದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಇದಂದ್ರವಣತ್ವ (ವಿಷಯಗಳತ್ತ ಹರಿಯುವುದು) ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತಿ. ಇದು ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧ ಹೇಳಬೇಕು. ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡುವುದೂ ಕಷ್ಟ. ಏಕೆಂದರೆ, ಹದಿಮೂರು ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಹದಿಮೂರು ಪ್ರಾಣರೂ ಈಶ್ವರವಶರೇ ಆದ್ದರಿಂದ. ಹೀಗಾಗಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನೂ ಇಂದ್ರಿಯಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವ ಇರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ, ''ದ್ವಾದಶೈವೇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಮುಖ್ಯಸ್ತ್ವನಿಂದ್ರಿಯಮ್'' ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ. ಇದಂದ್ರವಣ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯ-

ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣವಿಷಯ ಎಂದು ಹೇಳಬಹು-ದಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಈಶ್ವರವಶತ್ವ ಎಂಬ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಸಾಮ್ಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವಿದೆ. ಅದು ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಇದಂದ್ರವಣ-ಯುಕ್ತವಾದ ಸರ್ವಪ್ರಾಣನಿಯಂತೃ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹಾಗೇ ಸರ್ವಕರ್ತೃ ಸರ್ವಕಾರಯಿತೃ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇದೇ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿರುವ ಈಶ್ವರಸಾಮ್ಯ. ಈ ವಿಷಯವು ''ದ್ರವತಾಂ ಹೀಂದ್ರಿಯಾಣಾಂತು'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ''ಸ್ಥಿತ ಏವ ಹೀದಂ ಮುಖ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಃ ಕರೋತಿ ಕಾರಯತಿ'' (ಇದ್ದಲ್ಲೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಎಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಮಾಡಿಸು-ತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ) ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲ್ಲೂ ಸಿದ್ಧಾವಾಗಿದೆ.

ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಂತೆ ಪ್ರಾಣನೂ ಈಶ್ವರವಶನೇ ಆದರೂ ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹೇಗೆ ಜೀವಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ (ಅನುಸರಿಸಿ) ಈಶ್ವರವಶವಾಗಿದ್ದಾವೋ ಹಾಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಜೀವಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಈಶ್ವರವಶನಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ.

॥ ಓಂ ಸಂಜ್ಞಾಮೂರ್ತಿಕ್ಲಪ್ತಿಸ್ತು ತ್ರಿವೃತ್ಕುರ್ವತ ಉಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ॥ ೨-೪-೧೨

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ ನಂತರ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ವಿರಿಂಚನಾದ್ದರಿಂದ, ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿರಿಂಚ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. ಹಿಂದೆ ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ-ವಾದ್ದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತವಾದ (ಸ್ಮೃತವಾದ) ಶರೀರ, ಹಾಗು ಶರೀರವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಗಳು ವಿರಿಂಚನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ. ವಿರಿಂಚನಿಂದಲೂ ಈ ಶರೀರವೇ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ

'ವಿರಿಂಚೋ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿರೇಚಯತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವಿರಿಂಚನಿಂದಲೇ ಶರೀರಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಬಲವೂ ಆಗಿದೆ. ''ಯಸ್ಮಾದ್ವಿರೇಚಯೇತ್ ಸರ್ವಂ ವಿರಿಂಚಸ್ತೇನ ಭಣ್ಯತೇ'' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿರಿಂಚತ್ವ ಎಂಬುದು ವಿರಿಂಚ ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಇದೇ ಯುಕ್ತಿ. ವಿರಿಂಚತ್ವ ಎಂದರೆ ವಿರೇಚಕತ್ವ, ಅಂದರೆ ಶರೀರಾದಿಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವ (ಅಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವ) ಹೀಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ''ವಿರಿಂಚೋ ವಾ...'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದುರ್ಬಲವಾದ ''ಪರಮಾಧ್ಯೇತೇ ನಾಮರೂಪೇ ವ್ಯಾಕ್ರಿಯೇತೇ'' ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಶರೀರಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ವಿರಿಂಚೋ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ವಿಯದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಆಗುವ ಶರೀರಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವಿರಿಂಚನು ದ್ವಾರಮಾತ್ರ ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?

ಪರಿಹಾರ :- ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಬರುವಾಗ ದ್ವಾರತ್ವಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ವಿಷ್ಣುವೇ ದೇಹಾದಿನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತಾ, ವಿರಿಂಚನಲ್ಲ ಹೇಗೆಂದರೆ, ಶರೀರಾದಿವಸ್ತುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಬೇಕಾದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಭೂತತ್ರಯ ಮಿಶ್ರೀಕರಣವಾಗಬೇಕು. ಇದೇ ತ್ರಿವೃತ್ಕರಣ. ಈ ತ್ರಿವೃತ್ಕರ್ತೃತ್ವ ಎಂಬುದು ''ಸೇಯಂ ದೇವತೇಮಾಸ್ತಿಸ್ರೋ ದೇವತಾ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಶರೀರಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೇ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಶರೀರಾದಿಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಯಿತು. ಹಿಂದೆ ವಿರಿಂಚನೇ ಶರೀರಾದಿಸ್ರಷ್ಟಾ ಎಂದು ಹೇಳುವ 'ವಿರಿಂಚೋ ವಾ' ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅವಾಂತರಸೃಷ್ಟಿಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. (ಅಂದರೆ ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ನಾಮರೂಪ-

ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತಾ) ಹೀಗೆ ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾವಕಾಶವಾಯಿತು.

।।ಓಂ ಮಾಂಸಾದಿಭೌಮಂ ಯಥಾಶಬ್ದಮಿತರಯೋಶ್ಚ ಓಂ।।
೨-೪-೧೩

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೇಹಾದಿಗಳ ಕರ್ತಾ ವಿಷ್ಣು ಎಂದು ಹೇಳಿಯಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೇಹದ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ ಯಾವುದು ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ. 'ಸಂಜ್ಞಾ-ಮೂರ್ತಿ' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಮೂರ್ತಿಪದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ದೇಹವು ಆಪ್ಯವೋ (ಅಪ್(ಜಲ)ನ ವಿಕಾರವೋ), ಪಾರ್ಥಿವವೋ (ಪೃಥಿವೀ-ವಿಕಾರವೋ) ತೈಜಸವೋ (ತೇಜಸ್ಸಿನ ವಿಕಾರವೋ) ಅಥವಾ ಭೂತತ್ರ-ಯಾತ್ಮಕವೋ ಎಂಬುದೇ ಸಂದೇಹ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :- ದೇಹವು ಆಪ್ಯ ಎಂದು ಮೊದಲನೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಆಪಃ ಶರೀರಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಶರೀರವು ಆಪ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ, ಮಾಂಸಭಕ್ಷಣದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ತರ್ಪಕತ್ವ ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತಿ. ತರ್ಪಕತ್ವ ಎಂಬುದು ಅಪ್‌ನ ಧರ್ಮ. ಅದು ಶರಿರದಲ್ಲೂ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ದೇಹವೂ ಆಪ್ಯ ಆಗಬೇಕು

ದೇಹವು ಪಾರ್ಥಿವ ಎಂದು ಎರಡನೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಶರೀರವು ಪಾರ್ಥಿವ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯೂ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿದೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕಾಠಿನ್ಯ, ಗಂಧವತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಕಂಡಿವೆ. ಇದು ಪೃಥಿವೀ ಧರ್ಮ ಹಾಗಾಗಿ ಶರೀರವೂ ಪಾರ್ಥಿವ ಆಗಬೇಕು. ಇದೇ ಯುಕ್ತಿ.

ದೇಹವು ತೈಜಸ ಎಂದು ಮೂರನೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ, ''ಸೋಗ್ನೇ-ರ್ದೇವಯೋನ್ಯಾ ಆಹುತಿಭ್ಯಃ ಸಂಭೂಯ ಹಿರಣ್ಯಶರೀರ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹಿರಣ್ಯಶರೀರ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಶರೀರವು ತೈಜಸ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ

ಶ್ರುತಿಯೂ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣತೆ ಕಂಡಿದೆ. ಇದು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಧರ್ಮ. ಹಾಗಾಗಿ ಶರೀರವೂ ತೈಜಸವಾಗಬೇಕು ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತಿ.

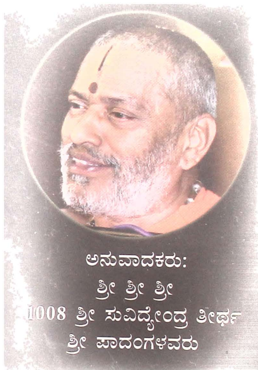
ಪ್ರಶ್ನೆ :- ''ಇಮಾಸ್ತಿಸ್ರೋ ದೇವತಾಃ ಪುರುಷಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ'' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ದೇಹವು ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆಪ್ಯ ಮೊದಲಾದವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ?

ಪರಿಹಾರ :- ''ಆಪ ಏವ ಶರೀರಂ'' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕತ್ವ ಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತ :- ದೇಹವು ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕವೇ ಆಗಿದೆ. ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಗಳ ಅನುಪಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ದೇಹವು ಅನೇಕಭೂತಾತ್ಮಕವಾಗಿದ್ದರೂ ತತ್ತದ್ಭೂತವಿಶೇಷಗಳ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ವಿವಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿ ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ''ಯತ್ಕಠಿನಂ ಸಾ ಪೃಥಿವೀ ಯದ್ದ್ರವಂ ತದಾಪಃ ಯದುಷ್ಣಂ ತತ್ತೇಜಃ'' ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಕಠಿನ ಅಂಶ ಪಾರ್ಥಿವ, ದ್ರವಾಂಶ ಅಪ್, ಉಷ್ಣಾಂಶ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂದು ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ದೇಹವು ಅನೇಕಭೂತಗಳನ್ನು ಉಪಾದಾನವಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆ ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬರೆದಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಲಿ ಗ್ರಂಥದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

॥ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಅನುವಾದಕರು:
ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ
1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರ ತೀರ್ಥ
ಶ್ರೀ ಪಾದಂಗಳವರು

